

ЖАН БАТІСТ МОЛЬЄР

ШКІЛЬНА БІБЛІОТЕКА

Жан Батіст Молєр

КОМЕДІЇ

ЖАН БАТИСТ МОЛЬЄР

Комедії

Переклад з французької

ВИДАВНИЦТВО ЦК ЛКСМУ «МОЛОДЬ»
КИЇВ 1970

И(Фр)
М76

Вступна стаття та примітки
Н. О. МОДЕСТОВОЇ

7—5—4
70—70М

Київська
книжкова
фабрика

ВЕЛИКИЙ МАЙСТЕР СМІХУ

У літку 1646 року на розпечених сонцем, курних шляхах південної Франції часто можна було бачити запряжені волами фургони, навантажені якимсь чудернацьким скарбом: дрюччям, пофарбованими шматками дерева та полотна, клунками. На клунках сиділи загорнуті у плащі, запорошені люди. Це переїжджали від міста до міста комедіанти мандрівної трупи Дюфрена, щоб потішити публіку своїми виставами. Серед них одразу привертала увагу вродлива руда жінка та худорлявий молодик середнього зросту з негарним, рухливим обличчям і жвавими маленькими очима. Та жінка була досить знана паризька актриса Мадлена Бежар, а молодик — нікому невідомий тоді комедіант, майбутній великий французький драматург Мольєр, як його звали по-сценічному. Справжнє його ім'я було Жан Батіст Поклен. Він був сином заможного буржуа, шановного придворного шпалерника Жана Поклена, що мав у центрі Парижа власний будинок, прикрашений різьбленими мавпочками, за що дім прозвали мавпячим. Як же сталося, що син такої вельми поважаної особи, камердинера його величності короля, уподобав долю вбогого мандрівного комедіанта? О, це була довга і не дуже весела історія.

Жан Батіст Поклен народився 13 січня 1622 року в тому ж таки «мавпячому будинку», на першому поверсі якого містились батькова шпалерна крамниця та мебльова майстерня, а на другому — покої родини, де панувала мати — розумна, добра, освічена, як на той час, Марія Крессе. Хлопчик удався, либонь, не в розсудливого і практичного батька, а саме в матір, а може і в діда Луї Крессе — теж шпалерника, що палко кохався в театрі і

прищепив це захоплення онукові. Саме з дідом Крессе, що став йому найближчою людиною відтоді, як навесні 1632 року померла од сухот мати, хлопчик цілими вечорами пропадав у театрі Марє або в Бургундському Готелі, де ставили величні трагедії. Тут він уперше побачив великих французьких трагіків Бельроза, який співучим голосом читав довгі і зворушливі монологи, та Матамора, що аж гримів на сцені, вславленого коміка Гро Гільйома у червоному береті і білому камзолі, котрий мало не репався на його величезному череві, і вигадливого трюкача Тюрлюпена. Велике враження справляли на хлопця і веселі вистави вуличних комедіантів у ярмаркових балаганах. Тут панував близький простому французькому глядачеві народний гумор, веселий фарс, традиції якого губились ще у ранньому середньовіччі.

Батько-Поклен дивився на ці захоплення старшого сина не дуже прихильно, можливо, передчуваючи лихо, що чигало на нього в недалекому майбутньому. І лихо скоїлось. Закінчивши парафіяльну школу, Жан Батіст рішуче відмовився бути шпалерником і сидіти у батьковій крамниці. Не допомогли ні погрози, ні урочиста церемонія присяги, яку він склав у цеху шпалерників, ні приадна перспектива стати камердинером самого короля. Що тут вдієш? Зрештою, кар'єра адвоката чи нотаріуса теж непогана. І в 1636 році Жана Батіста віддали до Клермонського колежу, яким керував тоді могутній орден єзуїтів. Це був найкращий учбовий заклад Парижа, де вчилися не тільки діти заможних буржуа, але і синки великих магнатів, навіть принци крові. Почалася нескінченна латина... Штудіювали античних авторів — Арістотеля, Теренція, Лукреція, Плавта. Найулюбленишим став матеріаліст Лукрецій. Не випадково ще в студентські роки Поклен переклав на французьку мову його твір «Про природу речей». Богословські науки він не дуже полюбляв. На щастя, серед педагогів Клермона були не тільки послідовники канонізованого, спотвореного церквою Арістотеля, але і люди інших наукових уподобань. Серед них — професор П'єр Гассенді, послідовник грецького філософа-матеріаліста Епікура, прихильник засновника сучасної космогонічної системи Коперника, спаленого на вогнищі Джордано Бруно, геніального фізика Галілея. Послідовний матеріаліст, Гассенді з відразою ставився до всіх проявів містики і вважав, що почуттєвий досвід — основне джерело людського пізнання. Не можна напевно твердити, що молодий Поклен

слухав лекції Гассенді, але з його вченням був добре обізнаний, і це згодом наклало відбиток на творчість драматурга. Саме Гассенді прищепив Мольєрові любов до чіткої і точної думки, повагу до досвіду, огиду до всякої вишуканості і фальші.

Проте навчання у Клермоні аж ніяк не вгамувало цікавості юнака до театру. Він і тепер відвідував театр. Змінилось лише товариство. Поряд з Жаном Батістом сидів на виставах уже не дід Кресе, а веселі товариші. Серед них майбутній відомий мандрівник Берньє, що багато подорожував по Сходу, і один з найцікавіших письменників того часу, майбутній автор першого французького науково-фантастичного роману, дотепний, злий скептик і скандаліст Сірано де Бержерак. Молодих людей приваблювала не тільки сцена, а й лаштунки. Саме в цей період Жан Батіст познайомився з уже згаданою актрисою Мадленою Бежар та з її родиною, яка кохалася в театрі.

Нарешті 1641 року молодий Поклен закінчив навчання і за вимогою батька склав іспит на ліценціата прав при юридичному факультеті Орлеанського університету. Проте голову юного юриста сповнювали не параграфи кодексів та законів, а мрії про театр. Кажуть, той, хто хоч раз відчув на обличчі акторську машкару, вже не зможе зречтисся сцени. Молодий Поклен скуштував тієї солодкої отрути, граючи в аматорських спектаклях, а може, принаймі так твердили його вороги, й у якійсь із балаганних вуличних труп. Хвилювала його не юриспруденція, а творчість французького драматурга Ротру, що писав п'єси для Бургундського театру, величні образи трагедій Корнеля. Цікавили не адвокатські гонорари, а запальні бої за вславленого «Сіда», який викликав захоплення у широкого глядача і суворий осуд Академії. Поклена вабила доля трагічного актора. Мріяв саме про неї. І 1643 року остаточно вирішив присвятити своє життя театру. Жана Батіста Поклена більше не існувало. Народився трагічний актор Мольєр.

Ця метаморфоза посварила його з батьком, призвела до поділу майна. З грошима, одержаними в рахунок спадщини (їх було небагато, скнара-шпалерник не розщедрився), Мольєр подався до Бежарів. Мрія його здійснилась. Він почав створювати свій театр, і неабиякий, а «Славетний». Адже у ньому гратимуть чудові актори — сам Мольєр, Мадлена, її брати, сестра Женев'єва. Байдуже, що перший коханець — заїка, заїкуватий і сам Мольєр, а моло-

денький актор, Луї Бежар,— косоокий та ще й кульгавий. Аби цікаві п'єси, а все інше зроблять натхнення й ентузіазм. І є гроші на устаткування. Але грошей вистачило ненадовго. Таланту Мадлени і майстерності коміка Дені Бейса було замало, щоб переважити хиби і недосвідченість інших акторів. Почався рік болісних провалів і поневірянь трупи. У 1645 році «Славетний» театр зазнав ганебного краху. Мольєра за борги повели до в'язниці. Правда, з в'язниці його визволив батько — незручно, щоб син порядного комерсанта сидів за ґратами, мов волоцюга. Та навіть воґка, холодна камера не згасила молодого запалу, не вбила любові до театру. Мольєр з товаришами приєднався до мандрівної трупи Дюфрена. Отак і опинився він в оповитому курявою фургоні на довгих шляхах убогих французьких провінцій. Тернисті були для мандрівних акторів ті шляхи. Велику любов до мистецтва треба було мати, щоб не зректися їх. Адже акторів, а надто мандрівних, і за людей тоді не вважали. В кожному містечку вони мушили випрохувати у міському магістраті дозвіл на постановку п'єс. Обмежені буржуа і недобррозичливі церковники, що позасідали там, давали його дуже неохоче. Брудним, обшарпаним акторам доводилося спати на соломі, ґрати у сараях, де за лаштунки правило порозвішуване ганчір'я. Зрідка щастило: з нудьги або з примхи коханки якийсь вельможа запрошував трупу до свого замку або вона попадала до міста, де відбувалися збори провінціальних штатів,— тут щедро платили.

Потроху театр спинався на ноги. Правда, трагедії публіка сприймала холодно, а ось веселі фарси, що все частіше на догоду глядачам почав ставити Мольєр, тепер директор трупи, бурхливо схвалювала. Мольєр обурювався і дивувався. Чому прекрасні трагічні монологи, що їх він виголошував так піднесено, навіть не заїкаючись, не захоплювали глядачів, більше того, під час урочистої декламації на сцену іноді летіли печені яблука, а дурні Сґанарелі, заґхані у мішок Горжібіуси, дурисвіти-лікарі викликали у залі веселий гам? Але акторам, що довірили йому свою долю, треба було їсти, пити й одягатись. Потрібні були збори, які міг дати тільки цікавий репертуар. Щоб створити його, Мольєр сам береться за перо. Він усе частіше звертається до традицій народного фарсу, вдало поєднуючи їх з прийомами популярної тоді у Франції італійської комедії масок. З'являються його дивертисменти — веселі одноактні п'єси «Закоханий лікар», «Ревнощі Барбульє».

А в 1655—1656 роках перші справжні віршовані комедії — «Навіжений» та «Знегоди кохання», в яких він сам блискуче виконує роль дотепного і спритного слуги Маскарія. Та Мольєр вважає себе трагіком. Він і досі не розуміє, що справжнє його покликання — комедія. Саме на цьому шляху він залишить далеко за собою Корнеля, чії п'єси здавались йому неперевершеним зразком, створить у французькій драматургії новий жанр — сатиричну реалістичну комедію. Та до цього було ще далеко. Мольєр ішов до комедії тринадцять років.

Франція XVII століття, в якій жив і творив Мольєр, була на той час наймогутніша держава Європи, а в політичному відношенні — найбільш централізована абсолютистська монархія. До того ж французький абсолютизм, як зауважує Маркс, тимчасово виступав тут у ролі «цивілізуючого центру», основоположника національної єдності, бо французькі королі, починаючи з Генріха IV (1589—1610), уперто боролися з сваволею могутньої феодалної знаті і підтримували національну промислову буржуазію. Нантський едикт (1598) Генріха IV поклав край релігійним війнам у Франції, що заливали країну кров'ю. Буржуазія, серед якої було багато протестантів-гугенотів, полегшено зітхнула. Такої ж політичної орієнтації дотримувався і розумний та хитрий кардинал Рішельє, який при Людовіку XIII вісімнадцять років (1624—1642) фактично правив країною. Після смерті Рішельє і Людовіка XIII, що ненадовго пережив свого міністра, влада перейшла до Анни Австрійської — матері маленького Людовіка XIV, а правити став кардинал Мазаріні. Це був винятково слушний момент для невдоволеної знаті. У країні знову почалися змови та заколоти. Становище народу, і до того тяжке, стало просто нестерпним.

Селяни, що, за словами тогочасного письменника Лабрюйєра, «з незламною впертістю порпались у землі, мешкали у норах і жились чорним хлібом, водою та корінням», уже не раз бралися за коси та сокири. Тепер вони повстали знову. Повстали і ремісники. Почалася громадянська війна — відома в історії Фронда, яка охопила не тільки провінції, а й Париж. Парламент відмовився коритись урядові, налякана королівська сім'я з двором утекла із столиці. Народ штурмував Бастілію. У місті виросло 1200 барикад. Точилися розмови про те, що варто пере-

йняти приклад Англії, де нещодавно стратили короля Карла I. І тоді буржуазія злякалася розмаху народного повстання й пішла на угоду з урядом. Народ опинився без керівництва, і його силами оволоділа в своїх інтересах незадоволена феодална верхівка. Це була «Фронда принців». Після її придушення розпочались криваві репресії, спрямовані не стільки проти повсталих вельмож — їх заспокоїли пенсіями, подачками, — скільки проти народу.

Усі ці події не могли не позначитись на творчості майбутнього комедіографа Мольєра. Зненависть до аристократії і до тупої, жадібної буржуазії, що проявиться у зрілій творчості Мольєра, була породжена враженнями цих літ.

За цей час змінилася і доля Мольєрової трупи. Злидні, поневіряння лишилися для неї позаду. Вона поповнилася талановитими акторами, мала багатий реквізит. Трупа осіла в Ліоні, заживши слави найкращого з провінційних театрів. Особливо славився її комедійний репертуар. Настав час розпочати штурм столичної сцени.

Осінім вечором 1658 року театральні фургони Мольєрової трупи під'їжджали до передмістя Парижа. Директор трупи хвилювався. Ох, не просто буде прихилити театральний Париж. У столиці в Бургундському Готелі грали найталановитіші актори Франції, п'єси для яких писали найвидатніші її драматурги, тут вабив багатством постановок театр Марє, тут був чудовий балет, гостювали найкращі італійські трупи.

Насамперед Мольєр мусив знайти багатого мецената, без протекції якого нічого було і думати про успіх. Чимало довелося попобігати, доки вісімнадцятирічний брат короля—Філіпп Орлеанський згодився подарувати провінціалам свою високу ласку. Незабаром у Гвардійському залі Старого Луврського палацу виросла сцена і, нарешті, піднялася завіса. Мандрівний театр ставив Корнелєву трагедію «Нікомед». Мольєр і досі не розумів, що трагічні ролі не для нього. Чи ж міг він, з його тонкими погами, великою головою і качиним носом, змагатися з красенем Флорідором, колишнім офіцером гвардії, що виконував роль Нікомеда у бургундців. До того ж ця дивовижна манера декламації... Королівські актори виголошували вірші повільно, урочисто, майже співали, а учні реаліста Мольєра проказували звичайною, буденною мовою. Правда, актриси в трупі Мольєра були дуже вродливі, але вони не могли врятувати становища. Поглядаючи на насупленого

короля, чуючи перешіптування і сміх у залі, Філіпп Орлеанський паленів од сорому, кленучи дурного провінціала, через якого вскочив у таку халепу. Та ось провінціал, закінчивши нарешті Корнелеву трагедію, попросив у його величності дозволу розважити його та королеву фарсом. Нудного Нікомеда змінив закоханий лікар, що скакав по сцені, вирячивши очі,— і зал здригнувся від реготу. Реготали всі — від короля до вартових мушкетерів. Перший бій за паризьку сцену було виграно. Трупі Мольєра дали сцену у Малому Бурбоні, де вона мала виступати, чергуючись з італійськими акторами, і призначили королівську пенсію.

Віднині Мольєру — драматургові, а потім і начальникові придворних розваг — доводилося рахуватися з особою його величності короля Людовіка XIV.

1658 року Людовіку XIV минуло двадцять. Холодний, розважливий, не дурний, дуже пихатий і самовпевнений, він цікавився не собаками і полюванням, як його батько Людовік XIII, а владою та політикою. Дбав про свій престиж, не терпів втручання в монарші справи і вважав себе за істоту, що перебуває десь між богом і людьми, але значно ближче до бога. Людовік поставив свій двір у центрі країни і прагнув довести централізацію влади до краю. Незабаром він виголосить, що єдиним законом держави є воля короля і що взагалі «державою — це я».

Найменшим проявам сваволі французької знаті Людовік XIV давав рішучу відсіч. О, він добре пам'ятав жахливі дні, пережиті під час Фронди, і не пробачить їх ніколи. Тому крізь пальці, а іноді й не без вдоволення дивився на виступи проти цієї знаті, навіть на критику церковників, коли ті намагалися втручатись у державні справи або дорікати йому за любовні пригоди.

До літератури, і особливо до театру, король ставився поблажливо, бо дуже любив розваги і сам охоче брав участь у балеті чи в маскараді.

Усім цим і зумовлюється досить прихильне ставлення короля до нового театру і до самого Мольєра навіть тоді, коли гостре перо цього драматурга-демократа було спрямовано проти панівних класів Франції і їхньої опори — католицької церкви. В свою чергу Мольєр для створення нових сатиричних комедій та постановки їх вдало використовував і політичну ситуацію, і королівські примхи.

Влаштувавшись на новому місці, театр спочатку показував старі п'єси. У Парижі, як і в провінції, успіх мали комедійні вистави трупи, значно гірше глядачі сприймали трагедії.

1659 року Мольєр виступив з новою п'єсою, яку написав уже в Парижі. Хто міг сподіватися, що цей новак зважиться у першій же своїй паризькій п'єсі посягнути на святе святих столичної знаті, уславлений блакитний салон готелю маркізи Рамбуїє, звідки диктувались усій аристократичній Франції закони моди, поведінки, літературні смаки, де навіть придумали спеціальну мову — витончену, складну, незрозумілу для «нікчемної грубої черні» — французького народу. Сорочку називали тут «вічною супутницею в житті і смерті», очі — «дзеркалом душі», крісло — «зручністю для розмови». Тут і вірші складали — аякже! І романи писали. Типові витвори аристократичного барокко, в яких незвичайні герої — принци, полководці, королі — та ніжні прекрасні героїні переживали неймовірні пригоди, освідчувались у коханні палко і витончено. Тут на «Карті Ніжності», прикладеній до роману «Клелія» Мадлени Скюдєрі, однієї із законодавиць салону, були позначені «Річки Схильності», «Озера Байдужості», «Гроти Коханья». Маркізи — відвідувачки салону — називали одна одну «дорогесенька».

Саме це «дорогесеньке» товариство й опинилося в центрі першої столичної комедії Мольєра.

Ось як розповідає про цю подію в своїй чудовій повісті «Життя пана де Мольєра» російський письменник Михайло Булгаков.

«У листопаді 1659 року пішла чутка, що пан де Мольєр випускає у Бурбоні свою нову одноактну комедію. Назва її дуже зацікавила публіку — п'єса називалася «Кумедні манірницьі». 18 листопада, в один вечір з п'єсою Корнєля «Цінна», Мольєр показав свою новинку.

З перших же слів комедії партер радісно насторожився. А коли почалася п'ята ява, дами у ложах повитріщали очі... У восьмій яві здивувалися маркізи, що за звичаєм того часу сиділи на сцені, по її краях, а партер почав реготати і реготав до самого кінця п'єси.

Що ж до змісту п'єси, то він був такий. Дві дурні панночки Като і Мадлон, начитавшись Скюдєрі, вигнали двох женихів, бо вони здалися їм не досить вишуканими людьми. Женихи помстилися. Вони вбрали двох своїх

лакеїв у маркізів, і ці пройдисвіти прийшли до дуреп у гості. Ті з захватом прийняли шахраїв слуг. П'яний Маскаріль з годину плів дурним панночкам усякі нісенітниці, а другий пройдисвіт, лакей Жодле, брехав про свої військові пригоди. Маскаріль з нахабною пикою не лише читав, а навіть співав вірша, якого сам склав, приблизно так:

Ох-ох! Дивився я на вас сумирно,
А ви вчинили лютий жарт...
Ви потайки украли серце вірне!
Рятуйте! Злодій! Пробі! Гвалт!

— Злодій! Злодій!! — завивав лакей під рев партера.

Обпльовано було і карти ніжності, і салони, в яких складають отакі вірші, але, крім того, обпльовано було і авторів і відвідувачів тих салонів, до того ж... і присікати до чогось було важко, бо зображались не справжні маркізи, а тільки лакеї, переодягнені в маркізів.

На сцені грали хвацький фарс, і зовсім не безневинний. Це був фарс смаків і звичаїв сьогоднішнього Парижа, а власники тих смаків і творці тих звичаїв сиділи тут, у ложах та на сцені. Партер реготав і міг показувати на них пальцями. Він упізнав салонне панство, осоромлене колишнім шпалерником на очах усього шановного товариства. В ложах занепокоєно перешіптувались: побігла серед глядачів чутка, що Като — то безперечно Катерина Рамбуїє, а Мадлон — Мадлена Скюдери.

Маркізи на сцені сиділи багрові. Носії внесли Маскаріля — Мольєра. Його ідіотська перука була така велика, що, коли він кланявся, кінцями замітала підлогу, а на маківці сидів малесенький, мов дуля, капелюх. З штанів було напушене химерне мереживо. Лжемаркіза Жодле грав старий Жодле, і обидва коміки, Мольєр та Жодле, мало не догори ногами ходили, потішаючи глядачів...

Подивіться, які у нас маркізи і дорогесенькі панночки! Дозвольте, та це ж лакеї?! Звичайно, лакеї, але в кого ж вони ті звичаї перейняли? Осміяв! Осміяв! Осміяв до останньої стьожки вбрання, і ці вірші, і бундючність, і фальш, і брутальність у поводженні з нижчими!

Коли Мольєр крізь проріз у машкарі кинув оком на глядачів, він побачив у ложі шановну пані Рамбуїє, що сиділа попереду свого почту. Всі помітили, що поважна бабуся аж позеленіла од злості, бо чудово зрозуміла п'єсу. Та хіба тільки вона! Якийсь старий крикнув з партеру під час дії:

— Сміливіше, Мольєре! Це справжня комедія!»

Так, це була справжня комедія, в якій Мольєр оголосив відверту війну феодално-дворянському суспільству, війну, що не припинятиметься до останнього дня життя великого комедюграфа, навіть після його смерті. Віднині історія життя Мольєра стає історією його творчості.

У французькій літературі XVII століття було три напрями — успадкований з Відродження реалізм, аристократичне барокко, за зразок якого може правити салонна творчість, висміяна Мольєром у «Кумедних манірницях», і класицизм. Саме цей останній був провідним напрямком французької літератури, її, так би мовити, обличчям.

Виник класицизм в Італії, виступаючи спочатку як теорія і практика наслідування античного мистецтва. Та найвищого розквіту він досяг на французькому ґрунті, бо характерне для цього стилю прагнення стрункості композиції, ладу, чіткості і ясності змісту та форми збігалось з тенденціями французького абсолютизму до впорядкування життя країни. Не випадково королівський уряд підтримує класицизм з перших його кроків. Ще кардинал Рішельє заснував у 1634 році Французьку Академію, що мала керувати літературним життям країни. Однак справа була не лише в інтересах уряду.

XVII століття — час не тільки розквіту абсолютизму, а й швидкого розвитку французької промисловості, доба виникнення нової, точної науки, заснованої на досвіді, період великих відкриттів у галузі математики, фізики, механіки. Думка про потребу об'єктивного вивчення світу, про розум як джерело пізнання стає центральною у передовій філософії доби, так званому картезіанстві — вченні, заснованому французьким філософом Рене Декартом (по-латині, Картезіус). З його філософією тісно пов'язана теорія класицизму.

Висунувши типову для того часу ідею завоювання природи людиною, Декарт обстоює потребу розвитку точних наук. Більше того, він піддає сумніву все, крім математики. Церковним догматам та проповіді сліпої віри Декарт протиставляє думку про необмежені можливості людського розуму, він навіть вважає мислення основним доказом реального, земного існування людини. «Я мислю — отже, я існую», — твердить він. Правда, таке встановлення примату мислення над буттям веде до ідеалізму і робить систему

Декарта половинчастою, двоїстою — дуалістичною. Але в свій час вона мала багато прихильників, в тому числі й серед літераторів. Тверезість поглядів, любов до точності, цікавість до закономірностей життя поклали свій відбиток на творчість найкращих представників французького реалізму та класицизму XVII століття.

Думка про потребу об'єктивного вивчення світу, про розум, якому має підкорятись мистецтво, дуже рельєфно проявляється в естетичній теорії цих напрямів.

Дружіть із розумом. Хай в досконалім строю
Ваш вірш лише йому завдячує красою...—

радить видатний теоретик класицизму французький поет Нікола Буало в своєму «Поетичному мистецтві». А поряд з цим уславленням розуму поставлено вимогу правдивості у мистецтві — адже, на думку Буало, краса — це правда. А правду слід шукати в природі:

Як лаврів прагнете в комедії дістати,—
Вам слід природу за вірець узяти.

Це твердження, дуже плідне для мистецтва, веде до реалізму, зразки якого створять найталановитіші представники класицистичної літератури і передусім — Мольєр.

Другим наріжним каменем теорії класицизму було вчення про вічність, абсолютність ідеалу прекрасного. Такий ідеал вбачали в античності, що правила за зразок. З античності було запозичено й Арістотелеве правило трьох єдностей, так чітко сформульоване Буало:

В єдинім місці, в день єдиний мусить статись
одна подія...

Типовий для доби суворо становий характер дуже чітко виявився у сфері поезики класицизму. Всі жанри поділялися на «високі» і «низькі» — трагедію і комедію. У високих мали зображати представників вищих кіл суспільства — королів, аристократів, а в низьких — простолюду, міщан, слуг. Герої трагедії мали зворушувати глядача своїми стражданнями; герої комедії — розважати, смішити. Відповідно розмежовувались і мовні засоби — плавний, урочистий александрійський вірш для трагедії, для комедії — звичайна розмовна мова або вільний вірш.

Додержання усіх цих правил було обов'язковим для письменників. Класицистична критика, навіть сам уряд жорстоко карали сміливців за найменше порушення їх.

Як же ставився до цих правил Мольєр, представник лівого, демократичного крила французької літератури XVII століття, що в перших своїх творах виступив як послідовник народного, балаганного театру? Він не зрікся народних традицій і в зрілій своїй творчості. В комедіях Мольєра поєднуються національні народні традиції з найкращими елементами класицизму. Від класицизму походить Мольєрова раціоналістичність, цікавість до громадянських проблем, вміння вибрати з гущі життя основне, типове, чіткість і стрункність побудови його творів та досконалість їх форми. Все це у Мольєра засіб соціальної критики, що відбивала народні уявлення про соціальне зло. До того ж Мольєр ніколи не йшов наосліп за законами класицизму. Щоразу, коли того вимагали задум і матеріал твору, він сміливо порушував ці закони. Не дивно, що навколо нових його комедій іноді спалахувала справжня війна. Так сталося після постановки його п'єс «Школа чоловіків» і особливо «Школа жінок».

Багато клопоту і неприємностей завдали Мольєру ці п'єси, в яких він поставив дуже важливу і завжди актуальну проблему шлюбу та сім'ї. Драматург протиставив два принципово протилежні погляди на це питання — старий, феодально-консервативний, найяскравіше репрезентований у «Школі жінок» Арнольфом, що в особі селянської дівчини Агнеси виховує собі дружину, яка

Могла б неуцтвом повним відзначатись,
Уміла б шить, плести та лиш мені скорятись...

і прогресивний, гуманістичний, за яким шлюб має базуватись на взаємному коханні, законах розуму та природних почуттях. Цікаво, що Арнольф, захисник феодально-консервативного родинного устрою, шукає підтримки своїм принципам у релігії.

У пеклі, в казанах призначено варитись
Жінкам, що чоловікові не захотять скоритись...—

лякає він бідолашну Агнесу.

Скандал виник на першій же виставі. Якийсь пан Плассон, що сидів на сцені, обурений змістом п'єси, показував партеру кулаки і кричав: «Смійтесь!» Але і в партері чимало чоловіків впізнали себе у ревнивому діді, який намагався прищепити молоденькій дівчині рабську покірність, і в обдуреному чоловікові («Школа чоловіків»). Мольєр умів зробити героїв і живими, і типовими. Зачепив він і своїх конкурентів — акторів з Бургундського театру. У від-

повідь з'явилися плітки, пародії на його комедії — недоброзичливці обвинувачували Мольєра в непристойності, плагіаті, поганому смаку. Тоді Мольєр показав «Версальський експромт», у якому зобразив репетицію своєї трупи. Актори виступали під своїми іменами, а він сам давав їм вказівки, повчаючи, що, точнісінько так, як у старих комедіях «зображався дурень слуга, котрий змушував реготатись публіку, нам тепер конче потрібен прекумедний маркіз, що потішає глядача». Слово у Мольєра не розходилося з ділом. У наступній постановці, створеній для розваги короля комедії-балеті «Надокучливі», він вивів низку таких «прекумедних маркізів» та «дорогесеньких» маркіз, картирів, дурних нахабних театралів, джигунів, любителів коней і собак. А знать знову відплатила драматургові наклепами, плітками. Більше того, вона вирішила діяти підступом.

Дошовим вересневим ранком 1660 року до театру з'явився головний наглядач королівських споруд пан де Ратабон в супроводі натовпу робітників з сокирами та ломами. Ті на очах скам'янілих акторів почали руйнувати сцену, добати стіни... Могутні вороги драматурга надумали відібрати в нього приміщення, пославшись на план перебудови Лувру.

Трупа опинилася просто неба. Та король не хотів позбавляти себе улюблених розваг — Мольєрові було віддано приміщення Пале-Роялю, колишньої резиденції кардинала Рішельє, що після його смерті стояла порожня і занедбана. У палаці прогнів і провалився дах, струхлявіла підлога, розвелось безліч пацюків. Приміщення відремонтували, полагодили підлогу, а замість даху нап'яли величезне блакитне полотнище, що мало зображати небо та захищати глядачів від дощу, і для Мольєра знову почалося звичайне театральне життя, повне турбот і наполегливої праці вдень з акторами, а вночі, при мерехтливому світлі свічок, — над власними творами. Народжувались нові й нові комедії, які викликали щире захоплення простих глядачів з партеру і не менш щире обурення лож та крісел, де сиділа знать. І поширювались плітки, до яких Мольєр, на жаль, ніяк не міг звикнути — він гнівався, ображався і все частіше кашляв, хапаючись за груди... Марія Кресе передала в спадщину синові не лише любов до літератури, а й хворобу легенів.

У цій запеклій війні чітко визначились друзі і вороги драматурга. Серед друзів був уславлений байкар Жан де Лафонтен. У них були однакові смаки: вони любили сати-

ру, реалістичне зображення життя, народний, плебейський гумор. Адже фавль, народні жартівливі оповідання, що лягли в основу багатьох історій хвостатих та волохатих Лафонтенових героїв, були близькі до народних фарсів, використаних Мольєром у «Сганарелі», «Панові де Пурсоньяк», «Лікарєві мимоволі» та інших комедіях. Зав'язалася дружба і з Нікола Буало, славнозвісним автором «Поетичного мистецтва». Адже проголошена в цьому творі ідея відображати природу була найкраще втілена саме у комедіях Мольєра. На запитання короля, хто, на його думку, найбільший драматург сучасності, Буало відповів: «Мольєр!»

З'явився у комедіографа ще один зовсім молодий друг. Нове світило, яке щойно сходило над французькою сценою, драматург Жан Расін, витончений, нервовий, запальний. Його першу визначну п'єсу «Александр Великий» Мольєр прийняв захоплено і так само захоплено працював над її постановкою. Але не судилися йому радощі без гіркот. Друг зрадив — передав свою п'єсу Бургундському театрові ще й переманив туди найталановитішу актрису Мольєра — Терезу Дюпарк.

Та це буде пізніше. Поки що з директором театру скоїлося інше, либонь, значно гірше лихо. Мольєр закохався у молоденьку дівчину Арманду Бежар. Це було болісне кохання немолодого вже і хворого чоловіка.

Ще в далекі роки мандрівного життя у фургонах з'явилось у трупі Мольєра маленьке худеньке десятирічне дівча, яке провідна актриса театру Мадлена Бежар називала своєю молодшою сестричкою, а всі інші вважали за її дочку. Жвава, спритна дівчинка — «мадемуазель Мену» — прижилася, навіть виконувала дитячі ролі. Мольєр ставився до неї прихильно, коли дівча піросло, почав вчити акторському мистецтву, а далі... далі закохався. І ось 1662 року став під вінець.

Невеселе було те весілля. Мов скам'яніла стояла у церкві Мадлена, що стільки довгих літ була Мольєрові вірною подругою. Дехто з акторів не прийшов зовсім. А за спиною вороги вже плели сповнені отрути вигадки, нашіптували, що наречена Мольєра — його власна дочка. Ці плітки вщухнуть тільки після того, як сам король погодиться стати хрещеним батьком маленького Луї — першого сина Арманди і Мольєра.

Вщухнуть, та ненадовго. Кожен новий виступ комедіографа все більше роздмухував ненависть знаті до нього.

Адже п'єси його вціляли дуже влучно і били дошкульно. Вони були спрямовані проти всього, що пригнічує і, спотворює людину, передусім проти релігії і сваволі знаті. Іншими словами, проти підвалин феодально-аристократичного ладу. Особливо гострій критиці було піддано цей лад у трилогії Мольєра, як називають три його найкращі п'єси — «Тартюф», «Дон Жуан, або Камінний гість», «Мізантроп».

* * *

Першу п'єсу трилогії— «Тартюф» Мольєр показав під час свят, влаштованих королем у парках Версаля у травні 1664 року. Французький монарх не шкодував грошей на розваги. Серед прозорих вод версальського басейну виріс казковий палац чарівниці Альціні, що мав на третій день свят поринути на дно в сяйві фейєрверка під грім петард. У тінявих алеях парку лунали солодкі мелодії композитора Люлі. На вистрижених у зелені, уквітчаних гірляндами квітів сценах одне видовище змінювало інше — ставились комедії Мольєра. Серед них «Принцеса Елідська», в якій вражала своєю акторською майстерністю вбрана у цитринний, золотом і сріблом гаптований шовк Арманда Мольєр. Вечорами у Версалі палало небо, юрились високі гості, бувала навіть сама королева-мати Анна Австрійська. Ці свята назвали «розвагами чарівного острова». На шостий день тих розваг Мольєр і показав перший триактний варіант своєї п'єси «Тартюф», у якій, за словами Белінського, страшно вразив «перед лицем лицемірного суспільства отруйну гідру святенності». Мольєр вступив у відкритий бій з релігією, викривши її руйницьку, реакційну соціальну суть.

Поява «Тартюфа» була дуже своєчасна. Саме в цей час у Франції активно діяло напівлегальне «Товариство святих дарів» — організація Ватикану, в якій брали участь дуже високі особи, навіть королева Анна Австрійська. Товариство боролось з усяким «вільнодумством», яким вважало й театр, і прагнуло перебудувати французьке суспільство на основах католицизму. Маючи широку агентурну сітку, воно засилало своїх агентів у «підозрілі сім'ї», збирало проти них матеріал і віддавало вільнодумних «злочинців» до рук духовної поліції.

Типовий образ такого агента гості короля несподівано побачили в реалістичній комедії «Тартюф»

Знатна публіка була вражена й обурена. Ще 6 пак! У комедії бралися на глузи релігія і благочестя. Королева-мати демонстративно залишила Версаль. «Товариство святих дарів» тільки про те й говорило, що Мольєр дуже небезпечна людина. Осміяне духовенство зажадало, щоб зухвалого комедіанта разом з його «Тартюфом» привселюдно спалили.

Та Мольєр не відступив і не злякався. Він переробив свою п'єсу з триактної на п'ятиактну, зняв рясу з Тартюфа, що в першому варіанті був духовною особою, змінив йому ім'я на Панюльф і в 1667 році знов поставив. Однак наслідки були ті самі. «Оригінали заборонили копію», — писав він у зверненні до короля. На цей раз показ вистави повелів припинити президент Паризького парламенту Ла-муаньйон — таємний член «Товариства святих дарів». Великий комедіограф втретє переробляє п'єсу. Застерігши короля, що зовсім перестане писати комедії, якщо «Тартюфа» не пустять на сцену, він у 1669 році добивається дозволу на виставу.

Наполегливість, з якою Мольєр бореться за «Тартюфа», свідчить, що цій комедії він надавав великого значення. Справді, п'єса нищівно викривала не тільки церкву, але й релігію, яка руйнує сім'ю, одурманює свідомість людини, обертаючи її в маніяка, тирана, просто дурня. Так святенник Тартюф, приховавшись за машкарою благочестя, мов павутиною, обплітає буржуа Оргона і перетворює його на покірливе знаряддя у здійсненні своїх підлих задумів. Оргон виганяє з дому сина, обіцяє Тартюфові віддати за нього дочку, сприяє підступним планам мерзотника, який хоче збезчестити його дружину... Мольєр показує, що релігія — зручне знаряддя для прикриття підлоти, корисливих розрахунків та розпусти. В усіх своїх негідних вчинках Тартюф ховається за неї, мов за надійний щит: загарбавши гроші Даміса, цей святенник виправдовує свій вчинок тим, що пустить гроші на справи благочестя, дочку Оргона, Мар'яну, він обіцяє повести шляхом добродеті, а його дружину Ельміру оберезити від спокус.

Намагаючись спокусити Ельміру, Тартюф не приховує облудливості свого благочестя.

Так, небо деяких не дозволяє втіх,
Порозумітися ж з ним можна в справах цих...
Лихе ж не зло само, а розголос і крик.
Скандал перед людьми вражає справді віру,
Але не є гріхом грішити потай миру.

Коли ж в Оргона, нарешті, обсіпалася полуда з очей і він вигонить пройдисвіта, той знову лицемірно закликає на допомогу бога:

В мене спосіб є розбити план лукавий,
За небо скривджене помститись і скарать
Тих, що мене так вигнати хотять.

До нас дійшла лише третя, пом'якшена редакція «Гартюфа», але і в ній п'єса не втратила свого викривального значення.

Здавалося б, прикрощі, яких завдав Мольєрові «Гартюф», мали застерегти його від дальших спроб зачіпати небезпечні політичні питання. Та не така була це людина, щоб поступатися своїми переконаннями. Ще не вщухла історія з святенниками, як драматург у своїй найреалістичнішій комедії «Дон Жуан, або Камінний гість» висміяв феодальну знать, що стільки віків можновладно панувала у Франції.

Сюжет цієї п'єси був дуже популярний. Образ блискучого лицаря-спокусника, розбещеного й егоїстичного, здавна привертав увагу драматургів та поетів поряд з образом Фауста — шукача істини.

П'єси про дон Жуана створили славетні іспанські драматурги XVII століття Тірсо де Моліна, Лопе де Вега та інші. Здебільшого в образі дворянина-спокусника засуджували нерозкаяного грішника з погляду морально-релігійного. Зовсім інакше вирішує цю проблему Мольєр: сміливо відкидаючи релігійне трактування сюжету, він замінює його соціальною сатирою, пов'язуючи безкарну сваволю дон Жуана з його аристократичним походженням.

«Коли знатний пан — поганій чоловік, — це річ кепська!» — каже Сганарель, дон Жуанів слуга. І справді, дон Жуан людина, що зневажає всі закони людські і божеські в ім'я одного — власної насолоди. Він закохує в себе, а потім кидає набридлий йому жінок, байдужий до того, хто вони, байдужий до їхньої долі, до їхніх страждань. Не існують для нього і родинні зв'язки — найменшої пошани не відчуває він до свого батька, відверто шкодуючи, що старий так довго зажився на світі, і докучає йому своїми докорами.

Життя дон Жуана — низка злочинів. Скривджені загрожують йому помстою неба. Однак дон Жуан ні в що не вірить і тим більше в небо. На запитання Сганареля: «У що ж ви, зрештою, вірите?» — відповідає: «Вірю, Сганарелю, що два по два — чотири, а двічі по чотири — вісім».

Мольєрівський дон Жуан — вільнодумець, матеріаліст. І в цьому немає ніякого порушення правди, бо вільнодумство («лібертінаж») було поширене серед вищих шарів французького суспільства. Як вільнодумець, дон Жуан сміється з забобонів, знущується з бога. Показова щодо цього сцена з жебраком. Дізнавшись, що жебрак цілими днями молиться, а живе голий та голодний, дон Жуан кепкує з нього: «Погану ж нагороду дістаєш ти за свою ретельність!» — і пропонує золотий, але за те велить «добренько похулити бога», потім дає того золотого з «любові до ближнього».

Уже в цій сцені виявляється складність образу дон Жуана. Блискучого лицаря наділено не тільки вадами, а й достоїнствами: він веселий, розумний, дотепний, хоробрий. Проте Мольєр з великою майстерністю показує, що всі ці риси його героя — типово дворянські, а відтак звернені на зле. Розум потрібен йому для егоїстичних пошуків насолоди, дотепність — щоб обдурювати людей та знущатися з них, а його хоробрість — це просто бравада, в основі якої лежить певність своєї цілковитої безкарності.

Розвінчуючи хижака-аристократа, Мольєр перетворює дон Жуана в останній дії на святенника та лицеміра і вкладає в його уста дуже гостру характеристику лицемірства як «найкращого засобу безкарно робити все, що заманеться». Отже, великий комедіограф знов повертається до теми «Тартюфа» — викриття релігії, але вже на вищому етапі. У «Тартюфі» святенність виступала як сила, що руйнує сім'ю, і її носієм був мерзенний пройдисвіт Тартюф. У «Дон Жуані» захисником релігійної облуди стає аристократ. Релігію показано як знаряддя захисту й агресії вищих класів, як соціальну зброю феодального режиму.

Гуманістичною критикою дійсності, головним чином феодальної знаті, пройнята вся п'єса. Свої погляди на справжню шляхетність і цінність людини Мольєр вкладає в уста Жуанового батька старого дон Луїса: «...ви гадаєте, що... досить мати відповідне ймення та носити герб і що шляхетна кров сама собою вже підносить нас, хоч би ми й чинили ганебно й підло? Ні, ні, шляхетне походження без добродесності нічого не варте!.. Зрозумійте, нарешті, що дворянин, який провадить негідне життя,— то потворний витвір природи; що добродесність — то перша ознака шляхетності; що я багато менше поважаю ім'я, яким підписуються, ніж діла, які вершаться, і що радніше вшаную я

сина першого-ліпшого носильника, якщо він чесна людина, ніж сина монарха, якщо він живе так, як ви!..»

Комедія стає гострішою завдяки образу слуги дон Жуана — Сганареля, що скрізь супроводжує свого хазяїна, критикуючи його вчинки. Часом та критика дуже демократична: «Чи ж не гадаєте ви, що коли ви вельможний пан, коли на вашій голові сидить білява, добре закучерявлена перука, ще й капелюх оздоблений перами, коли на вас пишне вбрання, гаптоване золотом, та стрічка вогневого кольору... геть чисто все вам дозволено, і... ніхто не насмілиться сказати вам у вічі щирю правду?»

Критикує Сганарель і вільнодумство дон Жуана. Він захищає релігію, але при цьому ніби навмисне говорить тільки дурниці. Замість захисту вийшло глузування. Дуже цікава в цьому плані остання сцена комедії, коли після традиційного покарання дон Жуана Сганарель оплакує свою платню. Помстою неба усі задоволені — лишився ні з чим тільки слуга.

Комедію спіткала така ж доля, як і «Тартюфа». Після п'ятнадцяти вистав її було знято з репертуару. Святенники вимагали відлучити автора від церкви.

Та Мольєрові й цього разу прислужилася королівська підтримка. Писати те, що він писав, так знущатися з церкви, з аристократів можна було при мовчазному схваленні короля. Ненависть короля до феодальної знаті з часом не вгамувалася — він не міг їй пробачити Фронди. Дратувала його і метушня церковників, особливо ж «Товариства святих дарів», діяльність якого він, нарешті, заборонив, бо вона розхитувала його владу.

З 1664 року трупа Мольєра стала королівською трупю. Начальник придворних розваг теж, по суті, став його власністю — адже він повинен був потішати самого короля.

Обурені церковники та вельможі не могли чимось реально зашкодити Мольєрові. Можна було лізти йому в душу, пишучи пасквілі та памфлети, сварити з друзями, зманювати акторів, брудними руками копирсатись в його родинному житті. Можна було навіть подряпати йому обличчя, як то зробив маршал Франції герцог де ля Фейяд, впізнавши себе в дурному маркізі з «Критики «Школи жінок». Але більшого король не дозволив би щодо свого комедіанта. Мольєр розуміє це і, щоб мати змогу ставити свої справжні комедії, створює на догоду королю пишні й порожні видовища, на зразок «Принцеси Елідської», «Блискучих

коханок», «Психеї», у постановці яких беруть участь придворні, навіть сам король. Мольєр пише королю вірнопідданські звернення, складає присвяти, щедро сплітаючи лестощі і компліменти. Хто їх читатиме, крім короля?.. А п'єси побачать усі. І посміються. О, він умів смішити... Цього похмурого і мовчазного чоловіка не можна було пізнати, коли його нога торкалася помосту сцени. Глухуватий голос ставав напрочуд гучним і виразним. Ніхто у всьому театральному Парижі не вмів так весело, дотепно і гостро поговорити з глядачами. За тогочасним звичаєм, така розмова відбувалася після кожної вистави. Виходу Мольєра чекали, ніби другого спектаклю. В комічних ролях він був просто неперевершений. Чого тільки не вмів він робити з своїм незграбним тілом, товстими губами. Майстерно використовував навіть заїкання.

А коли опускалася завіса, машкара веселощів спадала з обличчя. Він перетворювався на похмурого, дразливого буркотуна.

І все ж актори дуже любили його, бо знали, що Мольєр ніколи не образить, завжди допоможе в біді. І вони були йому віддані. Не покинули навіть тоді, коли він цілий рік хворів. Особливо прихильно ставився до нього Шарль де Лагранж, актор, що з 1659 року, відтоді як вступив до трупи, записував у грубезний зошит — «Реєстр» усе, що траплялося в театрі. Саме цьому «Реєстру» ми і завдячуємо більшістю відомостей про Мольєра. Робив це Лагранж не випадково. Розумний, добре освічений, він, певно, усвідомлював значення драматурга, з яким йому випало щастя працювати.

Тим часом автор веселих комедій ставав дедалі сумнішим. Кепсько складалося родинне життя. Королівський хрещеник вмер, не доживши і до року. По Парижу ходили плітки про любовні пригоди його дружини Арманди. Дома не вщухали сварки. Заборона «Тартюфа» та «Дон Жуана» боляче вдарила по бюджету театру. А тут ще нездужається... Мольєр кашляв кров'ю, втрачаючи сили. І весь світ перед ним ніби затягало густе, темне павутиння суму. Мучили не тільки особисті незгоди. Довгими ночами, лежачи на подушці з хмелю — щоб заснути, багато про що думав колишній шпалерник. Передусім про те, як тяжко жити в його час чесній людині, як тяжко боротись із розбещеністю, злобою, підступністю, користолюбством. І поставала перед ним сцена за сценою третя, найгіркіша, кров'ю серця написана частина його трилогії — «Мізантроп».

У «Мізантропі» вже без маски як головна дійова особа виступає позитивний герой, образ якого лише намічався в попередніх комедіях Мольєра.

Альсест — освічений молодик, що живе у вищих колах суспільства, почуваючи себе в цьому середовищі самотнім і нещасним, бо інтереси знаті йому огидні й чужі. Він любить молоду вдову Селімену, легковажну кокетку, що крутить голову багатьом. Альсест вірить, що вона стане іншою, але швидко пересвідчується, що надії ці марні. Розчарований, озлоблений, він вирішує покинути облудний світ і піти «геть від розбійників з огидного вертепу».

Ця коротка історія боротьби безкомпромісної, чесної людини з вищим світом та цілком закономірної її поразки дає можливість Мольєру сатиричними барвами намалювати аристократичне суспільство, викрити його порожнечу і розбещеність. Це викриття межує з критикою абсолютистського режиму взагалі.

В образах коханців Селімени, знайомих Альсеста перед глядачами проходять дурні, обмежені та самозакохані аристократи, яких цікавлять тільки плітки і розваги. Чесний, відвертий, нездатний пристосовуватись і лицемірити, Альсест задихається в їхньому товаристві:

Зболіли очі вже, і при дворі, і в місті,
Звичаї бачивши гидотні та нечисті!
Бере нудьга мене, пече мене одчай,
Що наоколо люд, зіпсований украй,
Що всюди, де поткнись,— брехня, лукавство, зрада
Та підступи бридкі, та лестоштів принада.

Альсест не може і не хоче миритися з байдужістю, мораллю невтручання і пристосування до обставин:

...Осоружні всі, на кого око гляне:
Одні — що у гріхах купаються бридких,
А ті — що ставляться поблажливо до них,
Того шляхетного обурення не мавши,
Що вчинки нам лихі будити мають завше.

Тут Мольєр порушує важливу морально-етичну проблему — проблему поведінки людини щодо розбещеного суспільства. Невблаганному викривачеві брехні й облуди Альсестові, що не вміє приховувати свої думки та почуття, безжально картає брехню, протиставлено його друга Філінта, людину теж розумну й освічену, яка розуміє, що

...панує всюди зло,
Лукавство гору скрізь над правдою взяло,
Всім зиски на умі, усе гріхами днше,
І міг би рід людський бути кращий і чесніший...

але вважає, що змінити нічого не можна, отже треба пристосуватися до обставин.

Важливість цієї проблеми надала «Мізантропу» великого значення в очах сучасників і нащадків. Її не раз ставитимуть у творах на матеріалі життя своїх країн та своєї доби інші видатні письменники, серед яких насамперед треба назвати О. С. Грибоедова («Лихо з розуму»).

Навколо п'єси Мольєра знову зчинився галас. Щоб затушувати викривальну суть комедії, намагалися підкреслити, що в ній відображено власні переживання та незгоди драматурга. Особисте у п'єсі, звичайно, є. Однак справа не тільки в історії нещасливого Альсестового кохання, в якому хотіли бачити відгук родинної драми Мольєра. Критикуючи устами Альсеста вишукані вірші світського віршомаза Оронта за їхню неприродність і протиставляючи їм «просту, старовинну пісню», Мольєр, безумовно, висловлює власне естетичне кредо.

Та найвагоміше в комедії — викриття облудного суспільства, в якому немає місця чесній людині. І тут теж чимало особистих переживань великого драматурга. Справді, ставлення Альсеста до суспільства — то ставлення самого автора. У «Мізантропі» великий комедіограф гірко іронізує над власними переживаннями, власною нетерпимістю до всякої неправди. Цей твір — наслідок десяти років боротьби драматурга з аристократичним суспільством. Мольєр сам пройшов шлях Альсеста і показав у своїй трагічній комедії ним самим пережиту драму інтелігента у ворожому суспільстві. Альсест робить сумний висновок:

Піду, втікаючи від злоби, від порока,
У тихий закуток, як він на світі єсть,
Де правда ще живе і не зів'яла честь.

Проте Мольєр не піде шукати такого затишного куточка, бо добре знає, що не знайде його. Втім, його і не задовольнив би ніякий затишок.

У «Мізантропі» виставлено на глум усьому світу дурість, скнарність і хижацтво цілого соціального прошарку — буржуазії, яка стане головним об'єктом Мольєрової сатири в останній період його життя.

Життя буржуазії стає в цей час темою творчості Мольєра не випадково. У цей час в економічному та політичному житті Франції намічаються деякі істотні зміни. До-

тримуючись своєї звичної політики маневрування між двома класами, Людовік XIV призначив у 1666 році міністром фінансів Кольбера, вихідця з буржуазних кіл, кинувши перед тим до в'язниці можновладного розкрадача державних коштів міністра Фуке. Кольбер провадить політику опікання національної промисловості та торгівлі. Буржуазія почуває себе щодалі дужчою. Усе яскравіше виявляється характерна для неї риса — жадоба збагачення. Буржуа прагнуть одірватися від третього стану, від усіх тих обідраних ремісників та майстрів і «жити по-благородному». Саме ці тенденції геніально схоплює і сатирично викриває Мольєр («Жорж Данден, або Обдурений чоловік», «Міщанин-шляхтич», «Скупий», «Хворий, та й годі»).

Справді, дорого платить селянин Жорж Данден за розкіш одружитися з дочкою зубожілих баронів Сотанвілів. Дворянка-жінка зневажає його, обдурює з молодим гульвісою придворним, а нові родичі колють очі мужицьким походженням. До речі, «Жорж Данден» — єдина комедія Мольєра, що сподобалась аристократам. А дарма. Адже пани де Сотанвілі — дурні, пихаті, цілком виправдовують своє прізвище, що в перекладі означає: «дурень у місті». Але і Жорж Данден не викликає у автора співчуття: одружившись з Анжелікою проти її бажання, він не має ніякісінького права вимагати від неї вірності. «Власне кажучи, це не я, а мої батьки одружилися з вами; тож до них і звертайтеся з своїми претензіями», — цілком логічно зауважує Анжеліка чоловікові.

Ще гостріше висміяно прагнення буржуазії вилізти в знать у блискучій побутовій комедії Мольєра «Міщанин-шляхтич». Написано її на замовлення короля, ображеного на турецьких послів, яких йому не вдалося здивувати пишною церемонією зустрічі (начепив на себе на чотирнадцять мільйонів ліврів діамантів, а капосні турки і оком не змигнули!). Король звелів своєму комедіантові висміяти «турецьку церемонію». Мольєр висміяв турків, але ще більше — дурного багатого буржуа Журдена, охопленого манією знатності. Щоб скидатися на аристократа, він натягає вузькі панчохи, влазить у тісні червоні штанці, виряджається у халат з квіточками, наймає лакеїв, запрошує цілий загін вчителів, щоб на старості навчитися музики, танців, фехтування, заводить навіть коханку... Мольєр жорстоко висміяв буржуазію за її некультурність. Пан Журден не знає, що таке фізика, логіка, зроду не чув про філософію

і з превеликим подивом дізнається, що сорок років говорив прозою...

Та, глузуючи з буржуазії, Мольєр не став прихильнішим до дворянства. Дворянина, що взяв на себе функцію «одворянити» Журдена, змальовано як безсоромного шахрая, що запускає руку до чужої кишені, на кожному кроці ошукує очманілого від своєї манії буржуа і влаштовує за його рахунок свої любовні справи.

Навряд чи можна вважати позитивним персонажем п'єси і простувату, неосвічену пані Журден, що вражено дивиться на аристократичні вправи свого чоловіка. Справжні герої — молодь: Журденова дочка Люсиль та її наречений Клеонт. В усій творчості Мольєра саме Клеонт є найяскравіший образ молодого освіченого представника третього стану, повного свідомості своєї людської та класової гідності. Він принципово не хоче брати собі дворянського титулу і на запитання Журдена гордо відповідає: «Ні, я не дворянин!»

Почуття людської, до того ж чисто плебейської гідності Клеонта споріднює його з героями письменників-гуманістів доби Відродження і з наступним поколінням просвітницької інтелігенції XVIII століття.

Ще більшої гостроти досягає критичне прозріння Мольєра у п'єсі «Скупий», де йдеться про розклад сім'ї та людської особистості під впливом грошей і наживи — найтиповішої для власницького суспільства пристрасті.

Скнара багач Гарпагон боїться з'їсти зайвий шматок, труситься, щоб не згоріла зайва свічка, краде овес у власних коней. Це справді «найнелюдяніша істота з усіх людських істот». Пристрасть до грошей змушує його дивитися на власних дітей як на грабіжників-спадкоємців. Він тільки й думає, як би пережити їх, а діти, в свою чергу, ненавидять і обдурюють батька, нетерпляче ждуть його смерті. Так з геніальною передбачливістю великий майстер сміху викриває огидні риси класу власників, що виходив на кін історії. Він міряв їх тою самою міркою гуманіста, якою міряв і аристократів, і бив тією ж нещадною зброєю сміху. У цьому мистецтві важко знайти рівного йому.

Як і раніше, головні комічні ролі дурних буржуа чи хитрих слуг у створених того часу веселих фарсах «Лікар мимоволі», «Витівки Скапена» Мольєр виконував сам. Виконував талановито, променисто-весело, з тільки йому притаманною акторською вигадливістю, і глядачі аж заходилися сміхом. Однак самому акторові було зовсім не до сміху,

Він втомився. Втомився вдовольняти королівські примхи, втомився жити у постійному фізичному і нервовому напруженні. Надто багато було болю і втрат останнім часом. Умер батько, так і не зрозумівши секрету успіху сина-комедіанта, вмер Жозеф Бежар, веселий комік Гро Рене, з яким Мольєр пройшов весь свій блискучий шлях актора. У маленькій кімнатці на верхньому поверсі його будинку згасала давня вірна подруга Мадлена. Вмер, не проживши і місяця, другий, такий жаданий син. Чи не забагато для людини, чия професія — смішити? Та й сам Мольєр почував себе дедалі гірше. Швидко йшов до кінця і був того свідомий.

Безсонні ночі, кашель, нудотна млюсть. Не допомагав уже й відпочинок в Отейлі, де кілька років тому найняв будинок з чудовим парком. Туди тікав після чергової сварки з дружиною Армандою. Тут подовгу гостювали друзі — веселий любитель чарки і жарту поет Шапель, Буало, з якими можна було відвести душу. Однак тяжка темна нудьга налягала на серце все більше. Не допомагали й лікарі. Взагалі з цими кудлатими, бородатими істотами в довгому неохайному вбранні, що так і сипали латиною, у Мольєра здавна склалися дуже кепські стосунки. Скільки разів уже з'являлись вони в його п'єсах на посміх глядачам. Лікарів вивів і в останній комедії — «Хворий, та й годі», над якою саме працював. Щоправда, лікарям тут перепало в другу чергу. В центрі твору знову був буржуа, огидний Арган, «неохайний, брудний, що завжди носить з своїми клістирами та ліками, чхає, кашляє, плює». Піклування про свою дорогоцінну особу перетворилося у нього на манію хвороб, і він стає справжнім тираном своїх близьких, збираючись навіть одружити дочку з неуком-лікарем. Але на сторожі інтересів молоді стоїть служниця — розумна, чесна, дотепна. Образ служниці Туанетти завершує галерею образів людей з народу, що і в моральному, і в розумовому відношенні незрівнянно вищі від своїх панів — буржуа чи аристократів. Слуги у Мольєра переважно розумні і спритні люди, точка зору яких на події часто збігається з точкою зору самого автора. Така Доріна, найзапекліший ворог і викривач Тартюфа, Ніколь, Сганарель. Образи ці — один з проявів народності Мольєра.

У своїй новій комедії «Хворий, та й годі» роль буржуа Аргана виконував сам драматург, хоч і був у той час тяжко хворий. Вистава пройшла з великим успіхом тричі. А на четвертій виставі, 17 лютого 1673 року, під час ос-

танньої дії, коли кумедні опудала — лікарі та аптекарі з клістирами в руках висвячували на лікаря Аргана, з горла його раптом замість сміху пролунав зойк. Мольєр упав у крісло. Та одразу ж підвівся і дограв роль до кінця. Завіса опустилася. Актора трусило. Посинілого, заляклого, його на ношах доставили додому. Кинулися по лікаря і священника, та жоден з них не схотів іти до безбожного комедіанта. Блідий, з краплинами поту на чолі, з загостреними рисами обличчя, він лежав у ліжку.

«Чого б ви хотіли, метр?» — спитали його.

«Світла і трохи хліба з сиром...» Та бажання цього виконати вже не встигли. Горлом хлинула кров. Усе було скінчено.

Скінчено для Мольєра, але не для його близьких. Над тілом великого комедіографа розіграли останній акт драми.

Ті, хто ще з часів «Тартюфа» жадав помститися на Мольєрові, зрештою, діждали нагоди. Він був комедіант і вмер без сповіді — ховати таку людину за правилами церкви було заборонено. Тоді король зробив останню «милість» начальникові своїх розваг, наказавши поховати його так, щоб «уникнути і урочистості і скандалу». Мольєра поховали вночі при світлі смолоскипів на кладовищі святого Жозефа в тому кутку, де ховали самогубців та нехрещених дітей.

Але комедії великого французького драматурга ось уже четверте століття живуть на сцені театрів усього світу.

Вплив Мольєра на дальший розвиток світової драматургії був величезний. Твори драматурга переступили межі Франції ще за його життя.

У Росії уперше комедії Мольєра було перекладено на початку XVIII століття і поставлено на сцені ще за часів Петра I.

На Україні перші переробки та переклади творів Мольєра з'являються в першій половині XIX століття. В 70-роках письменник В. Самійленко майстерно перекладає «Тартюфа», а пізніше, в 1890 році, — «Лікаря мимоволі», переклад якого тільки тепер знайдено в архівах Ленінградської державної театральної бібліотеки імені А. В. Луначарського.

Готується переклад «Скупого». Однак тогочасному українському глядачеві не довелося побачити цих комедій, бо

царський уряд спеціальним указом заборонив не тільки ставити, а навіть публікувати п'єси українською мовою.

Діячі української культури були добре обізнані з творчістю Мольєра. Згадки про великого французького комедіографа є у І. Франка, Лесі Українки. Вплив мольєрівських традицій помітний на деяких комедіях М. Кропивницького та І. Карпенка-Карого.

Проте справжнім набутком української культури Мольєр став у пожовтневий період. У 30-их роках побачили світ переклади окремих комедій драматурга, а потім і збірка його творів.

Мольєр тріумфально вступає на сцену українських радянських театрів — столичних і периферійних.

У постановці його комедій «Тартюф», «Міщанин-шляхтич», «Скупий», «Кумедні манірниці», «Витівки Скапена», «Лікар мимоволі» беруть участь найкращі режисерські та акторські сили — О. Загаров, Гнат Юра, В. Василько, І. Мар'яненко, Н. Ужвій та інші.

Гостре сатиричне перо великого комедіографа і досі «виставляє на привселюдний глум невігластво, дурість і підлоту» (В. Белінський). Його п'єси з величезною сатиричною силою викривають соціальне зло, утверджують прогресивні демократичні погляди.

Н. МОДЕСТОВА.

ТАРТЮФ

Комедія на п'ять дій

Переклад Володимира Самійленка

ДІЙОВІ ОСОБИ

Пані Пернель — Оргонова мати.
Оргон
Ельміра — його жінка.
Даміс } Оргонові діти.
Мар'яна }
Валер — закоханий у Мар'яну.
Клеант — Ельмірин брат.
Тартюф — фальшивий святенник¹.
Доріна — служниця Мар'яни.
Пан Лояль — судовий пристав.
Поліщай.
Фліпота — челядка пані Пернель.

Діється в Парижі, в Оргоновім домі.

¹ Ім'я Тартюф походить від старофранцузького слова truffe або truffe, тобто обдурювання.

Жан Батист Мольер.
*Портрет приписують художникові
П'єру Міньяру.*

LES COMEDIENS DV ROY
ENTRETEVNS PAR SA MAIESTÉ
COMME les diversitez en jouez sans de saison, nous croyons vous bien
régaler en vous promettant pour demain **Mardy** iij^{our} de **Fevrier**, la plus
lante **COMEDIE** du **IODELET MAISTRE**, de Monsieur **SCARON**.
Avec une **DANSE** de **SCARAMOVCHE**, qui ne peut manquer de vous
plaire beaucoup.
A **Vendredi** sans faute les **AMOVRS** du **CAPITAN MATAMORE**, ou
ILLVSION COMIQUE, de Monsieur de **CORNEILLE** l'aîné.
En attendant les superbes **Machines** de la **CONQVESTE** de la **TOISON D'OR**.

Ce s'at **Hostel du Marais**, vieille rue du **Temple**, à deux heures

Афіша часів Мольєра.

ДІЯ ПЕРША

ЯВА 1

Пані Пернель, Ельміра, Мар'яна, Клеант, Даміс,
Доріна, Фліпота.

Пані Пернель

Ходім, Фліпото; йди ж! Не хочу тут баритись.

Ельміра

Так прудко ви йдете, що нам не поспішитись.

Пані Пернель

Ви далі вже не йдіть, невісточко моя,
Бо церемоній цих зовсім не хочу я.

Ельміра

Звичайність так велить, а ще ж ви наша мати.
Але скажіть: чого вам хутко так тікати?

Пані Пернель

Бо надивилася на цей розгардіяш.
Щоб догодить мені — є клопіт, та не ваш;
Тому від вас я йду свого спокою ради —
Бо тут сміється всяк із кожної поради,
Мені ваги нема, та й не мовчить ніхто.
Та се ж не інше що, як двір царя Пето¹!

Доріна

Коли...

¹ Двір царя Пето — дім, де панує цілковите безладдя.

Пані Пернель

Голубочко! Ти дуже язиката.
Сваволі й смілості в тобі якраз до ката.
Ти думаєш, що всім язик потрібен твій.

Даміс

Але...

Пані Пернель

А ви, невістчин любий брате,—
Я це кажу тобі, як баба до онука,
Що з тебе виросте ледащо й ледарюка,
Твоєму батькові казала я давно,
І виріс ти йому на горенько одно.

Мар'яна

Мені...

Пані Пернель

А ви, його сестричка,— ви плохенькі,
Мов тихая вода, такі собі тихенькі,
Але в такій воді якраз сидять чорти,
І ваших норівів не можу я знести.

Ельміра

Та ви-бо...

Пані Пернель

Вибачай, невісточко кохана,
А ти поводишся таки зовсім погано.
Тепер для їх обох ти матір'ю еси.
Який же приклад їм собою ти даси?
Марнуєш гроші так, що це мене вражає,
Вбираєшся, немов княгиня та. Хто дбає,
Аби одно своє подружжя чарувать,
Прикрас таких повік не стане начіплять.

Клеант

Ось слухайте...

Пані Пернель

А ти зовсім, мій синочку, дурний,
Я рада вас любить, кохати, шанувати,
Але якби це я Оргоном тут була,
То стежечка до нас для вас би заросла.
Ви всіх навчаєте, як треба жити... Пане!

Адже ж хто має честь, той слухать вас не стане.
Це, може, прикро вам? Це вас не потіша?
Що ж, правду я люблю: така моя душа.

Д а м і с

От любий наш Тартюф без хиби і без вади...

П а н і П е р н е л ь

Його послухатись усякий був би радий.
Мене те гніває, що кожний дурень звик
Про його розпускать нікчемний свій язик.

Д а м і с

Чи стану я терпіть, щоб шельма ця побожна
Забрала всіх до рук, що й писнути не можна!
Що, як цей любий пан ухвали нам не дасть,
То вже й побавитись не вільно? От напасть!

Д о р і н а

Як слухати його, та ще й пойняти віри,
Що б ми не діяли, ми чисті бузувіри,
Бо гострий критик цей огудить нас усіх.

П а н і П е р н е л ь

І все, що гудить він,— то є правдивий гріх,
За ним ви зможете до раю доступити.
Чи син мій вас не вчив, як слід його любити?

Д а м і с

Ні, сила батькова не здужає того,
Щоб я хоч трошечки любити міг його.
Я зрадив би себе, якби дививсь інакше,
Якби його діла мене вражали м'якше,
Пройдисвіт цей давно обурює мене,
І я таки зроблю з цим паном щось страшне.

Д о р і н а

Авжеж, хіба не глум, не сором на всі люди,
Що ми в руках усі в нікчемної прибуду?
Той ланець, що до нас без підошов приборів,
А вся одежина на йому п'ять шагів,
Тепер, як паном став, усе те забуває,
Орудує всіма, всім рота забиває!

Пані Пернель

Ой, не бреши! Тоді найкращий був би лад,
Якби всі слухались його святих порад.

Доріна

Це ваша вигадка його в святі запише,
А він — облуда весь і нею тільки дише.

Пані Пернель

Ото язик!

Доріна

Такі — його слуга й він сам, —
Що їм без рзписки нічого я не дам.

Пані Пернель

Не знаю, що в душі в слуги його Лорана,
Але заприсягтись готова я за пана.
А ви на його всі тому повстаєте,
Що правди з уст його ніяк не знесете?
Бо гнівають його гріхи й думки лукаві,
А божий інтерес у нього в кожній справі.

Доріна

Так. А чому ж його злоба неси́та їсть,
Як завіта до нас хоч який-небудь гість?
Чи небо гнівають почесні ті візити,
Що він про них кричить, немов несамовитий?
А знаєте, чого він на гостей повстав? —
Бо нашу пані він до них приревнував.

Пані Пернель

Мовчи, та з язика не вергай, мов з лопати,
Бо всяк, не тільки він, вам став би дорікати.
Бо весь гармидер цей, що в домі тут щодня,
Карет перед двором невпинна гуркотня,
І гук від тиску слуг, що панство понаводить, —
В сусідстві поговір та всякі брехні плодить.
Нехай у зборах тих іще гріха нема,
Але вже слава йде, а це хіба дарма?

Клеант

Невже ви плетунам заткнуть хотіли б рота?
Але на світі жить яка була б охота,

Якби не сміли ми приймати любих нам,
Аби не дати що сплітати брехунам?
Нехай би й так: ніхто до нас і ми-нікуди,
Але невже тоді мовчали б злії люди?
Немає способу від брехень утекти,
То не вважаймо ж ми на ті дурні роти.
Живім по-людському, нехай собі сороки
Стрекочуть, як хотять, і лають на всі боки.

Доріна

Чи це ж не Дафночка й не Дафнин чоловік,
Що тріпають об нас злосливий свій язик?
Ті, що в житті самі зблудилися з дороги,
Найперше від усіх підіймуть вас на роги.
Так і вишуковують задля брехні чогось;
І вже біда, як їм почути довелось
Про приязнь вашу з ким, бо зараз перекрутять
І славу рознесуть, і інших збаламутять,
І фарби наведуть вони на вас такі,
Що й власні вчинки їх здадуться менш гидкі;
Бо як, мовляв, між нас ніде святих немає,
То й власний їхній бруд ніхто не покарає.
Вони б накинули неславу на весь край,
Щоб якомога менш припало на їх пай.

Пані Пернель

Твоє балакання пропало некорисно.
Тут про Оранту всім, здається, добре звісно,—
Побожна то душа — а от вона, гляди,
Не хвалить натовпу, що йде щодня сюди.

Доріна

Це правда, приклад цей згадати вам годиться,
Бо пані ця живе неначебто черниця,
Але ж того вона тепер така свята,
Що вже минулися давно її літа.
Колись молодшою була вона вродлива,
То й до закоханих не так була спесива;
Тепер зістарілась, її вже світ не зна,
То й світ через оте не хоче знать вона,
Ховаючи себе під мудрістю святою,
Бо не здолає вже принаджувать красою.
Такий уже звичай у всіх зів'ялих краль,
Їх молодіж уся покинула, на жаль,

І щоб розважитись і трохи вдовольнитись,
Нема їм способу, як тільки присвятитись.
І от живуть вони, немов черниці ті,
Та судять кожного, бо, бач, самі святі,
І ганяють не тому, що правди путь їм мила,
Але що заздрість їм усі думки обсіла.
Не вибачать вони нікому тих потіх.
Що, як минув їх час, тепера не для них.

Пані Пернель
(до Ельміри)

Тобі, невісточко, така балаканина,
Видимо, до смаку, а я мовчать повинна.
Бо наймичка твоя з плесканням не вгава;
Але тепер і я скажу хоч слова з два.
У найщасливішу свого життя годину
Мій син прийняв собі таку святу людину,
Що сам господь послав, вас бачивши в гріхах,
Щоб розум ваш слабкий направити на шлях.
Так слухайте ж його, як вам спасіння любе:
Він гудить тільки те, що вас веде до згуби.
Всі ваші бесіди, гостини і танкі —
То все лукавого мерзенні вигадки.
Про бога там ніхто не згадує в розмові,
Балачки ж, пустощі й пісні напоготові,
Там судять ближнього, беруть його на сміх
І брехні всякі вигадують про всіх.
Якби розумному між вами опиниться,
То в нього голова від крику розболиться.
Сто брехень заразом, хто на яку напав...
Там лікар був один, ще й гарно так сказав:
Це Вавілонський стовп і язиків змішання,
Бо стовпились усі задля пащекування.
За вигадку таку йому-таки прийшлося...

(Показуючи на Клеанта)

А цей панок уже регочеться чогось!
Найдіть собі дурних, та й будете сміятись.

(До Ельміри)

А ти... Але прощай! Не хочу вже змагатись,
Обрид мені сей двір і кодло ваше все.
Тепер мене сюди не швидко занесе.

(Ударивши по щоці Фліпоту)

А ти загавилась і спиш уже, псяюхо!
А, трясця!.. Як візьму оце тебе за вухо!
Іди за мною! Ну!..

Я В А 2

К л е а н т, Д о р і н а.

К л е а н т

А я вже не піду.
Боюся, щоб ізнов не вскочити в біду.
Ну, добра жіночка!

Д о р і н а

А шкода, що не чує
Вона, як ваша мосць отут її шанує;
Була б подяка вам і, мабуть, не мала.
Вона б вам добрості ще краще довела.

К л е а н т

Без жодної вини чогось на всіх напалась.
Чи то вона в свого Тартюфа закохалась?

Д о р і н а

Вона то ще не так; а от погляньте ви,
Чим син її зробивсь: той збувся голови.
Колись розумний був, як слухав нашу раду,
І навіть на війні не зостававсь позаду;
Але тепер увесь свій розум загубив,
Відколи дуже так Тартюфа полюбив.
Рідненьким братом став Тартюфа називати —
Йому дорожчий він, ніж діти, жінка, мати,
Бо то довірений усіх його думок
І в ділі кожному єдиний ватажок.
А як почне його до серденька тулити!
Здається, дівчину не можна більш любити!
В обід його щодня на покуть садовить
І тішиться, як той за чотирьох трощить,
Йому найкращії шматочки відкладає;
Він згадує весь день усі його слова;
Тартюф для нього все: порадник, голова;
Тартюф ікне, а він його поздоровляє.

Що б не зробив Тартюф, то буде все чудово,
Оракулом стає його найменше слово.
А той найшов дурних і вже не ловить гав
І штучним виглядом Оргона підобгав.
У нього грошики видурює лукаво
І глузувати з нас добув нехибне право.
Та що! Його слуга, облесливе хлопча,
І той мішається до нас і нас навча.
Там як почне до нас казання говорити
Та розкидати нам стьожки, рум'яна, квіти!
Ще якось порвав нам хустку на шматки,
Що замішалася в його «Святі Квітки»,
Говорячи, що ми без сорому змішали
З святою книжкою чортячі причандали.

Я В А 3

Ельміра, Мар'яна, Даміс, Клеант, Доріна.

Ельміра
(до Клеанта)

На ваше щастя, ви не йшли аж до дверей:
Були б наслухались іще її речей.
Але я бачила, вернувсь Оргон до хати,
Та я до себе йду, щоб там його прийняти.

Клеант

А я зостанусь тут на кілька ще хвилин,
У мене тільки й справ — добридень дати один.

Я В А 4

Клеант, Даміс, Доріна.

Даміс

Ви вкиньте з ним слівце про шлюб сестри моєї:
Боюсь я, що Тартюф замислив щось на неї,
То батька в другий бік коли б іще не збив.
Ви знаєте, що я цю справу полюбив:

З Валером любиться сестра моя Мар'яна,
Валерова ж сестра така мені кохана,
Що як не...

Доріна

Він іде.

ЯВА 5

Оргон, Клеант, Доріна.

Оргон

А, брате мій, здоров!

Клеант

Гаразд, що ви прийшли, а я вже був ішов.
А що, на хуторі вже красно, та не дуже?

Оргон

Доріно...

(До Клеанта)

Підождіть хвилинку, милий друже,
Призвольте трошечки, щоб я хоч розпитавсь
Про те, що сталось тут, та вже й не турбувавсь.

(До Доріни)

Чи все за ці два дні велось вам до вподоби?
Що поробляєте? Чи хто не мав хвороби?

Доріна

Завчора в пані страх боліла голова,
Та ще й пропасниця була якась нова.

Оргон

А як Тартюф?

Доріна

Тартюф? До його що пристане?
Такий гладкий, як був, товстий, лице рум'яне.

Оргон

Бідаха!

Доріна

Ввечері то й їсти не могли
І за вечерею ні крихти не взяли,
Бо в голові й тоді ще дуже в їх боліло.

Оргон

Ну, а Тартюф?

Доріна

Один за двох він справив діло,
Двох куріп'ят обгриз побожно до кісток,
Та ще й на закуску здоровий з'їв биток.

Оргон

Бідаха!

Доріна

Як лягли ж, то, як одну хвилинку,
Качались цілу ніч без сну, без одпочинку;
Було не можна спать, так дуже їх пекло;
А коло їх і нам спочинку не було.

Оргон

Ну, а Тартюф?

Доріна

Наївсь вечерею смачною,
Устав, та й спатоньки поплентавсь до покою,
І на перини там бебехнувся як пень,
Та вже прокинувся на другий тільки день.

Оргон

Бідаха!

Доріна

Та таки ми пані вговорили,—
І згодились вони, щоб кров їм отворили,
І зараз же тоді зробилось легше їм.

Оргон

Ну, а Тартюф?

Доріна

О, він не налякавсь нічим,
І проти бід усіх, набравши в душу сили,
Хильнув чарок із п'ять, як снідати посіли,
Щоб знову в пані влить ту виточену кров.

О р г о н

Бідаха!

Д о р і н а

Та тепер усі здорові знов.
Піду ж до пані я, скажу, що ви чимало
Зраділи, що її хвороби вже не стало.

Я В А 6

О р г о н, К л е а н т.

К л е а н т

Вона у вічі вам на глум вас узяла.
Не гнівайтесь, бо річ моя зовсім не зла,
Але вам так і слід, самі собі ви шкоду
Зробили примхами, яких не чув я зроду.
Чи можна, щоб Тартюф вас так опанував,
Що вже байдуже вам до всіх на світі справ.
Ви прийняли його, ще й полатали лати...
А вже тепер дійшли...

О р г о н

Ось годі вам казати,
Бо ви не знаєте зовсім, який він є.

К л е а н т

Не знаю? Що ж, тоді питання постає:
Як розпізнати його, яким він може бути?

О р г о н

Якби вам довелось як слід його збагнути,
Ви б краю не знайшли всім радощам своїм.
Це чоловік такий... Ах! він такий... зовсім...
Хто слухає його, живе в такому спокою
І дивиться на світ, як на копицю гною.
Я від його розмов цілком не той, що був,
І вже до всіх речей прихильності позбув:
Тепер і приязні в душі моїй немає:
Нехай тут мати вмере, брат, жінка, син сконає,—
Повірите, мені байдуже вже про те.

К л е а н т

От людські почуття і серце золоте!

О р г о н

Якби ви знали, як ми вперше з ним спізнались,
Ви, певно б, так, як я, душею з ним з'єднались.
Оце було щодня до церкви тихо йде
І там, де я стою, навколішки впаде,
І в церкві хто б не був, на нього всяк дивився,
З яким він запалом до господа молився.
Зітхав так голосно, то знов крижем лягав
І землю щоразу покірно цілував;
А як виходив я, мерщій передо мною
Ставав при виході з свяченою водою.
Його слуга, що теж на праву путь ступив,
Про вбожество його зі мною говорив:
І то я став йому грошима помагати,
Але він не хотів усіх від мене брати:
«Частину я візьму,— казав,— а цю верну,
Бо я не заробив такого талану».
Коли ж я не приймав, він брав і в ту ж хвилину
На вбогих роздавав тих грошей половину.
Нарешті бог привів його до мене жить,
І саме відтоді мені в усім щастить.
Він догляда всього, за жінкою своєю,
Шануючи мене, зорить, як за своєю,
І ревнує більш, ніж я, і вже мене
Сповістить кожний раз, як хто їй підморгне.
А щирий він який — повірити не можна,
Бо перед ним стає гріхом дрібниця кожна,
Його боїться він у всіх ділах своїх:
Оце якось собі поставив він у гріх,
Що, як піймав блоху,— а саме він молився,—
Вбиваючи її, занадто прогнівився.

К л е а н т

Ой, ой! Ви розум свій, мабуть, згубили весь,
Чи то ви тільки так із мене смієтесь?
Балачка поглядів моїх не перетворить.

О р г о н

Безбожно дума той, хто так, як ви, говорить,
І духу вільного в вас повна голова.

Я вас остерігав не раз уже й не два,
Що бог за ці думки вас тяжко покарає.

К л е а н т

Таким, як ви, якраз ця мова припадає,
Сліпі — хотять на всіх полуду навести,
Бо в них безбожний, хто не має сліпоти,
І той, кому кривить свій вид не до вподоби,
Ні віри в святощі не має, ні шаноби.
Ні, мова ця мене зовсім не настрашить,
Я знаю, що кажу, і бог це серце зрить;
На вихиляси всі не хочу я вважати;
Святим перед людьми себе не трудно вдати.
Так само, як не той одважний, хто зложив
Байки про те, яких побив він ворогів,
І до побожного життя дають закони.
Не ті, що скрізь гудуть про піст і про поклони.
Гай, гай! Невже ж то вам, мій братику, дарма,
Що зовсім правди в тій побожності нема;
Чи з правдою брехню поставили б ви в парі?
Дали б ту саму честь обличчю, що й машкарі?
Те саме хитрощам, що й справжнім почуттям!
Подоба істини за правду стала вам!
Мара й особа вам однаково хороші,
Фальшиве золото для вас правдиві гроші.
Але ж поміж людьми найбільш істот чудних,
Натури чистої ніде не видно в них;
У межах розуму їм тісно, аж до смерті,
І от силкуються вони, щоб їх розперти;
Не раз вони псують найвищі почуття,
Бо в них вони живуть без міри й без пуття.
Про це я вам хотів між іншим нагадати.

О р г о н

О, бачу я, що ви філософ, ще й завзятий.
У вас у одного ще розум не погас;
Знання й науки всі zostались тільки в вас;
Оракул ви, Катон для нашого століття.
І побіч вас усі — нікчемне тільки сміття.

К л е а н т

Ви помиляєтесь, я не філософ, ні;
Науки всі й знання не залягли в мені,
Проте ж хоч дешицію я, може, добре знаю

І правду від брехні запевно відрізняю.
Чи є де чоловік шановніший, як той,
Хто богові себе віддав? Він є герой.
На світі вищого нічого я не бачу
Над душу праведну, в побожності гарячу,
Але зате найбільш ненавидна мені
Побожність для людей, збудована з брехні,
І ці пройдисвіти, ці ніби преподобні,
Ці богокради, ці актори неподобні,
Що найсвятіше все, що має людський рід,
За іграшку взяли, забувши кару й стид,
Бо пориви в душі до зиску тільки чують,
А з правди роблять крам і святістю торгують,
І щоб поваги більш собі в людей здобуть,
Очима лупають і землю лобом б'ють.
Поглянути на них — живими йдуть до бога,
А пхають у гаман де можна й скільки мога;
В гарячих молитвах випрошують у всіх,
Монахів удають між натовпу й утіх,
Ховають бруд душі за ревністю до віри,
Дражливі, тяжко злі, безвірні, лицеміри,
І якщо їм кого згубити закортить,
То згублять і речуть: се небо так велить.
Вони тому страшні неситою злобою,
Що проти нас беруть таку поважну зброю.
Бо люди віри ймуть у щирість їх, вони ж
Охоче в серце нам свячений встромлять ніж.
На цих дурисвітів наш вік тепер багатий;
Побожне ж серце теж не трудно розпізнати.
Чимало є таких правдивих за наш час,
Що можуть прикладом зробитися для нас.
От Арістон, Оронт, згадайте й Періандра,
Та й Алсідама теж, Подідора, Клітандра,
Усякий їм оддасть таку як треба честь,
Бо не лукавії, бо в них чеснота єсть,
Бо не сидить у них чванливість неможлива,
Побожна їх душа прихильна й милостива,
І голосно вони не судять діл людських,
Та й не навчають нас, бо мають те за гріх.
Хай інші тішаться препишними словами,
Вони ж своїм життям орудують над нами.
Вони в душі людській не бачать тільки бруд
І добре думають про весь наш грішний люд;
Нема в них хитрощів, інтриг вони не знають,

А тільки, щоб як слід прожити в світі, дбають;
Нема в них з грішником завзятої війни;
Єдиний тільки гріх ненавидять вони;
Не обстають вони за інтереси неба
Ще з більшим запалом, ніж задля його треба.
От справжні люди, от зразок вам чесноти,
От приклад, що за ним усім нам треба йти.
А ваш укоханий зовсім не тої вдачі.
Ви щиро хвалите його чуття гарячі,
Але фальшивий блиск вам очі засліпив.

О р г о н

Коханий братику, скінчили ви?

К л е а н т

Скінчив.

О р г о н

Ну, залишайтеся ж.

К л е а н т

Ще два слова, брате,
Про інше: хочу я Валера нагадати,
Ви слово подали, що буде він ваш зять.

О р г о н

Так.

К л е а н т

І обрали день, коли його звінчать?

О р г о н

То правда.

К л е а н т

Чом же ви весіллям забарились?

О р г о н

Не знаю.

К л е а н т

Чи невже думки в вас одмінились?

О р г о н

А може.

К л е а н т

Чи слова ви марно даєте?

О р г о н

Цього я не скажу.

К л е а н т

Бо перешкод на те
Немає вам, щоб ви вчинили, як казали.

О р г о н

По тому...

К л е а н т

Хочу я, щоб ви не хитрували,
Про це довідатись просив мене Валер.

О р г о н

Чудово.

К л е а н т

Що ж од вас йому сказать тепер?

О р г о н

Що хочете.

К л е а н т

Але конечно є потреба
Знать ваші заміри. Які вони?

О р г о н

Від неба

Залежить замір мій.

К л е а н т

Кажімо без крутні.
Ви слово подали; чи справдите, чи ні?

О р г о н

Прощайте.

К л е а н т

(сам)

Тут Валер дізнає, певно, зради.
Скажу йому про все, хай пошукає ради.

ДІЯ ДРУГА

ЯВА 1

О р г о н, М а р'я н а.

М а р'я н о!

О р г о н

Т а т к у!

М а р'я н а

О р г о н

Я сказати хочу вам

Щось нишком.

(Зазирає до кабінету)

М а р'я н а

Ви чого шукаєте?

О р г о н

Чи там

Хто не сховавсь, дивлюсь, чи хто не підслухає,
Бо хатка ця якраз підслухача сховає.

Ну, добре, ми самі. Мар'яно, повсякчасно
Я розум лагідний спостерігав у вас
І повсякчас до вас я не зменшав кохання.

М а р'я н а

Я дуже дякую за ваші почування.

О р г о н

Це добре, донечко, а щоб їх заробить,
Повинні ви мене у всьому вдовольнить.

М а р'я н а

Я тільки й думаю про це щодня й щоночі.

О р г о н

Авжеж. Ну, а який Тартюф, на ваші очі?

М а р'я н а

Кому? Мені?

О р г о н

А так. Подумайте про те.

М а р'я н а

Про нього, тату, я скажу, що звелите.

ЯВА 2

Оргон, Мар'яна; Доріна ввіходить тихенько й стає позад
Оргона: її не видно.

О р г о н

Це чемна відповідь. Скажіть же ви про нього,
Що гідності в йому є стільки, як ні в кого;
Що він до мислі вам, що любо вам самій,
Як раджу я, піти до шлюбу з ним мерщій.
Га?

М а р ' я н а

Га?

О р г о н

Що?

М а р ' я н а

Що таке?

О р г о н

Як?

М а р ' я н а

Я не розібрала.

О р г о н

Що? Як?

М а р ' я н а

Про кого це щоб я таке сказала?
Хто полюбивсь мені і з ким мені самій
Так дуже хочеться до шлюбу йти мерщій?

О р г о н

З Тартюфом.

М а р ' я н а

Та того не станеться довіку.
Хіба сказала б я таку брехню велику?

О р г о н

Це буде правдою, бо мій такий наказ.
Як я сказав, то так і станеться якраз.

М а р ' я н а

Невже ви хочете?

О р г о н

Вас хочу одружити,
Щоб у свою сім'ю Тартюфа прилучити.
Я так постановив, і він судився вам.
Бажання ваші я...

(Побачивши Доріну)

Що робите ви там?
Цікавість, мабуть, вас підбурює чимало,
Що аж на підслухи прибігти вам припало.

Д о р і н а

Не знаю, відкіля взялася чутка та,
Чи хто доміркувавсь, чи так брехню спліта,
Але вже чула я про шлюб той через люди,
І я таки кажу: брехня, того не буде.

О р г о н

Це неймовірним вам здається?

Д о р і н а

Навіть так,
Що віри не пойму я й вам самим ніяк.

О р г о н

Я знаю способа, щоб віри поїняли ви.

Д о р і н а

Еге, балакайте; ви дуже жартівливі.

О р г о н

Чи правду я кажу, покаже річ сама.

Д о р і н а

Вигадауйте!

О р г о н

Але ж тут вигадок нема.

Д о р і н а

Не вірте, панночко; жартують ваші тато;
Не бійтесь...

О р г о н

Я кажу...

Доріна

Та хто ж повірить вам?
Впевняєте завзято,

Оргон

Мій гнів вам доведе...

Доріна

Ну, вірю я, так це ж для вас на гірше йде:
Чи то ж з поважною людиною такою,
Як ви, з широкою на тварі бородою,
Такий зчинився глу́м? Та де ж ваш розум?

Оргон

Цить!

Щось вільно розмовлять тобі притьмом кортить...
Я не люблю цього, прошу вас уважати.

Доріна

Хіба ж, не сердячись, не можна розмовляти?
Це вам на глу́м прийшла нікчемниця така,
Бо ваша панночка здалась не для святка.
Він має думати над іншими речима;
Та й що вам за користь, що станете святими!
Навіщо вам, як ви з таким оце добром,
Брать голого?

Оргон

Мовчіть; хоч бідний він цілком,
Але за це він варт ще більшої пошани,
Бо, певно, вбогість та є вбогість без догани.
Понад величними вона його знесе
За те, що занедбав добро земнеє все,
За те, що не злюбив усе дрібне, дочасне
І покохав одно, що ввіки не загасне;
Я ж поможу йому, коли його прийму,
Вернути все добро, що припада йому:
Це добрий шмат землі, краса, оздоба краю,
Але я й так його шляхетним уважаю.

Доріна

Так це він каже сам, і ця його пиха
Не дуже до лиця людині без гріха.
Бо хто себе віддав на те, щоб свято жити,
Той не дзвонитиме про рід свій знаменитий.

Правдиве зниження побожного життя
З гордотою ніяк не зв'яжеш до пуття.
Але розмова ця вам робить недогоду,
То розберім його, а не його породу.
Невже такому-от ви дочку оддасте?
Й не пожалкуєте ані разу про те?
Невже не бачите того, що не годиться,
На чому шлюб такий запевно окошиться?
Бо ті, що силоміць дівчину віддають,
Справляють честь її на небезпечну путь,
А вірність у жінок залежить більш від того,
Чи їх за доброго дадуть, чи за лихого.
Коли в чоловіків на лобі є ріжки,
То винні в тім вони, а зовсім не жінки...
А бути вірною — то річ трудна й велика,
Як маєш бозна-що на місці чоловіка.
І хто зав'язує дочці з нелюбим світ,
За помилки її той богу дасть одвіт.
То небезпечна річ, про це ви погадайте.

О р г о н

Я сам не вмію жить, так ви мене навчайте.

Д о р і н а

Не зле було б, якби ви слухались мене.

О р г о н

Не слухаймо її, то, дочко, все дурне.
Що треба вам, про те мені найкраще знати.
Хоч обіцяв я вас Валерові оддати,
Але почув тепер, що виң до карт меткий
І в справах віри щось занадто вже легкий,
Бо в церкві я його якось іще не бачив.

Д о р і н а

Ви хочете, щоб він там раз у раз маячив,
Як ті, що йдуть туди на дивування всім?

О р г о н

Я не питаю вас, що бачите ви в тім.

(До дочки)

Нарешті, другий, той у добрій з небом згоді,
І скарбу кращого над цей шукати годі.
Цей шлюб вам станеться вінцем бажань усіх;

Він буде створений із любощів і втіх;
Любов незрадну побачить ваша хата;
Ви жити будете, мов тії голуб'ята,
Без сварок, без гризні, в спокої кожний час;
Ви зробите його чим хочете для вас.

Доріна

Вона його нічим, як тільки дурнем зробить.

Оргон

Що за язик!

Доріна

Кажу, що він того заробить,
Бо вплив його такий, що виб'є всяку честь,
Яка у паночки тепер у серці єсть.

Оргон

Ой, не мішайтеся, замкніть лиш краще рота;
Стромляти всюди ніс велика в вас охота.

Доріна

Усе, що я кажу, на ваш верну я бік.

Оргон

Дарма працюєте, то й прикусить язик.

Доріна

Як хто вас полюбив...

Оргон

Не хочу я кохання.

Доріна

Я вас люблю, дарма що в вас нема бажання.

Оргон

Ох!

Доріна

Ваша честь мені на серці, то й ніяк
Не хочу я, щоб вас висміював усяк.

Оргон

Ви не замовкнете?

Доріна

Велить мені сумління
Не дати вам скоїти такого одружіння.

О р г о н

Замовкни, гадино! Твій безсоромний вид!..

Д о р і н а

Ах, ви побожний пан; кричати вам не слід.

О р г о н

Бо кров мою мутить балакання шалене.
Мовчи, кажу тобі, не говори до мене.

Д о р і н а

Мовчу, хоч думаю те саме... Ну, нехай.

О р г о н

Ти можеш думати, що хочеш, тільки дбай,
Щоб нишком думати.

(До дочки)

Ну, годі вже, в татуся
Все обмірковане, як треба.

Д о р і н а

Що мушу я мовчати!
Я скажуся,

О р г о н

Не фертик він, це так,
Але такий...

Д о р і н а

(набік)

Еге, і пика мов личак.

О р г о н

Що прихилить тебе, якби не мали сили
Чесноти інші всі...

Д о р і н а

От цяцю наділили!

Орган повертається до неї, склавши руки на грудях, і слухає.

Якби це я була... Ну, так ніхто мене
Безкарно силоміць на шлюб не пожене,

Бо показала б я хоч зараз після шлюбу,
Що жінка має чим віддячити нелюбу.

О р г о н

Так тут зовсім нема ваги моїм словам?

Д о р і н а

Чого ви? Я ж хіба кажу що-небудь вам?

О р г о н

А що ж ти робиш тут?

Д о р і н а

З собою розмовляю.

О р г о н

Гаразд; провчу її, бо в'їдлива без краю.

Я дам ляща, то враз заціпить рота їй.

(Стає в таку позу, ніби хоче вдарити Доріну, повертається до неї з кожним словом, що говорить до дочки. Доріна стоїть мовчки).

Ви, дочко, мусите хвалити замір мій...

І вірте, чоловік... що вмів я вам обрати...

(До Доріни)

А що, мовчиш?

Д о р і н а

Бо вже не маю що казати.

О р г о н

Хоч слово ще скажи.

Д о р і н а

Охоти вже нема.

О р г о н

Бо я б тебе піймав.

Д о р і н а

Чи я ж дурна сама?

О р г о н

Вам, дочко, слід мені слухняністю платити,
Мого обранця ви повинні полюбити.

Доріна

А я сміялась би, та ще й під ніс йому.

(Утікає)

Оргон

Ви, дочко, маєте не дівку, а чуму,
Із нею від гріха втекти немає змоги.
Тепер мої думки геть збилися з дороги.
Бо голова в огні від тих дурних розмов.
Піду хоч проходжусь та втихомирю кров.

Я В А З

Мар'яна, Доріна.

Доріна

Скажіть мені, чи ви язик свій загубили?
Чи треба, щоб і в цім вас інші боронили?
Безглуздо хочуть вас до шлюбу потягти,
А ви не кажете ні слова навпроти.

Мар'яна

Що ж з батьком діяти, як він такий упертий?

Доріна

Хоч дещо довести, щоб ту напасть одперти.

Мар'яна

Що?

Доріна

Що в душі любов з наказу не зросте,
Що вам, а не йому ви пару берете,
Бо тільки ради вас цю справу розпочато,
То й мусите любити самі ви, а не тато,
І що коли Тартюф його причарував,
То треба, щоб він сам вінець із ним узяв.

Мар'яна

Ох, сила батькова для нас така велика,
Що я перед своїм роблюся без язика.

Доріна

Розважмо це: Валер любов одкрив вам сам.
Скажіть, чи любий він, а чи не любий вам?

Мар'яна

Ой, як же ти моє тим скривдила кохання!
Доріно, чи тобі ж робити це питання?
Я серце все тобі відкрила сто разів,
І знаєш ти, який огонь його зігрів.

Доріна

Хто ж знає, чи душа устами говорила,
Чи справді ця любов вам серце зачепила?

Мар'яна

Недобре робиш ти, що ти непевна в тім,
Я й то любов мою вже показала всім.

Доріна

Так любите його?

Мар'яна

Кохання те безкрає.

Доріна

І він, здається, теж так само вас кохає?

Мар'яна

Я думаю.

Доріна

І з вас обох бажає всяк,
Щоб одружитися скоріш?

Мар'яна

Авжеж, що так.

Доріна

А шлюб із другим тим яку нам дасть надію?

Мар'яна

Скоріш, ніж вийти, смерть собі я заподію.

Доріна

От і рятунок є, а я то й не туди...
Умерти, та й за раз позбутися біди.

Чого ж вам треба ще? Це думка пречудова...
Мене аж гніває така нікчемна мова!

М а р' я н а

Доріно, що ж це ти розгнівана така?
Невже тобі дарма недоленька людська?

Д о р і н а

Мені дарма про тих, що плещуть не до речі
І так покірливо беруть біду на плечі.

М а р' я н а

Так серце, бач, моє таке вже боязке.

Д о р і н а

Любов йому велить, щоб сталося тривке.

М а р' я н а

Хіба ж мою любов що-небудь одмінило?
А батька вмовити — то це ж Валера діло.

Д о р і н а

Але як батько ваш такий цупкий удавсь,
Ще й у Тартюфа так завзято закохавсь,
А слово першеє схотів тепер зламати —
Скажіть, чи то ж Валер у тому винуватий?

М а р' я н а

Коли відмовою тому я відповім,
Я людям покажу, хто в серці є моїм.
Як ради нього я, хоч любий він без краю,
Повинність доччину й дівочий стид зламаю?
Чи хочеш, щоб любов мою перед людьми...

Д о р і н а

Ні, ні, не хочу; що ж, я бачу — ви самі
Тартюфа вибрали. Це помилка велика —
Не радить брати вам такого чоловіка.
Навіщо воювать із вашим почуттям?
Це буде партія корисна дуже вам.
Тартюф — ого! Чи бач? А це хіба дурниця?
Бо пан Тартюф, нехай йому все добре сниться,
Ще хоч куди, таки хвороба не взяла,
І з ним побратися — то честь хіба мала?

Про нього слава йде геть по всьому народові,
Він роду панського, він гарний і на вроду:
Там ушка аж горять, а вид немов цвіте.
Ви в щасті цілий вік із ним проживете.

Мар'яна

О боже!

Доріна

Для душі то втіха немаленька
Тулити любого Тартюфа до серденька.

Мар'яна

Ой, годі вже, не рви душі моєї вкрай,
А краще помочи для мене пошукай.
Я згоджуюсь на все, що скажеш ти робити.

Доріна

Ви батенька свого повинні вдовольнити,
Коли б і мавпу він подружжям вам нарік.
Не плачте ж; доля вам дає щасливий вік.
Ви к ночі в'їдете в його глухе містечко,
Дядьків і братиків чимале там гніздечко,
Ви ж дбати будете на тії всі роти.
А як у вищий світ ви схочете ввійти,
То в гості підете, собі шукати втіхи,
До пані мерихи або до судіїхи,
Вони ж на складаний стілець посадять вас,
А прийде карнавал — ото веселий час!
Великий бал, музик аж дві кози заграє,
А то й кумедія з паяцом завітає.
Коли ж ваш чоловік...

Мар'яна

Мене вбиваєш ти,
А не подумаєш чим-небудь допомогти.

Доріна

Ні, вибачайте.

Мар'яна

Ох, Доріно, бога ради!

Доріна

Ні, хай на кару вам це прийде без завади!

Доріно! Мар'яна

Ні. Доріна

Мар'яна

Але наважусь я відкрить.

Доріна

Тартюф ваш чоловік; беріть його, беріть.

Мар'яна

Будь ласка, я ж тобі одній усе звіряю.

Доріна

Ви потартюфитесь, я в тому присягаю.

Мар'яна

Як так, коли в тобі не бачу я жалю,
Нехай же мука та страшна, що я терплю,
Навчить мене, відкіль рятунку дожидати.
Я знаю, чим своє все лихо враз порвати.

Доріна

Верніться, годі вже; минувся весь мій гнів.
Дарма про все, а вас усяк би пожалів.

Мар'яна

Доріно, як мені такі терпіти муки,
То краще я сама здійму на себе руки.

Доріна

Ось не журіться-бо; скрутнувши де-не-де,
Ми не дамось. Але коханий ваш іде.

ЯВА 4

Валер, Мар'яна, Доріна.

Валер

Оце недавно тут почув я вісті, пані,
Цілком мені нові і... певно, непогані.

Що саме? М а р'я н а
В а л е р
 Про шлюб ваш з Тартюфом.
М а р'я н а Батько мій
 Зробити це поклав у голові своїй.
В а л е р
 Ваш батько?
М а р'я н а
 Він тепер із думкою новою,
 Про це він розмовляв якраз отут зо мною.
В а л е р
 Невже це насправжки?
М а р'я н а
Авжеж, що насправжки,
 Він круто висловив про це свої думки.
В а л е р
 А серця вашого яка в цім постанова?
 Скажіть.
М а р'я н а
 Не відаю.
В а л е р
Це дуже чесна мова.
 Не знаєте?
М а р'я н а
 Ні.
В а л е р
 Ні?
М а р'я н а
 Що ж діяти, скажіть.
В а л е р
 Це добрий суджений, і ви за нього йдіть.
М а р'я н а
 Ви радите?
В а л е р
 Авжеж.

М а р'я н а

По правді?

В а л е р :

Безперечно.

Обранню вашому звіряйтеся безпечно.

М а р'я н а

Ну, добре; то отак ви радите мене?

В а л е р

Мене послухатись — вам діло не трудне.

М а р'я н а

Так само, як і вам пораду цю давати.

В а л е р

Я радив, щоб свою прихильність показати.

М а р'я н а

Щоб вам сподобаться, я раду цю прийму.

Д о р і н а

(відходить у глиб сцени)

Побачимо, який кінець цьому всьому.

В а л е р

Так от яка любов! То ви мене дурили,
Як ви мені...

М а р'я н а

Про це ми досить говорили.
Ви широко кажете, щоб я за того йшла,
Кого недоленька до мене привела.
І я кажу вам знов: я це зробити рада,
Коли від вас така спасенна йде порада.

В а л е р

Не виправляйтеся, бо винні тільки ви;
Ця думка з вашої постала голови,
І ви знайшли тепер до чого причепитись,
Щоб слово схибити й зо мною роздружитись.

М а р'я н а

Це добре сказано.

В а л е р

Кохаючи мене,

Не дуже рвали ви серденько запальне.

М а р'я н а

Ви вільні думати, аби було бажання.

В а л е р

Так, вільний, і моє ображене кохання
В такому замірі ще вас попередить.
Я знаю, перед ким любов мою зложить.

М а р'я н а

О так, я певна в тім; привабить кожду
Заслуга ваша.

В а л е р

Ох, покиньмо цю заслугу!
Я тільки думаю, що інша б прийняла
Самотню душу цю, вона могла б кохати
Й розважити мене від оцієї втрати.

М а р'я н а

Не буде тяжко вам, що втратите мене,
Бо почуття нове ваш смуток прожене.

В а л е р

Зроблю, що здужаю, і легко зрозуміти,
Що й честь примушу я за зраду так платити
І що повинен я шукати забуття,
А як над силу те — сховати почуття.
Уже перед людьми тому нема покути,
Хто любить серце те, що вас могло забути.

М а р'я н а

Це почуття, мабуть, шляхетне, пане мій?

В а л е р

Нехай таким його вважає рід людський!
А що ж ви думали? Невже, що до сконання
В душі я збережу палке до вас кохання?
Що, шлюб ваш бачивши, я другій не віддам

Те серце, що його тепер не треба вам?

М а р' я н а

Ні, навпаки, бо я того й сама бажаю!

Я рада, щоб ця річ скоріш дійшла вже краю.

В а л е р

Ви раді?

М а р' я н а

Так.

В а л е р

Але доволі вже образ.

Я зараз же зроблю, як ваш велить наказ.

М а р' я н а

Гаразд.

В а л е р

Так знайте ж ви, що ви самі звеліли
Зробити вчинок цей, що був мені над сили.

М а р' я н а

Так.

В а л е р

І що замір цей прийшов мені тому,
Що й ви вчинили так.

М а р' я н а

І край тому всьому.

В а л е р

(відходячи)

Ну, годі; саме в час я вас тепер покину.

М а р' я н а

Найкраще.

В а л е р

Був я тут останнюю хвилину.

М а р' я н а

То й з богом.

В а л е р

Що?

М а р' я н а

Чого?

В а л е р

Чи ви мене звете?

М а р'я н а
Приснилось вам.

В а л е р
Як так, то я й піду. Проте
Прощайте, панночко!

М а р'я н а

Прощайте!

Д о р і н а

Як я бачу,
Ви розум втратили через химерну вдачу.
А я навмисне вам сваритися дала,
Щоб тільки бачити, до чого б річ дійшла.
Валере, паночку!

(Хапає його за руку).

В а л е р

(ніби нехотя)

Чого тобі від мене?

Д о р і н а

Ходить сюди.

В а л е р

Душа моя кипить шалено.
Пусти: зроблю я те, що радила вона.

Д о р і н а

Стривайте-бо.

В а л е р

Ні, ні, це річ непохитна.

Д о р і н а

Ох!

М а р'я н а

(набік)

Я йому гидка, тому й біжить так швидко.
Піду ж я, бо йому на мене глянуть бридко.

Д о р і н а

(кидає Валера й біжить до Мар'яни)
І та! Куди ж це ви?

М а р'я н а
Пусти.

Д о р і н а
Та не біжіть!

М а р'я н а
Ні, ні, Доріно, вже мене не зупинить.

В а л е р
(набік)
Я бачу, що мій вид їй гірший від хвороби,
Так визвольмо ж її від нашої особи.

Д о р і н а
(кидає Мар'яну й біжить до Валера)
Ви знов... Нехай вам біс! Який вас кат жене?
Ідіть лишень сюди та слухайте мене.

В а л е р
(до Доріни)
Які твої думки?

М а р'я н а
(теж)
Що хочеш ти робити?

Д о р і н а
Урятувати вас, а спершу помирити.
(До Валера)

Чого надулись ви? Скажіть — чи ви дурні?
В а л е р

Ти ж чула, що вона казала тут мені?
Д о р і н а
(до Мар'яни)

Чи ошаліли ви, що ви в такому гніві?
М а р'я н а

Ти ж чула тут сама слова його вразливі.

Доріна

(до Валера)

Дурниця все: вона — я можу присягти —
Одне бажа — щоб вас для себе зберегти.

(До Мар'яни)

Він любить тільки вас; ручусь я головою,
Що прагне він скоріш з'єднать вас із собою.

Мар'яна

(до Валера)

Навіщо раду ви дали таку гидку?

Валер

А нащо радитись, та ще про річ таку?

Доріна

Обоє ви чудні. От краще обніміться,

(до Валера)

Давайте руку.

Валер

(даючи руку Доріні)

Ну, та й що?

Доріна

(до Мар'яни)

І ви миріться.

Мар'яна

(даючи руку)

Навіщо?

Доріна

Ну, ходіть, не гайте дурно час,
Бо ви й не знаєте, яке кохання в вас.

Валер

(до Мар'яни)

Не будьте ж ви такі до згоди неохочі
І на людей хоч раз зведіть ласкаво очі.

Доріна

Закоханий народ — дурний, скажу я вам.

Валер
(до Мар'яни)

Чи я ж не мав од вас образи почуттям?
Я без брехні скажу, що ви були злосливі,
Як легко мовили такі слова вразливі.

Мар'яна

А в вас я вдячності не бачу ані же.

Доріна

Про це на другий раз, доволі вам уже
Змагатись, час тепер од лиха рятуватись.

Мар'яна

Яких же способів найперш нам треба братись?

Доріна

Ми візьмемось до всіх і почнемо всіма.
Сміється батько ваш; але то все дарма.
А ви на батькові химери завважайте
І перед ним себе покірною вдавайте...
Щоб, як настане час, що вже до шлюбу йти,
Було зручніш той шлюб на безрік затягти.
Аби задлати час, а врятуватись можна:
То ніби хворість вас якась непереможна
Напала,— а хіба ж тоді звінчають вас? —
А там негарний знак, або недобрий час —
То мертве тіло вам на вулиці зустрілось,
Розбилось дзеркало, вночі багно приснилось.
Найліпше ж за те все — це те, що вас ні з ким
Не зв'яжуть силоміць, а зв'яжуть тільки з ним.
Найпаче ж дбайте ви,— це добре задля діла,—
Щоб жодна тут душа у парі вас не зріла.

(Говорить Валерові)

Знайдіть прихильників і дбайте про одно,
Щоб сталось так, як вам обіцяно давно.
Ми в братові її підбудим духу, може,
Та й мачуха її нам, певно, допоможе.
Прощайте!

В а л е р

(до Мар'яни)

Що б ми всі не вдіяли гуртом,
Мої надії всі, по правді, в вас цілком.

М а р ' я н а

(до Валера)

Чи зникне, а чи ні та батькова химера,
Але як вийду я, то тільки за Валера.

В а л е р

Який же радий я! Так я вже можу ждять?

Д о р і н а

Ох, ці закохані ніколи не скінчать!
Ідіть, кажу.

В а л е р

(вертається)

Тепер...

Д о р і н а

Чи він же перестане?

От ваші двері, йдіть. А от і ваші, пане.

(Бере їх за плечі й розводить у різні боки)

ДІЯ ТРЕТЯ

Я В А 1

Д а м і с, Д о р і н а.

Д а м і с

Нехай мене поб'є на цьому місці грім,
Хай лають і кленуть мене на світі всім,
Якщо з поваги я чи з остраху до влади
На цього злодія не дам собі поради!

Доріна

Будь ласка, втіштеся й не гнівайтесь притьмом.
Ваш батько поки що говорить язиком;
Не все те робиться, що раді ми сказати.
До діла від думок далеко ще чвалати.

Даміс

Тартюфа викрити я хочу на брехні...
Коли б на самоті зустрівся він мені!

Доріна

Помалу з ним, та ще не будьте й з батьком жваві!
Хай ваша мачуха орудує в цій справі,
Бо на Тартюфів ум вона вже має вплив.
Що б не порадила вона, він все б зробив.
Здається, що вона його приворожила.
Дай, боже, щоб се так! Була б то річ до діла.
Для ваших справ вона розмови з ним шука,
Щоб знати про той шлюб, що вас тепер ляка,
Про почуття його дізнатись і сказати.
Яке розладдя в нас із того може стати,
Як не відкинеться від сватання свого.
Тепер він молиться— казав слуга його,
Але сюди прийти він має за хвилину!
Так ви вже йдіть собі, а я його зустріну.

Даміс

Я тут зостанусь, як будуть розмовлять.

Доріна

Ім треба бути самим.

Даміс

То можу ж я й мовчати.

Доріна

Жартуете? Ні, ви палкі занадто в гніві...
Всю справу зіпсують такі, як ви, дражливі.
Ідіть.

Даміс

Я нищечком послухаю розмов.

Доріна

Який-бо ви! Та йдіть, бо він уже прийшов.
(Даміс ховається в кабінеті, що в глибині сцени)

Я В А 2

Тартюф, Доріна.

Тартюф

(побачивши Доріну, голосно говорить до свого лакея за лаштунками)

Лоране! Бережіть мою волосяницю
І покаянний бич... Моліться, хай десницю
Господь зведе на вас, а я вже мушу йти
До в'язнів — лепту їм убогу принести.

Доріна

(набік)

У лицемірстві він не знайде, певно, краю.

Тартюф

Чого вам?

Доріна

Хочу я...

Тартюф

О боже мій! Благаю,
Візьміть цю хусточку, та вже тоді й кажіть.

Доріна

Що? Як?

Тартюф

Візьміть її та груди обіпніть.
Ви так одягнені, що це вражає душу,
Думки ж нечисті я від себе гнати мушу.

Доріна

Еге, як бачу я, слабенька в вас душа.
Жіноче тіло вас так легко спокуша.
Який це в вас горить огонь несамовитий?
А от мене зовсім не легко спокусити.
Хоч голі б ви були від п'ят до голови,
Мене б нітрішечки не спокусили ви.

Тартюф

В розмовах трохи більш собі шукайте впину,
А як не хочете, то я вас тут покину.

Доріна

Ні, я сама піду і вам тут спокій дам;
Я тільки пару слів сказати маю вам,
Що пані от сюди з своєї пройде хати
У вас короткої розмови попрохати.

Тартюф

Ох, згоджуюсь.

Доріна

(набік)

Чи бач — увесь аж заяснів!
Так от що: здогад мій, як бачу, не змілив.

Тартюф

Чи хутко прийде?

Доріна

От неначе вже й надходить.
Так, це вона; піду ж, щоб вам не перешкодить.

(Виходить)

Я В А З

Ельміра, Тартюф.

Тартюф

Нехай вас щедрий бог повік благословля
І душу й тіло вам нехай оздоровля,
І ошастить вас так, як тут бажати може
Найнижчий з-поміж тих, що хвалять ім'я боже.

Ельміра

За цю зичливість я уклінно вдячна вам.
Чого ж ми стоїмо? Чому б не сісти нам?

Тартюф

(сідає)

Як же ся маєте по вашій лихоманці?

Ельміра

Гаразд; покинула мене тоді ж, уранці.

Т а р т ю ф

Не ради то моїх нікчемних молитов
Від милосердного рятунок вам прийшов.
Хоч, правда, в молитвах, що я до бога мовив,
Просив я про одно, щоб він вас уздоровив.

Е л ь м і р а

Я вашій щирості турботи завдала.

Т а р т ю ф

За вас найбільшя турбота все ж мала.
Ох, замість вас я сам хотів би слабувати.

Е л ь м і р а

Любов до ближнього не слід надуживати...
За вашу ж добрість я чолом вам оддаю.

Т а р т ю ф

Ви заслужили більш, ніж те, що я роблю.

Е л ь м і р а

Я хочу з вами тут про щось поговорити.
Гаразд, що тут ніхто не може перебити.

Т а р т ю ф

Для мене, пані, то щасливий справді час.
Що тут на самоті прийшлося побачить вас;
Про це до господя я засилав благання,
І він оце тепер вволив мої бажання.

Е л ь м і р а

Я з вами кілька слів хотіла б обмінять.
Відкрийтеся ж мені й нічого не таїть.

Даміс, не видний іншим, відчиняє трохи двері і прислухається до розмови.

Т а р т ю ф

Ви звабили мене ласкавими словами,
Я ж душу всю мою розкрию перед вами.
Найперш клянуса: я на тих гостей повстав,
Що чарів ваших блиск до себе прикликав.
Не яко ворог ваш, не з думкою лихою,
Але від щирості, що всюди править мною.
Душа збентежилась.

Ельміра

Чи віри ж я не йму?
Ви дбали на користь спасінню моему.

Тартюф

(тисне Ельмірі руку).

О так, запевне, так... найкращії жадання.

Ельміра

Ох, як ви тиснете!

Тартюф

То щирі почування.

Вам лихо вдіяти? Ні, думка не така

У мене; я скоріш...

(кладає руку Ельмірі на коліно)

Ельміра

Де ж ваша це рука?

Тартюф

Я вбрання мацаю, на матеріал дивлюся.

Ельміра відсуває своє крісло. Тартюф присувається до неї.

Ельміра

Та перестаньте-бо, я лоскоту боюся.

Тартюф

Яка мережечка, на диво, боже мій!

Чого то за наш час не зможе хист людський!

Чи бачив хто коли таку тонку роботу?

Ельміра

Але вернімося до нашого клопоту.

Я чула, що Оргон думки вже відміня

Й дочку вам віддає. То правда чи брехня?

Тартюф

Казав він щось таке, але я вам признаюся,

Що не за щастям тим я серцем побиваюся;

Десь-інде, в іншій-бо, чудовішій красі

Увесь мій любий рай, мої бажання всі.

Ельміра

Авжеж; ви на землі не любите нічого.

Т а р т ю ф

Не дав мені господь, ох, серця кам'яного.

Е л ь м і р а

А я так думаю: спасенна ваша путь,
І ваші всі гадки до неба просто йдуть.

Т а р т ю ф

То правда, нудимся ми за довічним раєм,
Але й дочасної краси не забуваєм:
Препишний неба твір, урода чарівна
Побожні почуття зворушує до дна.
В таких, як ви, краса небесная відбилась,
У вас же найясніш, найкраще засвітилась,
На личку вашому небесні всі дива,
Ваш погляд очі всім і серце порива;
І я, дивившись на вашу пишну вроду,
Склонився перед тим, хто появив природу,
І в вашім образі я щиро полюбив
Найкращий з образів, де він себе з'явив.
Спочатку я таки боявсь того кохання,
Бо думав, що воно диявольське наслання,
І був наважився не бачить вас ніде,
Гадав, що через вас душа до згуби йде.
Але в кінці спізнав, красо моя препишна,
Що з соромливістю погодиться вона,
І я сказав собі: люби, як серце зна!
Я надто сміливий — це сам я почуваю,
Що вашій добрості це серце поручаю,
Але надії всі мої у вас самій,
На заходи ж свої не маю я надій.
Від вас я тільки жду собі добра, спокою,
Від вас терпітиму або всі муки згою;
Скажіть — і буду я щасливий чоловік,
Звелить мені — і я страждатиму повік.

Е л ь м і р а

Освідчилися ви по правді досконало,
Хоч це мене, скажу, чимало здивувало.
Чи ви не мислили, ступивши на сей шлях?
Чи серце не могли озброїти в грудях?
Побожний чоловік, якого ймення всюди...

Т а р т ю ф

Побожний... а хіба побожні... то й не люди?
Кого хоч раз ваш вид небесний освітив,
То вже не мислить він, бо розум загубив.
Цю мову, може, вам од мене дивно чути,
Але я ангелом ніяк не можу бути.
Якщо вас гніває признання це моє,
То в вашій ліпоті вина найбільша є.
Заледве вбачив я надлюдське це сіяння,
Віддав я душу всю під ваше панування.
Про ніжний погляд ваш не скажеш у словах:
Він хутко геть прогнав з душі моєї страх,
Подужав молитви, пости, покутні плачі
І повернув до вас бажання всі гарячі.
Зітхання й погляди про це казали вам,
Тепер же віри йміть ще більш моїм словам.
Коли б же ви могли прихильною душею
Хоч трохи зглянутись над мукою моєю,
Коли б у смуток мій спокою налили
І до нікчемного раба свого зійшли,—
Я так би поважав небесну вашу вроду,
Як ще не шанував ніхто нікого зроду,
Тоді за вашу честь не мали б ви страху,
Я б не навів на вас недоленьку лиху.
А всі панки оті, що їх жінки голублять,
Все роблять голосно, порожню славу люблять,
Прилюдно хваляться, що пощастило їм,
Любові кожний знак показують усім.
Довіру зраджують дурними язиками
Й на власний свій вівтар наводять темні плями.
Але такі, як ми, кохають і мовчать,
І тайності чужі ховають під печать.
Ми хочемо самі зістатися в шанобі,
Тому й страху нема укоханій особі.
Хто любить нас, того неслава не торкне,
Ми скрити вміємо заласся потайне.

Е л ь м і р а

Я мовчки слухала всі ваші мудрування;
Ви навпростець мені освідчились в коханні.
А що, як я до вас не матиму жалю,
Та й чоловіка ще про все повідомлю?
А як дізнається він про такі зальоти,—
Мабуть, любити вас не матиме охоти.

Т а р т ю ф

Я знаю, серце в вас злові недоступне,
І ви за сміливість пробачите мене,
Бо люди немошні; о, в вас не буде гніву
За те, що я не скрив любов мою правдиву.
Погляньте хоч самі на вид свій чарівний,
А в мене ж тіло є, а ще ж я не сліпий.

Е л ь м і р а

Хоч інша це могла б не так, як я, прийняти,
Але ж я ласки вам бажаю доказати;
Про це Оргонові я звістки не подам,
За те ж ось річ яку зробити треба вам:
Працюйте зараз же, та щиро, без омани,
На те, щоб стався шлюб Валера та Мар'яни,
Самі ж повинні ви чужих зректись прав,
Що другий через вас заледве не втеряв,
Та ще...

Я В А 4

Ельміра, Даміс, Тартюф.

Д а м і с

Ні, пані, ні, це слід переказати,
Я недалеко був і чув з тієї хати;
Здається, сам господь туди мене привів,
Щоб злодія цього гордоту я зломив,
Щоб міг нарешті він прийняти од мене кару
За нахрап, за свою облесливу машкару.
Нехай же батько мій тепер побачить сам,
Який злочинець тут освідчувався вам.

Е л ь м і р а

Дамісе, ні, не так; аби він шанувався
Та ласки нашої достойним показався,
Я обіцяла вже і слова не змилю;
Здіймати бучу я душею не терплю.
З дурниць таких жінки сміятись тільки можуть
І чоловікові спокою не тривожать.

Д а м і с

Робіть, як знаєте, я вам не бороню,
Але ж і я нехай по-своєму вчиню.
Доволі вже цей пан лукавив та пишався,
Доволі з мене тут злосливо він сміявся!
Давно вже я держу в собі правдивий гнів;
Доволі він у нас безладдя наробив,
Доволі над моім він батьком верховодив,
Валерові й мені в коханні нашім шкодив.
Нехай же батько зна все чисто, наголо!
Це небо способа тепер мені дало,
Я дякую за цей випадок знаменитий;
Занадто добрий він, щоб з рук його впустити.
Я буду винний сам за нашу всю біду,
Якщо й тепер йому відплати не знайду.

Е л ь м і р а

Дамісе!

Д а м і с

Ні, простіть; я добре розумію...
З цієї okazji страшенно я радію.
Даремно будете відраджувать мене.
І помста праведна злочинця не мине.
Чого ще ждати вам? Не буду я баритись
І саме от тепер я можу вдовольнитись.

Я В А 5

Оргон, Ельміра, Даміс, Тартюф.

Д а м і с

Ви саме в час прийшли, щоб тут від нас почути
Цікаву річ, яка здивує вас, мабуть,
Ви за свою любов діждалися заплати;
Цей пан уміє вас за ласку шанувати,
І в щирості своїй, за все добро, що мав,
Сплямити вашу честь добродій забажав.
Я сам піймав його на цьому місці, тату,
Він пані визнавав любов свою прокляту.
Її душа м'яка і вдача мовчазна,
І скрити це від вас наважилась вона;

Але, по-моєму, це просто необачність,
І не сказати вам — була б до вас невдячність.

Е л ь м і р а

Про річ таку дрібну звичайно всі мовчать
І чоловікові спокою не мутять.
Від того наша честь іще не може впасти,
Як боронитися ми вмієм од напасті.
А ви, Дамісе, теж промовчати б могли,
Якби мені ваги хоч трохи надали.

(Виходить)

Я В А 6

О р г о н, Д а м і с, Т а р т ю ф.

О р г о н

Невже це правда все, що чув я? О мій боже!

Т а р т ю ф

Так, милий брате, я створіння зле, негоже,
Такого грішника ще в світі не було,
Мізерне серце це гидотою пройшло;
Я все моє життя проводив у болоті,
Кохався над усе в злочинстві та мерзоті,
І бачу я, що бог, усіх моїх гріхів
Не стерпівши, мене скарати захотів.
Хай надають мені ще більш гріхів і бруду,—
Я боронитися не зважусь і не буду;
А ви тому всьому, що кажуть, віри йміть
І в гніві вашому злочинця проженіть!
І скільки б сорому від вас мені не впало,
Скажу я, що його мені ще буде мало.

О р г о н

(до сина)

Ах ти, розбійнику! Чи в тебе сором єсть
Такій святій душі оббріхувати честь!

Д а м і с

Невже ви здаєтесь на хитру цю личину
І віри не ймете?..

О р г о н

Замовкни, вражий сину!

Т а р т ю ф

Нехай говорить він, не бороніть йому,
І що б він не сказав, ви віри йміть тому.
Навіщо ви мене так судите прихильно?
Про чесноту мою непевним бути вільно.
Чи ви звіряєтесь на те, чим я здаюсь?
Від того кращим я нітрохи не зроблюсь.
Моє обличчя вас негоже ошукало,
А справжнього добра в мене занадто мало.
Мов добрий чоловік, сподобавсь я усім.
Але — по ширості — нікчемний я зовсім.

(До Даміса)

Так, синочку, скажіть, що зовсім я пропащий,
Що зрадник, злодій я, розбійник непуцящий;
Знайдіть мені ще більш образливе ім'я,—
Не сперечатимусь, бо винен тільки я.
І я навколішках ганьбу приймати буду,
Як кару за гріхи від праведного суду.

О р г о н

(до Тартюфа)

Доволі, братику.

(До сина)

Чи в тебе є душа?

Ледащо!

Д а м і с

Як! Невже вас серце поруша?

О р г о н

Цить, бидло!.. Встаньте-бо, мій брате милостивий.

(До сина)

Мерзенний!

Д а м і с

Він...

О р г о н

Мовчи!

Д а м і с

То це за мій правдивий...

О р г о н

Мовчи, бо я тобі всі руки потрощу.

Т а р т ю ф

Я, ради господа, того не попущу.

Вгамуйтеся, брате; перш прийму я всі напасті,

Ніж з голови його дам волосині впасти.

О р г о н

(до сина)

Невдячний!

Т а р т ю ф

Згляньтеся на його; от я сам

Навколішки стаю...

(Падає на коліна).

О р г о н

(теж на колінах, до Тартюфа)

О боже!... Годі вам...

(До сина)

Ледащо! Подивись!

Д а м і с

То...

О р г о н

Цить!

Д а м і с

Як?

О р г о н

Цить! Ні слова!

Неславити його твоя душа готова.

Я знаю, за що ви на його встаєте,

І жінка, й діти — всі його ви цькуєте.

Вам сорому нема всіх заходів ужити,

Щоб цей побожний пан не став у мене жити.

Але всім заходам не вигнати його;

Його я пригорну до серденька мого

І, щоб приборкати лиху мою родину,

За його я віддам дочку мою єдину.

Д а м і с

Чи ви примусите, що згодиться вона?

О р г о н

Сьогодні ввечері, нечемо навісна!
Я дам себе взнаки, я не скорюсь нікому;
Вже час навчити вас, що я господар дому.
Ну, зараз же мені навколішки ставай
І в пана доброго пробачення благай.

Д а м і с

У цього злодія? В облесника такого?

О р г о н

Ага, ти знов своє! Ти брещеш знов на його!
Ціпок! Де мій ціпок!..

(До Тартюфа)

Не здержуйте мене!

(До сина)

Геть з двору зараз же! Іди собі, свинне!
Та щоб не смів сюди ніколи наVERTатись!

Д а м і с

Так, я піду, але...

О р г о н

Виносься, годі длатись.
Знай: спадщини тобі я ввік не відпишу,
А те, що я сказав, прокльоном завершу.

Я В А 7

О р г о н, Т а р т ю ф.

О р г о н

Святій людині так за все добро віддячив!..

Т а р т ю ф

Хай бог його простить, як я йому пробачив...
Коли б ви знали, як душа моя болить,
Що з братиком мене бажають роздружить.

О р г о н

Ох, ох!

Т а р т ю ф

Як думаю про ненависть людськую,
То в серденьку таку велику муку чую...
Ох, груди стиснуло... і духу вже нема...
Не можу мовити... це ж, певно, смерть сама.

О р г о н

(плачучи, біжить до дверей, куди він вигнав сина)

Розбійнику! Чому тебе пустив я з хати!
Було б тобі спершú всю спину полатати!

(До Тартюфа)

Вгамуйтеся, братику, і серденька не рвіть.

Т а р т ю ф

Доволі прикrostі; вже час її скінчить.
Клопоти я приніс у вашу всю родину,
То краще я зроблю, як зовсім вас покину.

О р г о н

Це жарти?

Т а р т ю ф

Тут усі на мене дишуть злом
І честь мою хотять обкидати багном.

О р г о н

Ви ж бачите, що я не слухаю нікого.

Т а р т ю ф

Не кинуть вороги бажання навісного;
Щодня шептатимуть, аж поки й буде те,
Що наостанку ви їм віри поймаєте.

О р г о н

Ні, братику, ні в вік.

Т а р т ю ф

Ох, брате, превелика
У жінки сила є — вмовляти чоловіка.

О р г о н

Ні, ні!

Т а р т ю ф

Рушати час. Пустіть же ви мене!
Нехай ніхто вже більш Тартюфа не клене.

О р г о н

Зістаньтесь: не пушу, от щоб мені пропасти!

Т а р т ю ф

То доведеться знов терпіти всі напасти.
Але як хочете...

О р г о н

А!

Т а р т ю ф

Добре, буде так.

Але я стану вже поводитись інак;
Бо честь — то ніжна річ; як побратим правдивий.
Не дам я, щоб її доткнув язик злосливий:
Дружину вашу скрізь я буду обминать.

О р г о н

До неї, всім на злість, повинні ви вчащать.
Дражнити світ увесь готовий я душею;
Нехай же бачать вас щораз у парі з нею.
А щоб відчули більш зневагу всю мою,
Я вам ще за життя добро все віддаю,
І зараз же, щоб нам з цим ділом не бариться,
Спишу папери всі по формі, як годиться.
Вірненький друг, ще й зять, дорожчий є мені
Від жінки, від дітей і всякої рідні.
Не будьте ж до мого дарунку неласкаві.

Т а р т ю ф

Господня воля хай справдиться в кожній справі.

О р г о н

Сердешний! Ну, ходім та й спішемо як слід;
Нехай від заздрості не тямиться мій рід.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

ЯВА 1

Клеант, Тартюф.

Клеант

Про це вже всі кричать, і вірте, що ті вісті
Для честі вашої не принесуть користі.
Я вас, добродію, до речі тут зустрів
І щиро вам скажу про цеє пару слів.
Я не силкуюся збагнуть цю річ до краю;
В найгіршім разі так я все це уявляю:
Невинні ви цілком, а винний сам Даміс
І скаргу ту на вас неправедно заніс.
По-християнському було б забути образу
І помсту всяку геть з душі прогнати зразу.
Невже ви схочете за сварку вашу з ним,
Щоб вигнано його, щоб кинув він свій дім?
Я ще таки скажу, і в тім брехні не буде;
Вже ремствують на вас тепер за це всі люди.
Послухайте ж мене, всім спокій поверніть
І справи вашої на гірше не ведіть.
На божу волю весь великий гнів оддайте
І батька з сином знов до згоди приєднайте.

Тартюф

Ох, ох, моя душа до згоди теж вола.
Я не держу на нього й крихти зла,
Я вибачив йому, я вже не нарікаю,
Йому б я сам служив так щиро, як здолаю;
Та божий інтерес на те не призволя:
Якщо він буде тут, я вийду відсіля;
А якщо я тепер, по тій страшній зневазі,
До згоди з ним прийду, то страчу на повазі.
Тоді вже бозна-що про мене здасться всім:
Що я з політики вдаю себе плохим,
Та й скажуть, що себе я винним почуваю,
Незლობістю ж душі свій острах покриваю,
І що на те його карати не схотів,
Щоб міг забути він на мене правий гнів.

К л е а н т

Виправдуетесь ви барвистими словами
Й відбутись хочете непевними думками,
Але втручатись вам чи слід до божих справ?
Хіба злочинця бог і сам би не скарав?
Лишть же богові за гріх людей карати,
А нам наказує він тільки їх прощати.
Не думайте й про те, що скаже цілий світ,
Якщо ви дбаєте про божий заповіт.
Як! Через те, що хтось якось подумать може,
Ви будете з людьми поводитись негоже!
Ні, ні, робімо так, як небо нам велить,
А інший клопіт нас хай зовсім не корить.

Т а р т ю ф

Я вам уже сказав, що гніву я не маю
І божу заповідь я тим задовольняю;
Але ж закону бог того не положив,
Щоб я з зневажником моїм укупі жив.

К л е а н т

А чи велить вам бог схилятися до того,
Що батькові його прийшло не знати з чого?
Жадати, щоб усе добро він вам оддав,
Якого брати ви не мали жодних прав?

Т а р т ю ф

Хто знатиме мене, вгада мій замір чистий:
Не скаже, що я дбав для власної користі.
Що всі мені скарби? Який мені в них зиск?
Ні, не приваблює мене фальшивий блиск.
Коли ж я й згодився те все добро прийняти,
Що пан Оргон мені ласкавий був оддати,
То це я через те зробив, що мав я страх,
Щоб не погинуло воно в лихих руках;
Щоб не дісталось воно комусь такому,
Хто прогайнує все не на користь нікому;
А я ж узяв його для однієї мети:
Щоб небо вславити та ближнім помогти.

К л е а н т

Ваш делікатний страх облиште ви ласкаво,
Щоб той не плакався, хто мав на спадок право.
Ні, хай бере своє, та й сам відповіда,

А клопотатися про те вам не впада.
Та краще б він усе добро те марно стратив,
Ніж за шахрайство б вас хто-небудь винуватив.
Аж дивно бачити, як хто без сороба
Великі дари охоче так прийма.
Правдива щирість теж закони мусить мати.
Хто вчить наслідників законних обдирати?
Коли ж ви маєте такі думки, що там,
Де житиме Даміс, не можна жити вам,
То краще б вам було тихесенько самому
Почесно геть піти з Оргонового дому,
Ніж дождатися таких нечутних справ,
Що сина рідного з оселі він прогнав.
Було б повинністю порядної людини,
Добродію...

Т а р т ю ф

Уже пів чвертої години,
Добродію, я звик молитися в сей час,
То ви вже вибачте, що я покину вас.

К л е а н т

Ах!

Я В А 2

Ельміра, Мар'яна, Клеант, Доріна.

Д о р і н а

(до Клеанта)

Пане, згляньтеся, обстаньте й ви за нею;
Якби ви знали, як стражда вона душею!
Той шлюб, що батько їй сьогодні назначив,
Їй душу рве весь день і серце їй розбив.
Пан зараз буде тут. Зберімо ж наші сили,
То, може б, силоміць чи хитрощами збили
Нещасний замір той, що всіх турбує нас.

ЯВА 3

Орган, Ельміра, Мар'яна, Клеант, Доріна.

Орган

Я радий, що знайшов усіх тут разом вас.

(До Мар'яни)

Ну, дочко, цей контракт вас має звеселити,
Та ви вже знаєте, що може він містити.

Мар'яна

Для бога, таточку, що зна мої жалі,
Якщо зворушить вас що-небудь на землі,—
Природні права забудьте в цю годину.
Скорятись вам свою не силуйте дитину.
Не змушуйте, щоб я на вирок ваш такий
До суду божого несла свій плач тяжкий.
І це життя моє, що через вас я маю,
Нещасним не робіть, не нівечте до краю.
Коли вже я свої надії загублю,
Щоб з тим з'єднатися, кого я так люблю,
То хоч одну мені ви ласку ще зробіте
І світу з нелюбом, благаю, не в'яжіте.
О, не гнів'їть мене вагою прав своїх,
Щоб я не вдіяла якийсь великий гріх!

Орган

(почуває жаль)

Не треба м'якшати, як легкодухі люди.

Мар'яна

Любіть же ви його, мені байдуже буде;
Кохайте, дайте все йому добро своє;
Як мало ще того — додайте все моє;
Я згоджуся на те, я все віддам без болю,
Та серденька мого не дайте ви в неволю,
І краще в монастир дозвольте йти мені, —
Нехай дотліють там мої останні дні.

Орган

Оце ж ті донечки: вже зараз і в черниці,
Як батько з голови їм вибива дурниці.

Але чим більше він нелюбий вам, то тим
Ще більш достойною з'явиться перед ним.
Убийте шлюбом цим до любовців охоту
І голову мою позбавте від клопоту.

Доріна

Атож!..

Оргон

Примовчуйте: ще не прийшов ваш день,
Щоб я вас більш не чув! Мовчіть! Анітелень!

Клеант

Якщо пораду ви не приймете вразливо...

Оргон

Поради ваші всі — прегарнії на диво!
Вони розсудливі, я дуже їх люблю,
Але приймати їх, пробачте, не волю.

Ельміра

(до Оргона)

Дивившись на вас, не тямлю, що до чого;
Не розумію я засліплення такого.
Гаразд же ви йому себе запродали,
Коли й сьогодні ще нам віри не йняли.

Оргон

Простіть, я вірю в те, що бачать власні очі,
Я знаю, боронить Даміса ви охочі,
І ви боялися, щоб він не показав,
Як гидко скривдити сердешного бажав.
Нарешті, ви були збентежені так мало,
Що вам повірити ніяк не випадало.

Ельміра

Хіба ж, як хто сказав, що нас посмів кохать,
Повинна наша честь притьмом на гвалт кричать?
Чи бути іншої відповіді не може,
Як гнівом блискати, як лаятись негоже?
А я такі слова приймаю просто в жарт,
Чинити ж вибухи, по-моєму, не варт.
Чесноту я люблю, та лагідну, без крику;
Я не волю собі недоторканність дику,

Що в зуби й пазури невинність прибира
І за найменшу річ вам очі видира.
Хай не карає бог чесною такою!
Я буду вірною, не будши сатаною.
І слово простее, але непривітне
Зальотника не згірш від мене прожене.

О р г о н

Я тямлю все; мене не збити з пантелику.

Е л ь м і р а

Дивуюсь на таку невіру превелику.
Але якщо самі побачите ви те,
Про що ми кажемо, чи віри поймете?

О р г о н

Побачу?

Е л ь м і р а

Так.

О р г о н

Овва!

Е л ь м і р а

А що, як я здолаю
Розкрити очі вам тим способом, що маю?

О р г о н

Плетіть!

Е л ь м і р а

Ну, й чоловік! Одно мені скажіть...
Коли не хочете, то віри нам не йміть,
А уявіть собі, що це могло б тут бути,
Що ви могли б те все побачити й почути.
То що сказали б ви про любого свого?

О р г о н

Сказав би... не сказав нічого б, і того
Не може бути.

Е л ь м і р а

Вже вас досить ошукали;
Доволі й ви мене брехнею дорікали.
Так от же залюбки в цій хаті, в цей же час
Поставлю свідка я — нікого ж, тільки вас.

О р г о н

Гаразд. Побачу ж я, піймавши вас на слові,
Чи ви обіцянку свою справдять готові.

Е л ь м і р а

(до Доріни)

Скажіть, щоб він прийшов.

Д о р і н а

Розумний він, глядіть,—

То може й у сильце так сплоха не влетить.

Е л ь м і р а

Найлегше дурить нас людина, що нам мила,

До того ж і пиха його затуманила.

Пришліть його.

(До Клеанта і Мар'яни)

А ви — вам вийти слід обом.

Я В А 4

Е л ь м і р а, О р г о н.

Е л ь м і р а

Поставмо так цей стіл і скрийтеся під столом.

О р г о н

Навіщо?

Е л ь м і р а

Вам тепер сховатися конечно.

О р г о н

Чого ж під стіл?

Е л ь м і р а

То що? Примощуйтесь безпечно.

У мене в голові є думка, в тую ж мить

Ви зрозумієте. Ну, лізьте ж, та сидіть

Тихенько так, щоб вас не чули і не зріли.

О р г о н

Вам потурати більш уже немає й сили,

Та ну, побачимо, який із вас митець.

(Оргонові, що вже під столом)

Переконаєтесь у всьому під кінець.
Ви свідком будете дивачної розмови,
Та не турбуйтеся і не бентежте крові;
Не гнівайтесь на те, що я йому скажу,
Через розмову ту я правду покажу,
Коли на те пішло, я взяти мушу маску
І до облесника показувати ласку.
Одвагу виявить спромогу дам йому,
Стидку його любов я нібито прийму,
Але я ради вас, та щоб його скарати,
Прихильність прибрану бажаю показати;
Тому скінчу я враз, як здасться вам, що вас
Я добре впевнила і що скінчити час.
На вас лежатиме жагу його спинити,
Як знайдете, що більш не можна попустити,
Що досить бачили, щоб істини дійти,
І що дружину вам пора оберегти.
Та власний інтерес ховати в вашій м'бчі...
Вже йде... Так ви ж йому не кидайтесь на очі.

Я В А 5

Тартюф, Ельміра, Оргон під столом.

Т а р т ю ф

Мені сказали там — ви кликали мене.

Е л ь м і р а

Я маю дещо вам одкрити потайне.
Замкніть же двері перш, ніж стану я казати,
Та гляньте, чи ніхто не може нас піймати:

(Тартюф замикає двері й вертається)

Такого лишенька не треба нам зовсім.
Яке нам трапилось недовго перед цим;
Тоді ми вскочили були по саму шию.
Боялась я за вас так, що й сказати не вмію.
Ви бачили, що я старалася в той час
Даміса втишити, щоб він мовчав про нас,
Хоча, пригнічена турботою моєю,

Не догадалась я все те назвать брехнею.
Та бог не дав, щоб те скінчилось чимсь лихим.
І забезпечені ми більш, ніж перед тим.
Прогнала хмари всі міцна до вас шаноба;
Мій чоловік на вас не гляне вже спідлоба.
Він, з пліток сміючись, такий нам дав наказ,
Щоб ми зіходились до пари раз у раз.
Тому я й не боюсь, що матиму нагану
За те, що з вами вдвох тут розмовляти стану.
Хоч, може, серце це занадто поспіша,
Та знайте, що й моя горить до вас душа.

Т а р т ю ф

Цієї мови я не здужаю збагнути:
Раніш доводилось од вас не теє чути.

Е л ь м і р а

Якщо відмова та вас досі обража,
Жіноче серденько — вам річ зовсім чужа,
І ви не знаєте, що має розуміться,
Коли ми почнемо так легко боронитись.
Хоч ми й закохані, та почуття в той час
Із соромливістю змагаються ще в нас.
Яке б не мали ми правдивее кохання,
Ми все стидаємось одвертого визнання.
І ми боронимось, хоч видно по очах,
Що наше серденько у вас уже в руках,
Що тільки гонор нам жорсткі слова диктує
І що відмова та вам любощі віщує.
Це дуже сміливе, що тут я визнаю,
І соромливість тим я скривдила свою,
Але вже сталося, що я вам це сказала...
Скажіть, хіба б же я Даміса зупиняла?
Хіба б я залюбки, — згадайте це ще знов, —
Так довго слухала розмову про любов?
Невже в речах таких була б така прихильна,
Якби від співчуття сама була я вільна?
А чуючи про вас, що шлюб ви берете,
Я відмовляла вам, не згодилась на те.
Що ж мало значити таке мое вмовляння?
Що мала я до вас прихильні почування,
Що володіть сама бажала серцем цим,
Що не хотіла ним ділитися ні з ким.

Т а р т ю ф

Добродійко, слова такі без краю мило
Почути з любих уст, що серце полюбило,
Повірте, що мені солодкий мед цих слів
Блаженства почуття по всій душі розлив.
Подобатися вам — то всі мої бажання,
Задовольняти вас — найвище раювання.
Але, прошу, нехай не в гнів то буде вам,
Що трохи не дойму я віри цим словам.
Я можу думати, що це слова лукаві,
Аби пошкодити мені в весільній справі.
Я, пані, навпростець, по ширості скажу,
Що до цих слів тоді довіру покажу,
Як ласки вашої, якої так жадаю,
Не тільки на словах, а в дійсності дізнаю
І віру защеплю в душі своїй навик,
Що з ласки вашої я щасний чоловік.

Е л ь м і р а

(навмисне кашлянувши)

Еге, які-бо ви швидкі та нетерплячі;
Так хутко стратите всі почуття гарячі.
Я тут найкраще вам освідчення чиню,
Я так стараюся, а вас не вдовольню...
Чи тільки вас тоді я впевнити здолаю,
Як із прихильністю дійду вже аж до краю?

Т а р т ю ф

Чим менше гідний хто, тим менше щастя жде
І на самі слова надій не покладе.
Щасливій доленьці ми віри не діймаєм,
Аж поки в дійсності щедрот її зазнаєм,
А я прихильності не заробив нічим.
То як же вірити мені ознакам цим?
Ні, я не впевнюся на мову ні на яку,
Аж поки справжню ви дасте мені ознаку!

Е л ь м і р а

Який гарячий пал, що й перешкод не зна!
Як душу він мені збентежує до дна!
Як пута він кладе на серденько жіноче
І як потужно він бере собі, що хоче!
Чи й способу нема боротись проти вас,
І ви вже не дасте спочинку хоч на час?

Але чи можна ж так суворо намагатись
І разом усього так палко допевнятись,
Надуживаючи прихильні почуття
Тієї, що вже сил збулась до бороття!

Т а р т ю ф

Коли ж приймаєте любов мою гарячу,
То чом певнішого я доказу не бачу?

Е л ь м і р а

Та як же зважусь я на те? А божий страх?
А небо, що у вас щоденно на устах?

Т а р т ю ф

Коли це страх, що нам не буде з неба згоди,
Я легко збавлю вас такої перешкоди;
Хай серця вашого не здержує вона.

Е л ь м і р а

Але небесний суд то, кажуть, річ страшна.

Т а р т ю ф

Я ці страхи смішні відразу вам розвію,
Вагання зняти всі я дуже добре вмію.
Так, небо деяких не дозволяє втіх.
Порозумітись ж з ним можна в справах цих.
Така наука є, щоб, як потреба каже,
Вільніше попускать сумління, що нас в'яже.
І вчинкам нашим злим оправдання знайти,
Якщо ми робим їх для чистої мети.
Ви потім навчитесь як слід цієї науки,
А поки що себе мені віддайте в руки;
Без ляку вдовольніть огонь бажань моїх,
А винний буду я й візьму на себе гріх.

(Ельміра кашляє дужче)

Ви кашель маєте.

Е л ь м і р а

Я страдниця, та й годі.

Т а р т ю ф

А чи не стане вам пастилька ця в пригоді?

Гю Горжю,
що грав лікарів-пройдисвітів.

ТЕАТРАЛЬНІ ЗНАМЕНИТОСТІ 1620—1640 РОКІВ

Комік Жодле.

Трагік Матамор.

ТЕАТРАЛЬНІ ЗНАМЕНИТОСТІ 1620—1640 РОКІВ

Комік-трюкач Тюрлюпен.

Ельміра

Це кашель навісний, тепер уже, мабуть,
Ніякі пастильки його не проженуть.

Тартюф

Це неприємна річ.

Ельміра

Така, що й не сказати!

Тартюф

Нарешті легко вам вагання геть прогнати.
Тут ваша таїна сховається навік.
Лихе ж не зло само, а розголос і крик.
Скандал перед людьми вражає справді віру,
Але не є гріхом грішити потай миру.

Ельміра

(кашляє дужче і стукає об стіл)

Я бачу, що мені скоритись час прийшов
І все віддати вам, що віддає любов;
Що меншим коштом я не смію сподіватись
Задовольнити вас і з вами сквитуватись.
Це сумно вдіяти, по правді вам скажу,
Я зовсім нехотя переступлю межу;
Але коли вже так ведуть мене до того,
Як віри все не ймуть, не слухають нічого,
Коли упевнитись бажають виразніш,
То вже послухаєш людей і вдовольниш.
Коли в цім послуху образа буде богу,
Зле буде з тим, хто звів мене на цю дорогу.
І певно, що не я вину собі візьму.

Тартюф

Так, пані, я прийму; а про вину саму...

Ельміра

Прошу вас, відчиніть та визирніть із хати,
Чи чоловіка там де-небудь не видати?

Тартюф

І що вам за печаль журитися за ним?
Ми можем сим панком крутити, як дурним,

З таємних сих розмов радіє він без міри,
Коли ж побачить що, то все ж не пійме віри.

Ельміра

Дарма; ви все ж таки, прошу я вас, підіть
Та за дверима скрізь гарненько позирніть.

ЯВА 6

Оргон, Ельміра.

Оргон

(вилазячи з-під стола)

Оце скажу! Чи хто видав таку личину!
Я аж не тямлюся, я з гніву тут загину!

Ельміра

А ви вже й вилізли? Та що се? Жарт для вас?
Іще ховайтеся, бо зовсім ще не час.
Чекайте до кінця, щоб знати вочевидки,
А не звіряйтеся на всякі прості сплітки.

Оргон

Чи пекло бачило тварину більш гідку!

Ельміра

О боже! Нащо ж так судити нашвидку!
Ні, дайте впевнить вас, та вже тоді й гнівiться;
Не поспішайте так, бо можна помилиться.

(Становить Оргона за собою).

ЯВА 7

Тартюф, Ельміра, Оргон.

Тартюф

Сприяє все мені задля моїх утіх.
Я добре обдививсь по закутках усіх:
Нікого там нема, і з думкою ясною...

В той час як Тартюф наближається, простягнувши руки, щоб обняти Ельміру, вона відхиляється, і Тартюф бачить Оргона.

О р г о н

(спиняючи Тартюфа)

Заждіть, не кваптесь так з любовною жагою!
І серденька свого так дуже не паліть.
Ага! Свята душе! Вже годі нас дурить!
Як легко спокуша вас біс до злого вчину!
Ви сватали дочку, а зводили дружину.
Я все не розумів, до чого ви йдете,
І ждав, що скажете ви щось зовсім не те.
Але вже з дослідом дійшлося тепер до краю
І більше доказів я мати не бажаю.

Е л ь м і р а

(до Тартюфа)

В тім, що зробила я, для мене честь мала,
Але до цього я примушена була.

Т а р т ю ф

(до Оргона)

Як! Ви вже певні!

О р г о н

Ну, без крику; не вгинайтесь,

І зараз же мені з будинку вибирайтесь.

Т а р т ю ф

Таж обіцяли ви...

О р г о н

Не час розмовам цим.

Вам треба зараз же покинути цей дім.

Т а р т ю ф

Це вам іти відсіль, хоча ви й горді, пане;
Будинок мій, нехай про це відомо стане,
І я вам покажу, що ця крутня гидка
І сварка ця мене нітрошки не зляка.
Що, ганячи мене, нелегко дійдуть справи,
Що в мене спосіб є розбити план лукавий,
За небо скривджене помститись і скарать
Тих, що тепер мене так вигнати хотять.

ЯВА 8

Ельміра, Оргон.

Ельміра

Про що він тут казав? І що це означає?

Орган

Боюсь я, далебі; так, жарту в цім немає.

Ельміра

Як?

Орган

Помилку свою побачив я з цих слів.
Той запис на мій дім клопоту наробив.

Ельміра

Який там запис?

Орган

Так, це діло вже пропало,
Та й інша річ мене турбує ще чимало.

Ельміра

Що знов?

Орган

Дізнається. Але загляну вмиць,
Чи певно скринька там у хаті ще стоїть.

ДІЯ П'ЯТА

ЯВА 1

Орган, Клеант.

Клеант

Куди ви біжите?

Орган

Чи знаю ж я!

К л е а н т

До ладу

Було б, гадаю, перш усім зійтись на раду
І в цій пригоді щось намислити гуртом.

О р г о н

З цією скринькою збентеживсь я цілком.
Про інше тяжко так не міг би я журиться.

К л е а н т

То, певно, в скриньці тій поважна таємниця?

О р г о н

Цю саму скриньку мій нещасний друг Аргас
На схованку до рук віддав мені в той час,
Як утікав; ми з ним найбільшу приязнь мали.
Він говорив мені, що там лежать шпаргали,
Його ж добро й життя залежало від них.

К л е а н т

Навіщо ж оддали ви їх до рук чужих?

О р г о н

Це сталось так: моє сумління винне в тому.
Якось признався я про це тому гидкому;
Як став же радить він, то я вже й сам знайшов,
Що краще скриньку цю віддати йому на схов.
На те, щоб відректись найменший мав я клопіт,
Якби за скриньку ту взяли мене на допит,
І щоб, сумління вже свого не боячись,
Незгідно з правдою я міг заприсягтись.

К л е а н т

То кепсько; так мене принаймні це вражає.
Той дар і тайна та, яку від нас він має,—
Коли вже щиро вам сказати погляд свій,—
Ви в необачності замислили своїй,
Ви віддались йому з довірою такою;
Цей чоловік на вас готову держить зброю,
І гнівати його — то небезпечна річ.
Вам треба б лагідно його позбути з пліч.

О р г о н

І він здавався мені таким святим та божим,
А в серці був таким нещирим і негожим!..
Як старця я тоді прийняв його й пригрів!..
Ні, вже зрікаюсь я тепер святих людців.
Я їх стріватиму гидливістю страшною
І буду задля них найгіршим сатаною.

К л е а н т

Еге, оце вже в вас палкий занадто гнів;
Ваш розсуд лагідний за вітром полетів.
Правдивий розум вам не робить більш послугу;
З одної крайності ви кинулись у другу.
Ви помилку свою побачили в цей час,
Що щирість брехуна приваблювала вас;
Але не бачу я потреби, щоб ви впали
Ще в більшу помилку і першу тим справляли,
Змішавши в гурт один нікчому-брехуна
З людиною, яка неправди вік не зна.
Вас одурив шахрай, з одвагою такою,
Бундючним виглядом і міною пісною,—
То вже здається вам, що всі такі, як цей,
Що вже побожності нема проміж людей.
Такі дурні думки безбожні можуть мати,
А вам годилось би чесноту відрізнати.
Не кваптесь полюблять людину в одну мить;
У цьому ділі ви серединою йдїть.
Личині прибраній шаноби не давайте,
Але й побожної душі не ображайте.
Коли ж не можна вам без помилок таких,
Тоді вже краще ви впадайте в перший гріх.

Я В А 2

О р г о н, К л е а н т, Д а м і с.

Д а м і с

Чи справді, батьку, той шахрай на вас чигає,
Від вас усе добро в непам'ять повертає,
І в гидості своїй, що будить правий гнів,
З чесноти вашої на вас же сітку сплів?

О р г о н

Так, сину, і душа моя болить без краю.

Д а м і с

Ага! Ну, то йому я вуха повтинаю.
З напасником таким вагатися не час;
Мій клопіт, щоб його прийняти геть од вас,
Я задавлю його, то швидше буде справа.

К л е а н т

Отак, як бачите, говорить молодь жвава.
Вгамуйтеся трішечки, і втихне гнів палкий;
Такий у нас король і вік тепер такий,
Що не насильство нам у справі допоможе.

Я В А З

Пані Пернель, Оргон, Ельміра, Клеант, Мар'яна,
Даміс, Доріна.

Пані Пернель

Що це? Я чую, тут таке страшне, негоже!

О р г о н

Це новина, що їй отут я свідком був.
Як бачите, собі подяки я здобув
За клопоти; прийняв злиденного як брата,
Притулком, захистом йому стає ця хата.
Щодня він гойності моєї зазнає,
Я дав йому дочку і все добро своє,—
А зрадник цей гидкий наважився, неситий,
На гріх стидкий мою дружину спокусити.
Та не спинилася на тому твар гидка:
За все мое добро мене ж тепер ляка
І хоче зруйнувать мене,— бо має зброю,
Що сам я дав йому довірою дурною,—
Із дому вигнати, де я його прийняв,
І в злидні кинути, з яких його я взяв.

Д о р і н а

Нещасний!

Пані Пернель

Сину, я не можу йняти віри,
Щоб міг чинити він огидно так без міри.

Оргон

Як!

Пані Пернель

Людам праведним завидують усі.

Оргон

Але скажіть, куди ведуть розмови ці,
Матусю?

Пані Пернель

Живете ви бог зна по якому,
І бачу я, що він не милий тут нікому.

Оргон

Чи це ж стосується до речі? Як і чим?

Пані Пернель

Вже ж я казала вам не раз іще малим:
Чеснота на землі щодня терпить напасті;
Хоч заздрісні помруть, то заздросщам не впасти.

Оргон

Чи з тим, про що в нас річ, зв'язок тут може бути?

Пані Пернель

Вам сто дурних казок про його наплетуть.

Оргон

Кажу ж — я бачив сам усе на власні очі.

Пані Пернель

Створіння заздрісні злоречити охочі.

Оргон

Я буду лаятись. Адже ж кажу я вам,
Що той гидкий його я злочин бачив сам.

Пані Пернель

Злосліві язики насіють скрізь отрути
І захисту від них ніде не може бути.

Оргон

Ви неподобну річ якусь тут ведете,
Я бачив, бачив сам, очима бачив те;

Що зветься: бачив сам. Як треба ще казати?
Товкти по сто разів? За чотирьох кричати?

Пані Пернель

О боже! Найчастіш нас дурить зверхній вид;
На те, що бачим ми, звірятися не слід.

Орган

Я лютий!

Пані Пернель

Підозрінь дурних ми стільки маєм,
І добрі вчинки злом так часто виясняєм!..

Орган

То милосердям я повинен пояснить,
Що він хотів мою дружину цілувать?

Пані Пернель

Не можна ж так людей судити без причини;
Добути треба б вам певніший факт провини.

Орган

До ката! Як же ще впевнитись більш я міг?
Чи ждати мав, щоб він тут на очах моїх
Почав... От ще скажу таке, що не подоба.

Пані Пернель

В його душі одна пречистая жадоба;
І я не уявлю ніяк того в думках,
Щоб він одважився на той непевний шлях.

Орган

Я аж не тямлюся. Якби мені не мати
Були ви, хтозна-що я міг би вам сказати.

Доріна

По правді сталося, добродію; ви нам
Не вірили тоді — тепер не вірять вам.

Клеант

Ми тратимо свій час на зовсім марну зваду,
А треба б нам тепер знайти собі пораду.
Не спімо, бо на нас чигає той шахрай.

Даміс

Чи в безсоромності сягне він аж за край?

Е л ь м і р а

Я думаю, що з ним боротись нам несила,
І вже тепер його невдячність зрозуміла.

К л е а н т

(до Оргона)

Не вірте ви йому: у його спосіб є
Справдити проти вас напасництво своє.
І з меншим засобом хитрун меткий заплута
Лукавством, підступом людину кожную в пута:
З тією ж зброєю, що має він на вас,
Його дражнити вам зовсім було не час.

О р г о н

Це так, та що ж робить? Допік мені цей клятий,
І я не міг ніяк свій правий гнів стримати.

К л е а н т

Від серця хочу я, щоб згода хоч якась
Між вами обома наново почалась.

Е л ь м і р а

Не знала я, що він такую має зброю,
А то не завдала б такого неспокою.

О р г о н

(побачивши Лояля)

А цей чого прийшов? Довідайтесь підіть.
Я саме в настрою з ким-небудь говорить!

Я В А 4

Ті самі і Л о я л ь.

Л о я л ь

(до Доріни, з глибини сцени)

Добрідень, сестронько; зробіть прошу, кохана,
Щоб з паном бачитись я міг...

Д о р і н а

Он гості в пана;

Навряд, щоб бачити його вдалося вам.

Л о я л ь

Я тут найменшої турботи не завдам.
Не з неприємною прийшов я новоною,
І він радітиме, спізнавшись зі мною.

Д о р і н а

Як звати вас?

Л о я л ь

Скажіть ви тільки, що для справ
Прегарних пан Тартюф сюди мене прислав.

Д о р і н а

(до Оргона)

Добродія цього, що так говорить мило,
Прислав сюди Тартюф. До вас він має діло,
Що, каже, буде вам приємне.

К л е а н т

(до Оргона)

Що ж, прийміть;
Побачим, що воно й що буде говорить.

О р г о н

Він, може, схоче нас до згоди навертати.
Якії ж почуття я мушу виявляти?

К л е а н т

Вам треба здержати насамперед свій гнів
І прислухатися до миротворних слів.

Л о я л ь

(до Оргона)

Привіт вам. Небо хай злодумців наших згубить
І, як бажаю я, нехай вас бог полюбить.

О р г о н

(до Клеанта)

Сей любий вступ моїм відповіда думкам
І згоду хоч якусь уже віщує нам.

Л о я л ь

Родину вашу всю я змалку звик любити,
Отцеві ж вашому нагоду мав служити.

О р г о н

Добродію, простіть той сором мій, що я
Не знаю, хто ви єсть і як вас на ім'я.

Л о я л ь

Лоялем я зовусь. З Нормандії походжу.
Я пристав судовий і цим хвалитись можу,
Оце вже сорок літ пролинуло часу,
Як цей приємний труд почесно я несу.
З дозволу ж вашого прийшов я ознайомити,
Що певний присуд ви повинні вдовольнити.

О р г о н

Як! Ви прийшли...

Л о я л ь

Заждіть, нема чого кричать!
Це тільки акт, щоб ваш будинок одібрати,
Вас викинути всіх і кожную річ рухому
І дати вільний план властителеві дому
З всією пильністю, в неодвочний час.

О р г о н

Як! Вигнати мене!..

Л о я л ь

Так, милий пане, вас,
Бо домові цьому, як знаєте самі ви,
Ласкавий пан Тартюф хазяїн є правдивий,
По силі запису, що вже в руках моїх,
Тепер один він пан маєтків цих усіх.
Все списано як слід, не можна сперечатись.

Д а м і с

На безсоромність цю нам треба дивуватись!

Л о я л ь

Ця справа не до вас, і я кажу не вам,
Я до добродія; він єсть розсудний сам;
Він звик поводитись, як добрі, чесні люди,
І проти присуду змагатися не буде.

О р г о н

Але...

Л о я л ь

Так, певний я; за цілий міліон
Ви не захочете повстати на закон
І згодитесь самі, як чесная особа,
Щоб я прикази міг справдити, як подоба.

Д а м і с

Ой, пане приставе, вже скоро мій ціпок
Спізнає, чи тонкий ваш чорний жупанок!

Л о я л ь

(до Оргона)

Нехай ваш син мовчить, а ні — то вийде з хати,
Бо шкода на папір усе те викладати
І протокол на вас писати, як би слід.

Д о р і н а

(набік)

Він прізвищем Лояль,— та не лояльний вид.

Л о я л ь

Із добрими людьми ласкавий я без міри
І маю, пане, я таке бажання щире,
Щоб прислужитись вам і втіху принести;
А іншого могли б такого ви знайти,
Який, не дбигнений моїми почуттями,
Далеко гірш, ніж я, поведився б із вами.

О р г о н

Що ж можна гіршого зробити ще для нас,
Як з хати вигнати?

Л о я л ь

На те я дам вам час.

І аж до завтрього не буду поспішати
Наказ той проти вас, добродію, сповняти;
А тільки ночувать прийду в будинок цей
Тихенько, лагідно, із десятьма людей.
Для форми ж zvolите, як будете лягати,
Мені прислати ключ від вашої кімнати.
Я відпочинок ваш цю ніч обороню
І зайвих прикростей ніяких не вчиню,
А завтра вранці ви, добродію, не гайтеся

І зараз же з усім начинням вибирайтесь;
Людей, щоб допомогти виноситись, я дам.
Я їх чимало взяв, щоб прислужитись вам.
Прихильності ще більш ні в кого б не знайшли ви;
Як бачите, до вас я дуже милостивий,
То й ви шануйтеся, по правді все робіть
І перешкод мені не важтеся чинить.

О р г о н

(набік)

Від широї душі готовий я віддати
Червінців добрих сто, які ще можу мати,
Та тільки щоб могли хоч раз та до смаку
По пиці луснути тварину цю гидку.

К л е а н т

(до Оргона)

Мовчіть, не псуйте гірш.

Д а м і с

Зухвальство незбагненне
Не видержу, бо вже рука свербить у мене.

Д о р і н а

(до Лояля)

Мосьпане, бачу я, що спина в вас така,
Що не завадило б дізнати їй ціпка.

Л о я л ь

Скарать вас міг би я, не стерпівши образи.
Голубко, на жінок теж пишуться укази.

К л е а н т

Уже, добродію, те все скінчити час —
Давайте цей папір, та й не турбуйте нас.

Л о я л ь

Ну, до побачення. Хай бог вам помагає.

О р г о н

Тебе ж з тим, хто тебе прислав, нехай скарає!

ЯВА 5

Оргон, пані Пернель, Ельміра, Клеант, Мар'яна,
Даміс, Доріна.

О р г о н

Що, мамо,— бачите? Чи правду я казав?
З почину знать, яких нам треба ждати справ.
Чи зрадництво його спізнали ви, як треба?

П а н і П е р н е л ь

Я аж не тямлюся і наче впала з неба.

Д о р і н а

(до Оргона)

Ви дурно скаржитесь і злим його звете:
Не замір то лихий, а почуття святе.
До ближніх маючи в душі любов єдину,
Він знає, що добро не раз псує людину,
І, мавши жаль, забрав усе, щоб одвернуть
Те все, що робить вам тяжкою праву путь.

О р г о н

Мовчїть, я раз у раз у вас мушу це казати.

К л е а н т

Погляньмо ж ми, яку вам раду можна дати.

Е л ь м і р а

Підїть оповістїть, що він чинити мав.
Всю силу запису лукавством він зламав.
І як дізнаються про речі очевидні,
То заміри його не справдяться огидні.

ЯВА 6

Оргон, пані Пернель, Ельміра, Клеант, Мар'яна,
Даміс, Доріна, Валер.

В а л е р

Добродію, смутну я звістку вам несу,
Та лихо не стоїть і мало в нас часу...

Є в мене приятель, ми стали з ним братами,
Він зна гаразд про те, що я турбуюсь вами,
І, добре мисливши, він те відкрив мені,
Що, як урядник, мав держати в таїні.
І саме от тепер листа такого пише,
Що вам конечна річ тікати найскоріше.
Шахрай, що панував над вами довгий час,
Дійшов до короля і набрехав на вас,
І дав йому до рук якісь такі шпаргали,
Що від державного злочинця ви дістали:
Проти повинностей підданицьких своїх
Ви нібито взялись переховати їх.
Подробиць тих провин не вмів би я сказати.
Але вже є наказ, щоб вас арештувати.
І ще для певності доручено йому
Доглянути, щоб вас посаджено в тюрму.

К л е а н т

Таких облудних прав своїх допевнивсь, клятий,
І ваше все добро зумів опанувати!

О р г о н

Одно я вам скажу: людина — звір лихий.

В а л е р

Коли забаритесь, вас жде кінець сумний.
Мій повіз тут стоїть; тікати маєм змогу;
А от вам десять сот червінців на дорогу.
Не гаймось. Бачите, як метко він стріля.
Рятунок вам один — тікати відсіля.
В безпечнім місці я вас добре заховаю
І сам поїду вдвох із вами аж до краю.

О р г о н

Ви так турбуєтесь! Я стільки мав од вас!
Та дякувати вам знайду я інший час.
І широко стану я тепер молитись богу,
Щоб одслужитись вам послав мені спромогу.
Прощайте ж ви, глядіть...

К л е а н т

Тікайте вже, а ми,
Що треба діяти, все зробимо самі.

ЯВА 7

Тартюф, поліцай, пані Пернель, Оргон,
Ельміра, Клеант, Мар'яна, Валер,
Даміс, Доріна.

Т а р т ю ф

(до Оргона)

Заждіть, добродію, не кваптесь так тікати;
Тепер близьенько вам іти відсіль до хати:
Арештувати вас король наш наказав.

О р г о н

Так от що, зраднику, мені ти готував!
Останній твій удар мене зганяє з світу,
І ним ти завершив злобу свою неситу.

Т а р т ю ф

Спокійно цю ганьбу душа моя знесе;
Я ради господа навчивсь терпіти все.

К л е а н т

Чи бач — терпливості його межі немає.

Д а м і с

А як він господа, мерзенний, зневажає!

Т а р т ю ф

Не може запал ваш розчулити мене
І від повинності мене не відхитне.

М а р ' я н а

Ви цим бажаєте хвали собі здобути
І служби кращої для вас не може бути.

Т а р т ю ф

Почесна служба та, що влада нам дала;
Вона мене сюди, мосьпане, привела.

О р г о н

Але чи ти забув, що тільки через мене
Ти міг поліпшити життя своє злиденне?

Т а р т ю ф

Я знаю, чим мені могли ви помагати,
Але про короля найперш я мушу дбати;
Цієї повинності святої права сила
В душі моїй цілком подяку заглушила;
І я на жертву тим високим почуттям
І друга, й рід увесь, і сам себе віддам.

Е л ь м і р а

Брехун!

Д о р і н а

Як хитро він собі препишні шати
Пристроїв з тих речей, що треба шанувати!

К л е а н т

Коли вже в вас така велика щирість є,
Як кажете, й вона вам приводом стає,
То чом же з нею ви раніш не показались,
А вже — як зводили цю пані, та й піймались?
Чому ви з звісткою пішли до короля
Тоді вже, як Оргон прогнав вас відсіля?
Про інші речі я не став би вам казати —
Що все своє добро схотів він вам оддати;
Але ж ви кажете: злочинець він, — проте
Любісінько дари від нього береде.

Т а р т ю ф

(до поліція)

Прошу вас, перервіть ви цю крикливу мову
І докінчіть свою повинність урядову.

П о л і ц а й

А справді, довго я її не докінчав;
Язик ваш саме в час про тее нагадав.
То щоб скінчити враз, ходімо лиш за мною
В тюрму, що буде вам оселею новою.

Т а р т ю ф

Хто? Я?

П о л і ц а й

(до Тартюфа)

Так, пане, ви.

Т а р т ю ф

За віщо ж це в тюрму?

П о л і ц а й

Не вам я поясню, за віщо це й чому.
Добродію, верніть ви спокій знову в груди.
Ми маєм короля, що не терпить облуди.
Наш добрий володар читати в серці звик;
Його не ошука облесливий язик.
Великим серцем він докладно все тлумачить
І кожную річ дрібну в правдивім світлі бачить,
Не спокушається душа його нічим
І в крайність не впада він розумом твердим;
Чеснота перед ним довічну славу має,
Та слявом своїм його не засліплює;
Всіх правих любить він, але ж у серці й гнів
Страшний розпалює, як бачить брехунів.
Його ніхто б не зміг так легко одурити,
І тонші хитрощі зумів би він розбити.
Відразу короля ясний і бистрий суд
Збагнув, що в цій душі єдиний тільки бруд.
Він був прийшов, щоб вас злочинцем показати,
Та й зрадив сам себе (в тім кару божу знати!)
І виявив, що він шахрай, відомий нам,
Якого вже король під іншим знав ім'ям.
Його злочинних діл така велика сила,
Що груба книжка їх, напевно б, не вмістила.
Наш найясніший пан обурився в той час,
Як зрозумів його невдячність проти вас,
А вчинок цей новий до інших долучив він,
Прийти ж за ним сюди для того доручив він,
Щоб бачити, куди його ще занесе
Нахабність, та щоб він вернув вам знову все.
Так хоче він, щоб ви від мене знов дістали
Папери ті, що ви нікчемному давали;
Контракт, що вашими маєтками всіма
Обдарував його, король тепер лама
І пробачає вам лихе поступування
В той час, коли ваш друг здобув собі вигнання.
Сам платить вам король за теє, що колись
Ви за права його так щиро піднялись,
І тим показує, що над надію всяку
Уміє за добро складати щиро дяку,

Що про заслугу він довіку пам'ята
І що скоріш лихе в непам'ять поверта.

Доріна

Спасибі ж богові!

Пані Пернель

Мов світ мені піднявся.

Ельміра

Як добре сталося!

Мар'яна

Ніхто й не сподівався.

Оргон

(до Тартюфа, якого поліцай веде з хати)

Гаразд! Ти зраднику!..

ЯВА 8

Пані Пернель, Оргон, Ельміра, Мар'яна,
Клеант, Валер, Даміс, Доріна.

Клеант

Ой, братику, мовчіть

І гідності своїй образи не чиніть.

Покиньте ви того нікчемного злій долі,

Тепер уже й без вас він кається доволі.

Бажайте краще ви, щоб серце навернуть

Він знову міг тепер на праву, чесну путь.

Щоб справив він життя, неправди відцурався.

Щоб вирок правий суд зм'якшити постарався,

А ви з подякою підіть до короля

За те, що він таку вам радість наділя.

Оргон

Це так. Ходім скоріш; до ніг його впадимо

Й за все його добро хвалу йому складимо.

А потім, справивши цей обов'язок свій,

Годиться взятись нам до другого мерщій,

Щоб доленьку ясну придбали в чеснім шлюбі

Мар'яна та Валер — коханці наші любі.

ДОН ЖУАН, або КАМІННИЙ ГІСТЬ

Комедія на п'ять дій

Переклад Ірини Стешенко

ДИЙОВІ ОСОБИ

Дон Жуан	— син дон Луїсів.
Сганарель.	
Ельвіра	— жінка дон Жуанова.
Гусман	— берейтор Ельвірини.
Дон Карлос	} — брати Ельвірині.
Дон Алонсо	
Дон Луїс	— батько дон Жуанів.
Франціск	— старець.
Шарлотта	} — селянки.
Матюріна	
Герро	— селянин.
Статуя командора.	
Ла Вйолетт	} — служники дон Жуанові.
Раготен	
Добродій Діманш	— крамар.
Ла Раме	— бандит.
Почет дон Жуанів.	
Почет дон Карлоса й дон Алонсо.	
Примара.	

Дія відбувається в Сіцилії.

ДІЯ ПЕРША

Сцена являє собою палац.

ЯВА 1

Сганарель, Гусман.

Сганарель

(тримаючи табакерку)

Що б там не казав Арістотель і вся його філософія,— а нічого немає кращого за тютюн: це пристрасть усіх порядних людей, і хто живе без тютюну, той і зовсім не годен жити. Тютюн не тільки звеселяє й очищає людський мозок, але й напучує душі на спасенну путь та привчає до статечності. Адже ж ви й самі добре знаєте,— тільки-но його нюхнеш, то так відразу й стаєш до кожного привітний та ласкавий, так тебе й кортить частувати ним кожного направо й наліво, де б тебе не носило! Навіть не чекаєш, щоб тебе об тім попросили, сам поспішаєш назустріч чужому бажанню; отож — немає сумніву, що тютюн прищеплює достойні й благородні почуття всім, хто його нюхає. А втім — годі про це, вернімося до нашої балачки. Отже, дорогий Гусмане, донья Ельвіра, твоя господиня, вражена нашим раптовим від'їздом, кинулася за нами навздогін, і серце її, яке так дуже запалив мій господар,— кажеш ти,— не змогло жити без того, щоб не рушити за ним, маючи надію розшукати його тут. Хочеш я скажу тобі,— між іншим,— що я думаю?.. Боюся, що їй буде кепсько відплачено за її кохання, що з її подорожі до цього міста нічого путнього не вийде і що ви зробили б багато краще, коли б сиділи собі любісінько вдома.

Гусман

А яка ж тому причина? Скажи мені, будь ласка, Сганарелю, чому це в тебе з'явилися такі лихі думки? Хіба ж твій господар відкрив тобі своє серце і сказав, що він до нас охолов і що саме це примусило його виїхати звідти?

С г а н а р е л ь . . .

Ні; але я всякого багато надивився,— тож трохи знаюся на таких справах, і, хоч він мені ще нічого не казав, я ладен битися об заклад, що до того воно йдеться. Може, я й помиляюся, а проте мій досвід все ж дечого мене навчив.

Г у с м а н

Як?! Та невже ж отой раптовий відїзд означає дон Жуанову зраду? Невже він міг так тяжко вразити цнотливу пристрасть донї Ельвіри?

С г а н а р е л ь

Ні, але ж він ще молодий, і йому бракує відваги...

Г у с м а н

Така вельможна особа — та щоб учинила таке паскудство?

С г а н а р е л ь

Ат!.. Вельможна особа!.. Теж мені, знайшов аргумента! Наче його вельможність може стати йому на заваді!

Г у с м а н

Але ж священний шлюбний обряд зобов'язує його...

С г а н а р е л ь

Ех, бідний мій Гусмане! Друже мій, повір мені, ти ще не знаєш, що то за людина отой дон Жуан.

Г у с м а н

А я таки й не знаю, що воно за людина, якщо він і справді вчинив таку підлоту; та я й збагнути не можу, як ото після такого кохання й такої неприхованої нетерплячки, після такого напосідання, такої сили обіцянок, ніжних зітхань та сліз, після всіх отих палких листів, жагучих запевнень та нескінченних присягань, після таких бурхливих поривань, нарешті, після такої шаленої нестями, яка довела до того, що навіть святі монастирські мури не перешкодили йому здобути собі донью Ельвіру,— не можу я, кажу тобі, збагнути, як після всього того стане йому відваги зрадити своє слово!

С г а н а р е л ь

А мені зовсім неважко збагнути; і коли б ти знав цього молодця отак, як, приміром, я,— то й зрозумів би, що

такий вчинок звичайнісінький для нього. Я не кажу, що почуття його до доньї Ельвіри змінилися,— я того ще й сам не цілком певний. Ти ж знаєш, що, за його наказом, я виїхав звідти раніше від нього, і, відколи він сюди приїхав, він ще й рази зі мною не балакав; але, щоб застерегти, я мушу тобі сказати, *inter nos*¹, що господар мій дон Жуан — то найлютіший лиходій з усіх лиходіїв, яких коли носила на собі земля, скажений собака, диявол, турок, єретик, що не вірить ні в небо, ні в святих, ні в бога, ні в чорта, що ціле життя своє живе, як паскудна тварюка, як епікурейський кабан, як справжній Сарданапал, що затуляє собі вуха, аби не слухати християнських напучень, і вважає дурницею все те, у що ми віримо. Ось ти кажеш, що він одружився із твоєю господинею; повір, що заради своєї пристрасті він зробив би ще й не таке,— він міг би zarazом одружитися ще й з тобою, з її собакою та з її кицькою. Взяти шлюб — це для нього суцї дрібниця! Інших пасток йому й не треба, щоб принаджувати усіх своїх краль; ого,— що-що, а одружуватися він мастак! Чи то з панею, чи з панянкою, чи з міщанкою, чи з селянкою,— йому те байдужісінько; і коли б я почав перелічувати тобі ймення усіх жінок, що з ними він у різних місцях одружився, то не скінчив би й до вечора. Ти здивований і мінишся на лиці від моїх слів; а проте це я тільки в загальних рисах змалював мого пана; а щоб його портрета довершити цілком, слід було б іще добренько попрацювати пензлем. Одне слово, кара небесна колись неминуче впаде на нього; а для мене багато краще віддати себе на послугу самому дияволу, аніж слугувати моему панові; мені доводиться бачити від нього стільки гидоти, що я хто й зна як ізрадів би, коли б він у землю завався! А якщо вельможний пан до того ще й лиха людина, то це — жакна штука! Хоч-не-хоч, а мушу йому вірно служити; єдино лише страх приневолює мене, аби я був ретельний, лише страх приборкує мої почуття і часто примушує мене похваляти те, від чого верне мою душу. Ондечки він прогулюється там, по палаці,— розійдімося... Стривай-но: я розмовляв з тобою надто відверто,— якось мимоволі отак зспалу все тобі й бухнув... але якщо хоч словечко з усього того долетить до його вух,— я навпрямки так і скажу, що ти збрехав.

¹ Між нами.

ЯВА 2

Дон Жуан, Сганарель.

Дон Жуан

Хто це з тобою розмовляв? Здається мені, що він схожий на добрягу Гусмана, слугу доньї Ельвіри.

Сганарель

Еге, щось подібне.

Дон Жуан

Як! То він?

Сганарель

Власною персоною.

Дон Жуан

А відколи він у цьому місті?

Сганарель

Від учора; ввечері приїхав.

Дон Жуан

А що його сюди привело?

Сганарель

Гадаю, ви й самі добре розумієте, що саме може його непокоїти.

Дон Жуан

Наш від'їзд, мабуть?

Сганарель

Бідолаха зовсім приголомшений і розпитує мене, яка тому причина.

Дон Жуан

І що ж ти йому відповів?

Сганарель

Що ви мені об тім нічого не казали.

Дон Жуан

Але ж якої ти про це думки? Як ти гадаєш, у чому тут справа?

С г а н а р е л ь

Якої я думки? Я гадаю, не у гнів вам сказати, що вам уже якесь нове кохання в голову запало.

Д о н Ж у а н

Ти так гадаєш?

С г а н а р е л ь

Атож.

Д о н Ж у а н

Слово честі, ти не помилився! Мушу тобі признатися, що інша красуня витиснула Ельвіру з мого серця й захопила всю мою істоту.

С г а н а р е л ь

Господи, боже ти мій! Я ж знаю мого дон Жуана, як свої п'ять пальців, і знаю добре, що ваше серце — найбільший гонівітер у світі; йому подобається перебігати від однієї до другої, і не любить воно залишатися на місці.

Д о н Ж у а н

А скажи-но мені, ти, може, гадаєш, що я не маю рації, коли роблю так?

С г а н а р е л ь

Ех, пане...

Д о н Ж у а н

Що? Кажі.

С г а н а р е л ь

Звісно, ви маєте рацію, якщо ви так хочете; тут і заперечити нічого. Але, коли б ви того не хотіли, то, мабуть, і справа вийшла б зовсім інша.

Д о н Ж у а н

Гаразд! Я дозволяю тобі балакати вільно і не таїти, що в тебе на душі.

С г а н а р е л ь

Коли так, пане, я скажу вам по щирості,— аж ніяк не похваляю я вашої методи і вважаю, що не годиться кохатися отакечки на всі боки, як ви те робите.

Д о н Ж у а н

Як?! Ти хочеш, щоб ми себе навек зв'язували з першим об'єктом нашого кохання, щоб заради нього відщурилися світу і більше вже ні на кого й не дивилися? Ото

пречудова штука — поставити собі за якусь фальшиву заслугу вірність, поховати себе назавше заради якогось одного захоплення і замолоду померти для всіх інших красунь, що здатні причаровувати наші погляди! Ні, ні... Вірність у коханні пасує тільки дивакам; всі красуні мають право принаджувати нас, і перевага над усіма іншими красунями тієї, що ми її зустрічаємо першу, не повинна позбавляти їх законного права домагатися наших серць. Мене, приміром, краса захоплює скрізь, де б я її не зустрів; і я легко піддаюся тому ніжному насильству, з яким вона вабить нас до себе! Хай я вже зв'язаний з однією красунею, а проте кохання, що я його до неї відчуваю, аж ніяк не зобов'язує мене бути несправедливим до інших; мої очі мене не зраджують, і принади всіх інших красунь ніколи не випадають з-під моєї уваги, — кожній-бо з них віддаю я належну данину пошани й прихильності, до яких нас зобов'язує природа. Хоч би що там було, а не можу я заборонити моему серцеві захоплюватись усім тим, що приваблює мої очі; і скоро гарненьке личко зажадає мого серця, — я, коли б мав навіть десять тисяч серць, ладен віддати їх усі. Адже ж непереможний потяг, що зароджується в нас у душі, приховує в собі якусь нез'ясовну принади, і вся насолода кохання саме й полягає у змінах. Яка величезна втіха — поступово скоряти собі серце молодій красуні найрізноманітнішими знаками уваги, бачити, як день у день ти потроху наближаєшся до жаданої мети, перемагати бурхливими пориваннями свого почуття, сльозами та зітханнями цнотливу соромливість душі, якій так важко скласти зброю, крок за кроком переборювати всі дрібні перепони, що нам вона їх ставить на шляху, перемагати надмірну скромність, в якій вона вбачає свою заслугу, і обережно вести її туди, куди ти так прагнеш її привести. Але, коли ти, нарешті, свого досяг, — більше немає чого ні сказати, ані побажати; чарівний пал пристрасті прохолов, і ми засинаємо в спокої такого кохання, поки якась нова пасія не збудить нашої жаги і не спокусить нашого серця чарівною принадою нової майбутньої перемоги. Кінець кінцем то найсолідша річ — узяти гору над красунею, що намагається чинити нам опір; і я маю щодо цього честолюбство завойовників, котрі безупинно летять від перемоги до перемоги і неспроможні стримати своєї жадоби. Немає нічого, що могло б зупинити шалені пориви моїх бажань; я почуваю, що серце моє здатне ко-

хати цілий світ; і, як Александр¹, я бажав би, щоб існували ще й інші світи, де мені можна було б, так само, як і тут, здобувати мої любовні перемоги!

С г а н а р е л ь

Присяй-богу, паночку,— та й золоті ж у вас уста! Немов напам'ять вивчили; говорите, як з книжки читаете!

Д о н Ж у а н

А ти що на це скажеш?

С г а н а р е л ь

Йй-право, я скажу... Не знаю, що й казати!.. Ви так повертаєте справу, що здається, наче ваша правда; а проте насправді — таки не ваша правда. В мене в голові сиділи такі добрячі думки, а від ваших речей — усе пішло шкереберть. Стривайте, лишень,— наступного разу я позаписую всі мої міркування, а тоді вже й сперечатимуся з вами.

Д о н Ж у а н

І добре зробиш.

С г а н а р е л ь

Та тільки ж, паночку, чи дозволите ви мені й тоді сказати вам, що мене часом аж кидає від того, як ви життя ваше провадите?

Д о н Ж у а н

Що таке?! А як же то я моє життя проваджу?

С г а н а р е л ь

Звісно, що добре... Та коли, приміром, бачиш, як ви мало не щомісяця одружуєтеся то з однією, то з іншою...

Д о н Ж у а н

Чи ж може бути що приємнішого?

С г а н а р е л ь

Це правда. Я згоден, що то дуже приємно і дуже втішно, я й сам би від цього не відмовивсь, якби не було в тім нічого лихого; а проте, пане, так глузувати з священного таїнства, і...

Д о н Ж у а н

Гаразд, гаразд! То справа неба і моя, і ми вже в ній якось розберемося й без твоєї допомоги.

¹ Александр Македонський.

С г а н а р е л ь

Йй-бо, пане, мені доводилося чути, що жарти з небом— то небезпечні жарти, і що вільнодумці зроду-віку не кінчають добром.

Д о н Ж у а н

Цитуйте, пане дурню! Я ж казав вам уже не раз, і ви добре знаєте, що я не люблю, коли мені моралістичні нотації читають.

С г а н а р е л ь

Та я й не до вас усе це кажу,— боже мене борони! Ви ж бо самі знаєте, що робите; і коли ні в що не вірите, то маєте на те свої підстави; але на світі зустрічаються такі собі зухвалі жевжики, що живуть розпутно невідомо чому, що ламають із себе вільнодумців, бо вбгали собі в голову, що те їм до лиця; і коли б у мене був господар отакий, я сказав би йому навірямки, простісінько в вічі: «Та як ви смієте так жартувати з небом, чи ви не боїтеся глузувати з найсвятіших речей?! Це ви ото, нікчемний робак, мізерна комашка (так я кажу до того мого господаря), це ви ото — наважилися повернути на смішки все те, що інші люди шанують? Чи ж не гадаєте ви, що коли ви вельможний пан, коли на вашій голові сидить білява, добре закучерявлена перука, ще й капелюх, оздоблений перами, коли на вас пишне вбрання, гаптоване золотом, та стрічки вогненного кольору (це я не до вас кажу, а до того іншого), чи ж не гадаєте ви, кажу я, що від цього ви зробилися розумніші, що геть чисто все вам дозволено і що ніхто не насмілиться сказати вам у вічі щирю правду? Ну, то хай же вам буде відомо — це кажу вам я, ваш слуга,— що рано чи пізно небо таки карає всіх безбожників, що негідне життя призводить до негідної смерті й що...»

Д о н Ж у а н

Тихо!..

С г а н а р е л ь

То про що ж ми з вами розмовляли?

Д о н Ж у а н

Про те, що одна чарівна красуня заповонила моє серце і, зваблений її принадами, я поїхав слідом за нею аж до цього міста.

С г а н а р е л ь

І вас не лякає, пане, згадка про смерть того командо-
ра, що ви його вбили саме тут шість місяців тому?

Д о н Ж у а н

А чого ж мені боятися? Хіба ж я не вбив його як
слід?

С г а н а р е л ь

Аякже,— додержуючи всіх правил, пане,— як слід!
Йому нема за що нарікати на вас.

Д о н Ж у а н

До того ж за вироком суду мене помилувано.

С г а н а р е л ь

Так-то воно так, але ж оте помилування може й не по-
гасило ненависті до вас його родичів та друзів, і...

Д о н Ж у а н

Ах, не думаймо про лихі пригоди, що можуть нас спіт-
кати, думаймо тільки про те, що може дати нам втіху!
Особа, про яку я тобі розповідаю,— молоденька наречена,
найпривабливіша в світі,— ну просто розкіш!.. Привіз її
сюди той самий юнак, що за нього вона має тут вийти
заміж; а я зустрів цю пару закоханих цілком випадково—
днів за три чи за чотири до їхньої подорожі. Ніколи ще
не бачив я двох людей, котрі були б такі задоволені одне
з одного, так палко виявляли своє кохання. Ніжні прояви
їхньої взаємної пристрасті схвилювали мене... вразили в
саме серце... і кохання моє почалося з ревнощів. Так, для
мене було нестерпною мукою бачити, як їм хороше удвох;
досада розпалила в мені жагу, і я уявив собі, якою насо-
лодою було б для мене збаламутити їхнє раювання і ро-
зірвати той зв'язок, що так тяжко ображав моє чутливе
серце; але дотепер всі зусилля мої були даремні, і я вдаю-
ся вже до останнього засобу. Той майбутній муж улашто-
вує сьогодні для своєї коханої нареченої прогулянку по
морі. Я тим часом нічого тобі не казав, але все вже на-
поготові, аби задовольнити моє кохання; я порядив не-
величкого човна та кількох хлопців, і за їхньою допомогою
мені пощастить, гадаю я, викрасти красуню.

С г а н а р е л ь

Ой, пане...

Д о н Ж у а н

Що таке?

Сганарель

Все це складається дуже щасливо для вас, і ви посправжньому беретеся до справи. Нічого немає кращого, як заживати життя собі на втіху!

Дон Жуан

Отже, готуйся вирушити разом зі мною та захопи всю мою зброю, аби... *(Помічаючи донью Ельвіру)*. Ах, яка прикра зустріч!.. Пройдисвіте, і ти мені не сказав, що вона тут!

Сганарель

Паночку, ви ж мене об тім не питали.

Дон Жуан

Що це вона — збожеволіла, чи що? Навіть не перемінила вбрання і з'явилася сюди в дорожньому костюмі!

ЯВАЗ

Донья Ельвіра, дон Жуан, Сганарель.

Донья Ельвіра

Може, ви зробите мені ласку, дон Жуане, і — впізнаєте мене? Чи можу я принаймні сподіватися, що ви вшануєте мене і повернете ваше обличчя в мій бік?

Дон Жуан

Мушу признатися, пані, що я вельми здивований, — я не сподівався вас тут зустріти.

Донья Ельвіра

Так, я добре бачу, що ви на мене не чекали; ви й справді здивовані, але зовсім не так, як того сподівалася я; і сам характер вашого подиву остаточно переконує мене в тому, у що я відмовлялася вірити до цього часу. Дивом дивуюся я з власної наївності та слабкості мого серця, — воно ще й досі сумнівалося, ще й досі не пересвідчилась я у вашій зраді, хоч було стільки незаперечних доказів! Я була така добра, мушу признатися, чи, певніше, така дурна, що хотіла одурити сама себе, одурити мої

Жан Батіст Мольтер.
Портрет художника П'єра Міньяра.

Дюкраузі. *Офорт Ільмаше.*

АКТОРИ ТРУПИ МОЛЬЕРА

Дюпарк. *Офорт Ільмаше.*

власні очі, моє власне серце. Я шукала резонів, аби виправдати оте збайдужіння до мене, що його відчуло в вас моє кохання; я навмисне вигадувала сотні зовні пристойних причин для вашого квапливого від'їзду, намагаючись очистити вас від злої провини, що в ній обвинувачував вас мій здоровий розум. Надаремне мої справедливі підозри щодня твердили мені все те ж саме,— я приглушувала їхній голос, що взивав вас злочинцем, і залюбки прислухалася до химерних мрій, що змальовували вас моему серцеві зовсім не винним. Але тепер — кінець! Ваше вітання й шана переконали мене остаточно, а в погляді, яким ви мене зустріли, прочитала я багато такого, чого воліла б не знати. Проте я була б дуже рада почути з ваших уст, яка причина вашого від'їзду. Кажіть же, дон Жуане, прошу вас! Побачимо, як ви будете виправдуватися!

Дон Жуан

Пані, ось перед вами Сганарель, запитайте в нього,— він знає, чому я звідти виїхав.

Сганарель

(нишком до дон Жуана)

Я, пане? Та я ж анічоґісінько не знаю, коли ласка ваша.

Донья Ельвіра

Ну що ж! Кажіть хоч ви, Сганарелю. Мені однаково, від кого я про це почую.

Дон Жуан

(подаючи знак Сганарелеві, щоб той наблизивсь)

Иди сюди і розкажи все пані.

Сганарель

(нишком до дон Жуана)

Та що ж я маю казати?

Донья Ельвіра

Підійдіть же, коли вам наказують, і скажіть мені, в чому криється причина такого несподіваного від'їзду.

Дон Жуан

Ти відповідатимеш чи ні?

Сганарель

(нишком до дон Жуана)

Мені нічого відповідати. Ви глузуєте з вашого слуги!

Дон Жуан

Кажу тобі,— відповідай!

Сганарель

Пані...

Донья Ельвіра

Що?

Сганарель

(повертаючись до свого господаря)

Пане...

Дон Жуан

(сварячись на нього)

Якщо...

Сганарель

Пані! Завойовники, Александр та інші світи — то єдина причина нашого від'їзду. Це, пане, все, що я можу сказати.

Донья Ельвіра

Чи не будете ви такі ласкаві, дон Жуане, пояснити нам ці дивні таємниці?

Дон Жуан

Пані, сказати вам правду...

Донья Ельвіра

Ах! Як же погано вмієте ви захищатися!.. А ще й вельмож!.. Час би вже звикнути вам до таких речей! Мені прикро бачити ваше збентеження... Чому ви не озброїте вашого чола шляхетним зухвальством? Чому ви не присягаєтеся мені, що почуття ваші до мене аніскілечки не змінилися, що ви кохаєте мене, як і колись,— так палко, до нестями,— і ніщо не може відірвати вас від мене,— тільки смерть? Чому ви не кажете мені, що справи величезної ваги примусили вас виїхати, не повідомивши про те мене; що вам хоч-не-хоч доведеться перебути тут ще певний час, і що нічого іншого не лишається мені, як повернутися додому, не сумніваючись, що ви рушите за мною якнайшвидше, при першій же нагоді; що в вас, певна річ, палає шалене бажання з'єднатися зі мною та що, ві-

дірвані від мене, ви страждаєте так само, як страждає тіло, з яким розлучилася його душа? Ось як вам слід би захищатись, а не стояти так розгублено переді мною!..

Д о н Ж у а н

Признáюся вам, пані, що я не маю таланту прикидатися, та що людина я щира й відверта. Я не запевнятиму вас у тому, що зберіг до вас колишні почуття, що я палаю бажанням з'єднатися з вами, бо ж справа тут цілком ясна,— я поїхав, щоб від вас утекти; але тікав я зовсім не з тих причин, що ви їх, можливо, собі уявляєте: я лиш скорився голосу сумління, я вже неспроможний був себе переконати, що й надалі зможу жити з вами, не вдаючися у гріх. В мені зародилися сумніви, пані, очі душі моєї розкрилися на те, що я чиню. Я почав думати, що для того, щоб одружитися з вами, я викрав вас з монастиря, що ви порушили свою обітницю, яка єднала вас з іншим, і що небо ставиться до таких речей дуже суворо.... Каяття оповило мою душу, й мені завдав страху небесний гнів. Я подумав собі, що наш шлюб — не що інше, як приховане перелюбство, що за це нас покарає всевишній і що кінець кінцем я змушений вжити всіх заходів, аби вас забути і дати вам змогу повернутися до ваших попередніх обов'язків. Невже ж ви схочете, пані, противитися такому благочестивому наміру, невже захочете, щоб я, затримуючи вас, посварився через це з самим небом? Та невже...

Д о н ь я Е л ь в і р а

Ах, лиходію! Тільки тепер я зрозуміла тебе цілком!.. І, на біду мою, зрозуміла тебе тільки тоді, коли вже надто пізно, коли мені нічого більш не лишається, крім розпачу та муки!.. Але знай, що злочин твій не минеться тобі безкарно і що те саме небо, з якого ти глузуєш, помститься на тобі за твою зрадливість!

Д о н Ж у а н

Сганарелю, чуєш?— Небо!

С г а н а р е л ь

Ще чого! Подумаєш — небо!.. Знайшла чим лякати!

Д о н Ж у а н

Пані!..

Д о н ь я Е л ь в і р а

Досить! Я нічого більше не хочу слухати... Я завинила, що вислухала надто багато. Це малодушність — дозволяти,

щоб тобі ще й пояснювали твою власну ганьбу; в таких випадках благородне серце з першого ж слова повинно все вирішити для себе остаточно. Не чекай, що я вибухну тут докорами та прокльонами,— ні, ні!.. Гнів мій не такий, щоб вилитися марними словами, вся лютість моя збережеться для помсти. Кажу тобі ще раз: небо покарає тебе, зраднику підступний, за те лихо, що ти мені його заповідяв; і якщо ти не боїшся неба, то бійся принаймні гніву зневаженої жінки!

ЯВА 4

Дон Жуан, Сганарель.

Сганарель

(набік)

Коли б то могло озватися в ньому сумління!

Дон Жуан

(після хвилинного роздуму)

А тепер поміркуймо про те, як його найкраще взятися до нашої романтичної походінки.

Сганарель

(сам)

Ах, та й паскудному ж господареві мушу я слугувати!

ДІЯ ДРУГА

Сцена являє собою сільську місцевість на березі моря.

ЯВА 1

Шарлотта, П'єрро.

Шарлотта

Ох, та й добре ж як, П'єрро, що ти опинився там саме вчасно,— ну, чисто як уродився!

П'єрро

Ще б пак! Були б вони тепер у чорта на болоті... Ледь-ледь обоє не потонули.

Шарлотта

Виходить, то вранішній вітер беркицьнув їхнього човна у море?

П'єрро

Ось постривай-но, Шарлотто, я розкажу тобі усе спочатку й до кінця — отак, як воно було; бо ж, як то кажуть, я перший їх побачив, побачив ото їх перший — я. Тож я й кажу: тинялися ми собі по березі моря, — я та гладкий Лука... дуріли та пустували з ним удвох — один одному в голову грудками землі кидали... Адже ж ти знаєш, — гладкий Лука охочий до пустощів, та й я теж не від того, щоб пожартувати. Отож ми з ним удвох дуріємо собі та дуріємо, коли це — гульк! — аж бачу я, наче віддалік щось у воді вовтузиться та ніби, плигаючи по хвилях, до нас пливе. Спочатку я тее дуже добре бачив, а потім раптом бачу я, що вже нічого я не бачу. «Гей, Лука! — кажу. — Либонь, отамечки люди плавають...» — «Чи не попутава тебе часом нечистий, — каже він до мене, — то тобі чорна кицька памороки забила, туману на тебе напустила, що тобі замерещіло перед очима». — «Хрест мене побий, — кажу, — зовсім не замерещіло мені перед очима, а то ж таки люди». — «Бреши! — каже, — тобі полуда на очі сіла». — «Хочеш, вдаримо об заклад, — кажу, — ніякої полуди в мене немає, — кажу, — а то два чоловіки, — кажу, — ще й пливуть вони прямісінько сюди», — кажу. «Сто чортів! — каже він до мене. — Б'юся об заклад, що ні». — «Ого! — кажу, — ну, то заложімося на десять су, — хочеш?» — «Авжеж, хочу, — каже, — ось маєш і гроші на заставу», — каже. А я з глузду ще не з'їхав, знаєш, з плигу не збився, та узяв та й кинув на землю аж чотири су цілісінькі, та ще п'ять су дрібняками, — та так ото, немов одним замачком хильнув скляночку вина. Адже ж я, нівроку мені, одчайдушний, мене не сполохаєш!.. А тут я вже добре знав, що робив. Мені пальця в рот не клади! Не встиг я й гроші на кон поставити, коли це бачу, — та вже зовсім добре бачу, — двойко людей у морі, та ще й знаки подають, кличуть нас на підмогу; я відразу ж — хап! — та й почав збирати грошенята. «Ага, Лука, — кажу, — диви, он вони нас кличуть; нумо мершій до них на допомогу!» — «Ні, — каже

він до мене,— я через них гроші програв». Он як! Ну, та й почав же я його стидати та йому докоряти,— насилу таки його умовив; ускочили ми з ним у човна, сяк-так почали веслувати і таки витягли їх з води. Ну, а по тому привів я їх до себе та й посадовив коло вогню, а по тому вони пороздягалися гольцём голі — почали сушитися, а по тому прийшло ще двойко з тієї ж банди, та тільки ті самі врятувалися, а по тому Матюріна прийшла, і почали вони на неї і очима, і бровами моргати... Он воно як було, Шарлотто! Отака мені несподівана пригода сталася.

Шарлотта

Ти мені казав, П'єрро, що один з них — там такий уже ловкий, гарніший за всіх інших!

П'єрро

Еге ж, то господар. Він, мабуть, великої-великої руки пан, бо ж усеньке вбрання його гаптоване золотом — аж від верху й до самісінького низу; та й ті, що йому прислуговують,— теж пани справжнісінькі; а проте, хоч який він пан вельможний, а таки був би втопився, коли б не нагодився я на ту пору,— голову собі дам відрубати, коли це не так.

Шарлотта

Чи ти ба!

П'єрро

Ого! Хрест мене вбий,— отам він і дуба дав би, коли б не я.

Шарлотта

Він ще й досі в тебе голий сидить,— га, П'єрро?

П'єрро

Ова! Де ж пак! Вони ж його при нас знову ж таки вичепурили. Господи, боженьку ти мій,— зроду-звіку й видом не видав я, щоб отак убиралися! Скільки там усього поначіплювано та понашивано, скільки там гудзиків різних у тих панів вельможних! Йй-право, я б у всьому тому заплутався; як глянув,— то так мені в очах і потемніло, аж очманів!.. Бач, Шарлотто, волосся в них таке, що саме на голові не тримається; вони його напинають на голову, як величезний каптур з кужелїни. А на сорочках у них такі рукави просторі, що ми з тобою вільно туди заїздили б,— і ти і я. Замість штанів у них якась фарту-

шина, така велика-превелика, як великий піст; замість камзола — коротенькі курточки, що не доходять їм навіть і до пупа; а замість коміра — велика хустина на шиї, мережчата, ще й з чотирма здоровецькими китицями з полотна, що просто на череві їм теліпаються. А ще в них сила-силенна комірців — та таких манесеньких та вузесеньких — на рукавах, а на ногах у них — цілі діжки, ще й пасаманом пообшивані, і на всьому тому стільки стрічок, стільки стрічок, що аж жаль бере! Навіть черевики биндами обтикано і вздовж і вшир!.. Та так їх припасовано, що я, взувши їх, безпремінно скрутив би собі в'язи.

Шарлотта

Йй-бо, П'єрро, треба б мені піти та глянути на те хоч одним оком.

П'єрро

Ой, та ти вперед послухай, Шарлотто! Я маю щось тобі сказати,— чуєш!

Шарлотта

Ну, що там таке? Кажі мерщій!

П'єрро

Бач, Шарлотто... я мушу, як то кажуть, відкрити перед тобою моє серце. Я тебе люблю, ти ж це добре знаєш, і збираюся з тобою побратися; та тільки, йй-право, я з тебе невдоволений.

Шарлотта

Що, що?! Це з якої ж то причини?

П'єрро

А з такої, що ти мені жалю завдаєш,— далєбі, що так.

Шарлотта

Чим же то я тобі жалю завдаю?

П'єрро

А тим, що не любиш ти мене аніскілечки.

Шарлотта

Ай-ай-ай! Оце й усе?

П'єрро

Атож,— оце й усе! Доволі з мене й цього!

Шарлотта

Боже мій, П'єрро,— ти мені завше після тієї та й знов тієї ж співаєш!

П'єрро

Я тобі завше тієї ж співаю, бо ж у нас із тобою завше одне, завше те ж саме; а коли б у нас завше того ж самого не було, то я б тобі завше після тієї та й знов тієї ж не співав!

Шарлотта

Та й чого ж тобі треба? Чого ти хочеш?

П'єрро

Сто чортів! Я хочу, щоб ти мене любила!

Шарлотта

А хіба ж я тебе не люблю?

П'єрро

Ні, ти мене не любиш, а я от,— як не перервуся,— намагаюся з усіх сил, аби ти мене полюбила. Я купую тобі, не перечачи, стрічки в усіх крамарів, що до нас заходять; мало собі в'язи не скручую, щоб дроздів-співунів для тебе дерти; наймаю музик, щоб грали на день твого патрона,— і все те ні до чого, немов я б'юся головою до стінки. Знаєш, то недобре й нечесно — не любити людей, які нас люблять.

Шарлотта

Боже мій, адже ж і я тебе люблю...

П'єрро

Еге ж, еге ж,— добре ти мене любиш, нема що й казати!

Шарлотта

Та як же тебе любити, ну? Чого ти хочеш?

П'єрро

Я хочу, щоб мене любили так, як люблять усі люди, коли вони люблять як слід.

Шарлотта

А хіба ж я не люблю тебе як слід?

П'єрро

Ні. Коли кохання є, то його добре видко, і яких тільки штук тоді не витинають — на тисячі ладів — із тими, кого кохають від щирого серця! Глянь-но на оту гладку Томасу, що втіпалася в молодого Робена; одно коло нього, одно все в'ється, все зачіпає його щохвилини, зовсім не дає йому спокою. Пройде проз нього — та й встругне якусь штуку: чи то по потилиці його загілить, чи то — оце недавнечко — сидів він собі на ослоні, а вона як висмикне ослін той з-під нього, то так він і простягся на увесь зріст на долівці. Ото любощі, ото милування!.. А ти зроду й словечка до мене не промовиш, немов колода яка нечувствінна!.. Я разів із двадцять проз тебе пройду, а ти й з місця не зрушишся, щоб хоч злегенька ляснути мене по спині чи то озватися до мене яким словечком. Ет, к лихій матері! Як собі хочеш, а так не годиться! Холодна в тебе кров, дівчино, та й уже!

Шарлотта

Нічого не вдієш! Таку вже маю вдачу... Не можу ж я себе переробити!

П'єрро

Вдача тут ні до чого! Коли хто з ким любиться,— будь-що-будь, а критися з тим він не здолає,— завше чимось виявить, що в нього на серці.

Шарлотта

Одне слово, я тебе люблю, скільки можу; а коли ти невдоволений,— можеш полюбити собі яку іншу..

П'єрро

Отакої! Чи я ж того не казав? Коли б ти мене любила,— хіба сказала б ти мені отаке?

Шарлотта

То чого ж ти мені голову морочиш?

П'єрро

Стонадцять чортів! Та що ж я тобі лихого роблю? Я тільки прошу, щоб ти була приязніша до мене.

Шарлотта

Ну, то не чіпай мене, постривай трохи і не підганяй. Може ж, воно й прийде само, отак раптом, коли ми покинемо об тім думати.

П'єрро

То перебиймо ж руки, Шарлотто.

Шарлотта
(подаючи руку)

Гаразд,— згода!

П'єрро

Обіцяй же мені, що ти таки покохаєш мене міцно-преміцно.

Шарлотта

Зроблю все, що зможу; та тільки треба, щоб воно прийшло само собою. Глянь, П'єрро,— чи це не отой самий добродій?

П'єрро

Атож, це він.

Шарлотта

Ах, боженьку ж мій, який же він гарнесенький! Ото було б шкода, коли б він утопився!

П'єрро

Я зараз повернуся; піду вип'ю кухлик винця, щоб підживити душу та трохи отямитися після тієї халепи, в яку я був ускочив!

ЯВА 2

Дон Жуан, Сганарель, Шарлотта (в глибині сцени).

Дон Жуан

Нам не пощастило, Сганарелю; той несподіваний шквал перекинув разом з нашим човном і наші плани у море; але, сказати тобі правду, ота селяночка, що я на неї тут натрапив, поправила цю біду,— вона така чарівлива, що увесь жаль мій минувся безслідно, і я не шкодую більше, що нашу марну спробу спіткав такий сумний кінець. Не слід випускати те серденько з рук,— тож я й зробив уже все для того, щоб мені не довго довелося обмежуватися самими зітханнями.

Сганарель

Признатися, пане,— дивуюся я на вас. Ще не отямилися ми після смертельної небезпеки, а ви, замість того, щоб

скласти небові дяку за ласку, що воно її нам вчинило, знову намагаєтеся стягти на себе його гнів вашими повсякчасними фантазіями та вашими любуваннями та милу... (Дон Жуан свариться на нього). Та годі-бо вам, шахраю ви неприторенний, ви й самі не тямите, що базикаєте, а господар ваш тямить, що він робить. Ходімо!

Дон Жуан
(помітивши Шарлотту)

От тобі й на! Звідки взялася ще й ця селяночка. Сганарелю? Чи бачив ти коли таку красуню? І чи не здається тобі, скажи-но мені, що ця аж ніяк не гірша за ту першу?

Сганарель

А звісно. (Набік). Наша пісня гарна й нова, починаймо її знову...

Дон Жуан
(до Шарлотти)

Якому щасливому випадкові маю я дякувати, красуне, за таку приємну зустріч? Як?! Та невже ж отут, у сільській місцевості, серед цих дерев та скель, можна раптом натрапити такі чарівні створіння, як ви?

Шарлотта
Як бачите, пане.

Дон Жуан
Ви з цього села?

Шарлотта
Так, пане.

Дон Жуан
Ви тут і живете?

Шарлотта
Так, пане.

Дон Жуан
А ваше ім'я?

Шарлотта
Шарлотта, до ваших послуг.

Дон Жуан
Ах, яка вродлива! А очі, очі!.. Так і проймають!..

Шарлотта
Ой, паночку! Ой, як же мені соромно!..

Д о н Ж у а н

О, не треба соромитись,— адже ж вам кажуть тільки правду! — Сганарелю, ну, що ти скажеш? Чи бачив хто коли таку красу? — Поверніться трошки, прошу вас. Ах, який чудовий стан! Підведіть трошечки голівку, будьте такі ласкаві. Ах, яке чарівне личко! Розкрийте ваші очі... Ширше, ширше! Ах, які ж вони прекрасні! Дозвольте мені глянути на ваші зуби. Ах, вони створені для кохання,— і які спокусливі ці уста!.. Я в захваті! Ніколи ще не бачив я такої привабливої особи...

Ш а р л о т т а

Пане, ви дуже ласкаві, що таке мені кажете; та тільки,— чи не глузуєте ви з мене...

Д о н Ж у а н

Чи ж можу я з вас глузувати? Боже мене борони! Я надто вас кохаю для цього і кажу від щирого серця.

Ш а р л о т т а

Красенько вам дякую, коли так.

Д о н Ж у а н

Немає за що,— я не заслужив на вашу подяку; за все, що я кажу, ви маєте дякувати не мені, а єдино тільки вашій чудовій вроді.

Ш а р л о т т а

Пане, все це надто хороше сказано задля мене, а мені й розуму не вистачить, щоб відповісти вам як слід.

Д о н Ж у а н

Сганарелю, поглянь на її ручки...

Ш а р л о т т а

Та годі-бо вам, пане, вони чорні, як не знати що!

Д о н Ж у а н

Ах! Та хіба ж можна таке казати? Ці ж ручки найкращі в світі! Дозвольте мені їх поцілувати, прошу вас.

Ш а р л о т т а

Ой, паночку, то для мене забагато честі! Коли б я була знала об тім раніше, я б їх хоч у висівках помила.

Дон Жуан

Так-так... А скажіть-но мені, чарівна Шарлотто, ви, звичайно, ще не одружені?

Шарлотта

Ні, пане; але скоро віддамся за П'єрро, сина нашої сусідки Сімонетти.

Дон Жуан

Як?! Щоб така дівчина, як ви, та віддалася б за простого селянина?! Ні, ні! Те означало б—споганити таку чудову красу... Вас народжено не для животіння в якомусь нікчемному селі! Ви гідні, безперечно, кращої долі; і небо, якому все те добре відомо, саме й привело мене сюди виключно для того, щоб я став на заваді цьому шлюбові і віддав належне вашим принадам; адже ж я, чарівна Шарлотто, кохаю вас від щирого серця, і лише від вас самої залежатиме, щоб я вирвав вас з цієї злиденної місцевості і дав вам становище, на яке ви цілком заслуговуєте. Мое кохання надто раптове,— не заперечую; але... нічого не вдієш!.. То вплив вашої чудової вроди, Шарлотто; адже ж за чверть години вас можна покохати так, як іншої не покохав би й за півроку.

Шарлотта

Йй-право, пане, я й сама не знаю, що маю робити, коли ви отако говорите... Аж серцю любо слухати ваші солодкі речі, і я з дорогою душею повірила б кожнісінькому вашому слову; але мені завше казали, що панам ніколи вірити не можна і що всі ви, пишні вельможі,— баламути; мовляв, у всіх у вас она думка в голові: як би то звести з розуму яке дівчатко.

Дон Жуан

Я не з таких людей.

Сганарель

(набік)

Ще б пак!

Шарлотта

Бачте, пане: то невелика втіха, коли тебе з розуму зводять. Я бідна селянка, але я дівчина чесна і волю ліпше вмерти, аніж заплямувати мою добру славу.

Дон Жуан

Невже ж то я маю таку негідну душу, що можу одури-ти таку дівчину, як ви? Та невже ж то я буду такий підлий, щоб звести вас з розуму і збездестити? Ні, ні,— сумління мені того не дозволить!.. Я кохаю вас, Шарлотто, кохаю віддано і чесно; і, щоб переконати вас, що це правда, скажу вам, що я не маю іншого бажання, як одружитися з вами. Хочете мати ще переконливіший доказ? Я ладен одружитися з вами, коли ви того схочете; ось мій слуга, нехай він буде свідок обіцянки, що я її вам зараз даю.

Сганарель

Атож, атож, не бійтеся! Він одружиться з вами, скільки ви захочете.

Дон Жуан

Ах, Шарлотто, я бачу добре, що ви мене ще не знаєте! Ви мені завдаєте великої образи, рівняючи мене до інших; якщо на світі й є пройдисвіти, котрі тільки те й роблять, що зводять чесних дівчат, то мене ви повинні виключити з їхнього числа і не брати під сумнів щирість моїх слів... До того ж і краса ваша може служити вам запорукою в усьому. Коли дівчина має таку вроду, як ви,— їй нічого боятися; вірте мені, ви зовсім не схожі на таку особу, що її можна було б з розуму звести; а щодо мене, то присягаюсь вам, я залюбки тисячу разів пройняв би собі серце, якби хоч на мить у мене майнула думка вас зрадити.

Шарлотта

Боже мій! Не знаю — правду ви кажете чи неправду, але хоч-не-хоч — вам віриш.

Дон Жуан

Якщо ви мені повірите, ви тільки віддасте мені належне, і я ще раз обіцяю вам вірність. Ви не відмовите мені? Ви згодитесь стати мені за дружину?

Шарлотта

Так, аби тільки моя тітка не перечила.

Дон Жуан

Ну, то дайте ж мені вашу ручку, Шарлотто, коли на те є ваша згода.

Шарлотта

Тільки прошу я вас, паночку,—ви ж на мене туману не наводьте, не обманюйте мене! А ні, то все це на вашій совісті тяжітиме; самі ж бо ви бачите, яка я довірлива...

Дон Жуан

Як?! Ви все ще берете під сумнів мою щирість! Хочете, я складу найстрашніші присяги? Хай небо...

Шарлотта

Боженьку мій, та не присягайтеся! Я ж бо вам вірю.

Дон Жуан

То поцілуйте мене хоч разочок на знак вашої згоди.

Шарлотта

Ой, паночку,—пождіть-бо, прошу я вас, поки ми з вами поберемося! А по тому я цілуватиму вас, скільки ви забажаєте.

Дон Жуан

Ну, гаразд, чарівна Шарлотто,—я бажаю всього того, чого бажаєте ви... Дайте мені тільки вашу ручку й дозвольте тисячею поцілунків виявити вам той радісний захват, що охоплює мене...

ЯВА 3

Дон Жуан, Сганарель, П'єрро, Шарлотта.

П'єрро

(штовхаючи дон Жуана, що цілує руку Шарлотті)

Помалу, помалу, пане!.. А відступіться-но трохи набік, коли ласка ваша... Та й дуже ж ви, нівроку вам, розпалилися! Глядіть, щоб часом не добули остуди.

Дон Жуан

(відпихаючи щосили П'єрро)

Це що за нахаба?

П'єрро

(стаючи між дон Жуаном та Шарлоттою)

Сказано вам — забирайтеся геть! Нічого тут горнутися до наших наречених!

Дон Жуан
(знову відпихаючи П'єрро)

Ах! Чого це він здіймає галас?

П'єрро

А, стонадцять чортів! Хіба ж то можна так штовхати порядних людей?!

Шарлотта
(хапаючи П'єрро за руку)

Не руш його, П'єрро! Най робить, що хоче...

П'єрро

Як-то не руш! Як-то — най робить, що хоче? Та я не дозволю!..

Дон Жуан

Ого!

П'єрро

Ах ти ж, гаспиде проклятий!.. Виходить,— коли ви великий пан, то вам уже й вільно зводить наших дівчат, та ще й перед самісіньким нашим носом?! Е, ні! Забирайтеся звідси та мастить медом своїх...

Дон Жуан

Що таке?

П'єрро

А таке.. (Дон Жуан дає йому ляпаса). Під три чорти! Не смієте мене бити! (Ще ляпас). Ой!.. Бодай він завався!.. (Ще ляпас). А, нечиста сила!.. (Ще ляпас). Сто чортів! Бодай він крізь землю пішов!.. Не годиться так — бити людей... Не так слід дякувати за те, що вас витягли з води й не дали вам потонути..

Шарлотта

П'єрро, та не сердься-бо!

П'єрро

Сердитимусь,— та й квит! А ти — поганка, гультайка, коли дозволяєш, щоб халявки коло тебе смалили!

Шарлотта

Ох, П'єрро, це зовсім не те, що ти гадаєш! Цей пан хоче зі мною одружитися, і тобі нема чого лютувати, аж із шури вилазити.

П'єрро

Овва! Чому б то й ні! Адже ж ти заручена зі мною!

Шарлотта

Ну, то що? Якщо ти мене любиш, П'єрро, ти повинен радіти, що я стану вельможна пані.

П'єрро

Дідька лисого! То вже — вибачай! Як на мене, то краще б ти була пропала, ніж віддалася за іншого.

Шарлотта

Годі, годі, П'єрро, не журись! Коли я буду вельможна пані, то й тобі дещо перепаде,— носитимеш нам масло та сир на продаж.

П'єрро

А до біса! Нізашо не носитиму, хоч би ти й платила мені удвоє дорожче. Виходить,— він тобі наспівує, а ти вже й вуха розпустила, ти вже й рада-радісінька!.. Стонадцять чортів йому в пельку! Та коли б я був знав усе те раніше,— не витягав би я його з води анізашо, а торохнув би його веслом по головешці що було сили!

Дон Жуан

(наближаючись до П'єрро, щоб його вдарити)
Що ви сказали?

П'єрро

(ховаючись за Шарлотту)

Під три чорти! Я не боюся нікого...

Дон Жуан

(їдучи в той бік, де П'єрро)

Постривайте ж!..

П'єрро

(перебігаючи на другий бік)

Ат, начхати мені на все!

Дон Жуан

(доганяючи П'єрро)

А ось ми побачимо!

П'єрро

(знову ховаючись за Шарлотту)

Бачили ми ще й не таких!

Дон Жуан

Ану-ну!

Сганарель

Ах, пане, та не чіпайте ви цього бідолахи! Совісно його бити! (До П'єрро, стаючи між ним та дон Жуаном). Слухай-но, чоловіче добрий, іди собі звідси і не кажи йому нічого.

П'єрро

(проходячи повз Сганареля і гордо дивлячись на дон Жуана)

А я таки йому скажу...

Дон Жуан

(підіймаючи руку, щоб дати ляпаса П'єрро)

Ах, так! Ну, то я ж вас навчу на добрий розум... (П'єрро нахилиє голову, і Сганарель дістає лапаса).

Сганарель

(дивлячись на П'єрро)

А щоб на тебе чума напала, паскуднику!

Дон Жуан

(до Сганареля)

Маєш! Ось ти й заробив за свою милосердність.

П'єрро

Ех!.. Піду ж я та розкажу її тітці про всі оці штуки!

ЯВА 4

Дон Жуан, Шарлотта, Сганарель.

Дон Жуан

(до Шарлотти)

Нарешті зазнаю я надлюдського раювання!.. О безмежне щастя! Немає такої речі на світі, на яку б я погодився його проміняти!.. Скільки насолоди чекає на мене, коли ви станете мені за дружину й коли...

ЯВА 5

Дон Жуан, Матюріна, Шарлотта, Сганарель.

Сганарель
(помітивши Матюріну)

Отуди к бісу!..

Матюріна
(до дон Жуана)

Ей, пане, що це ви тут робите з Шарлоттою? Чи не присягаєтеся ви і їй у коханні?

Дон Жуан
(нишком до Матюріни)

Ні. Навпаки, то вона набивається до мене, аби я взяв її собі за жінку, а я їй відповів, що заручився з вами.

Шарлотта
(до дон Жуана)

Чого це треба від вас Матюріні?

Дон Жуан
(нишком до Шарлотти)

Вона ревнує, що я розмовляю з вами; їй хотілося б, щоб я з нею одружився, але я їй сказав, що жадаю тільки вас.

Матюріна
Як?! Шарлотта...

Дон Жуан
(нишком до Матюріни)

Все, що ви їй казатимете—ні до чого; вона забрала це собі в голову.

Шарлотта
Та як же воно так?! Матюріна...

Дон Жуан
(нишком до Шарлотти)

Не варто вам з нею розмовляти; однаково не виб'єте ви з неї тієї дурної фантазії.

Матюріна
Хіба ж...

Дон Жуан

(нишком до Матюріни)

Вона не хоче слухати ніяких аргументів.

Шарлотта

Я хотіла б...

Дон Жуан

(нишком до Шарлотти)

Вона уперта, як тисяча дияволів!

Матюріна

А все ж...

Дон Жуан

(нишком до Матюріни)

Не кажіть їй нічого,— вона божевільна.

Шарлотта

Я гадаю...

Дон Жуан

(нишком до Шарлотти)

Не чіпайте її,— вона дивакувата.

Матюріна

Ні, ні, мені треба з нею побалакати!

Шарлотта

Хочу послухати, що ж вона казатиме!

Матюріна

Як?!

Дон Жуан

(нишком до Матюріни)

Б'юся об заклад, що вона вам казатиме, буцімто я їй обіцяв одружитися з нею.

Шарлотта

Я...

Дон Жуан

(нишком до Шарлотти)

Побиймося в заклад, що вона вас запевнятиме, буцімто я дав їй слово взяти її собі за жінку.

Матюріна

Ой, Шарлотто,— не подоба дівці скакати в чужу гречку!

Шарлотта

То нечесно, Матюріно, ревнувати через те, що пан до мене балакає.

Матюріна

Мене пан побачив першу.

Шарлотта

Вас він побачив першу, а мене хоч і другу, так зате ж обіцяв зі мною одружитись.

Дон Жуан

(нишком до Матюріни)

Ага! А що я вам казав?

Матюріна

(до Шарлотти)

Овва! А дзуськи!.. Він зі мною, а не з вами, обіцявся одружитись!..

Дон Жуан

(нишком до Шарлотти)

Чи ж я не вгадав?

Шарлотта

Це вже кому іншому скажіть, будьте ласкаві! Зі мною, кажу!..

Матюріна

Не плетіть дурниць,— люди засміють! Зі мною, чуєте, зі мною!..

Шарлотта

Та осьдечки він сам,— нехай скаже, коли не моя правда.

Матюріна

Осьдечки він сам,— нехай балака, коли я брешу!..

Шарлотта

Чи обіцяли ви їй, пане, одружитися з нею?

Д о н Ж у а н

(нишком до Шарлотти)

Ви з мене смієтеся!..

М а т ю р і н а

Чи тому правда, пане, що ви їй обіцяли взяти з нею шлюб?

Д о н Ж у а н

(нишком до Матюріни)

Як ви могли подумати?!..

Ш а р л о т т а

То нащо ж вона таке каже?..

Д о н Ж у а н

(нишком до Шарлотти)

Хай собі каже...

М а т ю р і н а

То чого ж вона товче своєї?

Д о н Ж у а н

(нишком до Матюріни)

Хай собі ляпає язиком...

Ш а р л о т т а

Ні, ні,— не я буду, як не доб'юся правди!..

М а т ю р і н а

В цій справі треба добре розібратися...

Ш а р л о т т а

Ой, Матюріно, як же мені кортить, щоб оцей пан та утер вам вашого кирпатого носа!..

М а т ю р і н а

Ой, Шарлотто, а мені ж то як кортить, щоб ви в цього пана та облизня піймали...

Ш а р л о т т а

Паночку, покладіть край нашій суперечці, будьте такі ласкаві!

М а т ю р і н а

Розсудіть нас, паночку!

Шарлотта

(до Матюріни)

Ось ви побачите!

Матюріна

(до Шарлотти)

Ні, то вже ви побачите,— ви!

Шарлотта

(до дон Жуана)

Кажіть-бо!

Матюріна

(до дон Жуана)

Говоріть-бо!

Дон Жуан

Що ж я маю вам казати, що маю говорити? Обидві ви запевняєте, що я обіцяв і одній і другій узяти вас собі за жінку. Хіба ж кожна з вас не знає, як стоїть справа, і хіба треба, щоб я щось іще пояснював? Чому я маю казати вам і переказувати знов і знов те саме від слова до слова? Тій, кому я справді обіцявся,— хіба ж їй того не досить, щоб у душі посміятися з другої, що б там вона не казала, і чи варто їй турбуватися, якщо я додержу мого слова? Суперечки не посувають справи вперед. Треба діяти, а не говорити; діла розв'язують суперечку краще, ніж слова. Саме так я й збираюся вас розсудити; і коли я одружуся, всі псбачать, кому з вас двох належить моє серце... (Нишком до Матюріни). Хай вона собі думає, що хоче... (Нишком до Шарлотти). Хай вона поринає в свої химерні мрії... (Нишком до Матюріни). Я кохаю вас так палко... (Нишком до Шарлотти). Всім серцем — я ваш... (Нишком до Матюріни). Всі жіночі обличчя — потворні в порівнянні з вашим! (Нишком до Шарлотти). Коли бачиш вас,— на інших і дивитися гидко... (Вголос). Даруйте,— я маю дещо наказати; за чверть години я до вас повернусь.

ЯВА 6

Шарлотта, Матюріна, Сганарель.

Шарлотта

(до Матюріни)

Як би там не було, а кохає він тільки мене!

Матюріна
(до Шарлотти)

А одружиться він тільки зі мною!

Сганарель
(зупиняючи Шарлотту й Матюріну)

Ах, бідолашні ж ви, дівчаточка! Шкода мені вас,— які ж бо ви простосердні!.. Не можу я дивитися, як ви самі на свою голову лихо накликаєте. Стережіться!.. Повірте мені і одна й друга: не слухайте ви усіх отих казок, які вам у вуха натуркують, та живіть собі на селі, як і досі.

ЯВА 7

Дон Жуан, Шарлотта, Матюріна, Сганарель.

Дон Жуан
(у глибині сцени, до себе)

Хотів би я знати, чому Сганарель не пішов за мною?

Сганарель

Мій господар — дурисвіт; у нього на думці тільки одне,— як би його вас обох одурити... Адже ж він одурив уже багато інших. Він — всесвітній жених, він ладен з усіма одружитися, і... (Помітивши дон Жуана). Але ж то неправда; і якщо хто вам таке казатиме,— ви мусите завдати йому брехню. Мій господар — зовсім не всесвітній жених, він зовсім не дурисвіт; він і думки такої не має, щоб вас охитрувати, і зроду він нікого не дурив. А, та осьдечки й він; запитайте ліпше в нього самого.

Дон Жуан
(дивлячись на Сганареля й запідозривши, що той щось про нього сказав)

Та-ак!

Сганарель

Пане, скрізь по світах сила-силенна злих язиків,— ото ж я й хотів запобігти поговору; я втокмачував їм обом, що коли, мовляв, вони від кого почують про вас лихе, то хай на такі брехні не ймуть віри, хай кажуть навпрямки, що той бреше!

Дон Жуан
Сганарелю!
Сганарель
(до Шарлотти й Матюріни)

Атож, господар мій — людина чесна; я вам у тому даю запоруку.

Дон Жуан
Гм-гм!..
Сганарель

То лише самі зухвальці...

ЯВА 8

Дон Жуан, Ла Раме, Шарлотта, Матюріна,
Сганарель.

Ла Раме
(нишком дон Жуанові)

Пане, я прибіг вас остерегти,— вам тут бути небезпечно.

Дон Жуан
Що сталося?
Ла Раме

Дванадцяттеро вершників шукають вас і от-от прибіжать сюди; я не знаю, як то їм пощастило узяти ваш слід; але я прочув цю новину від одного селянина, що здивався їм дорогою: вони розпитували його про вас і описували йому ваші прикмети. Не гайте часу,— вони вже близько! Тікайте мерщій,— а ні, то буде пізно...

ЯВА 9

Дон Жуан, Шарлотта, Матюріна, Сганарель.

Дон Жуан
(до Шарлотти й Матюріни)

Негайна справа примушує мене виїхати звідси; але прошу вас не забувати моєї обіцянки і вірити, що не пізніше завтрашнього вечора я подам вам про себе звістку.

ЯВА 10

Дон Жуан, Сганарель.

Дон Жуан

Оскільки сили тут нерівні, треба вдатися до єдиного порятунку — військових хитрощів, і спритно викрутитися від напасти, що женеться за мною. Я хочу, щоб Сганарель передягся в мое вбрання, а я...

Сганарель

Ви глузуєте, пане,— важити своїм життям?! Та вони ж мене вб'ють у вашому вбранні, і...

Дон Жуан

Мерщій! Я ще роблю вам надто велику честь!.. Щасливий той слуга, якому випала славетна доля — накласти головою за свого господаря!

Сганарель

Красенько вам дякую за таку честь! (Сам). О небо! Якщо вже йдеться про смерть,— даруй мені свою велику ласку: не попусти, щоб мене вважали за іншого!..

ДІЯ ТРЕТЯ

Сцена являє собою ліс.

ЯВА 1

Дон Жуан, у селянському одязі, Сганарель, убраний, яко лікар.

Сганарель

Далебі, пане, ви повинні визнати, що таки моя була правда і що тепер ми обоє передяглися напрочуд ловко — ніхто не вчепиться! Ваш перший задум був зовсім негодящий, а ця одежина ховає нас багато краще, ніж усе те, що ви тоді замірялися робити.

Дон Жуан

Ти й справді виглядаєш хоч куди! Але де ж це ти ви-
копав таке химерне вбрання?

Сганарель

Де? Це одяг якогось старого лікаря; його було застав-
лено в одному місці, а я його там надивав та й викупив,
і довелося мені віддати за нього чимало грошей. А знаєте,
пане,— в цьому одязі мені вже віддають повагу: кого не
стріну я,— усі до мене вітаються, ще й поради в мене
прохають, як у тямущої людини.

Дон Жуан

Як-то?

Сганарель

Чоловіка з п'ять, а мо' й шість селян та селянок напо-
сідалися на мене, коли я проходив, щоб я їм приравив щось
помічне на різні хвороби.

Дон Жуан

І ти їм, звичайно, сказав, що ти ні бе ні ме у тому не
тямиш?

Сганарель

Я?.. Та зроду-звіку! Я вирішив підтримати честь мого
вбрання, і через те кожного вислухав, побалакав з ними
про їхні хвороби і кожному приписав лікування.

Дон Жуан

Які ж то ліки ти їм порадив?

Сганарель

Та всякі, що тільки набігали мені на думку,— їй-право,
пане! Рецепти свої я писав навмання; ото було б сміха,
коли б мої хворі раптом поодужували та прийшли склада-
ти мені подяку!

Дон Жуан

А чому й ні! З якої ж то рації не користуватися тобі
з тих привілеїв, що їх мають усі лікарі. Коли хворі оду-
жують,— лікарі до того, так само, як і ти, аж ніяк не при-
четні, і вся їхня майстерність — чистісіньке кривляння.
Трапився щасливий випадок, а їм слава! Так само може й
тобі поталанити,— ти можеш, як і вони, обертати собі на
користь удачу слабого і приписувати своїм лікам усе, що
може залежати від сприятливого збігу обставин та від
сил природи.

С г а н а р е л ь

Як, пане, то ви такий самий невіра і в медицині?

Д о н Ж у а н

Медицина — одна з найбільших помилок людства.

С г а н а р е л ь

Як?! То ви не вірите ні в олександрійський лист, ні в кассію, ані в блювотне вино?..

Д о н Ж у а н

А чого я маю в них вірити?

С г а н а р е л ь

Та й бусурманська ж у вас душа! А проте — ви ж самі бачите, що блювотне вино нарбило великого шелесту останнім часом. Хто раніш у нього не вірив, ще й брав його на посміх; — то й ті визнають тепер його чудові якості; не більш як три тижні тому, я сам, на власні свої очі, бачив його чарівну силу.

Д о н Ж у а н

А саме?

С г а н а р е л ь

В одного чолов'яги вже шість день стояла смерть за плечима; не знали, що йому й робити, — ніякі ліки не допомагали; та й надумалися кінець кінцем дати йому блювотного вина.

Д о н Ж у а н

І він одужав, звичайно?

С г а н а р е л ь

Ні, помер.

Д о н Ж у а н

Що й казати, — сила надзвичайна!

С г а н а р е л ь

А щоб ви знали! Цілісінькі шість день не міг він померти, а тут узяв та й помер, як стій... Чи то ж таки не діючі ліки?

Д о н Ж у а н

Ти маєш рацію.

Сганарель

Але облишмо медицину,— однаково ж ви в неї не вірите!— та поговорімо про інші речі; цей-бо одяг додає мені розуму, і мені дуже кортить посперечатися з вами. Адже ж ви дозволили мені суперечки — пам'ятаєте?— і забороняєте тільки докучати вам напученнями.

Дон Жуан

Отже?

Сганарель

Хотілося б мені хоч трохи вивідати ваші таємні думки. Та невже ж ви аніскілочки не вірите в небо?

Дон Жуан

Облишмо це.

Сганарель

Виходить,— не вірите. А в пекло?

Дон Жуан

Ет!

Сганарель

Однаково. А в диявола,— скажіть, коли ласка ваша?

Дон Жуан

Так, так.

Сганарель

Теж щось не дуже. Ну, а в замогильне життя хоч на макове зернятко вірите?

Дон Жуан

Ха-ха-ха!..

Сганарель

Ну, та й людина ж!.. Я б не взявся навернути вас до віри... А, скажімо,— «чорний монах»!¹ Що ви про нього думаєте? Га!

Дон Жуан

Забирайся ти під три чорти!.. Не мели казна-чого!

¹ «Чорний монах» (le moine bouggi — дослівно: «похмурий монах») — привид, що, за легендою, блукав ночами по вулицях і переслідував пізніх перехожих; ним лякали дітей.

Сганарель

Е, ні, оцим уже я вам не поступлюся,—«чорний монах» таки є; хоч на шибеницю мене почепить, а я свого не подарую! Проте, живучи на світі, треба ж у щось вірити? У що ви вірите?

Дон Жуан

У що я вірю?

Сганарель

Атож.

Дон Жуан

Я вірю в те, Сганарелю, що двічі по два — чотири, а двічі по чотири — вісім.

Сганарель

Добра мені віра й добрі догмати! Виходить, бачу я, що ваша релігія — це арифметика? Та й набреде ж людині отака нісенітниця в голову!.. Мабуть, частенько так буває,— що більше людина вчилася, то менше в неї олії в голові... Що ж до мене, пане,— я, хвалити бога, не такий вчений, як ви, і ніхто не може похвалитися, що він мене чогось навчив; та хоч і невеличкий маю розум та трішки того клею в голові, а проте краще на всьому знаюся, ніж різні там книжники; і хто-хто, а я чудово розумію, що наш світ — не гриб, і за одну ніч отако,— ні сіло ні впало,— не виріс. Дозвольте-но вас запитати, а хто ж то створив оці дерева, ці скелі, цю землю й це небо, що простяглося над нами? Чи, може, все це втворилося само собою? Або вас, приміром, узяти,— ось ви? Та хіба ж ви самі собою на світ з'явилися, хіба ж не потрібно було вашій матері завагітніти від вашого батька для того, щоб вас створити? Чи ж можете ви дивитися на всі оті хитрі штуки, що з них складається машина людського тіла, і не умлівати від захоплення над тим, як усе це одне до одного припасовано? Ці нерви, ці кості, ці вени, ці артерії, ці... як, пак, їх звати?.. Ці легені, це серце, ця печінка та інші складові частини, які тут маються і які... Ох! Та промовте ж хоч словечко, перепиніть мене! Не можу ж я сперечатися, коли мені не перебивають... Ви навмисне мовчите і даєте мені балакати,— щось хитруете.

Дон Жуан

Я чекаю, коли скінчаться твої мудрування.

Сганарель

А я міркую собі ось як: що б ви там не казали, а є в людині щось дивне-предивне,— таке, чого ніякі вчені не змогли б пояснити. Хіба ж то не дивна річ, що осьдечки я стою, а в голові мені щось снується, думає про сотню різних речей заразом та командує моїм тілом, як захоче? От схочу я — чи то сплеснути в долоні, чи руки здійняти, чи звести очі до неба, чи голову схилити, чи побаламкати ногами, піти праворуч чи то ліворуч, вперед, назад, покрутитися... (*Крутиться і падає*).

Дон Жуан

Маєш!.. Ось твоє мудрування й розквасило собі носа...

Сганарель

Отуди к бісу! Та й дурний же я, що завівся сперечатися з вами! Про мене,— вірте собі у що вам заманеться: чи ж не однаково мені, що вас буде засуджено на довічну муку...

Дон Жуан

Одначе — ми так захопилися мудруванням, що, здається, заблудилися. Поклич-но того чоловіка та запитай у нього, як нам вийти на певний шлях.

ЯВА 2

Дон Жуан, Сганарель, старець.

Сганарель

Агов! Гей, чоловіче! Агов, куме! Чуєте, друзяко!.. Одне слівце, коли ласка ваша... Скажіть, спасибі вам, як нам прийти до міста?

Старець

Та отакечки все прямо й ідіть цією дорогою, панове, а коли вийдете на узлісся — зверніть праворуч; тільки я вам пораджу,— майте осторогу! Тут в околицях знедавна розбійники завелися.

Дон Жуан

Дуже тобі вдячний, друже,— спасибі від щирого серця!

С т а р е ц ь

Чи не подасте ви мені якої милостині, паночку?

Д о н Ж у а н

А, он воно що!.. Твоя правда не безкорислива, як я бачу.

С т а р е ц ь

Я бідний чоловік, паночку; десять років живу я один-цём самотнім у цьому лісі, й довіку багатиму небо за вас, щоб дало вам долю щасливу.

Д о н Ж у а н

Е... благай небо краще за себе, щоб воно дало тобі одержину пристойну, а чужими справами не клопочися.

С г а н а р е л ь

Ви не знаєте мого пана, чоловіче добрий; він вірить тільки в те, що двічі по два — чотири, а двічі по чотири — вісім.

Д о н Ж у а н

Що ти тут робиш у цьому лісі?

С т а р е ц ь

Цілі дні богу молюся за здоров'я добрих людей, які мені щось подають.

Д о н Ж у а н

То не може того бути, щоб ти жив у злиднях?

С т а р е ц ь

Гай-гай, пане! Коли б ви знали, як я бідую!

Д о н Ж у а н

Жартуєш, брате! Людина, що цілісінькі дні молиться богу, аж ніяк не може жити у злиднях.

С т а р е ц ь

Запевняю вас, паночку, що найчастіше не маю я навіть і шматка хліба, щоб у рота покласти...

Дон Жуан

От дивна річ! Погану ж нагороду дістаєш ти за свою ретельність! Стривай, ось я дам тобі зараз луїдора, але за це ти мусиш добренько погудити бога.

Старець

Ой, паночку! Та невже ж ви хочете, щоб я вчинив такий великий гріх?

Дон Жуан

То вже сам дивись,— хочеш ти заробити луїдора, чи ні; ось маєш,— це тобі, якщо ти бога ганитимеш. Стривай, спочатку погудь бога,— ну!..

Старець

Паночку...

Дон Жуан

А ні, то ти його не одержиш.

Сганарель

Та ну ж бо, погудь бога, хоч трішечки,— нічого тобі не станеться!

Дон Жуан

Бери,— ось він; бери, кажу тобі, але мусиш спершу бога погудити.

Старець

Ні, пане, краще вже я помру з голоду...

Дон Жуан

На, бери!.. Я даю тобі його з любові до ближнього... (*Дивлячись у глиб лісу*). Але що я бачу!.. На одного напало троє?!.. Сили надто нерівні,— я такої підлоти не попушу!.. (*Видобуває шпагу й біжить до тих, що б'ються*).

Я В А З

Сганарель сам.

Сганарель

Мій господар — чисто навіжений: сам шукає небезпеки! А проте, їй-бо, допомога його стала-таки в пригоді, і ці двоє примусили отих трьох нахивати п'ятами.

ЯВА 4

Дон Жуан, Дон Карлос, Сганарель (у глибині сцени).

Дон Карлос

(вкладаючи шпагу в піхви)

Втеча цих грабіжників свідчить про те, яку послугу зробила мені ваша рука. Дозвольте, шановний добродію, подякувати вам за ваш великодушний вчинок та...

Дон Жуан

Я не вчинив нічого такого, шановний добродію, чого не вчинили б і ви, будвши на моєму місці. Наша честь заінтересована в подібних пригодах; а наглий напад отих негідників був такий підлий, що не стати їм на перешкоді — означало б стати на їхній бік... Але ж даруйте, добродію,— яким чином потрапили ви їм до рук?

Дон Карлос

Я випадково відстав від мого брата й усього нашого почту і заблудився. Намагаючись натрапити на їхній слід, я надибав на цих розбійників, які спершу вбили мого коня, а згодом, коли б не ви, зробили б те ж саме й зі мною.

Дон Жуан

Куди вам дорога, добродію? В напрямі до міста?

Дон Карлос

Так, але ми не збираємося в нього заїздити; нам з братом доводиться кружляти по околицях через одну з тих вельми прикрих справ, які примушують дворянина віддавати і себе і свою родину на жертву суворим вимогам честі, бо ж у подібних випадках навіть успіх має завше згубні наслідки: якщо не розлучаєшся з життям, то, в кожному разі, розлучаєшся з королівством. Ось чому становище дворянина видається мені надто смутне: вся-бо його обачливість, уся шляхетність його власної поведінки не можуть гарантувати йому безпеки; закони честі ставлять його в залежність від непутящої поведінки інших,— його життя, його спокій та його добробут залежать від примхи першого-ліпшого зухвальця, якому заманеться заповідати йому одну з тих тяжких образ, що призводять порядну людину до погибелі:

Дон Жуан

Але тут усе ж можна потішати себе бодай хоч тим, що на такі самі небезпеки та життєві негоди наражаються й ті, хто легковажно заподіяв нам тяжку образу. А чи не буде з мого боку нескромність запитати вас, у чому, власне, справа?

Дон Карлос

Тепер це вже не таємниця; і коли образу заподіяно і справа набула розголосу,— наша честь більше не вимагає, щоб ми приховували нашу ганьбу; навпаки, всі мають знати не тільки про те, що ми прагнемо помсти, але й про те, в який спосіб ми заміряємося її здійснити. Отож, шановний добродію, не потаю від вас,— тяжка образа, за яку ми хочемо помститися, полягає ось у чому: нашу сестру звели й викрали з монастиря, і винуватець тієї образи якийсь дон Жуан Теноріо, син дон Луїса Теноріо. Ми шукаємо його вже кілька день, а сьогодні ранком навіть натрапили на його слід: один слуга сказав нам, що він сів на коня і, в супроводі чотирьох чи то п'ятьох чоловіка, подався верхи вздовж цього косогору; та всі наші зусилля були марні, нам так і не пощастило довідатися, де він подівся.

Дон Жуан

А чи знайомі ви, шановний добродію, з отим дон Жуаном, що про нього ви розповідаєте?

Дон Карлос

Ні, я з ним незнайомий. Я навіть ніколи його й не бачив і знаю про нього тільки те, що чув від мого брата; але про нього шириться недобра слава, і життя тієї людини...

Дон Жуан

Дозвольте, шановний добродію, перебити вам мову. Він, до певної міри, належить до моїх друзів, і мені не випадало б слухати, коли про нього говорять нечемно...

Дон Карлос

З приязні до вас, шановний добродію, я не говоритиму про нього зовсім; найменше, що я зобов'язаний для вас зробити після того, як ви врятували мені життя,— це мовчати про людину, котру ви знаєте, коли нічого, крім лихого, сказати про неї не можу; та хоч би й як ви з ним приятелювали, я наважуся, проте, сподіватись, що ви не

схвалите його вчинку і не осудите нас за наше прагнення йому відомстити.

Дон Жуан

Навпаки, я хочу вам прислужитися й позбавити вас зайвого клопоту. Я друг дон Жуанів, і щодо цього я вже нічим не зараджу; але, щоб він отак безкарно кривдив шляхетних людей — то річ неприпустима, і я ручуся вам, що примушу його дати вам сатисфакцію.

Дон Карлос

Яку ж сатисфакцію можна дати, коли заподіяно таку тяжку образу?

Дон Жуан

Першу-ліпшу, що її зажадає ваша честь; а щоб ви не турбували себе довгим шуканням за дон Жуаном, я беру на себе обов'язок улаштувати вам зустріч із ним у такому місці, де ви побажаєте, і в такий час, який ви будете ласкаві для цього призначити.

Дон Карлос

Ця надія, шановний добродію, вельми приємна для тяжко скривджених сердець; але тепер, після того, що ви для мене зробили, мені було б надто боляче вплутувати вас у цю прикру справу.

Дон Жуан

Наші взаємини з дон Жуаном такі близькі, що коли битиметься він, то мушу битися і я; в кожному разі, я відповідаю вам за нього, як за самого себе, і ви маєте тільки сказати, коли саме бажаєте ви, щоб він з'явився і дав вам сатисфакцію.

Дон Карлос

Яка жорстока до мене доля! Я маю дякувати вам за моє врятоване життя, а дон Жуан — ваш друг!..

ЯВА 5

Дон Алонсо, дон Карлос, дон Жуан, Сганарель.

Дон Алонсо

(звертаючись до свого почту, не бачачи ні дон Карлоса, ні дон Жуана)

Понапувайте коней і ведіть їх за нами; я хочу трохи пройтися пішки. (Помітивши їх обох). О небо! Що я ба-

чу! Як?! Брате мій!.. Це ви... і разом з нашим смертельним ворогом?!

Дон Карлос

Нашим смертельним ворогом?

Дон Жуан

(кладучи руку на ефес своєї шпаги)

Так, я — дон Жуан, і хоч вас багато, а я один, проте це не примусить мене приховати моє ім'я.

Дон Алонсо

(видобуваючи шпагу)

А, зраднику лихий!.. Ти мусиш загинути, і...

Сганарель тікає й ховається.

Дон Карлос

Ах, брате, спиніться! Він врятував мені життя; коли б не його допомога, мене були б убили розбійники, на яких я тут наскочив.

Дон Алонсо

Ви вважаєте, що це може стати на заваді нашій помсті? Ті послуги, що їх зробила нам ворожа рука, нічого не важать і ні до чого нас не зобов'язують; якщо рівняти послугу до тяжкої кривди, то ваша вдячність, брате мій, за таких обставин — річ просто кумедна; а оскільки честь безмежно дорожча за життя, то ми, власне кажучи, нічим не завдячуємо тій людині, яка врятувала нам життя, але позбавила нас честі!..

Дон Карлос

Я дворянин, брате мій, і знаю, яка існує різниця між тим і другим, і вдячність за послугу аж ніяк не стирає в мені почуття тяжкої образи; але дозвольте мені, не зволікаючи, повернути йому те, що він мені позичив: дозвольте поквитатися з ним за врятоване мені життя, відклавши нашу помсту; хай тішитися він ще кілька день плодами свого доброго діла!

Дон Алонсо

Ні, ні... відкладати нашу помсту — то була б непростима необачність, а такої нагоди може й не трапитися вдруге. Небо нині її нам посилає, і ми повинні скориста-

тися з цього якнайкраще. Коли честь поранено смертельно, всі інші міркування тут не до речі; і якщо ви відмовляєтеся взяти участь у такій справі, ви можете собі йти і полишити на мене самого честь цієї славної помсти.

Дон Карлос

Благаю вас, брате...

Дон Алонсо

До чого стільки зайвих балачок! Він мусить умерти!..

Дон Карлос

Спиніться, брате, кажу вам! Я не допущу замаху на його життя! Присягаюся небом, що захищатиму його проти кожного, хоч би хто там був, захищатиму його моїм життям,— тим самим життям, яке він щойно врятував; і для того, щоб ви могли влучити в нього, вам доведеться спочатку проколоти мене.

Дон Алонсо

Як?! Ви стаєте на бік нашого ворога,— проти мене?! Замість того, щоб з'єднатися зі мною в єдиному чутті люті, що охоплює мене, коли я його бачу,— ви виявляєте до нього почуття лагідні й доброзичливі?!

Дон Карлос

Брате, будьмо розважливі у справедливій справі; помстимося за нашу честь без тієї несамовитості, яка обнімає вам душу. Будьмо господарі над нашими серцями; нехай же наша відвага, вільна від люті, слухається нав'язання ясного розуму, а не поривів сліпого гніву... Я хочу, брате, покрити мій борг перед ворогом і сплату цього боргу вважаю за найперший мій обов'язок. Якщо ми відкладемо нашу помсту, вона від того не втратить своєї сили; навпаки,— вона ще виграє від цього; і коли ми не повершимо її зараз,— вона ще справедливішою постане перед цілим світом згодом.

Дон Алонсо

О, яка незбагненна слабкість і яке жахливе засліплення — піддавати такому страшному ризику інтереси власної честі заради безглуздої думки про химерні обов'язки!

Дон Карлос

Ні, брате, не турбуйтеся... Якщо я роблю помилку, я зумію й виправити її і беру на себе піклування про нашу честь; я знаю, чого вона вимагає від нас, і ця відстрочка на один день, що до неї мене зобов'язує моя подяка, ще збільшить моє палке бажання виконати повинність честі. Дон Жуане, ви бачите, що я намагаюся віддячити вам за те добро, яке ви мені вчинили; на підставі цього ви можете зробити висновки й про інше і вірити, що я з однаковим запалом повертаю всі мої борги і що за образу я віддячу вам так само ретельно, як і за добродійність... Я не вимагатиму від вас, щоб ви тут ось відразу пояснили нам ваші почуття, і даю вам волю обміркувати на дозвіллі, що саме ви вирішите робити надалі. Ви добре знаєте, яку тяжку образу ви нам заподіяли, і я здаюся на ваш суд — визначайте самі, якої сатисфакції вона вимагає. Щоб нас задовольнити, є засоби тихомирні, а є й жорстокі і криваві; проте, зрештою, на чому б не спинився ваш вибір, ви дали мені слово, що дон Жуан не ухилиться від зустрічі з нами. Не забувайте про це, прошу вас, і пам'ятайте, що в будь-якому іншому місці я завинив тільки перед моєю честю!..

Дон Жуан

Я нічого не вимагав від вас і виконаю те, що я вам обіцяв.

Дон Карлос

Ходімо, брате; хвилина поблажливості не чинить ніякої шкоди суворій неблаганності нашого обов'язку.

ЯВА 6

Дон Жуан, Сганарель.

Дон Жуан

Де ти там, Сганарелю?

Сганарель

(виходячи звідти, де він ховався)

Що накажете?

Дон Жуан

Як, шахраю?! Ти тікаєш, коли на мене нападають?

С г а н а р е л ь

Пробачте мені, паночку; я ж був отутечки,— зовсім близесенько. Ця одежина, мабуть, діє як проносе; нап'ясти її на себе — однаково, що ліків зажити...

Д о н Ж у а н

Ото зухвалець! Хоч би прикривав ти свою полохливість якимось пристойнішим покривалом. А чи ти знаєш, кому я врятував життя?

С г а н а р е л ь

Я? Ні...

Д о н Ж у а н

Братові Ельвіри.

С г а н а р е л ь

Бра...

Д о н Ж у а н

Він людина цілком порядна, поводився як слід, і мені дуже шкода, що ми не поладнали між собою.

С г а н а р е л ь

Вам було б легко все це виправити.

Д о н Ж у а н

Так, але від моєї пристрасті до доньї Ельвіри не залишилося вже й сліду, і взагалі будь-які обіцянки зовсім мені не до душі. В коханні люблю я свободу, ти ж бо це знаєш, і ніколи б не зважився я замкнути своє серце в чотирьох стінах. Я вже казав тобі двадцять разів, що маю природжений нахил линути душею до всього того, що мене вабить. Серце мое належить усім красуням, і всі вони можуть по черзі здобувати його і володіти ним стільки, скільки їм пощастить. Стривай-но, що то за чудова будівля,— бачиш, он там, поміж деревами?

С г а н а р е л ь

Ви не знаєте?

Д о н Ж у а н

Ні, не знаю.

С г а н а р е л ь

Та-а-ак... То склеп, що його замовив для себе командор нещодавно перед тим, як ви його вбили.

Дон Жуан

Ах!.. Ти маєш рацію. Я й не знав, що він тут. Усі навперebій розповідали мені чудеса про цю споруду та командорову статую; мені хочеться піти подивитись..

Сганарель

Пане, не ходіть туди...

Дон Жуан

Чому?

Сганарель

То нечемно — йти дивитися на людину, що ви її вбили.

Дон Жуан

Навпаки, я хочу скласти цей візит на знак чемності, і командор повинен прийняти його вельми ласкаво, якщо він вихована людина. Ну, давай увійдемо.

Склеп розчиняється, видко командорову статую.

Сганарель

Ох, як же то пишно! Які статуї! Який мармур! Які колони! Ох, як же пишно! Що ви на це скажете, паночку!

Дон Жуан

Скажу, що я ще не бачив, щоб честолюбство мертвої людини сягало так далеко... Дивна річ,— людина, яка задовольнялася за свого життя більш-менш скромним житлом, раптом схотіла мати таку розкіш, коли вона вже їй ні до чого.

Сганарель

А ось і командорова статуя.

Дон Жуан

Сто чортів! Який чудовий вигляд має він у цьому вбранні римського імператора!

Сганарель

Йй-право, пане, пречудова робота! Чисто як живий,— тільки що не балака... Він так зиркає на нас, що я, мабуть, добре злякався б, коли б я був тут сам; здається мені, що й йому не дуже приємно нас бачити.

Дон Жуан

То не гаразд; це означало б, що він погано шанує честь мого візиту. Запитай у нього, чи не бажає він завітати до мене на вечерю.

Сганарель

Я гадаю, що він того не потребує..

Дон Жуан

Запитай, кажу тобі!

Сганарель

Жартуєте ви, чи що? Та це ж збожеволіти треба, щоб ото так собі, з доброго дива, розмовляти із статуєю!..

Дон Жуан

Роби, що я тобі кажу.

Сганарель

Ото химерна примха!.. Сеньйоре командоре... (Набік). Таку дурницю роблю, що аж самому з себе смішно!.. Але так загадує мені мій господар. (Голосно). Сеньйоре командоре, господар мій, дон Жуан, запитує вас, чи не зробіте ви йому честі завітати до нього на вечерю?..

Статуя киває головою.

Ай!..

Дон Жуан

Що таке? Що тобі? Та кажи ж! Чого ж ти мовчиш?..

Сганарель

(киває головою, як статуя)

Статуя...

Дон Жуан

Ну! Далі! Що ти хочеш сказати, негіднику?

Сганарель

Таж я кажу вам, що статуя...

Дон Жуан

Ну, далі, далі!.. Що там статуя? Я тебе вб'ю, якщо ти не скажеш..

Сганарель

Статуя подала мені знак.

Дон Жуан

А хай тебе чорти візьмуть, ледацюго ти паскудний!

Сганарель

Вона подала мені знак, кажу ж вам... Хрест мене вбий — на власні очі бачив! Підіть побалакайте з нею самі, якщо не вірите... Може...

Дон Жуан

Ходім, пройдисвіте, ходім. Я доведу тобі, я покажу тобі, який ти боягуз. Гляди мені!.. Чи не бажає сеньйор командор завітати до мене на вечерю?

Статуя ще раз киває головою.

Сганарель

Я й десять пістолів не дав би за таку розвагу!.. То як же, пане?

Дон Жуан

Назад!.. Ходімо звідси.

Сганарель

(сам)

Ось вони, оті вільнодумці, котрі ні в що вірити не хочуть!

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Сцена являє собою покій дон Жуанів.

ЯВА 1

Дон Жуан, Сганарель, Раготен.

Дон Жуан

(до Сганареля)

Як би там не було, покиньмо це: то просто дрібниця! Нас могла ввести в оману мінлива гра світла і тіней, міг підвести якийсь туман, що затьмарив нам зір.

Сганарель

Ех, пане! Не силкуйтеся заперечувати те, що ми бачили на власні очі... Він і справді кивнув головою,—як зараз усе те бачу,—і я не маю сумніву, що небо, обурене вашим життям, вчинило те чудо, аби навести вас на розум і, може, вирятувати вас із...

Дон Жуан

Слухай. Якщо ти й надалі надокучатимеш мені твоїми дурними нотаціями, якщо ти мені ще хоч слово про те скажеш,—я покличу когось, накажу принести батога з волових жил, звелю трьом або й чотирьом міцно тебе тримати та всипати тобі так, щоб ти того довіку не забув. Зрозумів?

Сганарель

Аякже, пане, чудово зрозумів... Ви висловлюєтеся напрочуд ясно; оце-то й добре у вашій вдачі, що ви не любите говорити манівцями, а завше з'ясовуєте все навпрямки.

Дон Жуан

Гаразд; а тепер хай подають мені вечерю,—тільки мершій! Хлопче, стільця!

ЯВА 2

Дон Жуан, Сганарель, Ла Вйолетт, Раготен.

Ла Вйолетт

Пане, там прийшов ваш постачальник, добродій Діманш; він хоче з вами побалакати.

Сганарель

Маєш!.. Дуже нам треба, щоб іще й кредитор перся до нас із своїми солодкими словами!.. Чого це йому раптом спало на думку правити з нас гроші? Чому ти не сказав йому, що пана немає вдома?

Ла Вйолетт

Я вже майже годину втокмачую йому це в голову; та він не хоче вірити і розсівся там,—дожидається.

Сганарель

Ну й нехай собі чекає, скільки душечка його забажає.

Дон Жуан

Ні, навпаки, впустіть його. То дуже погана політика— ховатися від кредиторів. Треба ж їм чимось відплатити; а я знаю секрета, як спроваджувати їх вельми вдоволених, не давши їм жодного дублона.

Я В А З

Дон Жуан, добродій Діманш, Сганарель,
Ла Вйолетт, Раготен.

Дон Жуан

А, добродію Діманше, заходьте, будьте ласкаві! Який же я радий, що бачу вас, і як розгнівався я на моїх слуг за те, що вони не відразу провели вас до мене! Я наказав, щоб до мене нікого не впускали; але ж той наказ аж ніяк не стосується до вас; ви маєте право на те, щоб для вас мої двері були відчинені завше.

Добродій Діманш

Уклінно вам дякую, добродію.

Дон Жуан

(звертаючись до Ла Вйолетта й Раготена)

Сто чортів, ледацюги! Постривайте-но, я вам покажу, як залишати добродія Діманша в передпокої!.. Я вас навчу, нарешті, розбиратися в людях!..

Добродій Діманш

То пусте, добродію...

Дон Жуан

(до добродія Діманша)

Як-то пусте!.. Насмілитися вам сказати, що мене немає вдома, сказати це вам — добродієві Діманшу, найкращому з моїх друзів!

Добродій Діманш

До ваших послуг, добродію. Я прийшов..

Дон Жуан

Гей, стільця для добродія Діманша,— мерщій!

Добродій Діманш

Добродію, мені й так добре.

Дон Жуан

Ні, ні, я хочу, щоб ви сиділи біля мене.

Добродій Діманш

Та ви не клопочіться.

Дон Жуан

Приберіть цього складаного стільця і принесіть фотеля.

Добродій Діманш

Ви жартуєте, добродію, і...

Дон Жуан

Ні, ні! Я знаю, що ви для мене зробили,— я повинен вам бути вдячний і не хочу, щоб між нами робили якусь різницю.

Добродій Діманш

Добродію...

Дон Жуан

Сідайте, сідайте!

Добродій Діманш

Це зовсім зайве, добродію,— я маю сказати вам одне тільки слово. Я...

Дон Жуан

Сідайте ж, кажу вам!..

Добродій Діманш

Ні, добродію, мені й так добре. Я прийшов, щоб...

Дон Жуан

Ні, ні, я не слухатиму вас, доки ви не сядете.

Добродій Діманш

Нехай буде по-вашому, добродію... Я...

Дон Жуан

Далєбі, добродію Діманше, а ви таки, нівроку вам, добре виглядаєте!

Добродій Діманш

Так, добродію, уклінно вам дякую. Я прийшов...

Дон Жуан

На ваше здоров'я можна позаздрити: губи маєте свіжі, на щоках рум'янці, та ще й очі такі жваві...

Добродій Діманш

Я хотів би...

Дон Жуан

А як ся має пані Діманш, ваша дружина?

Добродій Діманш

Дуже добре, добродію, хвалити бога.

Дон Жуан

Прехороша жінка!

Добродій Діманш

Вона до ваших послуг, добродію. Я прийшов...

Дон Жуан

А ваша маленька дочка, Клодіна, як там вона?

Добродій Діманш

Чудово.

Дон Жуан

Дуже миле дівчатко! Я люблю її від щирого серця.

Добродій Діманш

То забагато честі для неї, добродію. Я вам...

Дон Жуан

А малятко Коклен так само, як і раніше, зчиняє галас, граючи на своєму барабані!

Добродій Діманш

Як і раніше, добродію. Я...

Дон Жуан

А ваш маленький песик Брюске гавкає так само голосно, як і раніше,— й так само люто хапає за ноги всіх, хто до вас приходить?

Добродій Діманш

Ще гірше, як колись, добродію,— нічого з ним не вдієш...

Дон Жуан

Не дивуйтеся, що я так докладно розпитую вас про всю вашу родину,— я ж бо вельми турбуюся нею.

Добродій Діманш

Ми вам безмежно вдячні, добродію. Я...

Дон Жуан

(протягаючи йому руку)

Вашу руку, добродію Діманше. Адже ж ми з вами друзі, чи не так?

Добродій Діманш

Добродію,— я ваш слуга найпокірніший.

Дон Жуан

Сто чортів,— я щиро до вас прихильний!

Добродій Діманш

Надто велика честь для мене. Я...

Дон Жуан

Чого б тільки я для вас не зробив!

Добродій Діманш

Добродію, ви занадто добрі до мене.

Дон Жуан

І то зовсім некорисливо,— вірте мені, прошу вас!

Добродій Діманш

Далебі, я аж ніяк не заслужив на таку ласку. Але ж, добродію...

Д о н Ж у а н

О, знаєте щò, добродію Діманше, давайте-но без церемоній! Чи не бажаєте ви повечеряти зі мною?

Д о б р о д і й Д і м а н ш

Ні, добродію, я мушу відразу ж повернутися додому.
Я...

Д о н Ж у а н

(підводячись)

Гей, факела, мерщій! Посвітить добродієві Діманшу! І нехай четверо чи п'ятеро моїх слуг візьмуть мушкетони та проведуть його додому.

Д о б р о д і й Д і м а н ш

(підводячись також)

У тому немає потреби, добродію,—я чудово дійду і сам. Але...

Сганарель швидко забирає форелі.

Д о н Ж у а н

Що ви? Ні, ні, я хочу, щоб вас провели, я дуже про вас турбуюсь. Адже ж я ваш слуга найпокірніший і, крім того, ще й ваш боржник...

Д о б р о д і й Д і м а н ш

Ах, добродію...

Д о н Ж у а н

Я з тим і не криюся і всім про те розповідаю...

Д о б р о д і й Д і м а н ш

Коли б...

Д о н Ж у а н

Може, ви хочете, щоб я сам вас провів?

Д о б р о д і й Д і м а н ш

Ах, що ви, добродію! Ви жартуєте! Добродію...

Д о н Ж у а н

Дозвольте ж обняти вас, коли ласка ваша! Ще раз прошу вас, будьте певні, що я цілком ваш і що немає в світі такої послуги, якої б я вам не зробив. (Виходить).

ЯВА 4

Добродій Діманш, Сганарель.

Сганарель

Треба признатися,— мій господар таки добренько вас любить!

Добродій Діманш

То правда; він такий гречний зі мною і говорить мені такі милі речі, що я ніяк не можу бодай хоч словом нагадати йому про гроші.

Сганарель

Запевняю вас, що всі ми залюбки наложили б за вас головою; я дуже хотів би, щоб вам яка пригодонька сталася, щоб, приміром, комусь заманулося потягти вас палицею,— тоді б ви побачили, як...

Добродій Діманш

Вірю, вірю; а тільки прошу я вас, Сганарелю,— закиньте йому слівце за мої гроші.

Сганарель

О, не турбуйтеся! Він якнайкраще розрахується з вами геть чисто за все.

Добродій Діманш

Адже й ви самі, Сганарелю, ви теж мені дещицю винні.

Сганарель

Фі! Не балакайте про це.

Добродій Діманш

Як-то? Я...

Сганарель

Та невже ж таки я не знаю, що я вам винен?

Добродій Діманш

Так. Але...

Сганарель

Ходімо, добродію Діманше, я вам посвічу.

Добродій Діманш
Але ж мої гроші...

Сганарель
(беручи добродія Діманша під руку)
Ви жартуєте?!

Добродій Діманш
Я хочу...

Сганарель
(тягнувши його)
Е!..

Добродій Діманш
Я вважаю...

Сганарель
(штовхаючи його до дверей)
Пусте!

Добродій Діманш
Але...

Сганарель
(знову штовхаючи його)
Фі!

Добродій Діманш
Я...

Сганарель
(виштовхуючи його зовсім за лаштунки)
Фі, я вам кажу!

Я В А 5

Дон Жуан, Сганарель, Ла Вйолетт.

Ла Вйолетт
(до дон Жуана)

Пане, прийшов добродій ваш батько.

Дон Жуан

Ах! Ось маєш! Тільки цього візиту мені ще бракувало,
щоб довести мене до казу!..

Дон Луїс

Я бачу, що я вам перешкодив і що ви охоче обійшлися б і без моєї появи. Кажучи правду, і ви і я,—обое ми досить дивним чином надокучаємо один одному; і, як вам набридло бачити мене, так і мені вельми набридло дивитися на вашу гидку безпутність. Ах, які ж бо ми необачні! Як мало розуміємо ми, що робимо, коли не довіряємо небові піклування про наші потреби, коли ми хочемо бути розумніші за нього і набридаємо йому нашими безглуздими бажаннями та нерозважними просьбами!.. З невгамовною жадобою бажав я мати сина; випрохуючи його, я невпинно засилав до неба палкі мої благання; і ось тепер цей син, що його воно, втомлене моїм молінням, нарешті, мені подарувало,—тепер цей син стає горем і мукою для того самого життя, що в нього він мав принести втіху й розраду, як я сподівався... Якими очима, на вашу думку, можу я дивитися на безліч ваших негідних вчинків, що все їх паскудство важко прим'якшити, важко приховати від сторонніх очей; як можу я дивитися на цю нескінченну низку мерзенних дій, які раз у раз примушують нас зловживати добрістю короля і які вже підірвали в його душі значення моїх заслуг та вплив моїх друзів?.. Ах, як же ви низько впали, мій сину! Невже краса сорому не кидається вам ув обличчя на саму думку про те, що ви вводите ваш шляхетний рід у таку неславу?! Чи маєте ви право, скажіть-но мені, хоч скількись ним пишатися? Що зробили ви для того, щоб виправдати шляхетне звання дворянина? Чи ви гадаєте, що для цього досить мати відповідне ймення та носити герб і що шляхетна кров сама собою вже підносить нас, хоч би ми й чинили ганебно і підло? Ні, ні, шляхетне походження без доброчесності нічого не варте!.. Ми можемо поділяти славу наших предків тільки тоді, коли прагнемо наслідувати їх; ореол їхніх подвигів, що осяває і нас, покладає на нас обов'язок віддавати їм таку ж саму честь, іти по їхніх стопах і не зраджувати їхньої доброчесності, якщо ми хочемо, щоб нас вважалося за їхніх справжніх нащадків! Те, що ви походите від славних лицарських предків,—анічоґісінько не важить; вони не визнають в вас своєї крові, і всі ті славні, лицарські подвиги, що їх вони повершили, не дають вам ніякої пере-

ваги; навпаки,— їх блиск тільки ще рельєфніше виставляє ваше безчестя; їхня слава — то факел, що при його світлі всім впадає в око ваша ганебна поведінка! Зрозумійте, нарешті, що дворянин, котрий провадить негідне життя,— то потворний витвір природи; що добродієць — то перша ознака шляхетності; що я багато менше поважаю ім'я, яким підписуються, ніж діла, які вершаться, і що радніше вшаную я сина першого-ліпшого носильника, якщо він чесна людина, ніж сина монарха, якщо він живе отак, як ви!..

Д о н Ж у а н

Добродію, коли б ви сіли, вам було б далеко зручніше говорити.

Д о н Л у ї с

Ні, зухвальцю, я не хочу сідати, не хочу більше говорити; я добре бачу, що всі мої слова не мають ніякої сили над твоєю душею... Але знай, негідний сину,— своїм ганебним поведінням ти довів до того, що й краплини батьківської ніжності в мені не полишилось, і я знайду засіб раніше, ніж ти сподіваєшся, покласти край твоїй розпусті, випередити гнів небесний, що має впасти на тебе, і, покаравши тебе раніше за нього, змити з себе ганьбу, що нею вкрило мене твоє народження!..

Я В А 7

Д о н Ж у а н, С г а н а р е л ь.

Д о н Ж у а н

(звертаючись до свого батька, хоч той уже вийшов)

Ат, та помирайте вже скоріше,— це найкраще, що ви можете зробити!.. Кожному своя черга; мене доводить до сказу, коли батьки живуть стільки ж, скільки й їхні сини! (Сідає в крісло).

С г а н а р е л ь

Ех, пане, не гаразд ви вчинили!

Д о н Ж у а н

(підводячись)

Не гаразд вчинив?!

Сганарель
(тремтячи)

Пане...

Дон Жуан

Я не гаразд вчинив?!

Сганарель

Так, пане,— не гаразд ви вчинили, що вислухали все, що він вам тут набалакав; повернули б ви його краще за плечі, та в потилицю, та в двері... Чи то ж видано де таку зухвалість?! Батько приходить навчати свого сина, вмовляє його позбутися своїх вад, подумати про своє походження, жити так, як живуть усі чесні люди, та виголошує ще силу-силенну різних подібних дурниць! Чи ж може те знести така людина, як ви, що й сама добре знає, як треба жити? Дивуюся я з вашого терпіння; на вашому місці буди,—я б його живо здихавсь. (Нишком, набік). О, клята догідливість, до чого ти мене призводиш!

Дон Жуан

Чи дочекаюсь я нині вечері?

ЯВА 8

Дон Жуан, Сганарель, Раготен.

Раготен

Пане, там прийшла якась пані під вуаликом,— хоче з вами побалакати.

Дон Жуан

Хто б це міг бути?

Сганарель

Подивимось.

ЯВА 9

Донья Ельвіра, під вуаллю, дон Жуан, Сганарель.

Донья Ельвіра

Не дивуйтесь, дон Жуане, що ви бачите мене в такий час і в такому вбранні. З причини поважної прийшла я сюди,— те, що я маю вам сказати, не терпить зволікання.

Зараз мої груди не палають більше гнівом, як кілька годин тому, і тепер я вже зовсім не така, як була сьогодні вранці. Доньї Ельвіри, що проклинала вас, що її обурена душа посилала вам лише погрози й кипіла ненавистю та помстою,— тієї доньї Ельвіри більше не існує. Небо вирвало з моєї душі все оте негідне захоплення, що вабило мене до вас, усю ту несамовиту злочинну пристрасть, усі ті пориви земного, грубого кохання,— і зберегло в моєму серці тільки чисте полум'я, вільне від будь-якої хтивості, зберегло лише цнотливу ніжність, безкорисливу любов, яка піклується не про себе, а тільки про вашу добру долю.

Д о н Ж у а н

(нишком до Сганареля)

Ти плачеш; здається?

С г а н а р е л ь

Пробачте...

Д о н ь я Е л ь в і р а

Ця висока й чиста любов привела мене до вас для вашого добра, щоб від імені самого неба остерегти вас від напасті й спробувати врятувати вас від безодні, що до неї ви нестримно прямуєте. Так, дон Жуане, ваше розпутне життя — не таємниця для мене, й те саме небо, що просвітило світлом правди мою душу й розкрило мені очі на мої зблукання, навіяло мені добру думку прийти до вас і сказати вам, що гріхи ваші вичерпали його милосердя, що грізний гнів його готовий впасти на вашу голову, що від вас залежить обминути його, склавши негайно покіття, і що, може, вам залишився лишень один-єдиний день, щоб відвернути від себе величезну небезпеку... Мене вже ніщо не зв'язує з вами!. Дяка небові — я звільнилася від усіх моїх грішних безумних думок: я тікаю від світу — це вирішено безповоротно; єдиного прошу я тепер у неба,— продовжити моє земне життя, щоб я встигла спокутувати свою провину й суворим каяттям вимолити собі прощення за ту сліпоту, до якої призвели мене ганебні поривання гріховної жаги... Але й відцуравшись від світу, не мала б я спокою,— пекуча гризота невгамовно мордувала б мене на саму думку про те, що людина, котру кохала я так ніжно, стала за грізний приклад небесного правосуддя; і невимовна радість була б для мене, коли б я змогла допомогти вам відвернути від себе той страшний удар, що

загрожує вам неминуче. Благаю вас, дон Жуане, вчиніть мені цю останню ласку, подаруйте мені цю солодку втіху: не відмовляйтесь від свого порятунку — заради мене!.. Прощу вас... Ви бачите,— я плачу... І якщо ви такі байдужі до вашої власної долі, то згляньтесь принаймні на мої благання і визвольте мене від жорстоких тортур, яких завдає моєму серцеві думка про те, що вас засуджено на пекельні муки!..

С г а н а р е л ь

(набік)

Сердешна жінка!

Д о н ь я Е л ь в і р а

Я кохала вас так ніжно — безмежно!.. Ви були мені дорожчі за все на світі; заради вас я забула свою повинність, заради вас я пішла на все!.. В нагороду за це не відмовте мені в єдиному моєму проханні — позбудьтесь ваших душевних вад і відверніть від себе вашу згубу!.. Врятуйте ж себе, благаю вас, врятуйте себе, якщо не заради себе, то заради мене!.. Ще раз, дон Жуане, молю вас про це,— згляньтесь хоч на мої сльози... І якщо замало вам сліз тієї жінки, яку ви кохали, то заклинаю вас усім, що має найбільшу силу зворушити ваше серце...

С г а н а р е л ь

(набік, дивлячись на дон Жуана)

Серце тигра!..

Д о н ь я Е л ь в і р а

Я скінчила — і йду; це все, що я мала вам сказати.

Д о н Ж у а н

Пані, вже пізно,— зостаньтесь тут! Вас улаштують якнайвигідніше.

Д о н ь я Е л ь в і р а

Ні, дон Жуане, не вмовляйте мене...

Д о н Ж у а н

Пані, ви зробите мені велику приємність, якщо зостанетесь, запевняю вас.

Донья Ельвіра

Ні, ні,—я все сказала... Не гаймо часу на марні балачки. Мені треба мерщій іти,—не затримуйте мене... Не поривайтеся проводити мене і думайте тільки про те, як скористатися з моєї поради.

ЯВА 10

Дон Жуан, Сганарель.

Дон Жуан

А знаєш, її поява дещо схвилювала мене... В ній було щось незвичайне, нове і не позбавлене якоїсь особливої принадності... Її недбалий убір, її сумовитий вигляд, її слъози розпалили в мені маленькі іскорки погаслого вогню!..

Сганарель

Тобто виходить, що її слова аж ніяк на вас не подіяли.

Дон Жуан

Вечеряти, мерщій!

Сганарель

Зараз.

ЯВА 11

Дон Жуан, Сганарель, Ла Вйолетт, Раготен.

Дон Жуан

(сідючи до столу)

Сганарелю, а слід би все ж подумати про те, як би його позбутися своїх вад.

Сганарель

Атож, атож!

Дон Жуан

Так, далєбі, треба таки позбутися своїх вад. Ще років із двадцять або й тридцять поживемо так, а тоді почнемо думати про наші душевні вади..

Ох!

Сганарель

Що ти кажеш?

Дон Жуан

Сганарель

Нічого. Ось і вечеря. *(Бере кавалок з одного з тих тарелів, що їх приносять, і кладе собі в рота).*

Дон Жуан

В тебе начебто одна щока здулася; від чого б то? Ну, чого ж ти мовчиш? Що тобі?..

Сганарель

Нічого.

Дон Жуан

А покажи-но. От чортяка! Та в нього ж флюс! Мерщій ланцета,— проколоти треба!.. Бідоласі вже несла терпіти — ледве дихає.. Таж цей нарив може його задушити!.. Постривай!.. Гляньте,— він уже зовсім визрів... Ах ти ж, шахрай!

Сганарель

Йй-право, паночку, я тільки хотів покуштувати, чи не передав кухар солі чи перцю...

Дон Жуан

Ну, то сідай сюди та їж. Я заходжуся коло тебе, коли повечеряю. Ти зголоднів, як я бачу.

Сганарель

(сідаючи до столу)

Ще б пак, пане! Та я ж нічогісінько не їв від рання й до смеркання. Оцього покуштуйте,— ох, і ловка штука! *(До Раготена, що, скоро Сганарель покладе собі чогось на тарілку, ту ж мить її забирає, тільки-но Сганарель відвернеться).* Моя тарілка, моя тарілка!.. Помалу, помалу! Диви, диви,— так його й тягне!.. Отуди к бісу!.. Та й мастак же ви, кумасю, чисті тарілки підставляти! А ви, малюк Ла Вйолетт, далєбі, вчасно винця підливаєте! А кете лиш мені скляночку!..

В той час, як Ла Вйолетт наливає Сганарелеві вина, Раготен знову забирає в нього тарілку.

Дон Жуан

Хто це може так стукати?

Сганарель

Який там гаспид заважає нам вечеряти?

Дон Жуан

Я хочу повечеряти спокійно,— хай нікого не впускають!

Сганарель

Постривайте, я сам піду подивлюся.

Дон Жуан

(бачачи, що Сганарель повертається, охоплений жахом)

Що сталося? Хто там?

Сганарель

(киваючи головою, як статуя)

Отой... прийшов!..

Дон Жуан

Подивимося й доведемо, що мене ніщо не може злякати.

Сганарель

Ах, бідолашний ти, Сганарелю,— і де ти сховашся?!

ЯВА 12

Дон Жуан, статуя командора, Сганарель,
Ла Вйолетт, Раготен.

Дон Жуан

(до слуг)

Стільця й куверта! Мерщій!

Дон Жуан і статуя сідають до столу.

(до Сганареля)

Ну ж бо, сідай до столу!

Сганарель

Пане, я вже наївся...

Дон Жуан

Сідай з нами, кажу тобі!.. Напийте вина!.. За здоров'я командора! Я п'ю до тебе, Сганарелю. Дайте йому вина.

Сганарель

Пане, я вже напився...

Дон Жуан

Пий і заспівай твоєї пісеньки, щоб ушанувати командора.

Сганарель

Я захрип, пане.

Дон Жуан

Пусте!.. Співай. А ви (до слуг) йдіть сюди, підспівуйте йому.

Статуя

Досить, дон Жуане!.. Запрошую вас завітати завтра до мене на вечерю. Чи стане вам на теє відваги?

Дон Жуан

Так, я прийду,— а за компанію візьму собі тільки самого Сганареля.

Сганарель

Красенько вам дякую,— завтра в мене піст...

Дон Жуан

(до Сганареля)

Візьми факела!

Сганарель

Не треба світла тоді, коли за поводиря є небо!

ДІЯ П'ЯТА

Сцена являє собою сільську місцевість.

ЯВА 1

Дон Луїс, дон Жуан, Сганарель.

Дон Луїс

Як?! Сину мій, та невже ж милосердне небо зглянулося на мої благання? Невже ви кажете мені правду? Чи не маните ви мене облудною надією, чи ж можу я бути певний того, що з вами насправді сталося це надзвичайне переродження?

Дон Жуан

Так, я зрікся всіх моїх помилок; я вже не той, що був учора ввечері; небо раптово змінило мою вдачу,— і ця зміна дивом вразить цілий світ. Воно осяяло мою душу й полуда спала мені з очей; жах мене бере, коли я озираюся тепер на те засліплення, що в ньому так довго перебував, і на те злочинне розпусне життя, що я його так довго провадив... Я пригадую всі ті гидоти, які я чинив, і дивом великим дивуюся, як небо могло їх так довго терпіти і вже двадцять разів не звалило на мою голову грізних ударів свого правосуддя. Я бачу, яку велику ласку подарувало мені милостиве небо, не покаравши мене за мої злочинства, і хочу скористатися з неї як слід, хочу перед очима цілого світу змінити моє життя, спокутувати мої колишні провини з усіма їх спокусами і постаратися заслужити в неба прощення від усіх моїх гріхів. Ось до чого я пориватимуся тепер, і прошу вас, добродію,— допоможіть мені виконати мій намір, знайдіть мені такого проводиря, який не дав би мені спіткнутися на новому для мене шляху...

Дон Луїс

О сину мій, як легко повертається батьківська любов і як швидко, на першому ж слові щирого каюття, зникають з нашої пам'яті тяжкі образи, що їх заподіяв нам син! Я вже забув усі прикромості, що ви їх мені вчинили,— все стерли в пам'яті слова, які я щойно від вас почув... Далєбі, я не тямлю себе; я плачу від щастя; всі мої сподівання здійснилися, й мені більше нічого просити в неба. Обніміть же мене, сину мій, і благаю вас, будьте непохитні в цьому гідному хвали намірі!.. А я піду мерщій до вашої матері,— понесу їй цю радісну звістку, щоб поділити з нею солодкі пориви мого безмежного захвату та скласти небові глибоку подяку за те благодайне рішення, що воно вам навіяло...

ЯВА 2

Дон Жуан, Сганарель.

Сганарель

Ох, паночку мій, який же я радий, що ви покаялися й починаєте нове життя! Довго ж я цього доживався, і ось, дякувати небові, всі мої бажання справдилися.

Дон Жуан

Сто чортів! Та й йолоп же!..

Сганарель

Як-то йолоп?!..

Дон Жуан

Як?! Та невже ж ти береш за щире золото все те, що я допіру говорив? Невже гадаєш ти, що уста мої були на той час у згоді з моїм серцем?

Сганарель

Як?! То виходить, це не... Ви не... Ваше... (Набік). Ох! Що то за людина, що то за людина, що то за людина!

Дон Жуан

Ні, ні, я анітрішечки не змінився, і почуття мої все такі ж, як і були.

Сганарель

То на вас не подіяло навіть оте предивне чудо, ота статуя, що рухається й говорить?

Дон Жуан

У цьому й справді є щось таке, чого я не збагну; але хоч би що там було, воно неспроможне ні переконати мій розум, ані зворушити мою душу; і коли я сказав, що хочу змінити моє поведження й провадити зразкове життя,— то це зроблено з суто політичних міркувань; я змушений вдаватися до військових хитрощів, змушений прикидатися, щоб поладнати з батьком, що мені потрібний, і вберегти себе від сотень прикрих несподіванок, що їх можуть нам заподіяти чужі люди. Я говорю з тобою відверто, Сганарелю, і дуже радий, що маю свідка, перед яким я можу відкрити мою душу і звірити йому справжні мотиви, що примушують мене діяти саме так.

Сганарель

Як?! Ви ні в що не вірите, а проте хочете видати себе за добродесну людину?

Дон Жуан

А чому б то й ні? Скільки є таких, як я, що вдаються до цього ремесла і одягають маску, аби вельми спритно дурити світ!

С г а н а р е л ь

Ах!.. Що то за людина? Що то за людина!

Д о н Ж у а н

Тепер цього вже не соромляться: лицемірство нині — модний порок, а всі модні пороки сходять за добродішність. Роль людини з добрими принципами — найкраща з усіх ролей, що їх тільки можна зіграти. Як на сьогодні — професія лицеміра має величезну перевагу. Завдяки цьому мистецтву обман завше незмінно в пошані; і якщо його навіть і викриють, — однаково ніхто не наважиться сказати проти нього бодай хоч словечко. Всі інші людські вади й хиби підлягають критиці, кожному вільно відверто на них нападати; але лицемірство — то порок привілейований; воно власною рукою затуляє всім рота і спокійнісінько розкошує собі необмеженою безкарністю. Прикидання та розмаїті фокуси допомагають згуртуватися всім, хто стоїть за лицемірство; зачепиш одного — на тебе напустяться всі; а ті, що чинять свідомо чесно й чистіше щирості не доводиться брати під сумнів, оті, — кажу я, — завше шуються в дурні; вони простодушно попадаються в пастку до цих лицемірів і сліпо допомагають цим мавпам влаштувати їхні справи. Ти й не уявляєш собі, скільки я знаю подібних людей, які з допомогою таких хитрощів спритно покривали гріхи своєї молодості, прикривалися плащем релігії, як щитом, і, прибравшись в цей почесний убір, здобували собі право бути найнегіднішими людьми на світі!.. Хай їхні інтриги всім добре відомі, хай усі знають, хто вони такі, — а проте вони все ж не втрачають поважного становища в товаристві: вони чи то голову схилять, чи журно зітхнуть, чи то заведуть очі під лоба — і все вже й гаразд, все вже й владналося, чого б вони не накоїли. Під оцим благодійним захистком я й хочу сховатися, щоб на майбутнє забезпечити від різних несподіванок мої особисті справи. Нізащо не покину я моїх улюблених звичок; але я критимуся від усіх і розважатимусь потайки. А якщо мене й викриють, — я сам не поведу й рукою: вся банда заступиться за мене і відборонить мене хоч би від кого. Одне слово, це найкращий спосіб безкарно чинити все, чого б тобі не заманулося. Я видаватиму себе за цензора громадської моральності, ні про кого не скажу й однісінького доброго слова, а хорошої думки буду тільки про себе. Якщо хто мене хоч ледь-ледь зачепить, — я не подарую

того довіку і приховаю в душі моїй непримиренну ненависть... Я гратиму роль охоронця небесних законів і під цим пристойним приводом переслідуватиму моїх ворогів, обвинувачуватиму їх у невірстві і зумію підбурити проти них нескромних та довгоязиких фанатиків, а ті, не відаючи, в чому справа, ганьбитимуть їх по всіх усюдах, обкидають їх болотом і, спираючись на свою таємну владу, прилюдно їх засудять. Он як треба користуватися з людських хиб, і розумна людина саме так і пристосовується до пороків свого сторіччя!

С г а н а р е л ь

О небо! Що я чую?! Тільки того й бракувало, щоб ви до всього іншого ще й лицемір зробилися: то вже найвище паскудство!.. Пане, оце останнє — то вже край!.. На всякий терпець буває кінець,— і я не можу більше мовчати!.. Робіть зі мною що хочете: бийте мене, лупцюйте мене нещадно, вбийте мене, якщо воля ваша, але я мушу дати моему серцеві полегкість і, як вірний слуга, сказати вам те, що я сказати мушу. Знайте, пане, що доти глек воду носить, доки вухо ввірветься; і, як прегарно каже щодо цього один письменник,— не знаю тільки, як його звати,— мовляв, людина в цьому світі — однаково, що птах на гілці; гілка тримається за дерево; хто тримається за дерево, той додержується добрих приписів; добрі приписи дорожчі за красні слова; красні слова кубляться при дворі; при дворі домують придворні; придворні додержуються моди; мода постає з фантазії; фантазія є здатність душі; душа є те, що дає нам життя; життя кінчається смертю; смерть примушує нас думати про небо; небо простилається над землею; земля — аж ніяк не море; на морі гуляють бурі; бурі розбивають кораблі; кораблі потребують добрих стерничих; добрий стерничий має в голові добрий розум; доброго розуму не мають люди молодого віку; люди молодого віку повинні слухатися старих; старі полюбляють багатство; багатство робить людей багатими; багаті люди — не те, що вбогі; вбогі живуть у злиднях; злидні не мають закону; хто не має закону, той живе, як тварюка; отже,— ви потрапите у пекло, до чортів у зуби.

Д о н Ж у а н

Ого!.. Ну й намудрував! Чудово!..

С г а н а р е л ь

Якщо й це вас не пройняло,— то нарікайте на себе!..

Де Лагранж — актер труппы Мольера. Офорт Ильмаше.

Арманда Бежар — дружина Мольера.
З старовинного портрета. Приблизно 1675 р.

ЯВА 3

Дон Карлос, дон Жуан, Сганарель.

Дон Карлос

Дуже радий, дон Жуане, що зустрів вас! Перебалакати з вами й довідатися про ваше рішення багато зручніше тут, аніж у вашій господі. Ви пам'ятаєте, звичайно, що я, у вашій присутності, взяв на себе цю справу. Щодо мене,— не питаю від вас: моє найпалкіше бажання — перевести сварку на мир; і я все ладен зробити для того, аби й ви вступили на цю стежку, щоб почути, як ви привселюдно назвете мою сестру своєю дружиною.

Дон Жуан
(лицемірно)

Шкодá!.. Від щирого серця хотів би я дати вам сати-сфакцію, якої ви бажаєте; але небо рішуче стає опором проти цього; воно навіяло моїй душі спасенний намір змінити своє життя, і в мене тепер єдина думка — безповоротно відмовитися від усіх почуттів, що зв'язують мене зі світом, якнайшвидше зректися геть усякої земної марноти і намагатися віднині суворою поведінкою спокутувати ту злочинну розбещеність, до якої призвів мене молодечий запал нерозсудливої юності...

Дон Карлос

Цей намір, дон Жуане, аж ніяк не розбігається з тим, про що я кажу; товариство шлюбної жінки може дуже добре поєднатися з тими похвальними помислами, які вам навіяло небо.

Дон Жуан

На жаль, це не зовсім так! Адже сестра ваша поклала зробити те саме; вона вирішила відцуратися світу, піти в монастир,— ласка духа святого спливла на обох нас одночасно.

Дон Карлос

Її рішення піти в монастир не може нас задовольнити, бо його можна скласти на те, що ви знехтували її й нашу родину; а наша честь вимагає, щоб сестра жила з вами.

Дон Жуан

Запевняю вас, що то неможливо... Саме таке мав і я найширше бажання,— про це тільки й мріяв!.. Ще нині прохав я у неба поради; але почув голос, який провістив мені, щоб я покинув думку про вашу сестру і що з нею вкупі я, напевне, не врятую моєї грішної душі.

Дон Карлос

І цими красномовними словами, дон Жуане, ви сподіваєтеся засліпити нам очі?

Дон Жуан

Я скоряюся голосу неба.

Дон Карлос

Як?! Ви хочете, щоб я вдовольнився подібними речами?

Дон Жуан

Так хоче небо.

Дон Карлос

Виходить, ви викрали мою сестру з монастиря лише для того, щоб покинути її по тому?

Дон Жуан

Так наказує небо.

Дон Карлос

І ви гадаєте, що ми знесемо таку ганьбу в нашій родині?

Дон Жуан

Волайте до неба!

Дон Карлос

Та що ж це!.. Все небо та небо!

Дон Жуан

Небо бажає, щоб було саме так.

Дон Карлос

Досить, дон Жуане, я вас зрозумів. Не зараз я розраховуюся з вами,— тут для цього непідхоже місце; але я знайду вас, і будьте певні, що вам не доведеться довго на мене чекати.

Дон Жуан

Ви вчините так, як ви собі схочете. Ви знаєте, що я не з похливих і вмію тримати шпагу в руці, коли треба. А зараз я йду від вас у цю глуху вуличку, що веде до монастиря; але заявляю вам,—щодо мене, то я не маю ніякого бажання битись: небо забороняє мені навіть саму думку про герць; проте, якщо ви на мене нападете,—ми ще побачимо, що з того вийде.

Дон Карлос

Ми побачимо, дійсно — ми побачимо!..

ЯВА 4

Дон Жуан, Сганарель.

Сганарель

А хай його дідько візьме, пане,—де це ви такого способу розмови набралися? Це багато гірше, ніж усе те, що було досі!.. Як на мене,—краще б уже ви залишалися таким, як були. Я все сподівався на ваш порятунок, але тепер зовсім втратив на тее надію і гадаю, що небо, яке до цього часу ставилося до вас поблажливо, не стерпить, зрештою, цього останнього паскудства!

Дон Жуан

Годі, годі!.. Небо не так суворо дивиться на це, як ти гадаєш, і якби кожного разу, коли люди...

ЯВА 5

Дон Жуан, Сганарель, примара в образі жінки під вуаллю.

Сганарель

(помітивши примару)

Ой, ой, пане,—ось уже само небо хоче з вами говорити й засилає до вас пересторогу!..

Дон Жуан

Якщо небо засилає до мене пересторогу, то нехай говорить ясніше, коли хоче, щоб я його зрозумів.

Примара

Дон Жуанові лишилася єдина мить, щоб виблагати собі небесне милосердя; і, якщо він не покається негайно,— він не втече своєї згуби...

Сганарель

Чуєте, пане?

Дон Жуан

Хто сміє так говорити?! Я наче впізнаю цей голос..

Сганарель

Ах, паночку, це примара,— я бачу по ході.

Дон Жуан

Примара, чи мана, чи сам диявол,— я хочу знати, що це таке.

Примара змінюється і з'являється в образі
Часу з косою в руці.

Сганарель

О небо!.. Гляньте, пане, як змінилася постать!

Дон Жуан

Ні, ні! Ніщо не має сили злякати мене; стривай, я перевірю моєю шпагою,— чи тіло це, чи дух!

Примара зникає тієї хвилини, коли дон Жуан
хоче вдарити її шпагою.

Сганарель

Ох, паночку мій, та невже ж вам іще мало доказів?! Схиліться і кайтесь мерщій!..

Дон Жуан

Ні, ні! Що б там не сталося, ніхто не наважиться сказати, що я здатний до каяття! Ходім, іди за мною.

ЯВА 6

Статуя командора, дон Жуан, Сганарель.

Статуя

Спиніться, дон Жуане! Вчора ви дали мені слово завітати до мене на вечерю.

Дон Жуан

Так. Куди треба йти?

Статуя

Дайте мені руку.

Дон Жуан

Ось вона.

Статуя

Дон Жуане, хто задубів у мерзості й гріхах, на того чекає страшна смерть; хто відкинув небесне милосердя, на того впаде небесний грім.

Дон Жуан

О небо! Що зі мною?! Незримий вогонь палить мене!.. Несила більше терпіти!.. Все тіло мені горить, палає, немов багаття!.. Ах!..

З сильним гуркотом ударяє грім; кидає сліпучим вогнем блискавиця і падає на дон Жуана. Земля розкривається і поглинає його, а з того місця, куди він зник, вихвачується величезне полум'я.

ЯВА 7

Сганарель сам.

Сганарель

Ах!.. Моя платня! Моя платня! Смерть його — всім і кожному втіха!.. Зневажене небо, знехтувані закони, зведені дівчата, збезчещені родини, ославлені батьки, скривджені жінки, чоловіки, що їх доведено до відчаю, — всі, всі вдоволені! Тільки мені одному не пощастило! Моя платня, моя платня, моя платня!

МІЗАНТРОП

Комедія на п'ять дій

Переклад *Максима Рильського*

ДИЙОВІ ОСОБИ

Альсест	—	закоханий у Селімену.
Філінт	—	друг Альсестів.
Оронт	—	закоханий у Селімену.
Селімена	—	мила Альсеста.
Еліанта	—	Селіменина кузина.
Арсіноя	—	подруга Селімени.
Акаст	}	маркізи.
Кліандр		
Баск	—	слуга Селімени.
Вартовий	—	із Маршальства Франції.
Дюбуа	—	слуга Альсеста.

Дія діється в Парижі в Селіменинім домі.

ДІЯ ПЕРША

ЯВА 1

Філінт, Альсест.

Філінт

Та що вам, друже мій?

Альсест

(сидячи)

Лишіть мене в спокої!

Філінт

Чому химерною неласкою такою...

Альсест

Ідіть собі, прошу, не тратьте зайвих слів

Філінт

Раніш би вислухать, ніж удаваться в гнів.

Альсест

Ні, хочу гніватись, а слухать не бажаю.

Філінт

Як розуміти вас — я, далєбі, не знаю,

І хоч ми друзями віддавна нареклись...

Альсест

Я — друг вам? Запишіть, що то було колись!

Так — досі в злагоді жили ми і в любові,—

А як побачив я, на що есте готові,

То приязнь унівець розбилася моя:

В серцях зіпсованих не хочу місця я.

Філінт

Та чим же міг я так, Альсесте, завинити?

Альсест

На місці вашому волів би я не жити!
Хто чинить так, як ви,— пошани хай не жде:
У чесних він людей презирство лиш найде.
Я ж бачив, як того ви стріли чоловіка.
Шаноба тут яка, любов яка велика
Була появлена! А скільки присягань,
Обітниць голосних і приязних зізнань,
Що ви з обіймами палкими їх мішали!
А скоро вийшов він,— ви ледве пригадали,
Як на ім'я йому і що то за один,—
І вже нітрошечки вас не обходить він.
До лиха! Соромно, ганебно, підло навіть
Так душу лестками фальшивими неславить.
Коли б судилося таке мені вчинить,
То я повісився б із того горя вмить!

Філінт

Причин не бачу я до вироку такого
І пом'якшить його благаю вас, на бога;
Прошу: зласкавтеся, хоч огріхи й страшні,
І ще не вішайтесь дозвольте ви мені.

Альсест

Невчасно спала вам охота жартувати!

Філінт

Чого ж вам хочеться, цікавий би я знати?

Альсест

Я хочу щирості, щоб слово ні одно
Не вилітало з уст, як не з душі воно.

Філінт

Коли обійме нас, вітаючи, знайомий,—
Так само обійнять повищі і його ми;
Зізнання сипле він, обіцянки склада —
Те саме й нам робить, звичайно, випада.

Альсест

Ні! Ворог тої я ганебної методи,
Що в ній кохаються нікчемні слуги моди;
У світі над усе найгірш я незлюбив
Манірні витівки отих балакунів,
Лепетунів гидких, которі в марній мові
Усе на світі нам пообіцять готові
І компліментами ладні стрічати всіх,
І щó ти, хто ти є,— однаково для них!
Ну, що по тому нам, коли нас хто вітає
І приязнь, і любов, і шану виявляє,
І слів не добере до пишної хвали,—
А тільки ми на крок од його відійшли,
І він негідника улещує так само!
Це ж сором! Це ганьба! Як тішиться словами
Гучними й красними, коли, на глум і сміх,
Усьому світові почути можна їх?
Шаноби на землі нема без переваги,
Хто поважає всіх, не знає той поваги.
Коли вдаєтесь в и у моду цю лиху,
До біса! Спільного не знати нам шляху!
У вас прислужливість — неначе крам роздрібний,
Мені ж загальний друг у друзі непотрібний.
Якщо вам рівні всі, то мовлю навпростець:
Дружінню нашому і злагоді кінець!

Філінт

У колі вищому ми місце посідаєм —
І, певне ж, мусимо коритися звичаям.

Альсест

Ні, ні! Карати ми повинні без вагань
Ганебний вимін цей олживих вихвалень,
Людьми будь чесними, неправді не служити
І скрізь по щирості, по правді говорити,
Що з серця не іде — ніколи не казати
І почуттів своїх під маску не ховати.

Філінт

А єсть же випадки, як мова та сердечна
Виходить і смішна, і зовсім недоречна.
Буває — я прошу не брати цього в гнів —
Коли розумний той, хто думку потаїв.

Ну, чи ж годилось би, зміркуйте пак самі ви,
Щоб завжди ми були одверті та правдиві?
Невже, коли нам хто нелюбий між людьми,
То це й освідчити йому повинні ви?

Альсест

Так.

Філінт

Що? Емілії старій би ви сказали,
Що кокетерія уже їй не пристала
І що фарбується вона собі на стид?

Альсест

Авжеж.

Філінт

Що Дорілас давно усім набрид,
Що варить при дворі із кожного він воду,
З одваги чванячись та з діл свого роду?

Альсест

Сказав би.

Філінт

Жарти це!

Альсест

До жартів не мастак,
Нікого жалувать не хочу аніяк.
Зболіли очі вже, і при дворі, і в місті,
Звичаї бачивши гидотні та нечисті!
Бере нудьга мене, пече мене одчай,
Що наоколо люд, зіпсований украй,
Що всюди, де поткнусь,— брехня, лукавство, зрада
Та підступи бридкі, та лестошів принада.
Несила! Гнів кипить! Я весь немов горю
І цілий світ ладен покликати на прю.

Філінт

Занадто ви вдались, філософе, в досаду,
На все озлившись і смішно, і без ладу.
Братів ми з вами тих нагадуем тепер,
Що в «Школі для мужів» намалював Мольєр...
Там...

Альсест

А, лишіть свої безглузді порівняння!

Філінт

Та ні-бо,— ви свої покиньте нарікання.
Чи ж перерсбите натуру ви людську?
А як одвертість вам припала до смаку,—
Скажу, не криючись: з химери цієї всюди
Плечима знизувать і кпити будуть люди,
А хіть до осудів нестримана така
Вам тільки дасть ім'я смішного дивака.

Альсест

То й добре, лихома! Я радий цьому, радий!
Чого ж хотіти ще з мерзеної громади?
Та тільки гнів мене несвітський би схопив,
Коли б розумного я слави в них зажив.

Філінт

Виходить — ворог ви всьому земному роду?

Альсест

Так,— я ненавиджу безмірно цю породу!

Філінт

Скажіть: невже-таки між смертними всіма
На жадні винятки і місця вже нема?
Запевне, є й тепер особи, гідні шани...

Альсест

Ні! Осоружні всі, на кого око гляне:
Одні — що у гріхах купаються бридких,
А ті — що ставляться поблажливо до них,
Того шляхетного обурення не мавши,
Що вчинки нам лихі будити мають завше.
Ну, от негідник той, що я суджуся з ним!
Таже діла його відомі добре всім.
Хоч маска на виду, але й з-під маски знати,
Що може кожного він зрадити, продати.
Вимовні погляди і солодощі слів
Хіба наївних лиш одурять новаків.
Всім знаний вискочень, шахрай над шахраями,
У панство брудними пропхався він шляхами,—
І знавши, за яку придбав собі ціну
Тепленьке місце він і розкіш голосну,

Честь ображається, сумління червоніє.
Складіть позаочі, які лиш на землі є,
На нього прикладки, поганцем назовіть,
Назвіть дурисвітом,— ніхто не захистить,
Бо шану має він облудну і нікчёмну.
А гляньте, як усі його вітають чомно,
Як усміхаються, розточують слова!
Як чесним людям він посади вирива!
А! Серце крається од муки і страждання
З того ганебного підлоті потурання,—
І часом я ладен в пустинню утекти
Від галасливої людської суєти.

Філінт

Ох боже! Не страшіть неласкою такою
І над натурою ви згляньтеся людською.
Хоч вади і гріхи у ній знайдемо ми,
Та як доводиться нам жити між людьми,
То треба у всьому додержувати міри
І до моральності не братись надто щиро.
Правдивий розум нам обачність каже мать —
Бо навіть мудрістю не слід надуживать.
Колишніх поколінь чеснота непохитна.
За наших з вами днів, мій друже, не розквітне!
Нам бездоганності уже не досягти;
Покірно мусимо за часом ми іти.
Це ж безум: повстають на тисячі — одному!
Переробити світ не до снаги нікому.
Багато, як і ви, я налічити б міг
Речей, що кращими волів би бачить їх,
Але без осуду гучливого дивлюся
І гніву марному, як ви, не піддаюся.
Людей беру таких, які вдались вони:
Що чиниш ти, мовляв, і далі те чини,—
І рівний мудрістю із вашою злобою
Мій шлях, позначений дівізом супокою.

Альсест

Скажіть, добродію,— невже ж таки нічим
Не похитнути вас у супокої тім?
Якби вас той продав, кого ви другом звали,
Якби добро од вас шахрайством виривали,
Якби хто поговір на вас лихий пустив,—
Чи справді ви й тоді не удались би в гнів?

Філінт

Ні! Всі оті гріхи, мені і вам відомі,
Людському родові властиві і питомі,
І образитися чи сердитись мені,
Що вколо стільки зла, підступності, брехні,—
Це дивувать, чому жадна шуліка м'яса,
Чому жорстокий вовк, а мавпа хитра й ласа.

Альсест

Як! Дав би я себе ганьбити, окрадать
І не... А, сто чортів! Волю замовчатъ,
Щоб неподобні ці спинити міркування.

Філінт

І справді, тут було б на часі вже мовчання.
Вам краще об суді подумати своїм,
Аніж на ворога метать словесний грім.

Альсест

Не хочу я того, і край усіх розмові.

Філінт

Хто ж помагатиме у справі вам судовій?

Альсест

Хто? Правда і закон — помічники мої.

Філінт

А завітаєте ж, проте, до судії?

Альсест

Нащо? Хіба ступив я на криву дорогу?

Філінт

Ні,— але ворог ваш для діла для свого
Пролізе...

Альсест

Байдуже! Я зважився чекать
На вирок совісний.

Філінт

Ой, можете програтъ!

Альсест

Я й кроку не ступлю: хай станеться, що має.

Філінт

А той підлеститься...

Альсест

Мене це не доймає.

Філінт

Глядіть, проскочите.

Альсест

Та й не від того я.

Філінт

Але ж...

Альсест

Ото душа потішиться моя!

Філінт

Чому ж, нарешті, ви...

Альсест

Тоді до дна побачу

Я роду нищого мерзенну, підлу вдачу,
Тоді в лукавстві я упевнюся людським,
Коли програю суд на чудо й диво всім.

Філінт

Що за людина з вас!

Альсест

Не шкода і заплати,
Щоб це побачити. Так — хочу я програти!

Філінт

Альсесте, що це ви! Та кожен з ваших слів
Сміявся б, дalebі, якби на їх наспів!

Альсест

Ну, й на здоров'ячко!

Філінт

Тепер одно скажіте:

Коли ви ширості надумали служити,
Коли правдивість вам — і щастя, і мета,—
Чи щира, друже мій, і чи правдива та,
Кого ви любите?— Дивуюсь я, їй-богу,
Як, будши ворогом земного роду всього,
Усе позбавивши і ласки, і хвали,
Ви любу серцеві найти, проте, могли!
А ще чудніш мені, де в світі цім широкім
Для ніжних почуттів ви зупинились оком?
Якби ви радились, кому любов оддать,
То мусив би я вам по-дружньому сказать:
Погляньте, з ніжністю безмежною якою
Стрічає тиха вас і скромна Арсіноя!
А Еліанта як, правдива над усіх,
Вас гріє полум'ям очей своїх палких!
А ви мов кажете: «Нехай собі! Про мене!»—
Бо зчарувала вас кокетка Селімена,
Котрої витівки та язичок лихий
Якраз би до лиця сучасності отій,
Що гостро ви її картаєте словами.
Невже не бачите ви вад своєї дами?
Чи, може, серце вам закохане велить
Усе їй вибачить, усі гріхи простить?

Альсест

Ні. Я ще не осліп. Я цю вдову кохаю,
Та хиби всі її за вас не згірше знаю.
Пойнятий полум'ям, проте, я б перший міг
Їх запримітити і осудити їх.
Але — що ж діяти!— Змагатися несила..
Вона й така, як є, мені без краю мила.
Дарма що сотню в ній я огріхів найшов —
Переборола все звитяжниця любов.
І з певністю кажу: огонь чуття могого
Очистить душу їй од намулу брудного.

Філінт

Чималу ви собі роботу завдали!
А ви ж — до серця їй?

Альсест

О боже! Та коли
Не вірив би я в це, то що й по тім коханні!

Філінт

Чому ж туманить вид глибоке вам страждання,
Як ви з суперником зійдетесь хоч на мить?

Альсест

Кохання справжнього частками не ділить,—
І я сюди прийшов освідчитися сміло
І все їй висловить, чим серце наболіло.

Філінт

А от, якби мені до вибору прийшло,
То Еліанті б я, склоняючи чоло,
Віддав чуття свої. Правда, скромна, стала,
І вам би до душі найбільш вона пристала.

Альсест

До того самого я розумом дійшов,—
Та ба! Не розумом керується любов.

Філінт

Боюся: пристрастю охоплені палкою.
Ви, може...

ЯВА 2

Оронт, Альсест, Філінт.

Оронт

(до Альсеста)

Сказано мені в передпокої,
Що не застану я прекрасних наших дам:
Щось купувать пішли. Але я радий в ам
Пошану висловить глибоку і правдиву,
Віддавна марю я про хвилю ту щасливу,
Щоб до сердечної розмови з вами стать
І приятні од вас високий дар прийнять.
Належне раз у раз я віддаю заслугам —

І прагну, щоб мене ви йменували другом.
А хто відомий так поміж людьми, як я,
Той, певне, на таке заслужує ім'я.

Альсест замислився і ніби зовсім не зважає на Оронтову мову.

До вас повів я річ, вельмишановний пане.

Альсест

До мене, пане мій?

Оронт

Чи вам це не бажане?

Альсест

Та ні,— а тільки я... Почесні ті слова —
Річ несподівана для мене і нова.

Оронт

Шаноба хай моя вас, пане, не дивує:
З усіх вона людей найбільше вам пасує.

Альсест

Мій пане...

Оронт

Хай би хто всю Францію зійшов —
Вартнішої за вас людини б не найшов.

Альсест

Мій пане...

Оронт

Хай мене поб'є небесний грім,—
Коли злукавив я у слові хоч одним.
Дозвольте ж вас обнять і приятнь освятити,
Щоб пишно розцвіли її незрадні квіти.
От вам рука моя — міцний і певний знак
Любові...

Альсест

Пане мій...

Оронт

Що ви сказали? Як?

Зрікаєтеся ви?

Альсест

Та зважте — чи ж годиться
Так оголошувать на людях таємниці,
Словами гратися, на вітер кидать їх?

Щоб до визнань дійти і до похвал таких,
Раніш не вадило б спізнать один одного
І тим для приязні уторувать дорогу.
А так — не відавши, які ми удались,—
Глядімо, щоб, бува, не каються колись!

О р о н т

До діла сказано. Та я за річ такую
І за такі думки ще глибше вас шаную!
А поки прийде той дружиння світлий час,
Слуга й тепер уже найнижчий перед вас.
Коли улаштувати щось треба при дворі вам,
То я й порадою допоможу, і впливом:
Чималу, дalebі, відограю там роль,
І над усіх мене шанує сам король.
Я радий повсякчас вам стати у пригоді,—
А що цінителів таких шукати годі,
Що всім відомий смак і розум ваш тонкий,—
Насмілюся сонет вам прочитати свій
І тим до приязні підвалини зміцнити.

А л ь с е с т

Мій пане, в тих речах не годе я судити,
Даруйте...

Ф і л і н т

Та чому ж...

А л ь с е с т

Великий маю гріх:
Занадто шириий я у присудах своїх.

О р о н т

Я й прагну ширості. Мене б ви засмутили,
Якби од мене щось лукаво потаїли.
Лиш на одвертого я важу судію.

А л ь с е с т

Як так, добродію, то що ж — я пристаю.

О р о н т

С о н е т... Бо це сонет... На дія... Це до пані,
Що в серці деякі збудила сподівання...
На дія...— пишних слів, проречисто-гучних,
Нема в цих віршиках, і ніжних, і сумних...

Альсест

Ми те побачимо.

Оронт

Надія...— Чи ж несмілим
Потраплю слухачам я догодити стилем
І чи вдалось мені належних слів добрать?..

Альсест

Побачимо.

Оронт

Ще насмілюся додати:
За чверть години це я встиг скомпонувати.

Альсест

Не в часі сила там, де йде про результати.

Оронт

(читає)

«Надія серце людське веселить
І душу розважає у печалі,—
Та сумно нам, Філідо, зрозуміть,
Що не прийде по ній нічого далі».

Філінт

Я зачарований уже від перших слів!

Альсест

(тихо)

Ви зачаровані! І грім вас не убив!

Оронт

«Прихильність появили ви в речах,
Та нині з того я вже не радію:
Ах, краще б ви скупі були в дарах,
Ніж мали тільки дарувать надію».

Філінт

В яку гармонію укладено рядки ці!

Альсест

(тихо)

До лиха! Хвалите нечувані дурниці!

О р о н т

«Коли в чеканні невеселі дні
Судила доля зводити мені,
То краще з білим світом розлучитись,
Дарма ласкаві тратите слова,
Бо безнадія того повива,
Хто мусить лиш надією житись».

Ф і л і н т

Яке закінчення виборне! Знаменито!

А л ь с е с т

(тихо)

А, враг би взяв тебе! Найкраще б закінчити,
Зламавши дурневі його виборний ніс!

Ф і л і н т

А скільки грації!

А л ь с е с т

(тихо)

Бодай на неї біс!

О р о н т

Поблажливості ви явили забагато.

Ф і л і н т

Ні, щиро я казав.

А л ь с е с т

(тихо)

Зарівав без ножа ти!

О р о н т

А з вами, пане мій, умова в нас була:
Одверта, сказано, огуда чи хвала.

А л ь с е с т

Тут, справа нелегка і делікатна, пане.
Поетам раз у раз поблажливість бажана,
А правда інколи не до вподоби їм.
Розмгву мав колись я з віршником одним
(Не назову його). Сказав я без вагання,

Що треба гамувать охоту до писання,
Що рими, зіплені при нагоді дрібній,
Не слід поквапливо нести на суд людський,
Що той, хто вірші всім і кожному читає,
В смішне становище частенько потрапляє.

О р о н т

Мій пане, хочете сказати ви мені,
Що помилився я, коли почав...

А л ь с е с т

Ні, ні!

Йому доводив я, що творами пустими
Лиш репутацію калічимо собі ми,
Бо люди, як на суд, беруть вони кого,
Найперше огріхи підхоплюють його.

О р о н т

Виходить,— вартий я за мій сонет догани?

А л ь с е с т

Я цього не кажу. Йому навів я, пане,
Багато прикладів, як хіть ота до рим
Людей знеславлює...

О р о н т

Ви натякнули цим,
Що недоладного я написав сонета?

А л ь с е с т

Я цього не кажу...— На біса ви в поети,
Панове, пнетесь?— так я йому сказав:—
Навіщо пхати в друк усе, що написав?
Лиш тим прощаємо ми віршики без змісту,
Сяк-так ізліплені, хто з того має їсти.
Сверблячку марну ви в собі переборить
І з мазаниною на люди не спішіть.
Задовольняйтесь, як при дворі ви в шані,
В повазі... Справді-бо, чудне ото бажання —
Доконче з книгами виходить на базар,
Письменних там юрбу збільшаючи нездар,—
Так того віршника я умовляв, мосьпане.

О р о н т

Хто ж на такі думки розумний не пристане?
Та я про свій сонет хотів би гадку знать.

А л ь с е с т

Найкраще б вам його з шухляди не виймать!
Признаюся — взірці ви мали щонайгірші,
І неприродністю одгонять ваші вірші.
Що має значити: прихильність у речах?
Як штучно сказане оте: скупі в дарах!
Що за фальшива гра: надія й безнадія!
Коли хто простоту цінує й розуміє,
То мусить визнати, що тут її нема
І що виразності шукати теж дарма.
Аж страшно здумати, як зіпсувався нині
Смак у письменників. Давніші покоління,
Хоч різних тонкощів у віршах не плели,
А серце зрушити і схвилювать могли,
Таку от пісеньку хоч би скомпонувавши,
Як ця, що я собі її курничу завше.

«Коли б король мені давав
Париж, свою столицю,
Але з коханою за те
Я мусив розлучитися,—
Сказав би так я королю:
Спасибі вам велике,
Та, гей! Тієї, що люблю,
Не кину я довіку».

Хай рима бідна тут, хай красних мало слів,—
Я цієї співанки оддати б не хотів
За все, що публіка сучасна вихваляє:
Сама-бо тут любов до серця промовляє.

«Коли б король мені давав
Париж, свою столицю,
Але з коханою за те
Я мусив розлучитися,—
Сказав би так я королю:
Спасибі вам велике,
Та, гей! Тієї, що люблю,
Не кину я довіку».

От де поезія і щирість почувань!

(До Філінта)

Так, пане, смійтеся! Я можу без вагань
Для цього віршика забути пишні фрази,
Манірних витівок підроблені алмази.

О р о н т

А я скажу протє: сонет мій хоч куди.

А л ь с е с т

Вам до вподоби він, і тут нема біди:
Свої пишатися ви маєте підстави,
А я по-своєму гадати маю право.

О р о н т

Чувати й похвали доводилось мені.

А л ь с е с т

Так, від облесників — чому ж би пак і ні!

О р о н т

Ви певні, що умом усіх перевершили!

А л ь с е с т

Коли б хвалив я вас, то й ви б мене хвалили.

О р о н т

Ат, обійдуся я без вашої хвали!

А л ь с е с т

І зовсім слушного ви висновку дійшли.

О р о н т

Цікаво бачити, в який-то лад і спосіб
У віршуванні вам, мій пане, повелося б!

А л ь с е с т

Що ж, віршики лихі я б, може, написав,
Але нікому б їх, напевне, не читав.

О р о н т

Не таїтеся ж ви, добродію, з думками!

Альсест

У кого іншого шукайте фіміау.

Оронт

Чи тону іншого ви б часом не взяли?

Альсест

Мій тон теперішній не маю я за злий.

Філінт

Еге, панове, ні! Облиште ці змагання!

Оронт

Погарячився я... Даруйте...— На прощання
Скажу, що радий вам у всьому я служить.

Альсест

Від мене, пане мій, шанобу теж прийміть.

Я В А З

Альсест, Філінт.

Філінт

Ну, бачили, куди одвертість нас доводить?
Він буде вам тепер, де тільки зможе, шкодить.
А що було його хоч трошки похвалить?

Альсест

Не хочу й слухати.

Філінт

Але ж...

Альсест

Не варто й жить

Серед таких...

Філінт

Проте...

Альсест
Лишіть мене, на бога!
Філінт

Я не покину вас ніколи й ні для кого.

ДІЯ ДРУГА

ЯВА 1

Альсест, Селімена.

Альсест
Ви правди щирої бажаєте? Скажу,
Що ваші звичаї ту перейшли межу,
Коли я міг терпіть, не захлинувшись жовчу.
Нечесний буду я, коли ганебно змовчу,
Що не верстати нам укупі дружній шлях,
Як ви не змінітесь в манірах і в словах.
Хотів би в іншому я присягтися, пані,—
Та марне б то було, фальшиве присягання!

Селімена
Альсесте! Згодились мене ви провести,
Щоб тільки сваркою невпинною пекти?

Альсест
О, не сварюся я! Я тільки вболіваю,
Що ви зальотників принаджуєте зграї,
Надії даючи широкі їм усім.
Ось що гнітить мене, ось мучуся я чим!

Селімена
Та чим же я сама у цьому завинила?
Чи то ж, Альсесте, гріх, коли я людям мила?
Аби залюблені до мене на поріг —
Я кием відсіля повинна гнати їх?

Альсест
Ні, пані! Треба вам озброїтись не кием,
А серцем, що дає належну одсіч мріям.

Подобається ви,— в цьому гріха нема,
Та ви ласкавістю своєю з усіма,
Отою ніжністю у речах і звичаях
Їм збільшуєте пал і надите серця їх.
З них кожен смілості тим більшої набрав,
Чим більш ви даєте до смілості підстав,—
Коли б же зимно ви чуття стрівали ревне,
Тоді й поклонників би зменшилось напевне,
Одно лиш, пані, я насмію запитать:
Чим саме вас Клітандр зумів причарувать?
Якими міг би він чеснотами довести,
Що цього щастя варт і годен цієї честі?
Чи, може, нігтем він вас довгим полонив,
Що на мізинцеві своєму запустив?
Чи вас принадили, як мудрий витвір штуки,
Химерні кучері русявої перуки?
Чи він мереживом любові в вас досяг?
Чи тими стьожками, що кожному в очах
Рябіють несмаком буйним і кольористим,
Чи до облесності, до лицемір'я хистом?
А чи деручий сміх, пронизливий фальшет,—
От успіху його причина і секрет?

Селімена

Яку підозру ви взяли несправедливу!
Згадайте, марному не даючися гніву,
Що процесуюсь я, а в справах судових
В пригоді б він мені великій стати міг.

Альсест

А! Краще б ви в суді програли справу,
Ніж тішить ласкою мерзенну ту прояву!

Селімена

До світу цілого ви ревнують ладні!

Альсест

Бо цілий світ, на жаль, загрожує мені!

Селімена

Отож нема й причин мене картати гнівно:
Я чемна з усіма однаково і рівно.
Далеко більш було б до злості вам причин,
Коли б мені підпав під ласку хтось один!

Альсест

Нехай у ревнощах я сліпо помиляюсь,—
Та чим від інших я в сій ласці одзначаюсь?

Селімена

Тим, що ви знаєте: люблю я тільки вас.

Альсест

Як цьому вірити у муки лютий час?

Селімена

Здавалось би мені, що про моє кохання
Вам досить чесного із уст моїх визнання.

Альсест

Хто впевнив би мене і хто б мені довів,
Що й іншим ви таких не кидаєте слів?

Селімена

Чудесно сказано! Ви дуже милі, пане,
І я великої в вас зажила пошани!
Гаразд! Позбавлю вас од мук таких тяжких:
Забудьте ті слова — я не казала їх.
Самі себе тепер обманюйте думками,
Якими хочете.

Альсест

А! Розлучиться з вами!
Чого б за щастя це велике я не дав,
Коли б шалено так, на жаль, вас не кохав!
Я цього не таю. Роблю я все що можу,
Щоб з серця вирвати любов цю зловорожу,—
Шкода! Не поборю нестримних почуттів!
Я за гріхи свої вас палко полюбив!

Селімена

І справді, у чудне вдалися ви кохання.

Альсест

Так. Я ладен весь світ покликать на змагання!
В огні безумному горить душа моя,
І так іще ніхто вас не кохав, як я.

Селімена

Це правда: ви новий собі обрали спосіб.
І на землі, мабуть, нікого б не найшлося б,
Хто б свій доводив пал у сварках та в гризні:
Це вперше бачити доводиться мені.

Альсест

До згоди є у нас можливість і дорога.
Доволі цих змагань! Поговорім, на бога,
Як друзі, спільної жадаючи мети...

ЯВА 2

Селімена, Альсест, Баск.

Селімена

Ну, що там?

Баск

Пан Акаст.

Селімена

Проси його зайти.

ЯВА 3

Селімена, Альсест.

Альсест

Не можна нам удвох промовити й дві слові!
Прийняти будь-кого ви щоразу готові
І не наважитесь сказати в жоден час,
Що під хвилину цю немає дома вас!

Селімена

Що? Клопоту собі повинна я нажити?

Альсест

Таких я звичаїв не можу похвалити.

Селімена

Він став би ворогом, злобителем моїм,
Дізнавшись, що я не хтіла стрітись з ним.

Альсест

І звідси — зустрічі потреба доконечна...

Селімена

Ах, боже! Він із тих, з ким сварка небезпечна,
Хто в хитрощах меткий та у лукавій грі
Знаходить слухачів і в місті, й при дворі,
І скрізь, де тільки глянь, у річ уміє впасти.
Тож хай у приятні малого варт Акасти,
А вороги із них такі, що хоч куди.
Не треба ж нам самим шукать собі біди!

Альсест

О, завжди доказів ви маєте багато,
Що треба вам того чи знов того прийняти
І передбачливо всміхатися юрбі...

ЯВА 4

Альсест, Селімена, Баск,

Баск

Там, пані, ще й Клітандр.

Альсест

Чудово, далєбі!

Селімена

Куди ви?

Альсест

Я піду.

Селімена

Зостаньтєся.

Альсест

Для чого?

Селімена

Зостаньтєсь.

Альсест

Сил нема.

Селімена

Я, пане, хочу цього!

Альсест

Шкода! Од цих розмов мене поймає нуд,—
І завеликий ви мені даєте труд.

Селімена

Я того хочу! Я!

Альсест

А я — не маю змоги.

Селімена

Ну що ж! Ідіть собі! Щасливої дороги!

ЯВА 5

Еліанта, Філінт, Акаст, Клітандр,
Альсест, Селімена, Баск.

Еліанта

(до Селімени)

Маркізи два прийшли одвідати ваш дім.
Вам ознайомили це?

Селімена

(до Баска)

Так. Дай стільці усім.

Баск подає стільці і виходить.

(до Альсеста)

Ви не пішли, проте?

Альсест

Ні, пані. Почекаю.

Щоб зрозуміти вас до решти і до краю.

Селімена

Мовчіть.

Альсест

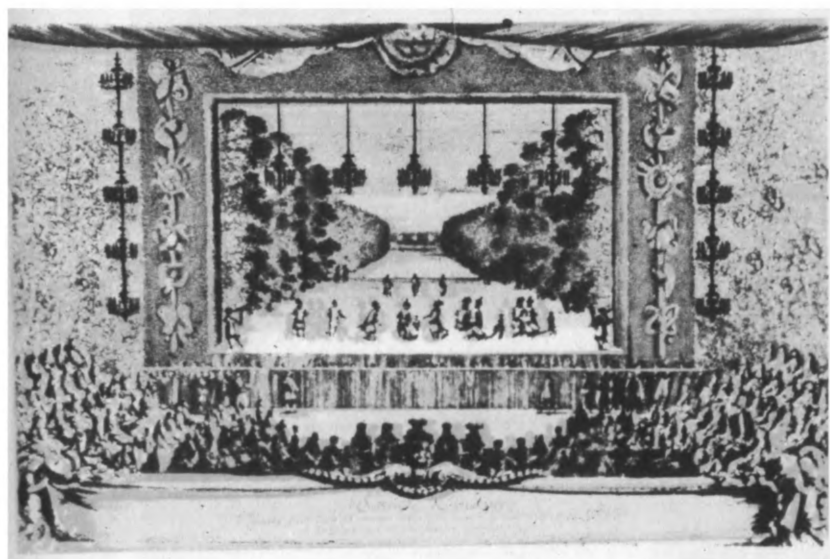
Вам вибрати когось уже пора.

Селімена

Ви збожеволіли!

Альсест

Нехай скінчиться гра!

Вистава «Принцеси Елідської»
під час Версальських свят 1664 року.
Гравюра Ізраеля Сільвестра.

Жан Батіст Мольєр. Гравюра.

Селімена

А!

Альсест

Я — або вони!

Селімена

Ви це на глум, Альсесте?

Альсест

Ні. Того далі я не стерплю, слово честі.

Клітандр

Я з Лувру — і до вас на кілька хвиль забіг...
Клеонт на виході змішив безмірно всіх.
Хоч би вже приятель який узявся щирий
Йому поправити дивацькі ті маніри!

Селімена

Глузують з нього всі таки не без причин:
Де тільки з'явиться, впадає в око він,
А як зустрінетесь ви з ним після перерви,—
Ще більше вразитесь, ніж вразились тепер ви.

Акаст

Панове! Як зайшло у нас про диваків,—
Я найнуднішого оце допіру стрів:
Дамон держав мене на сонці із годину,
Переливаючи пусту балаканину.

Селімена

Великий він митець на голосні слова,
Що лиш болить од них і в'яне голова;
Виповідає він якусь велику думу,—
А ви не чуєте нічого там, крім шуму.

Еліанта

(до Філінта)

Чудесно, пане мій, розмова їхня йде,
І кожному тепер од них перепаде.

Клітандр

От на Тіманта ще всім варто подивиться.

Селімена

Ще з ніг до голови — глибока таємниця!
Все заклопотаний, він гляне мимохідь —
І до поважних діл стурбовано летить,
Не мавши жадного ніде й ніколи діла.
Терпять ці витівки, їй-богу, вже несила!
Розмови має він секретні з усіма,
Хоча найменшого секрету в них нема,
У всьому бачити щось надзвичайне хоче
І навіть «добрий день» на ухо вам шепоче.

Акаст

Як, пані, вам Жеральд?

Селімена

Ох, лишенько мое!
Вельможу всюди він і завжди удає,
Про герцогів самих та принців лиш говорить
І славу сам собі фальшиву й марну творить.
Сліпий од титулів, не зна він інших слів,
Ніж коні, виїзди, краса ловецьких псів;
На «ти» він з усіма, хто ім'я славне має,
І вислову «мосьє» він зроду не вживає.

Клітандр

Беліна нібито друге вельми з ним.

Селімена

Жіночим розумом, безсилим і тупим,
Вона щораз мене замучує, панове!
Підшукувати тем їй треба для розмови,
А навіть як сюжет цікавий я знайду —
Він розбивається об річ її бліду.
Щоб справити її хоч на яку дорогу,
Усі загальники я кличу на підмогу:
Ясну годину, дощ і спеку, й холоди, —
Дарма! Немає й тут рятунку від біди!
Здавалось би, дійшли одвідини до краю:
То на дзигарі я дивлюсь, то позіхаю, —
Година тягнеться, як довгий-довгий день, —
Сидить, хоч би там що! Сидить, неначе пень!

Акаст

Ще про Адраста вас дозвольте запитати.

Селімена .

А! Марний славолюб, і заздрий, і пихатий!
Двір нібито ціни як слід йому не склав —
І всіх би він за те ганьбою окривав.
Хто тільки дістає уряд чи нагороду,
Усе те робиться йому на зло й на шкоду!

Клітандр

А молодий Клеон, що гості день при дні
Його одвідують високі та значні?

Селімена

Без кухаря не мав би він і слави:
Шанують не його візитами, а страви.

Еліанта

І справді, майстер він до делікатних страв.

Селімена

Коли б лише себе до столу не давав!
Убогий розумом, кишенею багатий,
Найкращий він обід зугарен зіпсувати.

Філінт

Як дядько вам його, Даміс?

Селімена

Мій добрий друг.

Філінт

От чесний чоловік! Який високий дух!

Селімена

Так,—горе тільки в тім, що він кладе всі сили,
Щоб гострий ум його, дивуючись, хвалили,
Складає прикладки на людях і в сім'ї
І тільки й думає про дотепи свої.
Відколи він себе отак несе високо,
Скрізь тільки огріхи його вбачає око.
Ніхто з письменників його не вдовольнить:
Знавцеві буцімто не до лиця хвалить,
Ознака розуму — причіпливість без міри,
І тільки дурники захоплюються ширю;
Отож хто лає все так ревно, як Даміс,—
Усіх сучасників, виходить, переріс.

Найзвичайнісніькі смішні йому розмови;
Скрижує руки він, нахмурить грізно брови
І каже поглядом зневажливо німим:
Пігмеї! Як це все ще не набридло їм!

А к а с т

Хай грім уб'є мене, коли портрет не схожий!

К л і т а н д р

(до Селімени)

Ніхто в дотепності рівнятись вам не може.

А л ь с е с т

Так, друзі! Бийте всіх на вашому шляху!
Хай кожен підпаде під критику лиху!
Проте, коли із них зустрінете кого ви,—
В обіймах ви його стискаєте, панове,
Не навтішаєтесь, цілуєте мерщій
І в приязні йому клянетесь палкій.

К л і т а н д р

Чому ж бо ви на нас розгнівалися нині?
Усі докори ці зверніть до господині.

А л ь с е с т

Ні, враг би взяв мене! Я кидаю їх вам!
Це ж ви їй кадите отруйний фіміам,
Ви живете злобу невтомну й невгамовну,
За силу маючи якусь її чудовну.
Вона б не брала всіх на посміх і на глум,
Якби не ці хвали, не цей облесний шум.
Так, так! Облесників я тільки винувачу
За вади і гріхи, що вколо себе бачу!

Ф і л і н т

Чому так палко ви взялися боронить
Людей, що гнів на них і в вас не раз кипить?

С е л і м е н а

Невже ж ви панові дивуєте Альсесту?
Не знаєте, що він — це дух живий протесту,
Що він не згодиться ніколи і ні з ким
І вельми даром цим пишається своїм?

На думку загалу він не пристане зроду,
Ладний перечити всьому людському роду —
І за ганьбу собі щонайстрашнішу б мав,
Якби хоч раз кому так, а не ні сказав.
Він заперечення узяв собі за зброю
І часом у бою буває сам з собою;
Готовий власних він зректися почуттів,
Коли хто інший їх у слові появив.

Альсест

Глузівники за вас — і можете ви сміло
Свої отруєні у мене слати стріли.

Філінт

Але ж признайтеся,— як друг вам говорю:
Ви дійсно раді всіх покликати на прю,
І хоч говорять те чи зовсім інше люди —
Ваш розум ні хвали не терпить, ні огуди.

Альсест

Усім перечу я,— бо й справді, лихомá,
Ніколи рації у їх думках нема,
І бачу натовп я щоразу перед себе,
Що хвалить, де не слід, і гудить, де не треба.

Селімена

Проте погодьтеся...

Альсест

Ні, пані!.. Краще вмру,
Ніж маю стерпіти оцю ганебну гру.
Безмежним гнівом я киплю серед громади,
Що вас підтримує усі найгірші вади.

Клітандр

Про господиню я одно б сказати міг:
Я вади жодної у ній не постеріг.

Акаст

Я тільки грацію та милу знаю вдачу,
А вади? Де ж вони? Даруйте, я не бачу.

Альсест

Я бачу добре їх — і того не таю:
Висловлював не раз догану я свою.
Ми тим суворіші, що більше почування,

І правда виникла з правдивого кохання;
Я тих облесників гонив би за поріг,
Які всякчас мені стелилися б до ніг,
Усьому, що чиню, зумисне потурали
І хиби всі мої хвалою оточали.

Селімена

Виходить, що любов найбільша каже нам
Лише боротися із ніжним почуттям,
І того, що йому ми серце присвятили,
Картати без кінця і ганити щосили!

Еліанта

Хто любить — інших той додержує шляхів:
Своє обрання він усе б лише хвалив,
Бо серцю, що горить неутоленим палом,
Істота обрана здається ідеалом,
Чарує й вадами найгіршими вона —
І прибираються їм красні імена.
Бліда вона, як смерть, — подібна до лілеї;
Вся чорна — знаджує смуглявістю своєю;
Худа, немов кістяк, — гнучкіша від стебла;
Товста — величністю над усіма взяла;
Навикла між людьми ходити неохайна —
В недбалій грації прекрасна, надзвичайна;
Висока, наче стовп, — богиня між богинь;
Маленька — лялечка, легесенька, як тіль;
Бундючно дивиться — мов королева пишна;
Лукава — в дотехах і вигадках утішна;
Дурненька — добрості ясні скарби таїть;
Мовчуша — з красної стидливості мовчить;
Нестримна на язик — божисто красномовна.
Ось, пане, де любов незмушена і повна.

Альсест

А я...

Селімена

Облиште ви сперечку цю палку!
Ходімо раз чи два пройдемося в садку.
Як, ви додому вже?

Клітандрі Акаст

Ні, пані.

Альсест

Дивне диво,

Як це турбує вас!
Послухайте ж без гніву,—

(до Клітандра та Акаста)

Я чесну вам усім обітницю кладу,
Що тільки після всіх я відсіля піду.

Акаст

Коли б набриднути я пані не боявся,
То тут до вечора б з охотою зостався.

Клітандр

У Луврі бути я в вечірній маю час,
А радий день цілий не покидати вас.

Селімена

(до Альсеста)

Це, пане, тільки жарт?

Альсест

Ні. Вивірю до краю,
Чи я над іншими тут перевагу маю.

ЯВА 6

Альсест, Селімена, Еліанта,
Акаст, Філінт, Клітандр, Баск.

Баск

(до Альсеста)

Там, пане, хтось до вас. Доконче, він сказав,
Вам треба бачитись для невідкладних справ.

Альсест

Не маю справ таких, йому перекажи ти.

Баск

В мундирі лепським він; весь золотом обшитий
Мундир...

Селімена
(до Альсеста)

Що там таке? Дізнайтеся, підіть,
Чи хай ввійде сюди.

ЯВА 7

Альсест, Селімена, Еліанта,
Акаст, Філінт, Клітандр,
гвардієць із Маршальської Ради.

Альсест
(підходить до гвардійця)

Чим можу вам служити?

Гвардієць

Я, пане, маю вам одно сказати слово.

Альсест

Кажіть, щоб чули всі, нащо так загадково.

Гвардієць

З Маршальства, пане, я. Щоб не було біди,
Вам велено мерщій з'явитися туди.

Альсест

Мені?

Гвардієць

Так, пане, вам.

Альсест

Чого ж би то, цікаво!

Філінт

(до Альсеста)

З Оронтом впливла кумедна ваша справа.

Селімена

(до Філінта)

Що, що?

Філінт

Оронта взяв великий, пані, гнів,
Що віршиків його Альсест не похвалив,
Ну, певне, хочуть там їх якось помирити.

Альсест

Ні, ні! Нещирості від мене ви не ждіте!

Філінт

Скоритись треба вам,— збирайтеся ж, ідіть.

Альсест

Ну, що тут має нам чийсь вирок ізробить?
Чи, може, повелять'оті мені панове,
Щоб я сонет лихий та визнав за чудовий?
Ніколи слів своїх я не візьму назад.
Сонет той — бозна-що.

Філінт

Хай буде краще лад...

Альсест

Лихе лихим назву я завжди, слово честі.

Філінт

Ні, поступитися вам трохи слід, Альсесте,
Ідіть же.

Альсест

Я піду — та голос анічий
Мене не всилує...

Філінт

Збирайтеся мерщій.

Альсест

Допоки сам король наказом іменовим
Не поведить мені озватись іншим словом,—
Я все казатиму, свідомий власних прав,
Що шибениці варт, хто вірші ті писав.

(до Клітандра та Акаста, що сміються)

А, грім та блискавка! Не думав я, признатись,
Що я такий смішний!

Селімена

Ну, годі зволікатись,
Ідїть.

Альсест

Я, пані, йду,— але до вас вернусь
І правди щирої од вас таки доб'юсь.

ДІЯ ТРЕТЯ

ЯВА 1

Клітандр, Акаст.

Клітандр

Маркізе, інколи дивуюсь я, їй-богу:
Веселий ти щодня, вдоволений з усього.
Скажи по щирості: де теє джерело,
Що стільки радощів душі твоїй дало?

Акаст

Туди к нечистому! Я джерела не знаю,
Щоб набиратися печалі та одчаю!
Адже ж я не бідар, не хоровитий дід,
Шляхетним зветься мій не без підстави рід,
І є таких посад у королівстві мало,
Яких ім'я моє посісти б не давало.
Хтось, може, смілості мені закине брак?
Та кожне бачило і добре знає всяк,
Що я ставав не раз одважно на дуелі,
Немов на ігрища виходячи веселі.
Смаку і розуму мені не позичать:
Про все я впевнено зугарен міркувать,
Умію, сидячи на щонайпершій лаві,
Складати, як суддя, ціну новій виставі
І подавати знак до шуму та хвали,
Як гарну сцену вам актори удали!
Я маю грацію, я маю взір привабний,
І зуби наче сніг, і стан тонкий та зграбний,
А зодягатися — скажу без зайвих слів —
У цілій Франції нема таких митців.
Жіноцтву красному я завжди до вподоби.
І сам король мені не відмовляв в шанобі.
Усе це зваживши, ти визнаєш і сам,
Що могу я своїм пишатися життям.

Клітандр

Ведеться скрізь тобі щасливо у коханні,—
Навіщо ж тратиш тут даремні ти зітхання?

Акаст

Даремні? Вдався я, маркізе, не з таких,
Щоб залищитися по-марному, на сміх!
Хай ті лиш, хто не взяв ні вродою, ні спритом,
Під ноги стеляться красуням гордовитим,
Благають, скаржаться, вдаються до зітхань,
До рабських лестощів і до гірких ридань
І мріють довгою дорогою такою
Дійти солодкої заплаги дорогої.
Але такі, як я, маркізе, звикли йти
Ходою певною до певної мети.
Коли красуню я обожую і славлю,—
За неї сам себе я нижче не поставлю
І, замилований на вроду чарівну,
Я знаю сам собі і місце, і ціну.
Од безнадійної не мучуся я спраги
І хочу щоразу в зальотах рівноваги.

Клітандр

Гадаєш,— дуже ти до серця тут припав?

Акаст

Маркізе, певний я у цім не без підстав.

Клітандр

Повір: ти тишишся облудною маною,
Ти сам себе сліпиш уявою палкою.

Акаст

Так, справді я сліпий, і все те — лиш мана.

Клітандр

Ні, звідки впевненість у тебе вирини?

Акаст

Я сам себе дурю.

Клітандр

На що ти уповаєш?

Акаст

Я тільки тішуся!

Клітандр

Чи докази ти маєш?

Акаст

Кажу ж тобі: мана!

Клітандр

Чи, може, ти з розмов
Із Селіменою дізнав її любов?

Акаст

Їй не цікавий я.

Клітандр

Та ну-бо, не ховайся!

Акаст

Любов моя смішна.

Клітандр

Кинь жарти ці, признайся,
Чому надієшся свого ти дійти?

Акаст

Ох, я відкинутий, зате щасливий — ти!
Огиду я лише в красуні викликаю
І, певне, в ближчих днях повішуся з одчаю.

Клітандр

Маркізе! Нащо нам змагатися щомить?
Таж ліпше в злагоді одверто й щиро жить!
Як підпаде один під ласку Селімени,—
Хай другий з нас піде без боротьби зо сцени
І перебіїцєві одкриє вільний шлях!
Гаразд? Ударимо, маркізе, по руках?

Акаст

А, лихо матері! План, далєбі, чудовий!
Його приймаю я, не може бути й мови!
Та цить-но....

ЯВА 2

Селімена, Акаст, Клітандр.

Селімена
Ви ще тут?
Клітандр
Нас держить тут любов.

Селімена
Я чула — унизу там хтось під'їхав знов.
Не знаєте ви, хто?

Клітандр
Ні.

ЯВА 3

Селімена, Акаст, Клітандр, Баск.

Баск
Пані Арсіноя
До вас.

Селімена
Чого ж бо то?

Баск
Вона у тім покої
Із Еліантою. Дозволите просить?

Селімена
Нашо я їй здалась, не можу зрозуміть!

Акаст
За святобожницю вона усюди знана,
І серця чистий пал...

Селімена
Удаваність! Омана!
З життя втішатися вона притьмом жада
Та не ведеться їй, і в цьому вся біда.
Вона од заздрості не тямиться важкої,
Що хтось оточений закоханців юрбою,—

І, непомічена, у самоті гіркій,
За вади і гріхи картає рід людський.
Той біль, що серце їй роз'ятрює і крає,
Вона дівочості серпанком повиває
І, честь рятуючи малих своїх приваб,
Все неприступне їй пороком нарекла б.
Проте — зальотника бракує бідоласі.
А надто їй Альсест зриває очі ласі.
Тим і пече її, дратує вигляд мій,
Немовби вкрала я те, що судилось їй,
І злісних ревнощів огонь несамопитий
Насилу-силу їй дається потаїти.
Усе це — витівки фальшиві та дурні,
І преподобниця ненависна мені!
Я...

ЯВА 4

Арсіноя, Селімена, Клітандр,
Акаст.

Селімена

Ах, який сюрприз! Як рада я нагоді
Вас, пані, бачити в простій своїй господі!

Арсіноя

В поважній справі я приїхала сюди.

Селімена

Ах, з вами бачитись приємно завсігди!

Клітандр і Акаст виходять сміючись.

ЯВА 5

Арсіноя, Селімена.

Арсіноя

Як добре, що від вас пішли оті панове!

Селімена

Сідайте ж.

Арсіноя

Дякую. Удатись до розмови
Про речі, що для вас важливі і значні,
На доказ приязні доводиться мені.
Самі ви знаєте: між божими дарами
Нам найдорожча честь без огріху, без плями,—
Тому своїх думок од вас я не втаю
І дружність виявлю найкраще тим своєю.
Учора декількох зустріла я знайомих,
Людей, високою моральністю відомих.
Хтось ваше, пані, там припом'янув ім'я —
І прикрі осуди, на жаль, почувла я.
Юрба зальотників блискуча і зухвала,
Недобру славу вам у всьому місті склала,
І стільки казано про вас речей лихих,
Що стерпіти мені було несила їх.
Я різних доказів була повинна вжити,
Щоб вас од нападів жорстоких захистити:
Казала, що вини тут вашої нема,
Що ви люб'язні лиш, не більше, з усіма.
Але ж відомо вам: таке в житті буває,
Чому ніякого пробачення немає,
І мусила, на жаль, погодитись я з тим,
Що трохи є й підстав пересудам тяжким,
Що межі ви в своїй зламали поведінці,
Яких додержувать належить скромній жінці,
І що очистити себе в людських очах
Могли б ви ще й тепер, перемінивши шлях.
Не те, щоб я сама повірила обмовам,—
Нехай боронить бог! Та навіть випадковим
Прикметам грішності охоче вірить люд,
І треба про його нам пильно дбати суд.
Я знаю,— розум ваш у тому запорука,—
Що гніву в вас моя не викличе наука,
Бо слово, сказане по правді в слушний час,—
Лиш вицвіт приязні великої до вас.

Селімена

Я, пані, вдячна вам без краю та без міри;
Дозвольте ж і мені сказати слово щире
І за одвертість вам одвертістю сплатити,
Бо вже й цьому якраз набігла слухна мить.
Мені казали ви із приязні й любові

Про ті лихі чутки, пересуди, обмови,
Що я людей до них шановних призвела.
Та знайте: і про вас недавно мова йшла
У колі певному, відомому між нами
Чуттів шляхетністю і світлими думками.
Чеснотам віддана була увага там,
А з того приводу дали увагу й вам.
І що ж? Хоч боляче, а критися не буду:
Я чула не хвалу вам, пані, лиш огуду
За перебільшену суворість у словах,
За те, що маєте ви непомірний страх
До жесту вільного, до натяку легкого,
Хоч би там не було злочинного нічого,
За самовпевненість, за прописну мораль,
За те, що всі у вас погірдний будять жаль,
За те, що грішними веселих ви зовете
І скрізь порочності вбачаєте прикмети.
Розмова довела до думки під кінець,
Що вам не слід себе вважати за взірць.
«Навіщо,— казано,— святу їй удавати,
Як святості й сліда в житті її не знати?
Хоч молитесь вона у захваті палкім,
І слуги б'є свої, не платить грошей їм;
Хоч церква над усе їй дорога та мила,
А не цурається лице її білила;
Хоч голе закрива вона на полотні,
А не зовсім чужа реальній голизні!»
Я боронити вас тоді взялася щиро,
Казала, що не слід чуткам давати віру,
Але перечити було зтяжко всім,
І мова висновком кінчилася таким,
Що краще б вам було про себе більше дбати,
Ніж інших осудам невпинним піддавати,
Що перше, ніж людські вичислювать гріхи,
Самі позбавитись повинні ви пиhi.
Що тільки хто живе і діє сам зразково,
На проповідницьке хай зважається слово,
А й то нехай би це чинили ліпше ті,
Хто зрікся діл земних навіки у житті.
Ваш розум теж мені нехибна запорука,
Що гніву в вас моя не викличе наука,
Бо слово, сказане по правді в слухний час,
Лиш вицвіт приятні великої до вас.

А р с і н о я

Хоч, може, речі я і прикрі вам казала,
Та відсічі, проте, такої не чекала.
Що ж, пані! Не беру своїх назад я слів,—
А жаль, що в вас вони такий збудили гнів.

С е л і м е н а

О пані, що це ви! Але ж було б чудово
За звичай мати нам таку одверту мову,
Самозасліпленню борню оголосить
І вади другові по-дружньому судить!
Якщо ви згодитесь, давайте і надалі
Виповідати все без лестощів і жалю,
Що де говорено про мене чи про вас,
Ні з чим не криючись, цураючись окрас.

А р с і н о я

Про вас лихого я і слухати не буду,—
Я заслуговую сама лиш на огуду.

С е л і м е н а

Хвалити й гудити ми можем так і сяк:
До того нас веде звичайно вік чи смак.
Є певні, згодьтєся, літа для залицяння
І для суворого чесноті слугування.
Як промінь юності притьмарився й погас,
То що вже іншого лишається для нас,
Як не прикритися покровом соромливим...
Так може й я колись ступатиму в слід вам.
Літа міняють нас і наокружний світ,—
Та хоче радощів, хто має двадцять літ.

А р с і н о я

Надміру бачите різницю ви між нами
І тільки й знаєте, що хвалитесь літами.
Тим часом віком я не так-то й одійшла,
Щоб тим пишатися причина в вас була.
Не знаю взагалі, навіщо цього разу
Так хочете мені ви кинути образу?

С е л і м е н а

А я, добродійко, не втямлю, що за знак,
Що ненавидите мене ви ревно так!
Чи, може, винна я, що вам не пощастило,

І повернути вам те щастя маю силу?
Коли у людях я розбуджую любов,
Коли закоханих я бачу знов і знов,
А вам, на жаль, про це доводиться лиш мріять,—
Де тут моя вина і що я можу вдіять?
Я на заваді вам ні в чому не стою,
Тож силу спробуйте у чарах ви й свою.

Арсіноя

Як? Думаєте ви, що заздрощі я маю
На тих зальотників хвалену вашу зграю?
Чи ж дорогої ми не відаєм ціни,
Якою можуть нам дістатися вони?
І хто повірить вам, що їхні всі зітхання —
Лиш прояв чистого, шляхетного кохання,
Що ви цнотливістю приваблюєте їх
І що немає тут і натяку на гріх?
Ні! Люди не сліпі і не зовсім без тями.
Адже ж і інші є любові варті дами,
Що мають і красу, і гострий ум, і хист,—
А не волочиться за ними цілий хвіст
Мужчин закоханих. Щоб їх причарувати.
Не досить гарні їм лише слова казати,
І опинитися тут можна мимохіть
В становищі, коли доводиться платить
За їх поклонництво утратою чесноти.
Тож не втішайтесь ви з марної марноти,
Одкиньте гордощі фальшиві і пусті,
Не всіх-бо те, що вас, чарує у житті.
Коли б ми заздрили на ваші перемоги,
То, певне, вашої гляділи б і дороги
І не zostалися б, повірте, без отих
Палких зальотників, коли б хотіли їх.

Селімена

Чудесно! Чом же ви ще не завели їх?
Чому живуть вони лише у ваших мріях?
Не гайтесь...

Арсіноя

Покладім кінець розмові цій:
І так ми вже зайшли далеко надто в ній.
Давно б уже її належало урвати,
Та на карету я ще мушу зачекати.

Селімена

О, прошу! Рада я, що гостю бог послав,
І поспішати вам зовсім нема підстав.
А як стомилися ви од моєї мови,
То випадок стає в пригоді нам чудовий:
Альсест он, бачите, ступив через поріг —
А він би вже то вас розважити не зміг!

ЯВА 6

Альсест, Селімена, Арсіноя.

Селімена

Альсесте, маю я записку певну скласти,
Щоб неприємностям великим не підпасти,
Тож мушу вас удвох із гостею лишити...
Надіюсь цим її не вельми розгнівить.

ЯВА 7

Альсест, Арсіноя.

Арсіноя

Як добре, що удвох ми, пане, на розмові!
Хоч наші зустрічі, звичайно, випадкові,
Але признаюся: я завжди рада їм —
І з того приводу вам дещо оповім.
Єсть люди, що до їх любові та пошани
Усяке сповниться, хто тільки оком гляне.
І в вас, добродію, є риси чарівні,
Що будять співчуття і щирість у мені.
Шкода лише, що двір немов недобачає
Того, хто дивними чеснотами сіяє
І слави вищої давно вже заслужив.
На думку цю мене пече нестримний гнів.

Альсест

Я, пані? Та чи ж я тієї вартий слави?
Що я зробив таке для трону, для держави?
Де подвиги мої? І чи прийшла пора,
Щоб домагався я заплати від двора?

А р с і н о я

Не всі ж бо й подвиги нечувані чинили,
Хто при дворі засяг і нагород, і сили;
Аби лиш випадок щасливий допоміг
Добути...

А л ь с е с т

Залишіть чесноти ви, на бога!
Чи ж цікавішого не має двір нічого,
Що мусив би зректись усіх своїх турбот
Для марних розшуків захованих чеснот?

А р с і н о я

Високий, пане, дух і сам себе появить!
Не треба й доказів тому шукати навіть:
Розумних і значних стрічала я осіб,
Що похвали мої подвоїти могли б.

А л ь с е с т

Ех, пані, та кого ж тепер не хвалять люди?
Здається, й місця вже немає для огуди!
Великі нині всі, і кожен — ідеал!
І мав би я з таких пишатися похвал?
Всі очі, всі уста вихвалюванням дишуть,
Про льокая мого і то в газетах пишуть!

А р с і н о я

Проте хотіла б я, щоб двір вас постеріг...
Я знаю декого, хто вам би допоміг
Добитись певного там місця і визнання...
Скажіть лише мені, що маєте бажання,
А я зумію вже де треба натякнута
І вторувати вам легку й приємну путь.

А л ь с е с т

Навіщо це здалось? Я вдачі не такої!
Дороги не терпів ніколи я вузької!
Що мав би, пані, я робити при дворі,
Де все збудоване на хитрощах, на грі?
Таж я серед вельмож, що стали біля трону,
У вчинках і речах збивався б тільки з тону!
В суворій щирості — єдиний мій талан,
І не родився я для лесток та оман,
Коли не вміє хто думки свої таїти,

У колі вищому той не повинен жити,
А хай своїм шляхом одважно, скромно йде,
Хоч пишних титулів він там і не найде.
Зате одрікшися всіх тих надій облудних,
Він не смішитиме збіговищ велелюдних,
Не буде змушений образи й глум терпіть,
Лихенькі віршики такого-то хвалить,
Такий-то фіміам палити слів чудових
І зносить витівки маркізів безголових!

А р с і н о я

Гаразд. Облишмо це, звернім на інший шлях.
Признаюся: не раз і сум бере, і жах,
Коли я здумаю про ваші почування.
Кому, кому своє ви віддали кохання?
Як ви засліплені, то вже прозріти час:
Ви варті кращої, вона — не варта вас.

А л ь с е с т

Та ви ж у приязні з особою тією,
Що неприхильно так говорите про неї!

А р с і н о я

Так. І проте душа мовчати не велить
Об тім, що низько вас обманюють щомить.
Не можу стерпіти, хоч стерпіти б і рада,
Що вся любов її — лише омана й зрада.

А л ь с е с т

Що ж! Піддаєтеся ви добрим почуттям,
І чути річ таку — приємно завжди нам!

А р с і н о я

Нехай я друг її, але сказати мушу,
Що узяла вона в полон шляхетну душу,
Лукаво вийшовши на ошуканський шлях!

А л ь с е с т

Не знаю... Тяжко нам читать в людських серцях...
Та вашій доброті немовби й не пристало
Хотіти, щоб мене зневірення опало!

А р с і н о я

Коли волієте zostатись ви сліпим,—
То годі, пане мій! Цю тему залишім!

Альсест

Ні, хочу правди я! Адже в сердечних справах
Немає гіршого від сумнівів лукавих,
І хоч болить мене і мучить думка ця,
Та прагну знати все до краю, до кінця!

Арсіноя

Усе сказали ви. Як ваша воля, пане,
То правда в вічі вам несхована загляне.
Вам досить лиш мене додому провести,—
І осягнете ви жаданої мети.
Є вірні докази невірності у мене,
І зрозумієте ви серце Селімени,
А там... коли мине ошуки злої час...
Хтось, може, знайдеться, що заспокоїть вас.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

ЯВА 1

Еліанта, Філінт.

Філінт

Ну, та й удався ж він натурою завзятий!
Нелегка річ була його переконати!
Уже повертано ту справу й с'як, і так,
Але свого зректись він не хотів ніяк.
Ніколи ще, мабуть, не чули ті панове,
Мирити взявшись, чуднішої промови,
«На все погоджуся,— казав він,— все прийму,
А присуду свого назад я не візьму!
Де ображатися вбачає він причини?
Хіба писати зле — ганебно для людини,
Таж може,— думати я так принаймні звик,—
З лихого автора будь чесний чоловік.
Нема тут жодної для самолюбства рани:
У всьому гідний він поваги і пошани,
Порядний, сміливий, справдешній дворянин,—
Проте обстоюю: поет поганий він.
Хвалю його за все від щирого я серця:
За вправність на коні, у танцях чи на герці,—

А за поезії... даруйте вже на тім!
Тоді б лише простив охоту я до рим,
Якби загрозою кривавої відплати
Його примушено ті віршики писати!»
Вмовляли всі його, як тільки-но могли,
Нічого більшого, проте, не досягли.
Як того, що сказав Оронту він: «Шкодою,
Що так суворо я поезію цінюю;
Радніший був би смак я зовсім інший мати
І щиро ваш сонет довершеним назвати».
Тут їх примусили обнятися прилюдно.
І справа та чудна так закінчилась чудно.

Е л і а н т а

Щоправда, він усіх дивує не на жарт,
Зате ж великої він і пошани варт.
Ця щирість, хоч її ми бачити й незвичні,
Душі показує прикмети героїчні,
Високі пориви прекрасного ума,—
І шкода тих мені, у кого їх нема.

Ф і л і н т

А я, що більше з ним стрічаюся, признатись,
То все дивую більш: як міг він закохатись?
З такою вдачею і з розумом таким
Чи можна ж почуттям даватися палким?
А надто розгадать хотілось би причину,
Чому закоханий у вашу він кузину?

Е л і а н т а

Отож, як бачите, для ніжних почувань
Різнота душ і вдач — ніяк не певна грань,
І не в характерах однакових там сила,
Де серця людського любов заговорила.

Ф і л і н т

Він любить, певна річ. А любить же вона?

Е л і а н т а

Ну, справа зовсім тут, мій пане, не ясна!
Як я могла б сказати про неї, чи кохає,
Коли сама вона того, мабуть, не знає,
І в шумі лестошів та в галасі розмов
Любов'ю гру зове і грою зве любов!

Філінт

Боюсь,— мій приятель од вашої кузини
Повік щасливої не матиме години!
Коли б же він, як я, на цей поглянув світ,
То іншу подругу для днів своїх і літ,
Для палу чистого і вірного кохання
Обрав би. Говорю про вас, ласкава пані.

Еліанта

Не буду критися; адже в таких речах
Найкраще простий нам собі обрати шлях.
Для ніжних любовів Альсеста й Селімени
Немає жодної ворожості у мене,
І навіть допомгла б йому я залюбки
Її жаданої добитися руки.
Але якби йому судилося зазнати
Усіх солодких мрій болючої утрати
І серце іншому б кузина віддала,
То, може б, я його утішити могла,
Його освідчення без роздуму прийнявши
І в спільну, дружню путь з ним рушивши назавше.

Філінт

До почуття, яке вам серце облягло,
Так само не бере й мене найменше зло,
І ви б могли самі Альсеста розпитати,
У чому я хотів його переконати.
Проте, як Гіменей з'єднає руки їм,
Як інша, а не ви, до шлюбу стане з ним,
Дозвольте важити на той вінець щасливий,
Котрим його чоло прикрасити ладні ви:
Не маю кращої серед найкращих мрій,
Ніж гадка смілива про любий дар такий.

Еліанта

Та ви жартуєте!

Філінт

Ні, пані: щире слово
У мене вирвалось зовсім не випадково,
Бо марив я давно освідчитися вам,
Яким до вас горю глибоким почуттям.

ЯВА 2

Альсест, Еліанта, Філінт.

Альсест

Вас, пані, вас молю: мені ви допоможіте
Тяжку й гірку мою навик образу змити!

Еліанта

Чим ви стурбовані і що вас так болить?

Альсест

О, легше міг би я всі кари пережити,
Радніше б витерпів шалений гнів стихії,
Ніж цей страшний кінець найкращої надії!
Любов моя... Ні! Ні!.. Немає в мене слів!

Еліанта

Та заспокойтеся ж і поясніть ваш гнів!

Альсест

О! Чи небесний дар сполучуватись може
З лукавством і гріхом в одній істоті, боже?

Еліанта

Скажіть же...

Альсест

Сповнилась душа моя ущерть!
Усім надіям край! Отрута! Зрада! Смерть!
Вона, кому любов присвячена безмірна,—
Вона обманює, вона мені невірна!

Еліанта

А чи ж доведена провина ця тяжка?

Філінт

Могли узяти ви — бо вдача в вас така —
За щирю правду те, що виросло з уяви!

Альсест

А! Не втручайтеся не до своєї справи!

(До Еліанти)

Певніших доказів, я думаю, нема
За лист, де зрадниця підписує сама

Рукою власною собі нехибний вирок.
Так! До Оронта лист! Чи треба ж перевірок,
Вагань і сумнівів?— Оронт! Я з-між усіх
Найменше думати на нього, пані, міг!

Філінт

Писанню ви цілком повірили, Альсесте,
А це до помилки якраз могло призвести.

Альсест

До біса! Я вже раз, добродію, казав,
Щоб тільки-но своїх ви пильнували справ!

Еліанта

Нащо доходить до гніву вам такого?
Адже...

Альсест

У вас одній знайшов би я підмогу.
Скажу, не криючись: до вас я і прийшов,
Щоб ви помстилися за зганьблену любов,
Щоб зрадницю тяжким ударом покарали
І ніжною мені утішницею стали.
Помститься! За страшне лукавство відплатить!

Еліанта

Я, пане? Як же це?

Альсест

Любов мою прийміть,
На все життя мені подайте вірну руку!
Таж западе вона в страшну, смертельну муку,
Як буде бачити, що іншу я люблю,
Що погляд іншої з шанобою ловлю,
Що в іншій я найшов утіху і розраду,
Що серце вам своє кладу під ноги радо!

Еліанта

Я співчуваю вам у хвилі цій тяжкій,
А серце ваше — дар почесний і ясний.
Та що, як ранено не дуже вас глибоко?
Як перебільшило усе те ваше око?
З руки коханої ви прийняли удар,—
Але для вас її ще не минувся чар,
І хоч сьогодні ви бажаєте помститься,
Узавтра, може, це бажання розлетиться.

Прощає легко той, хто щиро полюбив,
І гнів закоханих — це нетривалий гнів.

А ль с е с т

Ні, пані. Я дійшов твердої постанови
І за примирення не може бути й мови.
Таку образу їй несила змити нічим;
Себе шануючи, стою я на своїм.
Іде... Ще більший гнів я чую в цю хвилину...
У вічі просто їй палкий докір я кину,
Я серце визволю із пут її тяжких
І вам складу його без роздуму до ніг!

Я В А З

Селімена, Альсест.

А ль с е с т

(набік)

О небо! Як злобу стримать несамовиту!

Селімена

(до Альсеста)

Що з вами сталося? Чому ви так сердито
На мене дивитесь, нахмуривши чоло?
Що вас до настрою такого призвело?

А ль с е с т

А те, що на землі шукати марна праця
Того, хто міг би вам лукавством дорівняться!
Ні розум сатани, ні неба лютий гнів
Нічого злішого від вас не породив!

Селімена

Я вельми втішена з такого привітання!
Спасибі красне вам!

А ль с е с т

Тут не до сміху, пані!

Палити має вас гіркий, нестерпний стид!
Я зради вашої знайшов, нарешті, слід.
Так ось чому щораз душа моя кипіла!
Ось звідки ревнющів ішла незборна сила,
Що завжди вам така ненависна була!

Од вас найбільшого я сподівався зла,
І хоч таїлись ви та артистично грали,—
Передчуття мені недолю віщували.
Не думайте ж тепер, що з горя та з плачу
Я за образу вам лиху не відплачу.
Я знаю: розум тут не грає зовсім ролі,
І виника любов у серці мимоволі,
Душі не всилуєш ніколи і нічим,
І вільний кожен з нас у виборі своїм.
Тому без нарікань я б розлучився з вами,
Якби сказали все ви щирими устами —
І враз, утративши зорю моїх надій,
Я долі мусив би скоритися гіркій.
Та виграшку сліпу собі зробити з мене,—
О! Зрада це гидка, це злочин непростенний,
І кожна кара тут здається замала!
Так, так! Страшна для вас хвилина надійшла:
Я божеволю, палаю, трачу тямую.
Одного прагну я: ганебну змити пляму!
Прикріших у житті не зазнавав я ран,
Тому над власними я вчинками не пан
І, помсті душу всю віддавши справедливій,
Не знаю сам, на що в своєму зважусь гніві.

Селімена

Погрози! Вигуки! Незрозумілий крик!
Чи й справді розум ваш розвіявся і зник?

Альсест

Так! Стратити його для мене жереб випав,
Коли я з ваших рук гірку трутизну випив,
Коли погодивсь я повірити на мить,
Що чесно можете і щиро ви любить.

Селімена

Де зраду ви нашли, мені цікаво знати?

Альсест

О! Ви ж умієте невинну удавати!
Та злочин виявить дорога є легка:
Погляньте: певне ж, це знайома вам рука?
Оцей маленький лист — великий свідок зради,
І марно в хитрощах шукаєте ви ради.

Селімена

Так от від чого гнів страшний у вас кипить!

Альсест

Не червонієте?

Селімена

Чого ж би й червоніть?

До того жодної не бачу я підстави.

Альсест

Як! Відрікаєтесь од цього-от листа ви
Тому, що ваше тут не вписане ім'я?

Селімена

Немає підпису, але писала — я.

Альсест

І дивитеся ви без жодної тривоги
На довід злочину огидного свого!

Селімена

Скажу по правді я: великий ви дивак!

Альсест

Що! Ви приймаєте це супокійно так?
Адже ж Оронтові цей ніжний лист ви склали
І тим любов мою в болото затоптали!

Селімена

Оронтові? А хто вам, пане, це сказав?

Альсест

Той, хто листа до рук мені сьогодні дав.
А втім,— хай іншому написано слова ці,
То з цього мав би я радіти? Утішатися?
Чи не однакова лишається вина?

Селімена

Та, може ж, адресат не він тут, а вона?
Де дінетесь тоді тяжка моя провина?

Альсест

Ну, й хитра вигадка! Дотепна ж ви людина!
Такого, далєбі, я вольту не чекав —
І всю мою злобу, як дим, він розігнав.

Кого одурите ви штуками своїми?
Чи не здається вам, що і глухі й сліпі ми?
Цікаво бачити, як вивертом таким
Ви оборонитесь фальшивим та смішним,
Як доведете ви, що жінці написали
Слова, де пристрасті палкої не сховали!
Дозвольте прочитати вам кілька тих
Рядків...

Селімена

Не хочу я! Бере, їй-богу, сміх,
Що дозволяєте ви так собі багато
І смієте мене щохвилі ображати!

Альсест

Я незаслужених не кидаю образ.
Дозвольте декілька лиш прочитати фраз.

Селімена

Не хочу я того! Не хочу! Не дозволю!
А в висновках даю вам цілковиту волю!

Альсест

На бога, доведіть, що от цього листа
Писали жінці ви. Тоді моя мета...

Селімена

Ні, до Оронта він, і край усій розмові!
Безмірно рада я палкій його любові,
Я ним пишаюся, його шаную я,
Я ошукала вас, і в цім вина моя.
Карайте ж! Появіть, мосьпане, гнів шалений,—
Та досить буде вже мороки цієї з мене!

Альсест

(набік)

О, де жорстокості страшної береги?
Усе це стерпіти не маю я снаги!
Вона, що принесла мені незглибне горе,
Вона повёртає на мене всі докори!
Глузує, зрадниця, бере мене на сміх —
І мушу догадів зрєктися я своїх!
Проте... в грудях іще горить огонь проклятий,
І пут ганебних я не можу розірвати,

Не можу знехтувать ясних її приваб
І знов до ніг її стелюся, наче раб.

(До Селімени):

О, добре вмієте ви користати з сили,
Якою почуття мої заповонили,
І очі, очі ці зрадливі й чарівні
Всю душу сповнюють покорою мені!
Мерщій же доведіть розмову цю до краю
І виправдайтеся — молю я вас, благаю!
Підозру у душі розбийте ви страшну,
І радо знову вам я руку простягну.
Верніть, верніть мені мою розбиту віру,
І я верну любов глибоку вам і щиру.

Селімена

Ви збожеволіли від ревнощів бридких,
І ніжних почувань не варті ви моїх.
Навіщо б мала я вас, пане, не кохавши,
Дурити вічно вас і вам брехати завше?
Коли б же іншому я серце віддала,—
Чому признатися одверто б не могла?
У мене доказів і доводів він просить!
Але ж я вас люблю — і цього вам не досить?
Яких вам хочеться ще інших запорук?
Чи заслужила я ганьби такої й мук?
Я жінка. Вимовить нелегко нам буває,
До кого серце в нас нестримано палає,
І пристрасті свої доводиться ховать,
Бо недаремно ж ми — сором'язлива стать.
А як почули ви з жіночих уст признання —
Чи більше доказів вам треба на кохання?
Хто ж віри і тоді, проте, нам не дійма,
Для того жодного вибачення нема.
Доволі! В ревнощі вдалися ви огидні,
І бачу я тепер, що ви мене не гідні.
О, соромно мені й подумати в цей час,
Що досі зберегла прихильність я до вас;
Повинна б іншого прийняти я ласкаво,
— Щоб мали скаржитись законну ви підставу!

Альсест

Ох, мила зраднице! Не встаю я в борні!
Ви очі сліпите оmanoю мені,—

Дарма! Судила так моя жорстока доля!
Солодкий цей полон і люба ця неволя!
Я ваш. Дізнатися жадаю до кінця,
Чим ошукати ви надумали сліпця.

Селімена

Ні, ви не любите мене, як слід любити.

Альсест

Мойого почуття не можна охопити,
І сила пристрасті до того довела,
Аж хочу іноді нещастя вам і зла:
Щоб люди вашої краси не помічали,
Щоб злиднів ви тяжких в житті своїм зазнали,
Щоб несвідомістю вас небо повило
І статки, й титул ваш, і все в вас одняло...
Тоді б високу вам і пишну жертву склав я
Я б вирвав, пані, вас із лиха та безслав'я,
І в гордій радості тоді б помислив я,
Що все вам на землі дала любов моя!

Селімена

Бажання, що й казати, чудове! Пречудесне!
Хай захистить мене од нього цар небесний...
О... Дюбуа прийшов. Який же він смішний!

ЯВА 4

Селімена, Альсест, Дюбуа.

Альсест

В яким ти одязі? Що значить вигляд твій?
Що сталося?

Дюбуа

Паночку...

Альсест

Ну?

Дюбуа

О! Це таємниця!

Альсест

Кажі ж!

Д ю б у а
Од лиха нам не знаю, де й подіться!
Що? А л ь с е с т
Д ю б у а
Розказати все?
А л ь с е с т
А певне, розказать!
Д ю б у а
Сказати голосно?
А л ь с е с т
Та швидше, слів не трать!
Кажи! Д ю б у а
Доводиться нам утікати, пане.
А л ь с е с т
Як?! Д ю б у а
Треба утікати, бо час тяжкий настане.
А л ь с е с т
Чому ж бо? Д ю б у а
Геть біжим, урізавши поли...
А л ь с е с т
Та що ж бо сталося? Які діла зайшли?
Д ю б у а
Такі, що п'ятами нам треба накивати.
А л ь с е с т
А! Голову тобі ладен я одірвати,
Як не розкажеш ти усього до ладу!
Д ю б у а
Гаразд. Послухайте про нашу ви біду.
Сиджу в пекарні я — аж чоловік заходить
Увесь у чорному, очима страшно водить —

І залишає нам такецького листа,
Що сам диявол там ні букви не вчита.
Із суду, бачите, листа того прислали,
Бодай лихі його у пеклі розбирали!

А л ь с е с т

Та що ж ти спільного там, йолопе, знайшов
З речами, про які допіру тут молув?

Д ю б у а

А далі, бачите, до вас прийшов знайомий.
Він дуже шкодував, що вас немає вдома;
Він повелів мені по вас мерщій іти
І, де б ви не були, dokonче вас найти
І невідкладну вість вам якнайшвидше дати...
От тільки я забув, як того пана звати...

А л ь с е с т

До лиха, менше з тим. Що він тобі сказав?

Д ю б у а

Він друг вам, знаю я... І він мене послав
До вас, щоб відсіля забралися ви тихо...
Арештом пахне тут... Таке-то, пане, лихо!

А л ь с е с т

А більш нічого він тобі не розповів?

Д ю б у а

Ні, пане. Він перо й чорнило попросив
І вам цидулу склав, Я так собі міркую,
Що там усе стоїть про дивну справу цюю.

А л ь с е с т

Давай її сюди.

С е л і м е н а

Нічого не збагну!

А л ь с е с т

Ось прочитаємо ми зараз таїну.
Ще довго будеш ти копатись, балабане?

Д ю б у а

(довго шукає записку)

Я... на столі її забув, ласкавий пане.

Альсест

Не знаю, що тобі...

Селімена

Мерщій додому йдіть

І дивну загадку негайно розв'яжіть.

Альсест

Здається, нам само перешкоджає небо
Кінчить розмову ту, яку кінчити треба!
Піду ж, історію розплутаю чудну,
Проте увечері я знов до вас верну.

ДІЯ П'ЯТА

ЯВА 1

Альсест, Філінт.

Альсест

Вчиню я, що сказав, не може бути й мови.

Філінт

Але чи досить же для цієї постанови...

Альсест

Хоч переконувать відомий ви мастак,
Та наміру мого не збити вам ніяк;
Панують скрізь тепер гріхи, пороки, звади —
І хочу я втекти від людської громади.
Як? Бачать добре всі, і ціле місто зна,
Що супротивцева, а не моя вина.
Всі кажуть, що чинив безчесно він зо мною,
Всі додають мені і певності, й спокою,—
І раптом новина,— неначе грім з небес:
В усьому правий я — і я програв процес!
Поганець, маючи найгіршу в світі славу,
Брехнею чорною свого досяг лукаво.
Мене зарізавши, він став перед судом —
І з нетаврованим пішов відтіль чолом.
Фальшивих витівок оманлива плаксивість
Зламала і закон, і честь, і справедливість.

Все обернулося, як він того хотів.
Та й це ще не кінець! Між люди він пустив
Злочинну книжечку, яку не то читати,
А навіть соромно у чесні руки взяти —
І, не злякавшись нахабної брехні,
Ту книжку, сміття те, приписує мені.
Хто ж потай чутку цю мерзенну підпирає?
Оронт, що двір його за чесного вважає,
У кого тільки тим зненависть я добув,
Що не брехав йому, що з ним одвертий був,
Коли він сам просив сказати без вагання,
Як оцінову ю його я віршування.
Не хтів я зрадити ні правди, ні його
І одступитися від присуду свого,—
Ну, й маю ворога, що пліткою брудною
Помститися тепер наміривсь надо мною.
Від чого ж цей пішов непримиренний гнів?
Сонета, бачте, я йому не похвалив.
Прокляття! Створено так людський рід лукавий,
Що гору над усім бере жадоба слави.
Тут і сумління їх, і правда, й віра, й честь.
І все, що доброго в уяві нашій єсть.
Ні, годі, годі тут мені поневірятись!
З кублом розбійницьким пора вже попрощатись!
Як люди із людьми по-вовчому живуть —
Не хочу далі я верстати з ними путь!

Філінт

В своєму намірі ви квапитеся, Альсесте,
Ви перебільшили усе це, слово честі.
Тяжку злобитель вам провину накида,
Та чи ж повірять їй! І думати шкода!
Вона розвіється — і я гадаю навіть,
Що підла вигадка вигадника знеславить.

Альсест

Куди ж пак! Чим його ви можете злякати,
Як має дозвіл він безкарно шахрувати?
Кажіть, що хочете, та добре зрозумів я:
Лиш на користь йому піде це лихослів'я.

Філінт

А я до висновку нехибного прийшов,
Що він не виграє нітрохи з тих обмов,

І тут боятися не треба вам нічого.
А суд... Ви ж маєте і певне право й змогу
Занести скаргу...

Альсест

Ні! І пальцем не кивну.
Хай вирок той біду несе мені страшну,
Проте не маю я найменшого бажання
Оскаржувать його, просити скасування:
Занадто-бо ясний тут подано зразок,
Як з правди й чесності знущається порок,
І за науку це нащадкам нашим буде —
Якого спідлення дійшли тепера люди.
Так. Двадцять тисяч я ладен за те сплатить,
Щоб гніву на людей свого не таїть,
Несправедливість їх, не криючись, картати
І ненавидіти поріддя це прокляте.

Філінт

Але ж...

Альсест

Але ж чого тут, пане, треба вам?
Яким повірити я мусив би словам?
Невже насмілитесь доводити мені ви,
Що це обурення моє — несправедливе?

Філінт

Ні, з вами згоден я: панує всюди зло,
Лукавство гору скрізь над правдою взяло,
Всім зиски на умі, усе гріхами дише,
І міг би рід людський бути кращій і чесніший.
Проте, хоч бачимо ми добре стан речей,
Чи слід тікати нам в пустелю від людей?
Таж їхні огріхи, заховані і звисні,
Для філософії нам, далєбі, корисні,
Бо хто спізнає їх, той і життя спізна.
Та й де б моральності поділася ціна,
Які б високі нас манили ідеали,
Коли б усі шляхом моральним простували?
Ні... Має величі справдешньої печать,
Хто вміє зло людське байдуже зустрічать,
Хто серця пориви, огню святого повні...

Альсест

Ет, пане, знаю вже, які ви красномовні
І скільки доказів найшлося б тих у вас,—
Та даром і слова ви тратите, і час.
У щирості своїй не відаю я впину
І наміру свого одкрию вам причину,
Бо хоч до прикростей мене призвів язик,
Але таїтися я з правдою не звик.
Нащо змагались нам? Діждуся Селімени,
І це побачення розв'яже все для мене.
Коли я любий їй не тільки на словах,
То, може, на ясний іще потраплю шлях.

Філінт

Могли б заждати ми у Еліанти з вами.

Альсест

Ні, надто мучуся я прикрими думками...
Ідіть же,— я лишусь, утомлений життям,
У темнім закутку з журбою сам на сам.

Філінт

Бігме, товаришка подобалась чудна вам!
Я з Еліантою прийду сюди небавом.

ЯВА 2

Селімена, Оронт, Альсест.

Оронт

Так, хочу знати я, чи пристрасті моїй
Прийнять судилося од вас вінець надій,
Чи почуваете до мене ви кохання,
Бо для закоханих найгірше — це вагання.
Як полум'я мое прийняти ви ладні,—
У щім, не криючись, признайтеся мені,
А доказу прошу на разі я одного:
Альсеста, що давно втоптав сюди дорогу
І також почуттям горить до вас палким,
Хай більше не прийма ваш гостелюбний дім.

Селімена

Ну, звідки гнів такий, що вже й приймає не вільно?
Раніш ви ставились до нього так прихильно!

О р о н т

Дошукуватись ми не будемо причин;
А лиш питаю вас одверто: я чи він?
Одного з-поміж нас рішуче оберіте,
А я вже знатиму, що й як мені чинити.

А ль с е с т

(виходить із свого темного закутка)

Пан має рацію. Прошу я разом з ним,
Щоб не таїлися ви з вибором своїм.
Сюди однакове нас привело бажання:
Добитись повного і чесного признання
І серця вашого усю глибіню спізнати,
Бо більше, далєбі, не може так тривати.

О р о н т

Коли надіятись мені на щастя годі,—
Не стану, пане, вам нічим на перешкоді.

А ль с е с т

Ревнивий я чи ні — не знаю, менше з тим,
Але ділитися не згоден я ні з ким.

О р о н т

Коли до серця їй ви більш припали, пане...

А ль с е с т

Коли збудили ви в ній почуття жадане...

О р о н т

Клянуся кинути я заміри свої.

А ль с е с т

Клянусь від цього дня не бачити її.

О р о н т

Ви, пані, маєте сказати останнє слово.

А ль с е с т

Ви, пані, закінчить повинні цю розмову.

О р о н т

Вам треба з почуттям одкритися своїм.

А ль с е с т

Вам треба в виборі спиниться на одному.

О р о н т

Як! Ви вагаєтесь! Чи це ж можливо, пані?

А ль с е с т

Як! Ще не зважили свого ви почування?

С е л і м е н а

Ах, напосталістю ви сердите мене.
Що за бажання вас взяло обох чудне!
Відома серцеві сердечна таємниця;
Сама від себе я не буду, певне, криться
І в цьому виборі давно спинилась я
На тім, кому душа присвячена моя.
Але ж ніяково слова ці таємничі
Сказати голосно і не одному в вічі.
Є речі, про які освідчуватись нам
Годиться тихо лиш і тільки сам на сам.
Та й, виявляючи чуття своє сердечне,
Не треба ж ображати людину доконечне,
Одверто й різко їй проголосивши: ні.
Жорстоким шлях такий ввижається мені.

О р о н т

Ні, правду всю кажіть одверто і до краю;
На це я зважився.

А ль с е с т

Цього я вимагаю.

Не зволікаючись, без жодного жалю
Одному з-поміж нас ви киньте: не люблю.
Хотіли з усіма у злагоді ви жити,—
Та годі. Скрайній час хитання ці скінчити.
Як затялися ви уперто на своїм,
То прочитаю я собі відмову в тім —
І все, що думав я про вас лихого, пані,
Знайде нехібний ґрунт у вашому мовчанні.

О р о н т

Я не дивуюся нітрохи цим словам
І підписатися під ними міг би й сам.

С е л і м е н а

Ах, домагання це чудне й несправедливе
І тільки муку ним завдаєте мені ви.
Порозуміться нам, далєбі, вже час...
Та ось кузина йде, вона розсудить нас.

Я В А З

Еліанта, Філінт, Селімена, Оронт, Альсест.

С е л і м е н а

Кузино, захистіть! Тут, наче після змови,
На мене з двох боків напали ці панове.
Обом їм хочеться, щоб виповіла я,
Кому із них любов присвячена моя,
І щоб признатися одверто й без вагання,
Хто має кинути даремні сподівання.
Ну, де ж це чувано? Хіба не дивина?

Е л і а н т а

Нехай вимога ця здається вам чудна,
Але даремне ви звертаєтесь до мене:
Я щирість над усе ціную, Селімено.

О р о н т

Підтримки, бачите, і тут вам не найти.

А л ь с е с т

Всі ваші хитрощі не досягнуть мети.

О р о н т

Свій присуд виречіть і терези схитніте.

А л ь с е с т

Все розумію я, не треба й говорити.

О р о н т

Одно лише слівце — і край розмові цій.

А ль с е с т

В мовчанні вашому читаю жереб свій.

Я В А 4

Арсіноя, Селімена, Еліанта, Альсест, Філінт,
Акаст, Клітандр, Оронт.

А к а с т

(до Селімени)

Не гнівайтесь на нас, добродійко ласкава;
Нас привела сюди одна маленька справа.

К л і т а н д р

(до Оронта й Альсеста)

До речі, тут і ви. Ця справа водночас,
На жаль, стосується, панове, і до вас.

А р с і н о я

(до Селімени)

Ви, певне, вражені, що я сюди з'явилась,
Та ці добродії до того спричинились;
Обидва скаржаться на вчинок, що йому
Нема пробачення. Я ж віри не поїму,
Шанобу маючи давно до вас незмінну,
Щоб зважилися ви на річ таку злочинну.
Ні їхні докази, ні змажка та мала,
Що в нас лучилася — ніщо не подола
Поваги й приязні глибокої між нами.
Я вірю — змиєте ви всі ганебні плями.

А к а с т

Так, пані. Попросить уклінно ми прийшли,
Щоб ви пояснення вичерпне нам дали.
Ось лист: Клітандрові його ви написали.

К л і т а н д р

Записку ніжну цю ви до Акаста склали.

Акаст

(до Оронта й Альсеста)

Панове, по знаку вам, певне, букви ці,
Належать-бо вони увічливій руці,
Що знати всім себе дає люб'язне право.
Одначе дещо тут послухати цікаво:

«Ви дивна людина: судите мене за веселість і дорікаєте, ніби я ніколи не буваю веселіша, як тоді, коли вас нема. Це вельми несправедливо; і коли ви не прибудете якнай-скоріше перепросити мене за таку образу, я вам довіку цього не подарую. Наш довготелесий віконт...»

От його ще тут бракує!

«Наш довготелесий віконт, що з нього ви починаєте свої скарги, не належить до тих людей, які могли б мені подобатись, і відколи я бачила, як він цілих три чверті години безперестанку плював у криницю, щоб там кружки розходилися,— я не можу добру про нього мати гадку. Щодо маленького маркіза...»

Це я сам, панове, без хвастощів.

«Щодо маленького маркіза, котрий так довго вчора мені товаришив, то, на мою думку, нічого нема нікчемнішого за його особу, і тільки його й слави, що плащ та шпага. А про добродія з зеленими стьожками...»

(до Альсеста)

Має й собі, пане ласкавий...

«А про добродія з зеленими стьожками скажу, що він часом розважає мене своїми гострими вихватками та злою похмурістю, але багато частіше буває для мене нестерпний. Щодо пана з сонетом...»

(до Оронта)

Це на вашу пайку, добродію.

«Щодо пана з сонетом, який спить і бачить себе, наперекір цілому світові, письменником, то для мене мука тяжка

слухати його балаканину, і нудна його проза стомлює мене не менше від нудних його віршів. Зважте ж усе це, і ви зрозумієте, що життя моє зовсім не таке веселе, як вам видається; що вас мені бракує більше, ніж я можу це висловити, у всіх отих розвагах, де я мушу брати участь, і що найкраща приправа до наших утіх — це присутність любих серцю людей».

Клітандр

Так, а тепер я.

«Ваш Клітандр, про якого ви пишете і який так усе маніжить, — останній з-поміж людей, що до них могла б я відчувати приязнь. Він збожеволів, думаючи, ніби його кохають, а ви — гадаючи, що вас не кохають. Верніться ж до розсудливості, поміняйтеся з ним почуттями і заходьте до мене якнайчастіше, щоб помагати мені терпіти набридливі його лицяння».

Душа одбилася прекрасна в цім писанні!
Самі ви знаєте, як це назвати, пані.
Так! Серця вашого збагнули ми секрет
І світу цілому покажем ваш портрет.

Акаст

Чимало дечого сказав би я до цього,
Та ні. Обурення не гідні ви мого.
Але побачите: маленький ваш маркіз
Зугарен виграти собі й дорожчий приз.

ЯВА 5

Селімена, Еліанта, Арсіноя, Альсест, Оронт, Філінт.

Оронт

Так от яке мені судилося знушення!
А речі ж ніжні ті, а ніжне листування!
Любов удаючи, хотіли б ви усіх
Щохвилі бачити у себе біля ніг
І обіцянки всім солодкі розсипати...
О!.. Як же я себе дозволив ошукати!
Спасибі ж красне вам, що серце ви мені
Моє вертаєте.

(до Альсеста)

А вам не заздрю, ні,
І оступаюся з дороги залюбки вам,
З кінцем заздальгідь віншуючи щасливим.

ЯВА 6

Селімена, Еліанта, Арсіноя, Альсест, Філінт.

Арсіноя

Як змовчати мені? Палає в серці гнів!
На світі ще ніхто так, пані, не чинив
І не домислився до зрадництва такого.
Але признаюся: не жалую нікого,—

(показує на Альсеста)

Лиш він, хто присвятив найкращі вам чуття,
Хто з вашим поеднать хотів своє життя,
Шляхетний над усіх, розумний та правдивий...

Альсест

Даремне похвали складаєте мені ви.
Скажу по ширості: за них я вдячний вам,
Та справу дивну цю розплутаю я сам.
Хоч серце в вас жалем глибоким оповите,
Нічим не можу я за жаль цей відплатити.
І як солодкої настане помсти час,
То в виборі своїм спинюсь я не на вас.

Арсіноя

От як, добродію! Це, далебі, чудово!
Ви певні, що я жду лише на ваше слово.
Щоб з вами під вінець без роздуму піти.
Що кращої нема для мене і мети.
Але довідатись уже вам треба, мабуть,
Що крам збракований ніяк мене не вабить
І гордощі свої покинути смішні.
У парі з вами жить, мосьпане, не мені.
Оддайте ліпше їй і серце ви, і руку...
Удвох прегарну ви утворите сполуку.

ЯВА 7

Селімена, Еліанта, Альсест, Філінт.

Альсест
(до Селімени)

Що ж, пані... Слова я ще й досі не казав
І на чергу свою терпливо дожидав,
Уста німотою скувавши кам'яною.
Чи ж можу нині я...

Селімена

Так, мовою гіркою
Ви право маєте тепер мене ганьбити.
Карайте ж! Як огнем, докорами печить!
Мені пробачення найменшого немає,
Я винна — і душа від сорому палає.
До інших байдуже, і їхній крик — смішний,
Та злочин проти вас нестримний і тяжкий.
На мене дивитесь ви з невимовним гнівом,
І мушу я його признати справедливим,
Лукавства марного цураючись окрас.
Ненависть я прийму заслужену од вас —
І мовчки...

Альсест

Зраднице! Ненависть утікає
Із серця, де любов палала і палає,
І хоч забути вас навіки б я хотів,—
Перемогти своїх не зможу почуттів.

(до Еліанти та Філінта)

Ви, друзі, бачите: боротися несила.
Якимись чарами вона мене сп'янила,
Зустрівся з нею я на лихо й на біду,—
І все-таки кінця тут хоч-не-хоч дійду.
Щоб розум, що розважні міркування,
Як серцю людському приречене кохання!

(до Селімени)

Так, так... Забуду все, усе пробачу вам,
Скажу, що досі ви жили таким життям,
В такім оточенні, де нам під юні роки
Неважко прищепить найгірші всі пороки,—

Аби ви згодились зо мною утекти
Від цієї марної людської суєти
В пустелю, в закуток, геть од забав фальшивих,
Для щастя світлого і радощів правдивих,
Лише наважтеся — і змиєте ви враз
В моїй душі сліди усіх тяжких образ,
Вгамуєте людську неумоленну мстивість
І вернете мені любити вас можливість.

Селімена

В пустелю, в закуток сховатися мені?
Зректися втіх життя на життєвій весні?

Альсест

Коли серця горять огнем у нас єдиним,—
Навіщо втіхи нам, навіщо люди всі нам?
Ми рай спізнаємо на лоні самоти.

Селімена

Але ж у двадцять літ од світу утекти,
В далекій глушині верстати вдвох дорогу...
Ні, в мене мужності не вистачить до того!
Коли любов іще в грудях у вас горить,—
Я шлюбом згоджусь усе це довершити,
І може...

Альсест

Годі! Край! Не варті ви любові:
Це добре зрозумів я з вашої відмови.
Для мене ви й життя, і світ, і все були;
Як же в мені того, на жаль, ви не нашли,—
Прощайте. Хай умре на спільний шлях надія,
Ганебні з радістю скидаю кайдани я.

ЯВА 8

Еліанта, Альсест, Філінт.

Альсест

(до Еліанти)

Ви, пані, маєте краси ясної чар
І дорогих чеснот високий, чистий дар;
Шукати кращої — була б то марна праця...

Дозвольте ж зберегти й надалі почуття ці
І вище ставити вас од усіх людей,—
Але з'єднати нас не може Гіменей.
Не вартий я того, і на шляху земному
Дійти кінця мені судилося самому.
Та й що б я скласти вам у жертву нині зміг?
Те серце, що його тут піднято на сміх,
Непотріб, кинуту зрадливою рукою...

Е л і а н т а

У цій турботі вас я, пане, заспокою:
Я другу вашому скажу слівце одно,
Якого потай він чекає вже давно,—
І ми з'єднаємо із ним серця і руки.

Ф і л і н т

За щастя це ладен піти б я і на муки.

А л ь с е с т

Нехай же стелеться вам радісне життя
У любій злагоді, без сліз і каяття.
А я — окривджений, осміяний жорстоко —
Піду, втікаючи від злоби, від порока,
У тихий закуток, як він на світі єсть,
Де правда ще живе і не зів'яла честь.

Ф і л і н т

Ми ж, пані, маємо його переконати,
Щоб нас не засудив він до такої втрати.

МІЩАНИН-ШЛЯХТИЧ

Комедія на п'ять дій

Переклад Ірини Стешенко

ДІЙОВІ ОСОБИ КОМЕДІЇ

Пан Журден — міщанин.
Пані Журден — його дружина.
Люсіль — дочка Журденів.
Клеонт — закоханий у Люсіль.
Дорімена — маркіза.
Дорант — граф, закоханий у Дорімену.
Ніколь — покоївка в Журденів.
Ковель — слуга Клеонта.
Навчитель музики
Учень навчителя музики.
Навчитель танців.
Навчитель фехтування.
Навчитель філософії.
Кравець.
Його учень.
Два лакеї.

ДІЙОВІ ОСОБИ БАЛЕТУ

В першій дії:

Співачка.
Двоє співаків.
Танцюристи.

В другій дії:

Учні кравцеві (що танцюють).

В третій дії:

Кухарі (що танцюють).

В четвертій дії:

Трое співаків.

Турецька церемонія.

Муфтії.
Турки, помічники муфтія (що танцюють).
Дервіші (що співають).
Турки (що танцюють).

В п'ятій дії:

Балет націй.

Дія відбувається в Парижі, в господі пана Журдена.

ДІЯ ПЕРША

ЯВА 1

Навчитель музики, учень навчителя музики, котрий компонує арію за столом, що стоїть посеред коню; співачка, двоє співаків, навчитель танців, танцюристи.

Навчитель музики
(до співаків)

Заходьте до цієї зали й відпочиньте тут, поки він прийде.

Навчитель танців
(до танцюристів)

І ви теж заходьте, — сюди, на цей бік.

Навчитель музики
(своєму учневі)

Готово?

Учень

Так.

Навчитель музики

Подивимось... О, та й справді добре!

Навчитель танців

Щось новеньке?

Навчитель музики

Так. Це арія для серенади. Я загадав йому написати її для нашого панка, поки він прокинеться.

Навчитель танців

Дозвольте глянути?

Навчитель музики

Ви її почуєте разом із діалогом, коли він прийде. Зараз він вийде.

Навчитель танців

Тепер у нас з вами діла — з головою.

Навчитель музики

Ого, ще б пак! Ми знайшли саме такого чоловіка, якого нам треба! Його фантазія — вдавати з себе галантного шляхтича — просто скарб для нас! І вам з вашими танцями, і мені з моєю музикою не завадило б, щоб усі були на нього схожі.

Навчитель танців

Ну, не цілком; мені хотілося б, аби він краще розумівся на тих речах, що ми їх для нього komponуємо.

Навчитель музики

Він справді нічогосінько не тямить, зате добре платить; а це тепер найголовніше для нашого мистецтва.

Навчитель танців

Щодо мене, то признаюся вам, — мене вабить трохи ще й слава. Оплески мене хвилюють; на мою думку, для артиста справжня мука — тішити дурнів, марнувати час і сили на те, щоб зворушити якогось йолопа. Що не кажіть, а все-таки дуже приємно працювати для людей, котрі здатні відчуті всі тонкі нюанси мистецтва, вміють оцінити красу нашої праці й щирою похвалою дають нам кілька дійсно чудових хвилин. Найкраща нагорода за все, що ви створили, — це бачити, що вас зрозуміли, і чути оплески, якими вас вшановують! На мою думку, ніщо не може зрівнятися з такою нагородою за працю, а похвала досвідчених людей — найвища насолода.

Навчитель музики

Що й казати! -Я теж такої думки, але самих оплесків для життя ще надто мало. Найщиріші оплески не нагодують шлунка! Людина потребує чогось соліднішого! Найкраща похвала для мене та, яка переходить із рук просто до кишені. Звичайно, панок наш — людина зовсім темна, плеще про все, не тямлячи нічого, і кожній нісенітниці аплодує; та за його гроші можна пробачити йому всяку дурість. Розуміння мистецтва в нього у гаманці, а похвала його — червінці; і оцей міщанин-неук, як бачите, платить нам далеко краще, ніж отой ясновельможний магнат, який нас сюди привів.

Навчитель танців

Я де в чому погоджуюся з вами... Та все ж мені здається, що ви вже надто наполягаєте на гроші. Грошолюбство — така паскудна річ, що кожній чесній людині слід не показувати нахилу до неї.

Навчитель музики

А проте ви ж не відмовляєтеся від тих грошей, що їх наш панок вам дає!

Навчитель танців

Звичайно, не відмовляюсь, але запевняю вас, я дбаю не тільки про гроші; я волів би, щоб він при своїх достатках хоч трохи виховав свій смак.

Навчитель музики

Я теж того бажаю; ми ж обоє саме на те з усієї сили й працюємо. Чи так, чи інак, а він прославить наш хист серед вельможного товариства; він нам платитиме за інших, а вони нас вихвалитимуть за нього.

Навчитель танців

Ось він іде.

ЯВА 2

Пан Журден у халаті й у нічному ковпаку; навчитель музики, навчитель танців, учень навчителя музики, співак, двоє співаків, танцюристи, двоє лакеїв.

Пан Журден

Ну, панове? То як же буде? Ви покажете мені ваш легенький жарт?

Навчитель танців

«Жарт»!.. Який жарт?

Пан Журден

Ну, той... Чи як там, по-вашому? Ваш пролог чи діалог із співами й танцями?

Навчитель танців

Ага-а!

Навчитель музики

Ми до ваших послуг.

Пан Журден

Вам довелося-таки трохи почекати; то через те, що я сьогодні вбрався так, як убирається шляхетне панство; а мій кравець прислав мені такі вузькі шовкові панчохи, що я втратив був надію їх одягнути...

Навчитель музики

Ми тут для того, щоб виконувати всі ваші бажання.

Пан Журден

Прошу вас обох залишитися тут, доки мені не принесуть мого нового вбрання; я хочу, щоб ви побачили, яке воно ловке і як мені личить.

Навчитель танців

Все, що накажете.

Пан Журден

Ви побачите, який я елегантний, елегантний з голови до п'ят.

Навчитель музики

Ми цього певні.

Пан Журден

Що ви скажете про цей індійський халат?

Навчитель танців

Він надзвичайно милий.

Пан Журден

Мій кравець запевняє мене, що все вельможне панство вбирається вранці в отакі самісінькі халати.

Навчитель музики

Він вам дуже до лиця.

Пан Журден

Лакей, агов! Обидва мої лакеї!

Перший лакей

Чого бажаєте, пане?

Пан Журден

Нічого. Я хотів тільки перевірити, чи ви мене добре чуєте. (До навчителя музики й до навчителя танців). Як вам подобаються мої лівреї?

Навчитель танців

Чудові!

Пан Журден

(розкривши халата, показує, що на ньому нові червоні оксамитні штани й зелений оксамитовий камзол).

Це моє легке дезабілье¹, в ньому я робитиму ранком різні вправи.

Навчитель музики

Пречудово!

Пан Журден

Лакей!

Перший лакей

Пане?

Пан Журден

Другий лакей!

Другий лакей

Пане?

Пан Журден
(скидаючи халата)

Тримайте! (До навчителя музики й навчителя танців). Я вам подобаюсь у цьому костюмі?

Навчитель танців

Розкіш: краще й бути не може.

Пан Журден

То що ви мені покажете?

Навчитель музики

Я хотів би, щоб ви спочатку прослухали нову арію (показуючи на свого учня),— він щойно скомпонував її для серенади, яку ви мені замовили. Це один з моїх учнів; у нього щодо таких речей — хист надзвичайний.

Пан Журден

Гаразд; але навіщо було доручати це учневі? Ви могли б самі скомпонувати таку штуку.

¹ Домашній одяг, який не носять при сторонніх.

Навчитель музики

Вас, пане, бентежить слово учень? Але є такі учні, що розуміються на музиці не згірше від видатних маестро; це чудова арія! Послухайте-но тільки...

Пан Журден

(до лаксів)

Подайте мені мого халата, щоб я міг краще слухати. Стривайте... може, зручніше так, без халата... Ні. Давайте його сюди; так буде краще.

Співачка

Нудьгую день і ніч, нудьгую і страждаю,
Бо став немилий я чудовим цим очам;
Коли так мучите того, хто вас кохає,—
Що ж можете вчинить, Ірісо, ворогам?

Пан Журден

Ой, та й сумна ж яка пісня! Аж спати захотілося... Я волів би, щоб ви зробили з неї трохи веселішу.

Навчитель музики

Але ж, пане, треба, щоб арія відповідала словам.

Пан Журден

Мене оце недавнечко вивчили співати однієї прехорошої пісеньки. Стривайте-но... ла... Як же її співається?

Навчитель танців

Далебі, не знаю.

Пан Журден

Там щось про овечку...

Навчитель танців

Про овечку?

Пан Журден

Атож. Ага! (Співає).

Я гадав, що Жанетон
Ніжна та гарненька
І ласкава, мов мала
Овечка біленька.
Дарма! Дарма!

Я ж не відав то́го,
Що ці білі зубки
І гостріші, й зліші,
Ніж в тигра лісно́го.

Правда, хороша?

Навчитель музики
Найкраща в світі.

Навчитель танців
І ви її чудово співаєте.

Пан Журден
Бачите, а ще й не вчився музики.

Навчитель музики
А слід було б навчитися, пане, так само, як і танців.
Ці два мистецтва тісно поєднані одне з одним...

Навчитель танців
...І виховують у людині почуття прекрасного.

Пан Журден
Хіба шляхтичі теж вчать музики?

Навчитель музики
Звичайно, пане.

Пан Журден
То й я вчитимусь. Тільки не знаю, як би його знайти час для того; бо, крім навчителя фехтування, що вже працює зі мною, я запросив ще й навчителя філософії, що має почати цього ранку.

Навчитель музики
Філософія, звичайно, дає дещо; але музика, пане, музика...

Навчитель танців
Музика й танці... Музика й танці — ось що найбільш потрібне людині.

Навчитель музики
Найкорисніша річ для держави — це музика.

Навчитель танців
Найкорисніша річ для держави — це танці.

Навчитель музики
Без музики не може існувати жодна держава.

Навчитель танців
Без танців людина не знала б, що їй робити.

Навчитель музики
Все безладдя, всі війни, що кояться в світі, виникають саме через те, що ніхто не вчиться музики.

Навчитель танців
Всі злигодні людства, всі фатальні зміни, що ними сповнена історія, всі помилки дипломатів, усі невдачі великих полководців,— усе це сталося саме через те, що людство не вміє танцювати.

Пан Журден
Як то?

Навчитель музики
Хіба ж війна не є наслідок того, що між людьми немає єдності?

Пан Журден
То правда.

Навчитель музики
І коли б усі люди вчилися музики,— чи не було б те засобом об'єднати їх усіх і встановити загальний мир на землі?

Пан Журден
Ваша правда.

Навчитель танців
Коли людина чинить неправильно — чи то в родинних, чи то в державних справах, чи то командуючи військом,— хіба ж не кажуть завше: такий-то зробив неправильний крок у такий-то справі?

Пан Журден
Авжеж; так кажуть.

Навчитель танців

А неправильний крок роблять, чому? Хіба ж не тому, що не вміють добре танцювати?

Пан Журден

То правда,— ви маєте рацію обоє.

Навчитель музики

Ми, власне, й хотіли довести вам, які корисні танці та музика й наскільки вони вищі за всі інші мистецтва й науки.

Пан Журден

Тепер я розумію.

Навчитель музики

Ви маєте бажання познайомитися з нашими творами?

Пан Журден

Аякже!

Навчитель музики

Я вже вам колись розповідав про мої спроби висловити музикою різні почуття.

Пан Журден

Чудово!

Навчитель музики

(до співаків)

Ідіть сюди. (До пана Журдена). Ви повинні собі в'явити, що вони вбрані, як пастухи.

Пан Журден

Чому це завше, як пастухи? Все у вас пастухи та й пастухи.

Навчитель танців

Коли розмова ведеться в супроводі музики, то найкраща для того форма є — пастораль. Пастухи тільки те й робили, що співали; і то було б зовсім ненатурально і недотепно, коли б вельможні принци або ситі міщани почали висловлювати свої почуття співом.

Пан Журден

Ну, гаразд, гаразд! Побачимо.

МУЗИЧНИЙ ДІАЛОГ

Співачка та двоє співаків.
Співачка

Душа в закоханості краю
Спокою ні на мить не зна...
Там, кажуть, з радістю нудьгують і зітхають...
Хай кажуть, але добре знаю,
Що в світі кращого над воленьку нема.

Перший співак

У світі кращого нема над ніжні чари,
Що дві душі запалюють пожегом,
Одним незміряним бажанням!
Немає щастя без любові жару!
Позбав життя солодкого кохання —
І радість, втіха зникнуть в хмарах...

Другий співак

Як солодко було б спізнати любові,
Аби вірити міг я любки слову.
Даремна річ! Жорстока доля злая!
Я череднички вірної не знаю...
Через їх рід лукавий і неситий
Отруєне кохання всього світу.

Перший співак

Ніжна жага!

Співачка

Щирість щаслива!...

Другий співак

Жінка брехлива!..

Перший співак

О дорога!

Співачка

Мого серця ти пара!

Другий співак

Геть! Жахлива примаро!

Перший співак

Ненависть смертельну покинь і кохай.

С п і в а ч к а

А дівчину вірну знайдеш,— пошукай!

Д р у г и й с п і в а к

Даремне!.. Де її зустріну?..

С п і в а ч к а

Щоб нашу честь оборонить —
Любов моя до послуг пана.

Д р у г и й с п і в а к

Та чи ж повірю я на мить,
Що ти не зрада, не омана?

С п і в а ч к а

Хто з двох відданіше коха,—
Ми легко перевірять можем.

Д р у г и й с п і в а к

Того, чия любов лиха,—
Скарай мерщій, о милий боже!

В с і в т р ь о х
(разом)

О, ніжні почуття
Хай в серці запалають...
Кохання розцвітає,
Як вірність в нас буя!

П а н Ж у р д е н

Оце й усе?

Н а в ч и т е л ь м у з и к и

Все.

П а н Ж у р д е н

До ладу підбрано... ще й виразі такі ловкенькі.

Н а в ч и т е л ь т а н ц і в

А ось і моя робота. Покажу вам невеличкий зразок граціозних рухів та різноманітних поз, що роблять танці такими чарівними.

Пан Журден

І знову пастухи?

Навчитель танців

Це вже як вам схочеться. (*До танцюристів*). Починайте!

Вихід балету

Чотири танцюристи виконують різні па під керівництвом навчителя танців.

ДІЯ ДРУГА

ЯВА 1

Пан Журден, навчитель музики, навчитель танців.

Пан Журден

От так штука! Та й ловко ж оті панки підстрибують!

Навчитель музики

Коли вони танцюватимуть під музику, буде ще краще; побачите, який чудовий балет ми для вас приготували.

Пан Журден

Він мені сьогодні саме до речі. Особа, на честь якої я все це влаштовую, має скоро завітати до мене на обід.

Навчитель танців

Все наготові.

Навчитель музики

Проте ще дечого бракує; така чарівна особа, як ви, що так високо шанує мистецтво і має гроші, повинна щотижня влаштовувати в себе концерти — щосереди або щочетверга.

Пан Журден

А в шляхтичів такі штуки бувають?

Навчитель музики

Ну, звичайно, пане.

Пан Журден

О, тоді й у мене будуть. А чи ж добре вийде?

Навчитель музики

Ще б пак! Потрібні три голоси: дискант, альт і бас, що їх акомпануватимуть — альт, теорба та для партії баса — клавесин; ритурнелі¹ гратимуть дві скрипки.

Пан Журден

Можна буде взяти ще й морську сурму. Морська сурма дуже мені подобається, вона така милозвучна.

Навчитель музики

Дозвольте вже нам усе впорядкувати.

Пан Журден

Не забудьте ж мерщій співаків прислати, щоб співали нам під час обіду.

Навчитель музики

Все буде як слід.

Пан Журден

А головне, щоб балет був добрий.

Навчитель музики

Не турбуйтеся, ви будете вдоволені; між іншим, ми вам покажемо кілька різних менуетів...

Пан Журден

Ого-го! Що до менуетів — я дьоба. Гляньте-но, як ловко я танцюю. Ану лиш, пане вчителю.

¹ Повторювана, як приспів, коротка музична фраза в акомпанементі, що стоїть на початку, в кінці або між куплетами вокальної пісні.

Навчитель танців

Візьміть же вашого капелюха, пане мій, прошу вас.

Пан Журден бере в лакея свого капелюха й одягає його поверх нічного ковпака. Навчитель танців бере Журдена за руку і, наспівуючи менуета, танцює з ним разом.

Ла, ла, ла, ла, ла, ла,
Ла, ла, ла, ла, ла, ла,
Ла, ла, ла, ла, ла, ла,
Ла, ла, ла, ла, ла, ла,
Ла, ла, ла, ла, ла, ла.

В такт, в такт, будьте ласкаві!

Ла, ла, ла, ла, ла.

Ноги рівно!

Ла, ла, ла.

Вище голову, вище голову!

Ла, ла, ла, ла, ла, ла, ла, ла, ла, ла.

Не тримайте так незграбно руки!

Ла, ла, ла, ла.

Носки, носки вивертайте!

Ла, ла, ла.

Тримайтеся струнко!

Пан Журден

Ну, як?

Навчитель музики

Кращого собі й уявити не можна.

Пан Журден

До речі, навчіть мене, як годиться вклонятися маркізі; це мені буде скоро потрібно.

Навчитель танців

Вклонятися маркізі?

Пан Журден

Атож; маркізі, що зветься Дорімена.

Навчитель танців

Дозвольте вашу руку.

Жан Батіст Мольєр.

Мольєр у комедії «Хворий, та й годі».
Композиція Анріо за старовинною гравюрою.

Пан Журден

Навіщо? Ви зробить самі, а я запам'ятаю.

Навчитель танців

Якщо ви бажаєте зробити глибокий шанобливий уклін, то спочатку треба ступити крок назад і вклонитися низько-низько, потім треба наблизитись до неї, ще тричі вклоняючись, і на останньому поклоні впасти їй до ніг.

Пан Журден

Ану покажіть!

Навчитель танців показує.

Зрозуміло.

ЯВА 2

Пан Журден, навчитель музики, навчитель танців, лакей.

Лакей

Пане, ваш навчитель фехтування прийшов.

Пан Журден

Скажи йому, щоб ішов сюди та починав вправи. (До навчителя музики й до навчителя танців). Я хочу, щоб ви подивилися, як я фехтую.

ЯВА 3

Пан Журден, навчитель фехтування, навчитель музики, навчитель танців, лакей (з двома рапірами).

Навчитель фехтування

(бере в лакея обидві рапіри, одну з них подає Журденові).

Почнемо, пане! Вклоняйтеся! Корпус рівно! Спирайтесь трохи на ліве стегно. Ноги тримайте на одній лінії. Рука проти клуба. Кінець рапіри проти плеча. Не протягайте так руки... Ліва рука врівні з оком... Ліве плече назад. Голову вище. Дивіться сміливіше. Вперед! Бийте, раз-два. Спокійно. Ще. Раз, два. Крок назад. En garde. Крок назад. Коли робите удар, пане, то робить його рапі-

рою, обороняючи корпус. Раз-два. Починайте,— тьєрс. Вперед! Корпус спокійно. Вперед! Бийте, раз-два. Спокійно. Ще. Раз, два. Крок назад. En garde, пане en garde! (Коле кілька разів, вигукуючи: «Захищайтесь!»)

Пан Журден

Ну як?

Навчитель музики

Ви зробили величезний крок вперед.

Навчитель фехтування

Я вже розповідав вам, що секрет фехтування полягає в двох речах: завдавати ударів, а самому їх не діставати; коли ви робитимете так, як я демонстрував вам минулої лекції,— ви ніколи не дозволите себе вдарити, якщо тільки зумієте відкинути рапіру вашого супротивника від лінії вашого тіла; а для цього треба зробити лиш невеличкий рух рукою — або до себе, або від себе.

Пан Журден

То виходить, що й боягуз може вбити свого супротивника, а сам завше зостанеться цілий?

Навчитель фехтування

Безперечно. Хіба ж ви цього не бачили на власні очі?

Пан Журден

Атож.

Навчитель фехтування

Тепер ви розумієте, на яку пошану заслужили в державі ми, вчителі фехтування, й оскільки наше мистецтво вище за всякі інші некорисні науки, як, наприклад, танці, музика або...

Навчитель танців

Помалу, помалу, пане фехтмайстре! Прошу висловлюватися з повагою щодо танців.

Навчитель музики

Будьте ласкаві, ставтеся з повагою до неперевершеної краси музики.

Навчитель фехтування

Кумедні люди! Як можна рівняти ваші науки до моєї?!

Навчитель музики
Скажіть, будь ласка, яка поважна особа!

Навчитель танців
Оце так кумедна тварина зі своїм нагрудником!

Навчитель фехтування
Ах ви ж, нікчемний ви танцюристе! Стривайте-но, ви в мене затанцюєте! І вас теж, нікчемний ви музико, я вас примушу співати по-моєму.

Навчитель танців
Стережіться, пане задирако, ось я вам пропишу науку!

Пан Журден
(до навчителя танців)
Чи ви не здуріли? Лаєтеся з людиною, що знає всі тьєрси та карти і може легко вбити вас задля науки?!

Навчитель танців
Начхав я на його тьєрси та карти!

Пан Журден
(до навчителя танців)

Постривайте, я вам кажу.

Навчитель фехтування
(до навчителя танців)
Що таке?! Ах ти ж, миршавий ти зухвальцю!

Пан Журден
Та годі-бо, пане фехтмайстре!

Навчитель танців
(до навчителя фехтування)
Що таке?! Ах ти ж, здоровезна ти шкапо!

Пан Журден
Та годі-бо, пане танцмайстре!

Навчитель фехтування
Ось я вам зараз...

Пан Журден
(до навчителя фехтування)

Помалу, помалу!

Навчитель танців
А підійдіть-но, підійдіть! Я вас навчу...

Пан Журден
(до навчителя танців)

Заспокойтесь!

Навчитель фехтування
Ось я вам зараз почухаю спинку...

Пан Журден
(до навчителя фехтування)

Змилуйтесь!

Навчитель танців
Ось я вам зараз полатаю боки...

Пан Журден
(до навчителя танців)

Я вас благаю...

Навчитель музики

Дозвольте, ми його трохи помуштруємо, повчимо його,
як розмовляти слід!

Пан Журден
(до навчителя музики)

Боже мій! Та покиньте-бо!

ЯВА 4

Навчитель філософії, пан Журден, навчитель
музики, навчитель танців, навчитель фехтування,
лакей.

Пан Журден

Ах, пане філософе, ви прийшли саме вчасно із вашою
філософією. Зробіть ласку, поміріть оцих добродіїв.

Навчитель філософії

В чім справа? Що сталося, панове?

Пан Журден

Та, бачте, посварилися за те, яке мистецтво вище: музика, танці чи фехтування... ображали тут один одного... мало до бійки не дійшло.

Навчитель філософії

Ах, панове, чи можна так аж із шкіри лізти? Та хіба ж ви не читали вченого трактату Сенеки «Про гнів?» Чи є що гіршого, ганебнішого за ту пристрасть, що робить з людини подібну до лютого звіра? Хіба ж розум наш не повинен керувати всіма нашими почуттями?

Навчитель танців

Даруйте, пане! Але ж він зневажає нас обох, ставлячись із таким презирством до танців, яких я навчаю, та до музики — його професії!

Навчитель філософії

Серйозна людина повинна стояти понад усякі образи; найкраща відповідь на них — стриманість і терпіння.

Навчитель фехтування

Вони такі нахабні, що прирівнюють свої професії до моєї!

Навчитель філософії

Та чи ж варто хвилюватися через таку дрібницю? Люди не повинні сперечатися з-за суєтної слави... Мудрість та чесноти найкраще нас кваліфікують.

Навчитель танців

Я йому доводжу, що танці — то така наука, яку всі повинні шанувати.

Навчитель музики

А я кажу, що до музики людство споконвіку ставилося з повагою.

Навчитель фехтування

А я доводжу їм обом, що фехтування — то найкраща і найнеобхідніша наука з усіх наук на світі.

Навчитель філософії

А що ж таке, на вашу думку, філософія? Мені здається, що ви всі троє чималі нахаби! Та як ви смієте так самовпевнено базікати в моїй присутності, так безсоромно називати наукою речі, які не варті навіть того, щоб називатися мистецтвом! То просто злиденні жалюгідні ремесла вуличних борців, співаків та комедіантів!

Навчитель фехтування

Геть, собачий філософе!

Навчитель музики

Геть, огидний педанте!

Навчитель танців

Геть, учена шкапо!

Навчитель філософії

Що-о?! Ах ви ж шахраї, грабіжники!.. (Кидається на них, і всі троє починають його бити).

Пан Журден

Пане філософе!

Навчитель філософії

Поганці! Шахраї! Нахаби!

Пан Журден

Пане філософе!

Навчитель фехтування

Мерзенна тварюко!

Пан Журден

Панове!

Навчитель філософії

Безсоромники!

Пан Журден

Пане філософе!

Навчитель танців

Сто чортів! Заплішений дурню!

Пан Журден

Панове!

Навчитель філософії

Вражі душі!

Пан Журден

Пане філософе!

Навчитель музики

Геть к бісу, зухвальцю!

Пан Журден

Панове!

Навчитель філософії

Шахраї! Голодранці! Брехуни! Дурисвіти!

Пан Журден

Пане філософе! Панове! Пане філософе! Панове! Пане філософе!

Всі навчителі, лущуючи один одного, виходять.

ЯВА 5

Пан Журден, лакей.

Пан Журден

О! Бийтесь, товкмачте один одного, скільки влізе; я не втручатимусь; чого доброго, ще порвеш собі вбрання, вас рознімаючи. Дурень був би я, коли б устряв у вашу бійку, щоб і мені ще перепало!

ЯВА 6

Навчитель філософії, пан Журден, лакей.

Навчитель філософії

(поправляючи свого коміра)

Вернімося до нашої лекції.

Пан Журден

Ах, пане, мені дуже прикро, що вони вас побили!

Навчитель філософії

Пусте! Філософ до всього повинен ставитися спокійно, сприймати речі просто. Я складу на них сатиру в стилі Ювенала. Ого, вона їм добре дошкулить! Та годі про це. Чого, власне, ви хочете вчитися?

Пан Журден

Всього, чого зможу; я ж страх як хочу зробитися вчешній! Така лють мене бере, тільки-но згадаю, що батько з матір'ю не вчили мене різних наук у дитинстві.

Навчитель філософії

Ваші міркування дуже розумні; пам, sine doctrina, vita est quasi mortis imago. Вам це зрозуміло, бо ви, звичайно, знаєте латину?

Пан Журден

Атож; а ви, проте, поясніть мені так, ніби я її зовсім не знаю; а що ж воно означає?

Навчитель філософії

Це означає, що «без науки життя майже подібне до смерті».

Пан Журден

Та й мудра ж ота латина!

Навчитель філософії

Ви маєте якісь основи, якісь початкові наукові знання?

Пан Журден

Ну звичайно! Я вмію читати й писати.

Навчитель філософії

З чого ж ми з вами почнемо? Чи не хочете, я вас почну вчити логіки?

Пан Журден

А що то за штука— логіка?

Навчитель філософії

Вона вчить нас трьох процесів мислення.

Пан Журден

Хто ж вони такі, оті три процеси мислення?

Навчитель філософії

Перший, другий і третій. Перший полягає в тому, щоб добре розуміти все на підставі загальних властивостей; другий — у тому, щоб добре розбиратися в усьому на підставі категорій; і, нарешті, третій — у тому, щоб складати

вірні висновки за допомогою фігур: Barbara, celarent, Darii, Ferio, Baralipon¹ тощо.

Пан Журден

Ех, та й слова ж які хитромудрі! Ні, ця логіка мені не до смаку. Нумо вивчати щось цікавіше.

Навчитель філософії

Хочете вчитися моралі?

Пан Журден

Моралі?

Навчитель філософії

Так.

Пан Журден

Що ж вона розповідає, ота мораль?

Навчитель філософії

Вона розповідає про блаженство; вчить людей стримувати свої пристрасті, і...

Пан Журден

Ні, то не для мене: я запальний, як тисяча чортів, і ніяка мораль мене не стримає; я волю гніватись та лаятись скільки влізе, коли маю на те охоту!

Навчитель філософії

Ну, то, може, бажаєте попрацювати над фізикою.

Пан Журден

А то що за музика — фізика?

Навчитель філософії

Фізика вивчає закони всіх фізичних явищ і властивості тіл, природу стихій, ознаки металів, мінералів, каміння, рослин і тварин, вона з'ясовує причини виникнення райдуги, мандрівних вогнів, комет, зірниць, грому, блискавки, дощу, снігу, граду, вітрів та бурі.

Пан Журден

Тут щось забагато галасу та плутанини.

Навчитель філософії

Ну, то чого ж я вас учитиму?

¹ Штучно створені назви різних видів силогізмів (умовиводів) у схоластичній логіці.

Пан Журден

Навчіть мене орфографії.

Навчитель філософії

З охотою.

Пан Журден

А потім навчіть мене, як його довідуватися, глянувши в календар, коли саме буває місяць, а коли не буває.

Навчитель філософії

Гаразд. Щоб виконати ваше бажання, розглядаючи справку з філософського боку, треба почати все по порядку: по-перше, треба вивчити всі властивості літер і спосіб їх вимовляння. Отже, я мушу вам зазначити, що літери поділяються на голосні, які звуться так через те що визначають звуки голосу, та на приголосні, які звучать при голосних. Вони потрібні для того, щоб показати різні зміни звуків. Існує п'ять голосних літер, або голосних звуків: А, Е, І, О, У.

Пан Журден

Це все я розумію.

Навчитель філософії

Щоб вимовити А, треба широко розкрити рота: А.

Пан Журден

А, А. Так.

Навчитель філософії

Звук Е треба вимовляти, наближаючи нижню щелепу до верхньої: А, Е.

Пан Журден

А, Е, А, Е. Далебі, так. Ах! Та й цікаво ж!

Навчитель філософії

А щоб вимовити звук І, треба ще більше наблизити щелепи, витягаючи куточки рота аж до вух: А, Е, І.

Пан Журден

А, Е, І, І, І, І. Правильно! Хай живе наука!

Навчитель філософії

Щоб вимовити звук О, треба тріхи розкрити щелепи і зблизити куточки губ: О.

Пан Журден

О, О. Авжеж так, правда! А, Е. І, О; І, О. Просто — чудо! І, О; І, О.

Навчитель філософії

Рот набирає форми кружальця, що нагадує собою літеру О.

Пан Журден

О, О, О. Ваша правда. О. Ах! Як добре, коли дечого навчишся!

Навчитель філософії

Щоб вимовити звук У, ми майже стискаємо зуби, витягаючи губи вперед, і стуляємо їх трохи, але не дуже міцно: У.

Пан Журден

У, У. А й справді так. У.

Навчитель філософії

Обидві ваші губи витягаються вперед так, наче ви робите гримасу; ось чому, коли вам схочеться посміятися з кого, зробити йому криву міну,— вам досить тільки вимовити: У.

Пан Журден

У, У. Справді, справді! Ах! І чого ж то не вчився я раніше, щоб усе теє знати!

Навчитель філософії

Завтра ми розглянемо інші літери — приголосні.

Пан Журден

І вони такі цікаві, як і оці?

Навчитель філософії

Безперечно. Ось, наприклад, щоб вимовити приголосну Д, треба тільки кінчиком язика доторкнутися верхніх зубів: ДА.

Пан Журден

ДА, ДА. Так. Ах! Дивна річ! Дивна річ!

Навчитель філософії

А коли схочете вимовити Ф, придавіть верхніми зубами нижню губу: ФА.

Пан Журден

ФА, ФА. Далєбі, правда! Ах, матінко ж моя й батечку! Недобрим словом вас згадую!

Навчитель філософії

А щоб вимовити Р, треба підперти кінчиком язика піднебіння; проте силою дихання язик щоразу повертається на попереднє місце, що спричиняється до невеличкого тремтіння: Р, РА.

Пан Журден

Р, Р, РА; Р, Р, Р, Р, Р, РА. А таки правда. Ах, який же ви молодець! А я? Скільки часу я прогайнував! Р, Р, Р, РА.

Навчитель філософії

Я поясню вам усі тонкощі цієї вельми цікавої науки.

Пан Журден

Будьте такі ласкаві! А тепер я маю сказати вам дещо під секретом... Я закохався в одну шляхетну даму і прошу вас дуже — допоможіть мені написати до неї ніжну записочку; я хочу її впустити цієї дамі до ніг.

Навчитель філософії

Гаразд.

Пан Журден

Адже ж це буде гречно? Чи не так?

Навчитель філософії

Звичайно. Ви хочете написати до неї віршами?

Пан Журден

Ні, ні, навіщо віршами?

Навчитель філософії

Ага! Ви волієте прозою?

Пан Журден

Ні, не хочу я ні прози, ані віршів.

Навчитель філософії

Але ж конче треба щось: чи одне, чи друге.

Пан Журден

Чому?

Навчитель філософії

А тому, пане, що ми можемо висловлювати наші думки тільки прозою або віршами.

Пан Журден

Тільки прозою або віршами?

Навчитель філософії

Так, пане. Все, що не проза,— то є вірші, а що не вірші — те проза.

Пан Журден

А коли ми розмовляємо,— це що ж таке?

Навчитель філософії

Проза.

Пан Журден

Що? Коли я кажу: «Ніколь, принеси мені мої пантофлі та подай мені мого нічного ковпака», то це — проза?

Навчитель філософії

Так, пане.

Пан Журден

Далебі, понад сорок років розмовляю я прозою, а мені це ніколи й на думку не спадало; велике, велике вам спасибі, що пояснили. Отож — я хотів би її написати: «Прекрасна маркізо, ваші чудові оченята віщують мені смерть від кохання». То чи не можна ці самі слова сказати галантніше? Знаєте, ну якось делікатніше висловитись?

Навчитель філософії

Напишіть, що полум'я її очей обернуло в попіл ваше серце; що ви і вдень і вночі терпите через неї жорстокі...

Пан Журден

Ні, ні, ні; нічого такого я не хочу. Я хочу написати їй тільки те, що я вам сказав: «Прекрасна маркізо, ваші чудові оченята віщують мені смерть від кохання».

Навчитель філософії

Треба було б написати про це докладніше.

Пан Журден

Ні, кажу ж вам! Я хочу, щоб у листі були саме ці слова. Тільки треба розставити їх як слід, по-модному, так, щоб вийшло делікатно, як нині заведено. Будьте ласкаві, навчіть мене, як найкраще це зробити.

Навчитель філософії

Їх можна насамперед написати й так, як ви самі сказали: «Прекрасна маркізо, ваші чудові оченята віщують мені смерть від кохання». Або: «Від кохання смерть мені віщують, прекрасна маркізо, ваші чудові оченята». Або: «Ваші оченята чудові від кохання мені віщують, прекрасна маркізо, смерть». Або: «Смерть ваші чудові оченята, прекрасна маркізо, від кохання мені віщують». Або ж: «Віщують мені ваші оченята чудові смерть, прекрасна маркізо, від кохання».

Пан Журден

А як же воно найкраще?

Навчитель філософії

Найкраще так, як самі сказали: «Прекрасна маркізо, ваші чудові оченята віщують мені смерть від кохання»?

Пан Журден

От так штука! Ніколи того не вчився, а вийшло відразу добре. Широ вам дякую і прошу вас прийти завтра трохи раніше.

Навчитель філософії

Не турбуйтеся, я не запізнюсь.

ЯВА 7

Пан Журден, лакей.

Пан Журден

(до лакея)

Та невже ще й досі не принесли мого нового вбрання?

Лакей

Ні, пане.

Пан Журден

Той клятий кравець примушує мене чекати, коли в мене стільки діла. Ох, який же я лютий! Щоб йому добра не було! Щоб його лихоманка замучила, того розбійника кравця! Щоб його чорти вхопили, того кравця! Щоб його чума задавила, того кравця! Хай тільки попадеться він мені зараз, отой негідник кравець, собака кравець, пройдисвіт кравець, я йому...

ЯВА 8

Пан Журден, кравець; учень кравцевий з убранням для пана Журдена; лакей.

Пан Журден

Ага! Ось і ви! А я вже почав був на вас гніватися.

Кравець

Я ніяк не міг прийти раніше, пане. Вже й так довелося засадити аж двадцятеро хлопців за ваше вбрання.

Пан Журден

Ви мені прислали такі вузькі шовкові панчохи, що я ледве в них вліз. Ось маєте,— аж дві петельки луснуло.

Кравець

Вони ще розтягнуться.

Пан Журден

Так, так, коли всі петельки луснуть. Та ще й черевики, що ви їх замовили для мене, страх як муляють мені ноги.

Кравець

Зовсім не муляють, пане.

Пан Жуо ден

Як то не муляють?!

Кравець

Ні, вони зовсім вам не муляють.

Пан Журден

А я вам кажу, що муляють.

К р а в е ц ь .

То вам тільки так здається.

П а н Ж у р д е н

Того й здається, бо я таки добре те відчуваю. Не боліло б,— то не здавалося б!

К р а в е ц ь

Гляньте-но,— не кожний придворний має таке розкішне вбрання. Дивом дивуюся,— як це мені пощастило зробити вам такий строгий костюм, хоч і не чорного кольору; для цього треба бути справді високим майстром. Б'юсь об заклад, що й найкращий кравець не зуміє такого пошити.

П а н Ж у р д е н

Що ж це таке? Ви пустили квіточки головками донизу.

К р а в е ц ь

Але ж ви й слова не сказали, що хочете догори.

П а н Ж у р д е н

А хіба про це треба говорити?

К р а в е ц ь

Аякже. Всі аристократи носять тільки так!

П а н Ж у р д е н

Аристократи носять головками донизу?

К р а в е ц ь

Авжеж, пане.

П а н Ж у р д е н

О! А й справді красиво.

К р а в е ц ь

Коли хочете, то я можу пустити їх і догори.

П а н Ж у р д е н

Ні, ні.

К р а в е ц ь

Ви тільки скажіть.

П а н Ж у р д е н

Ні, кажу ж вам, не треба; ви добре зробили. А як ви гадаєте, чи буде мені це вбрання до лиця?

К р а в е ц ь

Ви ще й питаєте! Та жоден художник не зробив би своїм пензлем краще. Я маю одного учня: щодо штанів — то це справжній геній; а другий у справі камзолів — просто герой нашого часу.

П а н Ж у р д е н

А перука й пера пристойні?

К р а в е ц ь

Все — як слід.

П а н Ж у р д е н

(придивляючись до кравецького вбрання)

Еге-ге, добродію кравець! А крам оцей дуже мені знайомий, — він же від мого останнього костюма, що ви мені пошили! Я пізнав його відразу.

К р а в е ц ь

То був такий добрий крам, пане... Я не міг утерпіти, щоб не відкряти й собі кусничок на вбрання.

П а н Ж у р д е н

Так-то воно так; але навіщо ж було кряти від мого?

К р а в е ц ь

Чи не хочете поміряти ваше нове вбрання?

П а н Ж у р д е н

Аякже, давайте.

К р а в е ц ь

Стривайте: це так не робиться. Я привів людей із собою, щоб одягнути вас під музику; таке вбрання одягається звичайно з церемонією. Агей! Ввійдіть-но сюди!

ЯВА 9

П а н Ж у р д е н, кравець, учень кравецький, учні кравецькі, що танцюють, лакей.

К р а в е ц ь

(до учнів)

Одягніть це вбрання на пана Журдена так, як ви вибираєте вельможних осіб.

ПЕРШИЙ ВИХІД БАЛЕТУ

Чотири хлопці, танцюючи, наближаються до пана Журдена. Двоє знімають з нього штани для вправ, а двоє інших знімають камзола; після цього, рухаючись увесь час у такт, вони одягають на нього нове вбрання. Пан Журден походить між них, а вони роздивляються, чи добре той костюм на нього припасований.

Учень кравцевий

Шляхетний пане, зробіть ласку, дайте хлопцям дешицю, щоб вони випили за ваше здоров'я.

Пан Журден

Як ти на мене сказав?

Учень кравцевий

Шляхетний пане.

Пан Журден

Шляхетний пане! Ось воно що — вбратися так, як убираються вельможні особи! А вберися-но по-міщанському, то на тебе зроду не скажуть — шляхетний пане. (*Даючи гроші*). Маєш, оце тобі за шляхетного пана.

Учень кравцевий

Дуже вам вдячні, ваша ясновельможносте.

Пан Журден

«Ясновельможносте!» Ого! Ясновельможність! Постривай, друже мій... Ясновельможність теж дечого варта; це ж неабияка дрібничка — ясновельможність! Маєш! Ось що дає тобі його ясновельможність.

Учень кравцевий

Ваша ясновельможносте, ми всі вип'ємо за здоров'я вашої світлості.

Пан Журден

«Вашої світлості!» Ого-го! Стривай; не йди ще. До мене — «ваша світлість!» (*Стиха, набік*). От, їй-право, якщо дійде до «високості», — увесь гаманець йому віддам. (*Уголос*). Тримай, ось тобі за мою «світлість»!

Учень кравцевий

Глибока вам дяка, ваша ясновельможносте, за вашу ласку.

Пан Журден
(набік)

Добре зробив, що спинився, а ні, то я б йому всенького гаманця віддавав.

ЯВА 10

ДРУГИЙ ВИХІД БАЛЕТУ

Чотири учні кравцеві танцюють на радошах, що пан Журден так їх обдарував.

ДІЯ ТРЕТЯ

ЯВА 1

Пан Журден, два лакеї.

Пан Журден

Йдіть за мною. Я хочу пройтися трохи в новім убранні, показати себе по місті; та глядіть мені: йдіть слідом за мною, не відставайте ні на крок,— нехай усі бачать, що ви мої лакеї.

Лакеї

До ваших послуг, пане.

Пан Журден

Покличте до мене Ніколь: мені треба їй дещо наказати. Сійте, ось вона саме йде.

ЯВА 2

М' Пан Журден, Ніколь, два лакеї.

Пан Журден

Ніколь!

Ніколь

Що таке?

Пан Журден
Слухай-но...
Ніколь
(сміючись)
Хі-хі-хі-хі-хі!
Пан Журден
Ти чого смієшся?
Ніколь
Хі-хі-хі-хі-хі-хі!
Пан Журден
Що з цим паскудним дівчиськом?
Ніколь
Хі-хі-хі! На кого ви схожі! Хі-хі-хі!
Пан Журден
Що таке?
Ніколь
Ах, ах! Боже ж ти мій! Хі-хі-хі-хі!
Пан Журден
Ти що ж це, нахабнице... з мене смієшся?
Ніколь
Ні, ні, пане; як то можна?.. Хі-хі-хі-хі-хі-хі!
Пан Журден
Ось ну лишень, засмійся ще раз,— постривай, заробиш
від мене.
Ніколь
Ніяк не можу спинитися, пане. Хі-хі-хі-хі-хі-хі!
Пан Журден
Ти не перестанеш?
Ніколь
Даруйте, паночку; але ж ви такі кумедні, що я ніяк
не втримаюся від сміху. Хі-хі-хі!
Пан Журден
Ні, ви гляньте-но, яка зухвалість!

Ніко́ль

Ой, ви ж такі кумедні-прекумедні в цьому вбранні!
Хі-хі!

Па́н Жу́рден

Я ж тобі...

Ніко́ль

Даруйте, будь ласка. Хі-хі-хі-хі!

Па́н Жу́рден

Слухай-но, якщо ти зараз же не перестанеш,— присягаюся, я дам тобі такого ляпаса, якого ти ще зроду не діставала.

Ніко́ль

Гаразд, пане! Вже перестала; я не сміятимуся більше.

Па́н Жу́рден

Тож-то! Ти мені гляди! Поприбираєш мені зараз же...

Ніко́ль

Хі-хі!

Па́н Жу́рден

Поприбираєш як слід...

Ніко́ль

Хі-хі!

Па́н Жу́рден

Поприбираєш, кажу тобі, в залі, та...

Ніко́ль

Хі-хі!

Па́н Жу́рден

Ти знову?

Ніко́ль

(падаючи від сміху)

Стривайте, пане,— краще побийте мене, а тільки дайте насміятися досхочу; так мені буде легше. Хі-хі-хі-хі!

Па́н Жу́рден

Ой, як візьмусь я за тебе...

Ніко́ль

Пане, я просто лусну, якщо не посміюся... Хі-хі-хі!

Пан Журден

Ну, чи бачив хто коли таку негідницю? Зухвало сміється простісінько мені в вічі замість того, щоб слухати моїх наказів!

Ніколь

Що ви бажаєте, щоб я зробила, пане?

Пан Журден

Бажаю, щоб ти, дурисвітко, поприбирала добре в кімнатах; до мене незабаром мають завітати гості.

Ніколь

(підводячись)

Ах! Далєбі, я вже не маю більше охоти сміятись! Усі ваші гості завше такого понароблюють, так понасмічують у кімнатах, що від самого цього слова в мене починає псуватися настрій.

Пан Журден

Може, ти бажаєш, щоб я задля тебе позамикав мої двері для всіх знайомих?

Ніколь

Принаймні для декого з них не вадило б їх замкнути.

Я В А З

Пані Журден, пан Журден, Ніколь, два лакеї.

Пані Журден

Горенько! Цього ще бракувало! Що це ти нап'яв на себе, чоловіче? Чи не надумавсь часом людей посмішити, що вбрався, наче опудало городне? Чи хочеш, щоб на тебе всі пальцями тицяли?

Пан Журден

Тільки дурні та дурелі, жінко, тицятимуть на мене пальцями.

Пані Журден

Вже й так тицяють. З твого поводження давно вже всі сміються.

Пан Журден

Хто ж оті всі, дозвольте запитати?

Пані Журден

Всі ті, що мають здоровий глузд і розумніші за тебе. А мені просто сором дивитися на все, що ти виробляєш. Власної господи не впізнаєш! Можна подумати, що в нас щодня яке свято; тільки те й робиться, що з ранку й до смерку на скрипках терликають та пісень горлають. Бідні сусіди, ніколи не мають спокою.

Ніколь

Пані правду кажуть. Я не зможу додержувати в господарстві ладу, якщо тут шведятиме така сила всякого люду. Понаносять сюди на підшвах болота мало не з цілого міста, а бідній Франсуазі — робота! Вона геть змучилася, натираючи щодня підлоги після ваших славнозвісних навчителів, які до нас учащають.

Пан Журден

Ой Ніколь, гляди! Ну й служниця ж у нас! Проста мужичка, а така гостра на язик!

Пані Журден

Ніколь має рацію. А розуму в неї більше, ніж у тебе. Ну, скажи, будь ласка, нащо тобі здався навчитель танців у твої роки?

Ніколь

А той довготелесий фехтувальник? Цілий будинок здригається, коли він гупає ногами... І незчуєшся, як він усю підлогу нам у залі повивертає.

Пан Журден

Цитьте ви, і покоївко, і жінко!

Пані Журден

Може, ти хочеш вивчитися танцювати на старість, коли вже не володатимеш ногами?

а!

Ніколь

Може, вам заманулося когось убити?

Пан Журден

Цитьте, я вам кажу! Нічого ви не тямите — ні одна, ні друга; вам і не збагнути, які це дає вільготи.

Пані Журден

Ти подумав би краще, як дочку заміж віддати: вона в нас якраз на порі.

Пан Журден

Я подумаю про те, коли нагодиться добра партія для неї, а тим часом хочу думати об тім, щоб самому дечого хорошого навчитися.

Ніколь

Я чула, пані, що вони, щоб ситіша юшка варилася, ще й навчителя філософії собі найняли.

Пан Журден

Авжеж. Я хочу розуму набратися, щоб не пасти задніх у пристойному товаристві.

Пані Журден

А чи не пішов би ти краще до школи, щоб тебе там добре відшмагали на старості літ?

Пан Журден

А чому б то й ні? Я б з радістю дозволив відшмагати себе отут при всіх, хоч і зараз, аби тільки знати все те, чого вчать у школі!

Ніколь

Далєбі, оте б вам добре кісточки розім'яло.

Пан Журден

Атож.

Пані Журден

Все оте ох яке потрібне, щоб вести наше господарство!

Пан Журден

А щоб ти знала! Ви обидві міркуєте собі, як дві курки, і мені сором, що ви такі темні. Ось, приміром (до пані Журден), чи знаєш ти, що ти зараз кажеш?

Пані Журден

Ще б пак! Дуже добре знаю, що кажу до діла і що тобі треба почати жити іншим ладом.

Пан Журден

Не про це мова. Я тебе питаю, що то за слова, що ти їх допіру сказала.

Пані Журден

Розумні слова, а твоя поведінка дуже нерозумна.

Пан Журден

Кажу ж тобі, не про це мова. Я тебе ось про що питаю: те, про що я з тобою розмовляю, те, що я тобі зараз кажу,— що це таке?

Дурниці.

Пані Журден

Пан Журден

Та ні. Не так... Те, що ми обоє говоримо? Вся наша з тобою розмова?

Пані Журден

Ну?

Пан Журден

Як це зветься?

Пані Журден

Про мене, називай, як хочеш.

Пан Журден

Це — проза, неосвічена ти жінко!

Пані Журден

Проза?

Пан Журден

Еге ж, проза. Все, що проза,— то не є вірші, а все, що не вірші,— те проза. Чула? Одне слово — наука! О!.. (До Ніколь). А ти, чи ти тямиш, як треба стулити губи, щоб вимовити У?

Ніколь

Що таке?

Пан Журден

Атож. Що ти робиш, коли кажеш У?

Ніколь

Що?

Пан Журден

А спробуй лишень сказати — У.

Ніколь

Ну, У.

Пан Журден

Що ти робиш?

Ніколь

Кажу У.

Пан Журден

Гаразд, але коли ти кажеш У, то що ж ти робиш?

Ніколь

Я роблю те, що ви мені наказуєте?

Пан Журден

Ох! Ну й рахуба, коли маєш справу з дурноверхими! Ти витягаєш губи вперед і наближаєш верхню щелепу до нижньої. У — ось бачиш? Я роблю гримасу — У.

Ніколь

Та й ловко ж!

Пані Журден

Чудасія, та й годі!

Пан Журден

Ви б ще й не таке сказали, коли б побачили О або ДА, ДА і ФА, ФА!

Пані Журден

Що воно за нісенітниця?

Ніколь

Кому те потрібне?

Пан Журден

Як же вони мене дратують, оці дурелі!

Пані Журден

Вижени ти всіх отих панків з їхніми дурощами.

Ніколь

А особливо того, довготелесого фехтувальника: де не пройде по хаті, там і насмітить.

Пан Журден

Скажіть, будь ласка! Їм навчитель фехтування не припав до серця! А ось я тобі зараз доведу, що ти нічогосінько не тямиш. (Наказує подати собі рапіри і одну з них дає Ніколь). На, тримай. Стій рівно! Коли хочеш, колоти картом, то треба зробити так; а коли хочеш колоти тьєрсом, то треба зробити так. Це найвірніший засіб, щоб тебе ніколи не вбили; а коли б'єшся з ким-небудь, то найважливіше — знати, що тобі не загрожує небезпека. Ану лишень спробуй, кольни мене разочок!

Ніколь

Ну ось, маєте! (Кілька разів коле пана Журдена).

Пан Журден

Помалу! Ей, ти! Ой! Обережно!.. Хай тобі чорт, негіднице!—

Ніколь

Ви ж самі звеліли колоти.

Пан Журден

Звелів; але ти почала колоти мене тьєрсом замість того, щоб колоти мене картом, і ти не маєш навіть терпіння почекати, поки я відіб'ю удар.

Пані Журден

Та ти зовсім з глузду з'їхав, чоловіче! Чи чувано таке?! І всі вигадки почалися в тебе відтоді, як ти з отими аристократами злигався.

Пан Журден

Якщо я вітаю в моїй господі аристократів, то це свідчить тільки про те, що я маю витончений смак; далеко розумніше знатися з ними, ніж приятелювати з твоїми міщанами.

Пані Журден

Нічого й казати! Велику ти маєш користь від знайомства з шляхетними панями! А особливо від отого красунчика графа, котрим ти так захопився, що й розум втратив!

Пан Журден

Цить мені! Подумай перш, ніж маєш що сказати. А чи знаєш ти, жінко, що ти зовсім не знаєш, про кого ти говориш, коли ти говориш про нього? То дуже висока осо-

ба, далеко значніша, ніж ти собі уявляєш,— справжній вельможа; він розмовляє з самим королем так само, як оце я з тобою. Хіба ж це не велика честь для мене, що така вельможна особа так до мене вчащає, називає мене своїм дорогим другом і вважає мене собі за рівню? Нікому й на думку не спадає, які послуги він мені робить; а при всіх він буває такий ласкавий до мене, що мені аж самому стає незручно.

Пані Журден

Еге ж, він робить тобі послуги, він до тебе ласкавий, але за те ж і грошенята в тебе позичає.

Пан Журден

Ну, та й що! Хіба ж те не робить мені честі, що я позичаю гроші людині такій вельможній? Та чи ж можу я не зробити такої дрібнички для людини, що зве мене своїм дорогим другом?

Пані Журден

А той вельможний пан, що він робить для тебе?

Пан Журден

Ого-го! Всі здивувалися б, якби довідались.

Пані Журден

А саме?

Пан Журден

Баста! Цього вже я не скажу. Досить з тебе й того, що коли я й позичив йому грошей,— він поверне мені свій борг увесь до останнього су, і навіть дуже скоро.

Пані Журден

Овва! Дожидайся!

Пан Журден

Побачиш. Він же мені сам сказав.

Пані Журден

Атож, атож; наставляй кишені.

Пан Журден

Він дав мені шляхетне слово честі.

Пані Журден
Брехня!

Пан Журден

Та невже? Ну, та й уперта ж ти, жінко! А я тобі кажу, що він додержить свого слова, я цього певний!

Пані Журден

А я певна, що ні! І всі його милі розмови тільки на те, щоб якнайкраще пошити тебе в дурні.

Пан Журден

Замовкни! Та ось він і сам.

Пані Журден

Цього ще бракувало! Напевне, знову прийшов позичати в тебе грошей. Дивитися на нього гидко!

Пан Журден

Замовкни, кажу тобі!

Я В А 4

Дорант, пан Журден, пані Журден, Ніколь.

Дорант

Мій дорогий друже, пане Журдене, як ся маєте?

Пан Журден

Дуже добре, ваша вельможносте; милості прошу до господи.

Дорант

А пані Журден як поживає?

Пані Журден

Пані Журден живе собі, як може.

Дорант

О! Пане Журдене, яке ж на вас розкішне вбрання!

Пан Журден

Атож; ось гляньте.

Д о р а н т

В цьому костюмі ви виглядаєте чудово; в нас при дворі не знайдеться жодного юнака, що мав би таку струнку постать, як ви.

П а н Ж у р д е н

(набік)

Хе-хе!

П а н і Ж у р д е н

(набік)

Знає, як підійти!

Д о р а н т

Ану ж бо, поверніться! Дуже елегантно!

П а н і Ж у р д е н

(набік)

Еге ж, однаковий дурень — що ззаду, що й спереду.

Д о р а н т

Слово честі, пане Журдене, я страх як скучив за вами! Знаєте, з усіх наших шляхетних вельмож, — ні до кого не почуваю я такої пошани, як до вас; саме сьогодні ранком я говорив про вас у королівській спочивальні.

П а н Ж у р д е н

Я не вартий такої честі, вельможний пане. (До пані Журден). В королівській спочивальні!

Д о р а н т

Надіньте ж капелюха.

П а н Ж у р д е н

Вельможний пане, з глибокої пошани до вас...

Д о р а н т

Боже мій, та надіньте ж! Прошу вас, без церемоній.

П а н Ж у р д е н

Вельможний пане...

Д о р а н т

Надіньте капелюха, кажу ж вам, пане Журдене, — адже ж ви мій друг.

Пан Журден

Вельможний пане,— я ваш покірний слуга.

Дорант

Тоді і я не надіну капелюха, якщо ви не надінете свого.

Пан Журден

(надіваючи капелюха)

Краще здатися нечемним, ніж упертим.

Дорант

Ви ще не забули, звичайно, що я винен вам гроші.

Пані Журден

(набік)

Ще б пак! Ми пам'ятаємо те дуже добре.

Дорант

Ви були такі ласкаві, що кілька разів охоче позичали мені гроші; і, треба визнати,— робили те вельми делікатно.

Пан Журден

Вельможний пане, ви жартуєте...

Дорант

Проте я вважаю за мій найсвятіший обов'язок платити борги і вмію цінити послуги тих, хто стає мені в пригоді.

Пан Журден

Я цього певний, вельможний пане.

Дорант

Я хочу поквитатися з вами; і прийшов зараз саме для того, щоб разом з вами звести рахунки.

Пан Журден

(стиха до пані Журден)

Ну, жінко,— що скажеш? Тепер бачиш, як ти набрехала на нього?

Дорант

Я така людина, що любить сплачувати всі свої борги відразу.

П а н Ж у р д е н
(стиха до пані Журден)

Хіба ж я тобі цього не казав?

Д о р а н т

Отже, подивимося, скільки саме я вам винен?

П а н Ж у р д е н
(стиха до пані Журден)

Все твої безглузді підозри!

Д о р а н т

Ви добре пам'ятаєте, скільки ви мені позичили грошей?

П а н Ж у р д е н

Здається, пам'ятаю. Я записав собі для пам'яті. Ось рахунок. Першого разу видано вам дві сотні луїдорів.

Д о р а н т

Правильно.

П а н Ж у р д е н¹

Другого разу — сто двадцять.

Д о р а н т

Так.

П а н Ж у р д е н

Потім — ще сто сорок.

Д о р а н т

Ви маєте рацію.

П а н Ж у р д е н

Все те разом становить чотири сотні шістдесят луїдорів, або п'ять тисяч шістдесят ліврів.

Д о р а н т

Рахунок правильний. П'ять тисяч шістдесят ліврів.

П а н Ж у р д е н

Тисячу вісімсот тридцять два ліври заплатив я за ваші плюмажі¹.

¹ Прикраса з пір'я на головних уборах.

Фонтан Мольера у Парижі на вулиці Рішельє,
де жив, грав і помер великий комедіограф.

Жан Батіст Мольтер.

Д о р а н т

Саме так.

П а н Ж у р д е н

Дві тисячі сімсот вісімдесят ліврів — вашому кравцеві.

Д о р а н т

Вірно.

П а н Ж у р д е н

Чотири тисячі триста сімдесят дев'ять ліврів дванадцять су і вісім деньє — вашому крамареві.

Д о р а н т

Чудово. Дванадцять су і вісім деньє. Рахунок правильний.

П а н Ж у р д е н

І тисячу сімсот сорок вісім ліврів сім су чотири деньє — вашому сідляреві.

Д о р а н т

Все правда. Скільки ж виходить разом?

П а н Ж у р д е н

Разом — п'ятнадцять тисяч вісімсот ліврів.

Д о р а н т

Підсумок правильний. П'ятнадцять тисяч вісімсот ліврів. Додайте до цього рахунку ще дві сотні луідорів, що ви їх дасте мені сьогодні, — і тоді буде рівно вісімнадцять тисяч франків, які я поверну вам незабаром.

П а н і Ж у р д е н

(стиха до пана Журдена)

Ну що, хіба ж я не вгадала?

П а н Ж у р д е н

Мовчи!

Д о р а н т

Може, то завдасть вам великого клопоту — виконати моє прохання?

П а н Ж у р д е н

Ба! Зовсім ні...

Пані Журден

(стиха до пана Журдена)

Цей панок робить з тебе дійну корову.

Пан Журден

(стиха до пані Журден)

Цить!

Дорант

Якщо вам це незручно, то я звернуся до іншого кого.

Пан Журден

Ні, ні, вельможний пане.

Пані Журден

(стиха до пана Журдена)

Він не заспокоїться, доки не пустить тебе з торбами.

Пан Журден

(стиха до пані Журден)

Цить, кажу тобі!

Дорант

Скажіть одверто, може, моє прохання для вас обтяжливе?

Пан Журден

Анітрохи, вельможний пане.

Пані Журден

(стиха до пана Журдена)

Це справжній пройдисвіт!

Пан Журден

(стиха до пані Журден)

Чи ти замовкнеш, нарешті?

Дорант

Звичайно, я маю багато знайомих, котрі охоче позичили б мені потрібну суму, але ж ви мій найкращий друг, і я просто боявся, що ви образитесь, якщо я позичу в кого іншого.

Пан Журден

Ви мені робите завелику честь, вельможний пане. Зараз я принесу гроші.

Пані Журден

(стиха до пана Журдена)

Що? Ти йому ще хочеш дати грошей?!

Пан Журден

(стиха до пані Журден)

Що ж поробиш? Хіба ж я можу відмовити такій високій особі, котра ще нині вранці говорила про мене в королівській спочивальні?

Пані Журден

(стиха до пана Журдена)

Ех! Ти таки справжній йолоп!

ЯВА 5

Дорант, пані Журден, Ніколь.

Дорант

Ви наче в кепському настрої... Що з вами, пані Журден?

Пані Журден

Голова мені болить, мало не лусне...

Дорант

А де ж ваша шановна донечка? Чому це її не видно?

Пані Журден

Моя шановна донечка там, де їй зараз слід бути.

Дорант

А як вона себе почуває?

Пані Журден

Вона себе почуває досить добре на своїх двох ногах.

Д о р а н т

Чи не завітаєте ви разом з вашою донечкою цими днями до королівського палацу подивитися наш балет і комедію?

П а н і Ж у р д е н

Атож, атож! Нам зараз дуже кортить сміятися; дуже кортить нам сміятися зараз!

Д о р а н т

Мені здається, пані Журден, що ви мали неабиякий успіх у кавалерів, як були молоді; ви, мабуть, славилися красою й приємною вдачею.

П а н і Ж у р д е н

Мати божа! Та хіба ж пані Журден така вже руїна, добродію? Голова в неї від старості трясеться, чи що?

Д о р а н т

Ах, боже мій, пані Журден, даруйте, будьте ласкаві!.. Я зовсім забув, що ви ще молоді; я завше такий неуважний... Прошу вас пробачити мені мою зухвалість.

Я В А 6

Пан Журден, пані Журден, Дорант, Ніколь.

П а н Ж у р д е н

(до Доранта)

Маєте. Тут рівно дві сотні луїдорів.

Д о р а н т

Запевняю вас, пане Журдене, що я весь до ваших послуг; стати вам у пригоді чимсь при дворі — то моє найпалкіше бажання.

П а н Ж у р д е н

Дякую вам красенько.

Д о р а н т

Якщо пані Журден матиме охоту подивитися придворну виставу, я накажу приготувати їй найкращі місця в залі.

Пані Журден

Пані Журден цілує ваші ручки.

Дорант

(стиха до пана Журдена)

Наша чарівна маркіза, як я вже сповістив вас про те запискою, завітає зараз до вас пообідати й подивитися на балет; мені пощастило вмовити її прийняти, нарешті, той подарунок, що ви його хочете їй презентувати.

Пан Журден

Відійдімо, про всякий випадок, трохи далі.

Дорант

Цілий тиждень проминув з того часу, як ми з вами бачилися востаннє, і я ще не мав нагоди розповісти вам про той діамантовий перстень, що ви його доручили мені передати їй від вашого імені; страшенно важко було перемогти її делікатність; лише сьогодні згодилася вона, нарешті, його прийняти.

Пан Журден

А він же їй сподобався?

Дорант

Надзвичайно! Я майже певен, що краса того діаманта збудить у її серці ніжну прихильність до вас.

Пан Журден

Дай боже!

Пані Журден

(до Ніколь)

Як удвох зійдуться, так і водою їх не розіллеш!

Дорант

Я доклав усіх сил, аби вона зрозуміла, який коштовний ваш подарунок і яке безмежне ваше кохання.

Пан Журден

Не знаю вже, як вам і дякувати, вельможний пане. Мені страх як незручно, що така висока особа, як ви, і так клопочеться задля мене!

Д о р а н т

Ви жартуете? Хіба друзі можуть бути такі дріб'язкові? Хіба ви самі не зробили б такого при нагоді й для мене?

П а н Ж у р д е н

О, ще й як! Від широкого серця.

П а н і Ж у р д е н

(до Ніколь)

Немов який тягар лягає мені на серце, коли він до нас приходить!

Д о р а н т

Щодо мене, то я ладен зробити все для мого друга. Я теж упадав коло чарівної маркізи; але коли ви мені сказали, що закохалися в неї,— пам'ятаєте?— я сам за себе забув і відразу ж узявся допомагати вам у ваших сердечних справах.

П а н Ж у р д е н

То правда. Ви такі великодушні, що мені аж соромно!..

П а н і Ж у р д е н

(до Ніколь)

Він, здається, й не збирається йти звідси?

Н і к о л ь

Ім удвох дуже весело,— ви ж бачите.

Д о р а н т

А вам таки пощастило зворушити їй серце! Жінки більш за все люблять, щоб задля них не жалкували грошей; ваші щоденні серенади, ваші численні букети, той чудовий фейерверк на воді, діамант, якого ви їй подарували, і, нарешті, новий сюрприз, що ви його для неї готуете,— все те набагато красномовніше розповідає про ваше кохання, ніж усі слова, які ви могли б сказати їй особисто.

П а н Ж у р д е н

Нічого не пошкодую, щоб протоптати собі стежечку до її серця. Вельможна дама має для мене особливу, чарівну принадність; таку честь я ладен купити за всяку ціну...

Пані Журден

(до Ніколь)

Про віщо вони так довго шепочуться? Підійди-но до них тихесенько та послухай.

Дорант

Скоро, ви матимете насолоду милуватися нею і доскочу натішите ваші очі.

Пан Журден

Щоб нам почувати себе вільніше, я влаштував так, що моя жінка обідатиме нині в своєї сестри, де й сидітиме до самісінького вечора.

Дорант

Чудова ідея! Ваша дружина могла б нам клопоту завдати. Я вже замовив кухареві обід від вашого імені і наказав також приготувати все, що буде потрібне для балету. Той балет — мій власний твір, і, якщо тільки виконання відповідатиме ідеї, — я певен, що...

Пан Журден

(помітивши, що Ніколь підслуховує, дає їй ляпаса)

Це що таке? Ах ти ж, зухвале дівчисько! (До Доранта). Ходімо звідси, прошу вас.

ЯВА 7

Пані Журден, Ніколь.

Ніколь

Далєбі, пані, я таки добре заробила за свою цікавість. Але здається мені, що там не все чисто. Вони розмовляють про якісь справи, яких вам зовсім не можна знати.

Пані Журден

Вже давно, Ніколь, маю я підозру на мого чоловіка. Я почувую, що він мене дурить, що він упадає коло когось, — от і намагаюся вивідати, коло кого саме. Крім того, час уже й про мою дочку подбати. Ти ж знаєш, як Клеонт її кохає: він і мені припав до серця; отож я й хочу допомогти йому в цій справі та віддати за нього мою Люсіль, якщо мені пощастить.

Ніко́ль

По правді вам скажу, моя пані,— я просто в захваті, що ви погоджуєтесь на цей шлюб; вам подобається пан, а мені ще більше — його слуга. Ох, та й добре ж було б, коли б нас повінчали одночасно!

Пані Журден

Біжи ж мерщій до Клеонта та перекажи йому від мене, щоб він ту ж мить сюди з'явився: ми підемо разом до мого чоловіка прохати в нього згоди на цей шлюб.

Ніко́ль

Біжу, пані, з радістю! Ще ніколи ви мені не давали приємнішого доручення.

Пані Журден виходить.

Ото зрадіють обое!

ЯВА 8

Клеонт, Ков'ель, Ніко́ль.

Ніко́ль

(до Клеонта)

Ага! Ось і ви до речі! А я несу вам радісну звістку... я хочу...

Клеонт

Геть, зраднице лукава, і ніколи не смій морочити мене твоїми брехливими словами!

Ніко́ль

Отак ви приймаєте...

Клеонт

Геть, кажу тобі, і скажи твоїй зрадливій панночці, що їй більше не пощастить одурити простака Клеонта!

Ніко́ль

Що воно й до чого?.. Не розберу... Мій любенький Ков'єлю, скажи ж хоч ти, що все те означає?

Ков'ель

Твій любенький Ков'ель, гидке дівчисько?! Геть з очей моїх, мерзотнице! Дай мені спокій!

Н і к о л ь

Як? І ти теж...

К о в ' е л ь

Геть з очей моїх, кажу тобі! І не балакай до мене більш ніколи!

Н і к о л ь

Оце так так! Яка муха їх обох укусила? Побіжу мерщій розкажу про все панночці.

Я В А 9

К л е о н т, К о в ' е л ь.

К л е о н т

Як?! Поводитися так із своїм коханим, з коханим, найвірнішим та найпалкішим з усіх коханих на світі!

К о в ' е л ь

То щось нечуване, що вони нам обом учинили!

К л е о н т

Я кохаю її понад усе на світі,— я такий ніжний з нею; нікого в світі не маю я дорожчого за неї; тільки про неї турбуюся, думаю, мрію, тільки її бажаю... вся моя радість тільки в ній; я розмовляю тільки про неї, думаю тільки про неї, уві сні бачу тільки її; я живу тільки нею, серце моє б'ється тільки для неї, я дихаю тільки нею,— все життя моє в ній... І за таку відданість — отака мені нагорода!.. Два дні не бачив я її — й вони видалися мені за два страшні сторіччя... І ось, нарешті,— ми зустрічаємося випадково: серце моє затрепетало, обличчя запалало — і я, забувши з радощів за все на світі, кидаюсь у захваті до неї... а зрадниця, відвертаючись, зневажливо проходить повз мене, наче й знати мене не знає.

К о в ' е л ь

Я кажу те ж саме.

К л е о н т

Чи ж може що зрівнятися, Ков'елю, з таким лукавством невдячної Люсіль?

К о в' е л ь

А що може зрівнятися, паничу, з лукавством тієї мерзеної Ніколь?

К л е о н т

І це після таких самопожертв, після стількох зітхань, присягань, що до них змусили мене її принади!

К о в' е л ь

І це після такого невтомного піклування, після того, як я стільки допомагав їй на кухні!

К л е о н т

Після тих сліз, що я пролив біля її ніг!

К о в' е л ь

Після тих численних відер з водою, що я попотягав для неї з криниці!

К л е о н т

Після такої пристрасті, після таких пестощів, коли я сам себе забував!

К о в' е л ь

Після такого жару, який я терпів біля печі, повертаючи за неї печеню на рожні!

К л е о н т

Вона уникає мене з презирством!

К о в' е л ь

Вона нахабно повертається до мене спиною!

К л е о н т

Така зрадливість заслуговує найвищої карі!

К о в' е л ь

Така підлість варта тисяч ляпасів!

К л е о н т

Не смій мені ніколи заступатися за неї!

К о в' е л ь

Я, паничу? Боже мене борони!

К л е о н т

Не смій ніколи зрадницю обороняти!

К о в' є л ь

Не турбуйтеся.

К л е о н т

Що б ти не казав, захищаючи її,— те не матиме ніякої ваги для мене.

К о в' є л ь

Та в мене й у думках такого немає!

К л е о н т

Я їй того ніколи не подарую, я порву з нею всі стосунки!

К о в' є л ь

Я пристаю.

К л е о н т

Той добродій граф, що до них учащає, запав їй, мабуть, ув око... Ручуся, що її принадила його вельможність. Але честь моя вимагає, щоб я запобіг цій зраді. Я хочу зробити точнісінько так, як і вона, і їй не пощастить вихвалитися тим, що вона покинула мене перша.

К о в' є л ь

Дуже добре! Що ж до мене, то я цілком поділяю ваші почуття.

К л е о н т

То підігрій же мою досаду і підтримай в мені силу задушити в собі рештки того кохання, яке може в мені озватися до неї. Благаю тебе,— кажи мені про неї тільки погане! Змальовуй мені її в такому вигляді, щоб вона викликала в мені до себе тільки огиду; зазначай, будь ласка, всі її хиби, аби вона мені спротивіла!

К о в' є л ь

Її хиби, паничу? Та вона ж гримасниця, вертлява мавпочка,— та й годі! І надало ж вам закохатися в неї?! Не бачу я там нічого особливого; ви знайдете сотні інших, що багато більше будуть варті вашого кохання. Перш за все, очі в неї маленькі...

К л е о н т

Авжеж, очі в неї невеликі; а проте скільки в них вогню!
Таких блискучих, таких палких, таких ніжних оченяток —
у цілому світі не знайдеш!

К о в' е л ь

Та й рот у неї надто великий...

К л е о н т

Так; але ж яка чарівна усмішка,— я зроду такої не бачив. Не можна спокійно дивитися на її чудовий ротик, він викликає палкі бажання! Він так і вабить до себе!

К о в' е л ь

Ще й на зріст мала...

К л е о н т

Так. Зате ж яка струнка та зграбна!

К о в' е л ь

І розмовляє, й поводитьсь вона якось недбало.

К л е о н т

То правда; але все в неї так граційно виходить... в її поведженні стільки чарівності, вона така приваблива, що не скоритися їй — неможливо!

К о в' е л ь

А вже щодо розуму...

К л е о н т

Ах, Ков'елю! Який у неї тонкий, який гнучкий розум!

К о в' е л ь

Розмовляє вона...

К л е о н т

Розмовляє вона чудово!

К о в' е л ь

Вона завше серйозна.

К л е о н т

А ти хотів би, щоб вона цілісінький день тільки те й робила, що реготала? Що може бути нестерпнішого за жінку, котра щохвилини ладна сміятись?

Ков'ель

Та вона ж найвередливіша жінка в світі.

Клеонт

Так, вона вередлива,— не заперечую; проте красуні все до лиця, від красуні все стерпиш.

Ков'ель

Ну, коли так,— вас не переконаєш! Бачу я, ви маєте охоту кохати її завше.

Клеонт

Я? Ні, краще вмерти! Я її ненавидітиму так, як колись кохав...

Ков'ель

Як же ви цього досягнете? Адже ж вона, по-вашому, сама довершеність?

Клеонт

Тим страшнішою буде моя помста... Ненависть покаже, який я непохитний. Вона прекрасна, чарівна, приваблива для мене — я визнаю за нею всі ті цінності — і покидаю її. Та ось і вона.

ЯВА 10

Люсіль, Клеонт, Ков'ель, Ніколь.

Ніколь

(до Люсіль)

Щодо мене, то я мало не луснула від злості!

Люсіль

Вір мені, Ніколь, тут не може бути іншої причини... Та ось і він!

Клеонт

(до Ков'еля)

Я не хочу з нею розмовляти!

Ков'ель

Я все робитиму, як і ви.

Люсіль

В чому річ, Клеонте? Що з вами?

Ніколь

Та щó з тобою, Ков'єлю?

Люсіль

Чому ви такі сумні?

Ніколь

Чого це ти намурмосився?

Люсіль

Чи ви оніміли, Клеонте?

Ніколь

Чи тобі мову відібрало, Ков'єлю?

Клеонт

Ось хто справжня лиходійка!

Ков'єль

Ось хто Іуда!

Люсіль

Я бачу — вас збентежила наша сьогоднішня зустріч?!

Клеонт

(до Ков'єля)

Ага-а! Зрозуміли, що накоїли!

Ніколь

Мабуть, тебе взяло за печінку те, як ми сьогодні ранком повелися з вами?

Ков'єль

(до Клеонта)

На злодієві шапка горить!

Люсіль

Адже ж то єдина причина вашого гніву, — чи не так, Клеонте?

К л е о н т

Так, підступна,— саме так, якщо ви бажаєте знати; але ж не турбуйтеся! Вам не пощастить тріумфувати. Я перший пориваю з вами всякі стосунки, аби позбавити вас насолоди відштовхнути мене! Звичайно, мені нелегко буде подолати моє кохання до вас; невимовна туга огорне мою душу; певний час я навіть терпітиму страшні муки; але я витерплю все і краще вирву собі серце, ніж піддамся слабості і знову повернуся до вас!

К о в' е л ь
(до Ніколь)

А куди він, туди й я.

Л ю с і л ь

От уже й справді — багато галасу з нічого! Я вам зараз поясню, Клеонте, чому саме я ухилилася від зустрічі з вами сьогодні ранком.

К л е о н т
(намагаючись піти від Люсіль)

Ні, я не бажаю нічого слухати!

Н і к о л ь
(до Ков'єля)

Я розкажу тобі зараз, чому ми так хутенько пройшли повз вас сьогодні.

К о в' е л ь
(намагаючись також піти від Ніколь)
Я не хочу нічого слухати!

Л ю с і л ь
(ідуци за Клеонтом)

Отже, сьогодні ранком...

К л е о н т
(ідуци й не дивлячись на Люсіль)

Ні, я вам кажу!

Н і к о л ь
(ідуци за Ков'єлем)

Зрозумій, що...

Ков'ель

(також ідучи й не дивлячись на Ніколь)

Ні, зраднице!

Люсіль

Слухайте!

Клеонт

Я не маю до вас діла!..

Ніколь

Дай же мені сказати!

Ков'ель

Я глухий...

Люсіль

Клеонте!

Клеонт

Ні!

Ніколь

Ков'єлю!

Ков'ель

Нізащо!

Люсіль

Стривайте!

Клеонт

Пусті балачки!

Ніколь

Вислухай мене!

Ков'ель

Дурниці!

Люсіль

Одну хвилинку!

Клеонт

Ніколи.

Ніколь

Трошки терпіння!

Ков'ель

До дідька!

Люсіль

Два слова!

Клеонт

Ні, тепер — кінець!

Ніколь

Одне слово!

Ков'єль
Відчепись від мене!

Люсіль
(спиняючись)

Гаразд! Якщо ви не хочете мене вислухати,— залишайтеся з своїми думками... можете робити, що хочете...

Ніколь
(теж зупиняючись)

Коли так,— роби, як знаєш!

Клеонт
(повертаючись до Люсіль)

Ну, скажіть же, нарешті, яка причина вашого милого поводження.

Люсіль
(намагаючись піти від Клеонта)

Я вже не маю більше охоти з вами про це розмовляти.

Ков'єль
(повертаючись до Ніколь)

Ну, ну, поясни ж нам, нарешті, в чому тут справа?

Ніколь
(намагаючись також піти від Ков'єля)

Я більше нічого не хочу тобі пояснити.

Клеонт
(ідуци за Люсіль)

Скажіть же мені...

Люсіль
(ідуци й не дивлячись на Клеонта)

Ні, я нічого не скажу.

Ков'єль
(ідуци за Ніколь)

Поясни ж мені...

Ніколь
(ідуци і теж не дивлячись на Ков'єля)

Ні, мені нічого пояснити.

Змилуйтесь!	Клеонт
Я ж вам сказала,— ні!	Люсіль
Зроби ласку!	Ков'ель
І не подумаю.	Ніколь
Я вас прошу!	Клеонт
Ідіть собі!	Люсіль
Благаю тебе!	Ков'ель
Забирайся!	Ніколь
Люсіль!	Клеонт
Ні!	Люсіль
Ніколь!	Ков'ель
Нізащо!	Ніколь
Заради всього святого!	Клеонт
Я не хочу.	Люсіль
Ну, скажи ж мені...	Ков'ель
Ніко́ли.	Ніколь
Розвійте мої сумніви!	Клеонт
Ні, не маю ніякого бажання.	Люсіль
Та розтлумач же ти мені все як слід!	Ков'ель
Ні, пропала охота!	Ніколь

К л е о н т

Гаразд! Якщо ви так мало цінуйте мій спокій, якщо не хочете виправдати переді мною вашого поведження, що так жорстоко образило моє палке кохання,— ви бачите мене, невдячна, востанне; я тікаю звідси і далеко від вас помру з горя та любові...

К о в' є л ь
(до Ніколь)

І я подамся звідси з ним разом.

Л ю с і л ь
(до Клеонта, що хоче вийти)

Клеонте!

Н і к о л ь
(до Ков'єля, що йде за своїм паничем)

Ков'єлю!

К л е о н т
(спиняючись)

Що?

К о в' є л ь
(теж спиняючись)

Чого тобі?

Л ю с і л ь

Куди ж ви йдете?

К л е о н т

Я вам уже сказав куди.

К о в' є л ь

Ми йдемо вмирати.

Л ю с і л ь

Ви йдете вмирати, Клеонте?

К л е о н т

Так, жорстока! Бо ви самі цього бажаєте...

Л ю с і л ь

Я? Я хочу вашої смерті?

К л е о н т

Так, ви цього хочете.

Люсіль

Хто вам це сказав?

Клеонт

(підходить до Люсіль)

Як же не хочете, коли ви не хочете з'ясувати моїх сумнівів?

Люсіль

Хіба ж я тому виною? Коли б ви тільки захотіли мене вислухати, справа пояснилася б дуже просто: я сказала б вам, що винна в тій ранішній пригоді, яка завдала вам такої кривди, тільки моя стара тітка; ми йшли разом з нею, а вона поклала собі в голову, що досить чоловікові лише наблизитися до дівчини, як він уже збезчещує її. Та стара пані завше гризе нас за легковажність і уявляє всіх чоловіків чортами, що від них чесні дівчата повинні світ за очі тікати.

Ніколь

(до Ков'єля)

В цьому-то й увесь секрет.

Клеонт

Ви мені правду кажете, Люсіль?

Ков'єль

(до Ніколя)

А ти не брешеш, Ніколь?

Люсіль

(до Клеонта)

Це найщиріша правда.

Ніколь

(до Ков'єля)

Все точнісінько так і було.

Ков'єль

(до Клеонта)

Чи йняти їм віри?

К л е о н т

Ах, Люсіль, єдиним словом, що злітає з ваших уст, ви можете заспокоїти всю бурю мого серця! Як легко віриш тим, кого кохаєш!

К о в' є л ь

Ах, ви ж, чортенята! Та й ловко ж ви вмієте улестити нашого брата!

ЯВА 11

Пані Журден, Клеонт, Люсіль, Ков'єль, Ніколь.

Пані Журден

Дуже рада вас бачити, Клеонте; ви нагодилися саме до речі. Зараз прийде мій чоловік, скористайтеся нагодою і попросіть у нього дозволу одружитися з Люсіль.

К л е о н т

Ах, пані, які це солодкі слова! Як вони відповідають моїм власним бажанням! Чи міг я чекати на такий приємний наказ, чи міг я сподіватися на таку велику ласку?

ЯВА 12

Клеонт, пан Журден, пані Журден, Люсіль, Ков'єль, Ніколь.

К л е о н т

Добродію, я вирішив обійтися без посередників і дозволяю собі звернутися до вас із проханням... Є одна річ, що про неї я давно вже мрію. Це прохання надто важливе для мене, і через те я звертаюся до вас сам особисто; отже, скажу вам без манівців,—честь бути вам за зятя така для мене велика, що я вважав би себе за найщасливішу людину в світі, коли б міг заслужити на таку ласку.

Пан Журден

Перше ніж дати вам відповідь, добродію, я попрошу вас сказати мені: ви — шляхтич?

К л е о н т

Добродію, більша частина людей відповідає на таке запитання позитивно: слово сказати легко. Вдавати з себе шляхтича тепер ніхто не соромиться, і такий звичай дозволяє носити крадену назву. Але я, щиро кажучи, дивлюся на такі речі трохи інакше. Я вважаю, що всякий обман принижує порядну людину. Негідно ховати своє справжнє походження, з'являтися під чужим титулом товариству на очі, вдавати з себе не те, що ми є справді. Звичайно, мої предки обіймали почесні посади, сам я чесно прослужив шість років у війську, і достатки мої такі, що я сподіваюся посісти не останнє місце в товаристві; проте, незважаючи на все це, я не маю бажання привласнювати собі те звання, яке мені з народження не належить; хоч, може, інші на моєму місці і вважали б, що вони мають право те зробити; отже, скажу вам відверто, я — не шляхтич.

П а н Ж у р д е н

Дозвольте, добродію, потиснути вашу надто чесну руку; проте дочка моя — не для вас.

К л е о н т

Чому?

П а н Ж у р д е н

Ви не шляхтич, — ви не матимете моєї дочки.

П а н і Ж у р д е н

Шляхтич! Що тобі до того шляхтянства? Хіба ми самі від ребра Луї святого¹ походимо, чи що?

П а н Ж у р д е н

Цить, жінко; я вже бачу, до чого воно йдеться!

П а н і Ж у р д е н

Хіба ж ми з тобою самі з діда-прадіда не чесні міщани?

П а н Ж у р д е н

Ото хтось тебе за язика тягне!

П а н і Ж у р д е н

Та хіба ж твій батько любісінько не був такий самий крамар, як і мій?

¹ Святим прозивали короля Людовіка IX (XIII ст.).

Пан Журден

Ото клятї баби! Не дадуть і слова сказати! Якщо твій батько і був крамар,— тим гірше для нього; що ж до мого, то так його може тільки лихий язик назвати. Кажу вам востанне: я хочу, щоб мій зять був шляхтич.

Пані Журден

Твій дочці треба чоловіка до пари; для неї чесний, заможний, гарний на вроду парубійко багато кращий від будь-якого шляхтича — жебрака й потвори.

Ніколь

Що правда, то правда! Бачили ми в нашому селі одного паничика... Такий тюхтій, такий йолоп, що й у цілому світі другого такого не стрінеш!

Пан Журден

(до Ніколь)

Цить, грубіяно! Вічно втручаєшся в розмову. Добра для дочки маю чимало, тільки гонорів мені бракує,— тож і хочу я зробити з неї маркізу.

Пані Журден

Маркізу?

Пан Журден

Еге ж, маркізу.

Пані Журден

Ой лишечко! Крий нас боже!

Пан Журден

То вже вирішена справа.

Пані Журден

Ну, то я тобі скажу, що того ніколи не буде! Нерівний шлюб — завше нещасливий. Не хочу я, щоб мій зять дорікав моїй дочці ріднею, щоб мої онуки соромилися казати на мене «бабуня». Та коли б вона приїхала до мене в гостину в екіпажі, яко вельможна дама, та не вклонила б, бува, кому з наших сусідів, то її вся вулиця засміяла б! «Гляньте-бо,— загомоніли б усі,— як оця мадам маркіза носа задерла! А це ж Журденова дочка, котра ще недавнечко, малою дитиною, вважала за велике щастя погратися з вами у «вельможної дами». Колись, то не була вона така пихата; адже ж обидва діди її торгували сукном

коло брами святого Інокентія. Надбали своїм діткам добра, грошеняток та й розплачуються тепер, мабуть, не дешево на тім світі за те, що придбали! Чесній-бо людині зроду так не розбагатіти». Не хочу я поговору! Одне слово,— я хочу такого зятя, щоб він мені дякував за мою дочку, щоб я могла йому по-простому сказати: «Ну ж бо, зятьок, а сідай-но лишень до столу та пообідай з нами».

Пан Журден

Отак собі міркують обмежені люди: не мають навіть бажання видряпатися знизу нагору! Досить балачок! А таки наперекір вам усім дочка моя буде маркіза! А як розлютуєш мене ще дужче, то я з неї герцогиню зроблю!

ЯВА 13

Пані Журден, Люсіль, Клеонт, Ніколь, Ков'єль.

Пані Журден

Не втрачайте мужності, Клеонте. (До Люсіль). Ходім із мною, дочко моя; ти просто так батькові й відріж, що, крім Клеонта, ти ні за кого іншого не підеш.

ЯВА 14

Клеонт, Ков'єль.

Ков'єль

Ну та й накоїли ж ви лиха з вашим благородством!

Клеонт

Що ж поробиш! Я маю мої власні переконання і ніколи їх не зречуся.

Ков'єль

Ви жартуете! Та чи ж можна ставитися серйозно до такого чоловіка, як пан Журден! Хіба ж ви не бачите, що він з глузду з'їхав? Чи то вже так важко потурати його химерам?

Клеонт

Твоя правда. Але ж я й гадки не мав, що треба довести своє шляхетне походження для того, щоб стати паном Журденом за зятя.

Ков'ель

(сміється)

Ха-ха-ха!

Клеонт

Чого ти смієшся?

Ков'ель

Одна кумедна річ спала мені на думку: одурити нашого шляхетного пана й добути вам те, чого ви так бажаєте.

Клеонт

Як саме?

Ков'ель

Є прехороша ідея!

Клеонт

Та в чому ж річ?

Ков'ель

Тут у нас недавнечко був маскарад, а для мого жарту то саме до речі; я скористаюся з нього, щоб обкрутити нашого йолопа круг пальця. Це, звичайно, комедією пахне; та з ним можна собі дозволити все, що заманеться. Чого там панькатись! Він і сам зіграє свою роль чудово й легко повірить кожній нісенітниці, якої б йому не набалакали. В мене й актори, й костюми наготові; дозвольте мені взяти на себе всю справу.

Клеонт

Але ж поясни мені...

Ков'ель

Я зараз вам усе поясню. Ходімо лишень звідси; він повертається.

ЯВА 15

Пан Журден
сам

Сто чортів! Усі мені дорікають, що я, мовляв, злигався з шляхетними панами; а на мою думку, немає нічого приємнішого, як знатися з вельможним панством. Від них маєш тільки повагу та шану. Далєбі, я дав би собі на руді два пальці відрубати, аби народитися вдруге — яко граф чи маркіз, наприклад.

ЯВА 16

Пан Журден, лакей.

Лакей

Пане, там прийшов пан граф із якоюсь дамою під руку.

Пані Журден

Ах, боже ж ти мій! Я ще маю дещо загадати. Скажи їм, що я зараз вийду.

ЯВА 17

Дорімена, Дорант, лакей.

Лакей

Мій пан звеліли переказати, що вони зараз вийдуть.

ЯВА 18

Дорімена, Дорант.

Дорімена

Я не знаю, Доранте, чи не зробила я часом помилки, дозволивши вам привезти мене в дім, де я ні з ким не знайома.

Дорант

А в якому ж іншому місці, пані, могло б вітати вас моє кохання? Адже ж, боячися поголосу, ви не бажаєте зустрічатися зі мною сам на сам ні у вас, ані в мене.

Дорімена

Ви все ж не хочете визнати, що я непомітно для себе самої звикаю до щоденних і надто великих доказів вашого до мене кохання. Як би я не протестувала, а зрештою все ж здаюся на ваші умовляння; своєю делікатною настійливістю ви доводите мене, зрештою, до того, що я виконую кожне ваше бажання. Почалося з ваших частих візитів; за ними полилися освідчення в кохання, освідчення

потягли за собою серенади й сюрпризи, а далі пішли вже подарунки. Я всьому тому противилась; але ви такий настійливий і крок за кроком примушуєте мене вам скорятися. Тепер я вже ні за що не відповідаю; чого доброго, вам пощастить вирвати в мене згоду на шлюб з вами, незважаючи на те, що я всіма способами цього уникаю.

Д о р а н т

Давно вже час, маркізо, запевняю вас. Ви — вдова і ні від кого не залежите. Я сам господар і кохаю вас над життя. Чому б вам уже нині не зробити з мене найщасливішу людину в світі?

Д о р і м е н а

Мій боже, Доранте, щасливе подружжя — то річ така непевна! Треба дуже багато, щоб спільне життя було щасливе; часто-густо навіть і найрозсудливішим людям не щастить утворити союз, що міг би їх задовольнити!

Д о р а н т

О пані! Ви надто перебільшуєте труднощі; а ваш власний життєвий досвід іще нічого не доводить.

Д о р і м е н а

Але ж вернімося до нашої розмови. Витрати, що ви їх на мене робите, турбують мене з двох причин: по-перше, вони зобов'язують мене більше, ніж я того хотіла б; а по-друге, — даруйте мені мою відвертість, — я певна, що вони не можуть вас не обтяжувати, а я зовсім того не бажаю.

Д о р а н т

Ах, пані! То такі дрібниці; і те не повинно вас...

Д о р і м е н а

Я знаю, що кажу... Між іншим, діамантовий перстень, що ви його примусили мене прийняти, коштує великих грошей...

Д о р а н т

О пані, благаю вас! Не переоцінюйте речі, що її кохання моє вважає недостойною вас прикрашати, і дозвольте... А ось і сам господар!

Пан Журден, Дорімена, Дорант.

Пан Журден

(зробивши два поклони, спиняється занадто близько біля Дорімени).

Відступіться трохи далі, пані.

Дорімена

Що?

Пан Журден

На один крок, будьте ласкаві.

Дорімена

Що таке?

Пан Журден

Відступіться трохи, щоб я міг ще втретє вам уклонитися.

Дорант

Пані, добродій Журден розуміється на витонченому поводженні.

Пан Журден

Це мені така честь, маркізо, що ви зробили мене щасливим... я такий радий, що маю щастя... Ви були такі добрі... що обдарували мене такою ласкою... що вшанували мене своєю високою присутністю. Коли б я був гідний бути гідний такої гідності, як ваша... коли б само небо... з заздрості до мого щастя... послало мені... дало мені перевагу... щоб я міг заслужити... так би мовити...

Дорант

Досить, досить, пане Журдене! Пані не любить довгих компліментів. Вона й без них багато вже чула про ваш гострий розум... (Стиха до Дорімени). В цього доброго міщанина, як бачите, вельми кумедні манери.

Дорімена

(стиха до Доранта)

Так, це відразу впадає в очі.

Д о р а н т

Пані, дозвольте відрекомендувати вам мого найкращого друга...

П а н Ж у р д е н

Це надто багато честі для мене...

Д о р а н т

...Людину вельми шляхетну.

Д о р і м е н а

Я відчуваю до нього глибоку повагу.

П а н Ж у р д е н

Я ще нічого не зробив, пані, щоб заслужити на таку ласку.

Д о р а н т

(стиха до пана Журдена)

Глядіть же,— ані найменшого натяку на діамант, що ви їй подарували...

П а н Ж у р д е н

(стиха до Доранта)

А чи можна хоч поспитати, чи припав же він їй до вподоби?

Д о р а н т

(стиха до пана Журдена)

Та що ви! Крий боже! То було б з вашого боку страх як нечемно. Якщо ви бажаєте поводитися так, як то годиться в шляхетному товаристві, то вдавайте, нібито не ви їй подарували. (*Вголос*). Добродій Журден, пані, каже, що він щасливий вітати вас у своїй господі.

Д о р і м е н а

Це для мене велика честь.

П а н Ж у р д е н

(стиха до Доранта)

Який я вам вдячний, пане, що ви закинули їй добре слівце за мене!

Д о р а н т
(до пана Журдена)

Я ледве вмовив її поїхати до вас.

П а н Ж у р д е н
(стиха до Доранта)

Не знаю, чим вам віддячити.

Д о р а н т
Він каже, пані, що ви — красуня над красунями.

Д о р і м е н а
Він дуже ласкавий до мене.

П а н Ж у р д е н
Пані, то ви дуже ласкаві до мене, що ви...

Д о р а н т
А чи не час уже й про обід подумати!

ЯВА 20

Пан Журден, Дорімена, Дорант, лакей.

Л а к е й
(стиха до пана Журдена)

Все готове, пане.

Д о р а н т
Ходімо ж до столу, та нехай покличуть музикантів.

ЯВА 21

ВИХІД БАЛЕТУ

Третя інтермедія: шість кухарів, що готували пищу учту, танцюють разом; по тому вони вносять накритего стола, заставленого різноманітними стравами.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

ЯВА 1

Дорімена, пан Журден, Дорант, троє співаків,
лакей.

Дорімена

О Доранте! Та це ж розкішний банкет!

Пан Журден

Ви глузуєте з мене... Я волів би запропонувати вам щось достойніше вас, маркізо!

Дорімена, пан Журден, Дорант і троє співаків сідають до столу.

Дорант

Добродій Журден має рацію, маркізо, і я йому вельми вдячний за те, що він так гостинно вітає вас у себе. Я цілком погоджуюся з ним, що обід цей не гідний вас, маркізо. Я сам його замовляв, проте, мушу признатися, я далеко не такий досвідчений у цих справах, як ваші друзі, а через те й обід цей не досить тонкий та смаковитий. Людина, що має вишуканий смак, знайде в ньому багато вад... О, коли б за цю справу взявся Даміс, то все було б як слід! На всьому відбилася б його елегантність і глибоке знання справи. Він сам вихваляв би кожену страву, і, зрештою, ви були б змушені визнати за ним високий талант до науки смачно попоїсти. Він розповів би вам багато й вельми красномовно про цей підрум'янений хліб із золотистою скоринкою, що так м'яко хрумтить під зубами; про тонке, ніжне, немов оксамит, вино з чудовим ароматом; про баранячу лопатку, нашпиговану петрушкою; про нормандську телятину, — білу, соковиту, що так і тоне в роті; про куріпок, що так чудово пахнуть; і як про вінець усього — про бульйон з блискітками осуґи та про молоду ситеньку гиндичку, обкладену голубами й прикрашену білими цибулинками та цикорієм. Що ж до мене, то, на жаль, мушу вам признатися, — я великий профан у цій справі, і, як дуже влучно висловився добродій Журден, я волів би запропонувати вам щось багато достойніше вас, маркізо.

Дорімена

Я їм з великою насолодою, — оце вам відповідь на ваші компліменти.

Пан Журден

Ах, які чудові ручки!

Дорімена

Руки найзвичайнісінькі, добродію Журдене; ви, мабуть, хочете сказати — цей діамант? О, він і справді чудовий!

Пан Журден

Я, маркізо? Боронь боже, щоб я що казав про нього! То було б негідно шляхетної людини; до того ж цей діамант — така дрібничка...

Дорімена

Ви дуже вибагливі.

Пан Журден

Ви надто ласкаві...

Дорант

(зробивши знак пану Журденові)

Налийте-но вина добродію Журденові та цим добродіям, що будуть такі ласкаві потішати нас застольними співами.

Дорімена

До гарного обіду музика — найкраща приправа; о, мене вітають тут чудово!

Пан Журден

Пані, це не...

Дорант

Добродію Журдене, послухаймо цих співаків; те, що вони нам скажуть, варте багато більше, ніж усе те, що зможемо сказати ми.

Перший та другий співаки

(співають з келихами в руках)

Випий, філісо, хоч краплю мерщій!

Келих в руках твоїх радість несе...

Келиху жінка — то ворог страшний.

Але мені ви миліш над усе!

І ти, і я, й міцне вино —
Навіки ми тепер одно!

Губками келиха ти поцілуй,—
Враз вони в тебе, як кров, зашаріють.
Ти і вино — то найбільше бажання,—
Пий, моя любко, за вічне кохання,
Хай воно радість над нами навіє!..

І ти, і я, й міцне вино —
Навіки ми тепер одно!

Другий та третій співаки
(разом)

Пийте, друзі, не сумуйте!
Час не жде на нас, летить.
Користайте кожну мить
І життя собі не псуйте!

Переплинеш чорні хвилі —
І прощай, вино, любов!..
Пийте, пийте ж, мої милі,
Доки в жилах грає кров!

Дурень хай собі міркує,
В чому щастя слід шукати;
Та нехай іде до ката —
Ми його не потребуєм!

Слава, знання і чеснота
Вже наскучили мені,
Не зника від них турбота —
Щастя в доброму вині!

Всі трое
(разом)

Скрізь вино, скрізь воно, — пийте, добрі люди!
Хлопче, лий, наливай! Наливай і чекай,
Доки скажуть: буде!

Дорімена

Я певна, що краще співати — неможливо. Прекрасний спів!

Пан Журден

А я бачу перед собою, маркізо, щось багато прекрасніше, ніж ота пісня...

Дорімена

Що я чую! А я й не сподівалася, що добродій Журден може бути такий галантний!

Дорант

Даруйте, маркізо! За кого ж ви маєте добродія Журдена?

Пан Журден

Я дуже хотів би, щоб вона мала мене за те, що я скажу.

Дорімена

Ну ж бо!

Дорант

(до Дорімени)

Ви його не знаєте.

Пан Журден

Вона мене знатиме добре, аби-но схотіла.

Дорімена

О! Що ви на це скажете?

Дорант

Він така людина, що за словом до батька не бігає. Але ж ви навіть не помічаєте, маркізо, що добродій Журден доїдає всі ті шматочки, до яких ви доторкнулися.

Дорімена

Я в захопленні від добродія Журдена.

Пан Журден

Коли б я міг захопити ваше серце, я був би...

ЯВА 2

Пані Журден, пан Журден, Дорімена, Дорант, співаки, лакеї.

Пані Журден

Ага-а! Та тут зібралася веселенька компанійка! Бачу добре, що на мене тут не чекали! То ось чому ви, коха-

ний мій чоловіче, так поспішали відіслати мене на обід до моєї сестрички? Там — до якоїсь вистави лаштуються, тут справжній бенкет, немов весілля! Ось на що ти своє добро гайнуєш?! Невідомих дам без мене вітаєш, наймаєш за для них співаків та комедіантів, а мене — геть із власної господи?! Іди, мовляв, деінде розважайся!

Д о р а н т

Що ви хочете сказати, пані Журден? Що це у вас за фантазія? Звідки ви взяли, що ваш чоловік витрачає на нас свої гроші, що то він дає обід на честь цієї дами? То знайте ж, — обід цей улаштовую я, а він лише запропонував мені свою господу для розваги, і слід вам спершу зважити те, що ви хочете сказати, а потім уже базікати!

П а н Ж у р д е н

Авжеж, авжеж, негіднице! Обід улаштовує пан граф для цієї вельможної дами. Він зробив мені велику честь, що вибрав для цього мою господу та ще й запросив і мене самого до столу.

П а н і Ж у р д е н

Все це вигадки! Я знаю те, що знаю.

Д о р а н т

Я вам раджу, пані Журден, надіти кращі окуляри.

П а н і Ж у р д е н

Нічого мені окуляри надівати, добродію, я й без них добре бачу! Давно вже зрозуміла я, що у вас тут коїться. Надаремне ви думаєте, що я така дурна! Фу, яка гидота! Шляхетний пан, а потурає дуροщам мого чоловіка. Та й ви теж хороші, шановна пані! Шляхетній дамі не випадає сіяти в сім'ї сварку та дозволяти моему чоловікові коло вас упадати.

Д о р і м е н а

Що все це означає? Ви глузуєте з мене, Доранте, примушуючи мене вислухувати дурне базікання цієї божевільної!

Д о р а н т

(доганяючи Дорімену, що виходить)

Маркізо, постривайте! Маркізо, та куди ж ви тікаєте?!

Пан Журден

Маркізо... Пане граф, попросить у неї пробачення за мене і вблагайте її вернутися.

Я В А 3

Пані Журден, пан Журден, лакеї.

Пан Журден

Ах!.. Ну що ти наробила, негіднице?! Ти осоромила мене перед цілим світом!.. Отаких вельможних панів вигнати з моєї господи!

Пані Журден

Начхати мені на їхню вельможність!

Пан Журден

Не знаю, що мене стримує, клята бабо, що я ще й досі не тріснув тебе тарілкою по довбешці. Не дала й побідати як слід!..

Лакеї виносять стола.

Пані Журден

(виходячи)

Наччала я на твій обід! Я бороню свої права; і всі жінки стоятимуть за мене.

Пан Журден

Щастя твое, що ти тікаєш від мого гніву!

Я В А 4

Пан Журден

Чорти її принесли! А мені ж було так весело, так мило... Ще ніколи не почував я себе таким дотепним... А це що таке?~

Я В А 5

Пан Журден, Ков'ель, переодягнений.

Ков'ель

Шановний добродію, не знаю, чи маю я честь бути вам знайомий?

Пан Журден
Ні, добродію..

Ков'ель
(показуючи-рукою на стопу від підлоги)

А я вас пам'ятаю, як ви були ще отакенький.

Пан Журден
Мене?

Ков'ель

Атож. Ви були наймиліша дитина в світі, і всі дами брали вас на руки, щоб поцілувати.

Пан Журден
Щоб поцілувати?

Ков'ель

Атож. Я був великий друг вашого покійного батька.

Пан Журден
Мого покійного батька?

Ков'ель

Атож. То був справжній чесний шляхтич.

Пан Журден
Як ви сказали?

Ков'ель

Я кажу, що він був справжній чесний шляхтич.

Пан Журден
Мій батько?

Ков'ель

Атож.

Пан Журден
Ви його добре знали?

Ков'ель

Ще б пак!

Пан Журден
І ви його такого й знали? То був шляхтич?

Ков'ель

Звичайно.

Пан Журден

Он як можна вірити людям!

Ков'ель

А що?

Пан Журден

Знайшлися такі йолопи, які запевняють мене, що він був крамар!

Ков'ель

Ваш батько — був крамар? То все лихі язики плетуть: та він ізроду не крамарював. Просто, як людина надзвичайно привітна й послужлива,— до речі, він добре розумівся на різному крамі,— батько ваш охоче вибирав той крам по різних місцях, наказував приносити до себе додому, а потім уже роздавав його своїм приятелям за гроші.

Пан Журден

Я в захопленні, що познайомився з вами; ви їм посвідчите, що мій батько був шляхтич.

Ков'ель

Я ладен це підтвердити перед цілим світом.

Пан Журден

Щиро вам дякую! А в яких справах довелося вам до наших країв завітати?

Ков'ель

З того часу, як я товаришував із вашим покійним батьком,— а він, як я вже сказав вам, був справжній шляхтич,— я встиг об'їздити цілий світ.

Пан Журден

Цілий світ?

Ков'ель

Атож.

Пан Журден

А це, мабуть, дуже далеко звідси?

Ков'ель

Та вже звісно... Чотири дні тому повернувся я з довгої мандрівки; мене завше близько обходили ваші справи й цікавило все, що стосується вас, а через те й зараз заїхав я сюди, щоб сказати вам дуже приємну для вас новину.

Пан Журден

Яку ж то?

Ков'ель

Чи знаєте ви, що син турецького султана завітав до нашого міста?

Пан Журден

Я? Ні.

Ков'ель

Та невже? З ним разом і пишний почет; всі збігаються на нього подивитися; його вітають і вшановують у нас, яко дуже високу особу.

Пан Журден

А я того й не знав.

Ков'ель

Найважливіше для вас це те, що він закохався у вашу дочку.

Пан Журден

Син турецького султана?

Ков'ель

Атож. І хоче сватати її.

Пан Журден

Її сватати? Син турецького султана?

Ков'ель

Син турецького султана хоче породичатися з вами. Сьогодні заходжу я до нього, розмовляю з ним про те, про се, звичайно, турецькою мовою — я знаю її досконало,— коли це він мені й каже: «Акціам крок солер онш алла мустаф гіделум аманахем варахіні уссере карбулат», тобто: «Чи не бачив ти молоді вродливої дівчини, дочки пана Журдена, паризького шляхтича?»

Пан Журден

Син турецького султана так і сказав про мене?

Ков'ель

Еге. І коли я сказав йому, що знаю вас дуже добре і бачив вашу дочку,— він мені на теє: «Ах, марабаба сахем!», тобто: «Ах, як я закохався в неї!»

Пан Журден

«Марабаба сахем» означає: «Ах, як я закохався в неї»?

Ков'єль

Атож.

Пан Журден

Дуже вам дякую за те, що сказали; я сам ізроду не додумався б, що «марабаба сахем» означає: «Ах, як я закохався в неї!» Яка хороша ця турецька мова!

Ков'єль

Така прехороша, що важко уявити. А чи ви знаєте, що означає «Какаракамушен»?

Пан Журден

«Какаракамушен»? Ні.

Ков'єль

Це означає: «Моя душко!»

Пан Журден

«Какаракамушен» означає: «Моя душко»?

Ков'єль

Атож.

Пан Журден

Чудасія! «Какаракамушен» — «моя душко!» Хто б же міг таке подумати?! От так штука!

Ков'єль

Дозвольте ж мені довести справу до кінця. Отож він прибув сюди просити у вас руки вашої донечки; а щоб його майбутній тесть був гідний такого вельможного зятя, він — з ласки своєї — надає вам звання «мамамуші»¹, — то в них такий високий сан у їхній країні.

Пан Журден

«Мамамуші»?

Ков'єль

Атож, «мамамуші», тобто по-нашому — паладин². Паладини — то стародавні... ну... одне слово, паладин. Це най-

¹ Слово, вигадане Мольєром. Стало загальним на жартівливе означення чванькуватих та зарозумілих сановників.

² Паладин — мандрівний лицар.

почесніший сан у цілому світі; таким чином, ви станете поруч із найвидатнішими вельможами на землі.

Пан Журден

Син турецького султана робить мені велику честь. Прошу вас, проведіть мене, будьте ласкаві, до нього, аби я міг подякувати йому особисто.

Ков'ель

Навіщо? Він сам завітає до вас.

Пан Журден

Він сам завітає до мене?

Ков'ель

Авжеж; і привезе з собою все, що потрібне для церемонії вашого висвячення.

Пан Журден

Ач, який він прудкий!

Ков'ель

Його кохання не має сил чекати.

Пан Журден

Одне мене бентежить... Дочка моя страх яка вперта,— закохалася по самісінькі вуха в якогось Клеонта та ще й присягається, що вийде заміж тільки за нього.

Ков'ель

Вона передумає, тільки-но гляне на сина турецького султана. До того ж уявіть собі, який дивний випадок! Син турецького султана напрочуд схожий на того Клеонта. Я його бачив, мені його показали: кохання, яке вона відчуває до одного, дуже легко може перескочити на іншого, і... Та я чую, він наближається; ось і він сам.

ЯВА 6

Клеонт у турецькому вбранні; три пажі, що несуть поли його каптаана; пан Журден, Ков'ель.

Клеонт

Амбусахім окі бораф, Жордіна, саламалекі!

К о в' е л ь
(до пана Журдена)

Це означає: «Пане Журдене, нехай серце ваше цвіте цілий рік, як трояндовий куш!» То звичайне привітання в їхній країні.

П а н Ж у р д е н

Я покірний слуга їхньої турецької високості.

К о в' е л ь

Карігар камбото устін мораф.

К л е о н т

Устін йок катамалекі басум басе алла моран!

К о в' е л ь

Він каже: «Нехай пошле вам небо силу лева і мудрість гадюки».

П а н Ж у р д е н

Їхня турецька високість роблять мені надто велику честь, і я бажаю їм найбільшого щастя та доброї долі!

К о в' е л ь

Осса бінамен садок бабаллі оракаф урам.

К л е о н т

Бель-мен.

К о в' е л ь

Він каже, щоб ви мерщій ішли з ним готуватися до церемонії; він бажає швидше побачитися з вашою дочкою й справити весілля.

П а н Ж у р д е н

І все те він сказав двома словами?

К о в' е л ь

Еге: то вже така турецька мова, що кількома словами можна сказати дуже багато. Йдіть же мерщій туди, куди він бажає.

ЯВА 7

Ков'ель

сам

Ха-ха-ха!.. Ну й комедія, слово честі! Ох і дурень!.. Та коли б же він вивчив свою роль напам'ять, то й тоді не зіграв би її краще. Ха-ха-ха!

ЯВА 8

Дорант, Ков'ель.

Ков'ель

Прошу вас, пане, допоможіть нам, будьте такі ласкаві, в одній справі, що має тут відбутися.

Дорант

Ха-ха-ха! Та це ж Ков'ель! Тебе й не впізнати! Навіщо це ти так одягнувся?

Ков'ель

Ось побачте! Ха-ха-ха!

Дорант

Чого ж ти смієшся?

Ков'ель

Ех, тут наклеюється одна штука, пане!..

Дорант

Що ж саме?

Ков'ель

Б'юсь об заклад, пане, що ви зроду не відгадаєте, яку ми приготували пастку для пана Журдена, щоб примусити його віддати свою дочку за мого панича.

Дорант

Що то за пастка — не відгадаю; проте знаю добре, що успіх забезпечений, коли вже ти прихопишся до справи.

Ков'ель

Вам, пане, звичайно, відомий той звір, що на нього ми полюємо.

Дорант

Розкажи ж мені, в чому річ.

Ков'єль

Будьте ласкаві, пане, відійдіть трохи далі, щоб звільнити місце для того, що тут має відбутися. О, вже йдуть! Зараз ви побачите частину комедії — решту розповім пізніше.

ЯВА 9

ТУРЕЦЬКА ЦЕРЕМОНІЯ

Муфтії, дервіші, турки — помічники муфтія, що співають і танцюють.

ПЕРШИЙ ВИХІД БАЛЕТУ

Шестеро турків входять урочисто під музику, по двоє, на сцену. Вони несуть три килими і, протанцювавши кілька фігур, піднімають їх високо вгору. Інші турки, співаючи, проходять під тими килимами і стають по обидва боки сцени. Муфтії з дервішами закінчує цей похід.

Потім турки простилають на підлозі килими і стають на них навколішки. Муфтії з дервішами стає посередині; і в той час, коли муфтії різними жестами та гримасами, але без слів, прикликає Магомета, турки — помічники — падають долілиць, співаючи «Аллі», потім здіймають руки до неба, співаючи «Алла»¹; вся ця церемонія повторюється кілька разів до кінця молитви, після чого всі вони підводяться, співаючи «Алла екбер»², а двоє дервішів ідуть по пана Журдена.

ЯВА 10

Муфтії, дервіші, турки, що співають і танцюють; пан Журден у турецькому вбранні, з поголеною головою, без тюрбана й без шаблі.

Муфтії

(до пана Журдена)

Коли ти знай —
Відповідай,

¹ «Аллі» та «Алла» — означає бог.

² «Алла екбер» — бог великий.

Коли не знай —
Мовчай, мовчай.
Я тут муфтії;
А ти, хто ти?
Не розібрай,—
Мовчай, мовчай!¹

ЯВА 11

Муфтії, дервіші, турки, що співають і танцюють.

Муфтії

Скажіть, турки, хто він іста? Анабаптиста? Анабаптиста?

Турки

Йок².

Муфтії

Цвінгліста?

Турки

Йок.

Муфтії

Коффіста?

Турки

Йок.

Муфтії

Гусита? Мориста? Фроніста?

Турки

Йок, йок, йок.

Муфтії

Йок, йок, йок. Він поганець?

Турки

Йок.

Муфтії

Лютеранець?

Турки

Йок.

¹ Ці куплети написано у Мольєра так званою «франкською мовою», тобто мішаниною слів португальських, італійських та іспанських з домішкою кількох турецьких виразів.

² Йок — по-турецькому означає «ні».

Муфтії
 Пуританець?
 Турки
 Йок.
 Муфтії
 Браміна? Моффіна? Зурина?
 Турки
 Йок, йок, йок.
 Муфтії
 Йок, йок, йок. Магометана? Магометана?
 Турки
 Гі, валла !¹ Гі, валла!
 Муфтії
 Як його звати? Як його звати?
 Турки
 Джіурдіна, Джіурдіна.
 Муфтії
 (підплиуючи)
 Джіурдіна? Джіурдіна?
 Турки
 Джіурдіна, Джіурдіна.
 Муфтії
 Магомета за Джурдіна
 Я благатиму щоднини;
 Щоб зробити паладина
 З Джіурдіна, з Джіурдіна;
 Дам тюрбана й шаблю нині
 Й відішлю на бригантині
 Захищати Палестину.
 Магомета за Джурдіна
 Я благатиму щоднини.
 (До турків)
 Добрий турчин — Джіурдіна?

¹ Йй-богу, так.

Турки

Гі, валла, гі, валла!

Муфтії

(танцюючи й співаючи)

Га-ла-ба, ба-ла-шу, ба-ла-ба, ба-ла-да!

Турки

Га-ла-ба, ба-ла-шу, ба-ла-ба, ба-ла-да!

ЯВА 12

Турки, що співають і танцюють.

ЯВА 13

Муфтії, дервіші, пан Журден, турки, що співають і танцюють.

ДРУГИЙ ВИХІД БАЛЕТУ

Муфтії повертається в здоровенному святковому тюрбані, прикрашеному чотирма або п'ятьма рядками засвічених свічок; за ним двоє дервішів у гостроверхих шапках, теж прикрашених засвіченими свічками, несуть корана.

Двоє інших дервішів вводять пана Журдена і ставлять його навколішки так, щоб руками він доторкався землі, а спина його правила за пюпітр для корана; муфтії кладе йому на спину коран і знову починає, кривляючись, прикликати Магомета: то насулає брови, то б'є раз по раз рукою по корані, то швиденько перегортає сторінки; після чого, зводячи очі й підносячи руки до неба, муфтії голосно вигукує «Гу!»¹.

Під час цієї другої церемонії турки-помічники то нахиляються, то випростуються, теж співаючи: «Гу, гу, гу!»

Пан Журден

(після того, як у нього зняли корана зі спини)
Уф!..

¹ «Гу» — арабське слово, що визначає «він». Це одне з імен, що їх мусульмани вживають на означення бога, бо ім'я бога рідко коли виголошується голосно.

Муфтії
(до пана Журдена)

Ти не шахай!

Турки
Ні, ні, ні!

Муфтії
Ти не брехай?

Турки
Ні, ні, ні!

Муфтії
(до турків)
Тюрбан йому дай!

Турки
Ти не шахай!
Ні, ні, ні!
Ти не брехай?
Ні, ні, ні!
Тюрбан йому дай!

ТРЕТІЙ ВИХІД БАЛЕТУ

Турки, що танцюють, одягають під звуки музики на пана Журдена тюрбан.

Муфтії
(подаючи панові Журденові шаблю)

Ти вже шляхтич,— я не брехай.
Шаблю приймай!

Турки
(видобуваючи шаблі)

Ти вже шляхтич,— ми не брехай.
Шаблю приймай!

ЧЕТВЕРТИЙ ВИХІД БАЛЕТУ

Турки, що танцюють, б'ють пана Журдена в такт шаблями.

Муфтії
Бийте, бийте,
Не жалійте!

Турки
Бийте, бийте,
Не жалійте!

П'ЯТИЙ ВИХІД БАЛЕТУ

Турки, що танцюють, б'ють пана Журдена під музику ціпками.

Муфтії
Не стидайсь, не смій кричати,—
Коли хочеш паном стати!

Турки
Не стидайсь, не смій кричати,—
Коли хочеш паном стати!

Муфтії втретє починає прикликати Магомета. Дервіші шанобливо беруть його, підтримуючи, попід руки; після чого турки,— і ті, що співають, і ті, що танцюють,— починають стрибати навколо муфтія і, нарешті, виходять разом із ним та виводять пана Журдена.

ДІЯ П'ЯТА

ЯВА 1

Пані Журден, пан Журден.

Пані Журден

Ах, боже мій милосердний! Ой лишенько! На кого ти схожий! Як це ти вбрався? Чи не зібрався ти часом до маскараду? Та кажи ж, нарешті, що це все означає? Хто це тебе так вичепурив?

Пан Журден

Чи чувано коли таке зухвальство! Розмовляти так з «мамамуші»?

Пані Журден

Що ти сказав?

Пан Журден

Так, так, тепер усі повинні мене поважати. Мене щойно зроблено «мамамуші». Чула?

Пані Журден

Ще що вигадай! «Мамамуші»?!

Пан Журден

«Мамамуші», кажу ж я тобі. Я — «мамамуші»!

Пані Журден

А що то за звір такий?

Пан Журден

«Мамамуші» — то по-нашому — «паладин».

Пані Журден

Баладин? Ти таки й справді блазень! Чи не записався ти часом на старість до балету?!

Пан Журден

Ото дуреля! Я кажу — паладин, розумієш? Це такий сан високий; мене щойно висвятили на нього з цілою церемонією.

Пані Журден

З якою ж то церемонією?

Пан Журден

Магомета за Жордіна
Я благатиму щоднини...

Пані Журден

Що ж воно означає?

Пан Журден

Жордіна — означає Журден.

Пані Журден

Ну, нехай — Журден. Ну, та й що з того?

Пан Журден

Щоб зробити паладина із Жордіна...

Пані Журден
Як?

Пан Журден
Дам тюрбана й шаблю нині...

Пані Журден
Що таке?

Пан Журден
Й відішлю на бригантині
Захищати Палестину.

Пані Журден
Що ти верзеш?

Пан Журден
Бийте, бийте — не жалійте!

Пані Журден
Що то за мова така чудернацька?

Пан Журден
Не стидайсь, не смій кричати, —
Коли хочеш паном стати!

Пані Журден
Та що ти мелеш, йолопе?

Пан Журден
(співаючи й пританцьовуючи)

Гу-ла-ба, ба-ла-шу, ба-ла-ба, ба-ба-да!
(Падає додолу)

Пані Журден
Ой боже ж мій милосердний! Чоловік мій з глузду
з'їхав!

Пан Журден
(підводиться й виходить)

Цить, нахабо! Мусиш з повагою ставитися до пана
«мамамуші»!

Пані Журден

(сама)

Де це він розум свій втратив? Побіжу ж я за ним... Крий боже, ще на вулицю вискочить! (Побачивши Дорімену й Доранта). Ой лишенько! Вас іще тут бракувало! З усіх боків — біда!

Я В А 2

Дорант, Дорімена.

Дорант

Так, пані, на вас чекає тут вельми цікава розвага. Ручуся вам, що другого такого навіженого, як оцей наш дивак, у цілому світі не знайдеш! Крім того, маркізо, треба допомогти Клеонтові здобути кохану дівчину й підтримати його вигадку щодо цього маскараду. Він дуже мила людина і заслуговує на те, щоб поставитися до нього з увагою.

Дорімена

Я маю про нього добру думку і вважаю, що він цілком вартий свого щастя.

Дорант

Крім того, мадам, на нас чекає тут балет, що його, власне, для нас і влаштовується,—нам не слід його пропускати; побачимо, чи виправдає себе моя ідея.

Дорімена

Я помітила, що тут готується щось дуже пишне; але ж, Доранте, я більше не можу цього терпіти. Так, так! Я хочу покласти край вашому марнотратству; і, щоб ви більше не витрачалися на мене, я вирішила якнайшвидше одружитися з вами. Це єдине, що нам залишається. Після шлюбу — кінець усяким безумствам.

Дорант

Ах, маркізо! Невже ви й справді подаруєте мені, нарешті, таке щастя?

Дорімена

Це тільки для того, щоб урятувати вас від краху; а ні, то бачу я,— не за горами вже той час, коли у вас не лишиться ні шеляга в кишені.

Дорант

Я без міри вам вдячний, маркізо, за ваше піклування про моє добро! Воно належить тільки вам, так само, як і моє серце; і те, і друге — до ваших послуг.

Дорімена

Я скористаюся з обох. Та ось і наш панок; чудова постать!

Я В А З

Пан Журден, Дорімена, Дорант.

Дорант

Шановний пане, ми з маркізою прийшли висловити вам нашу повагу й привітати вас із новим саном. Ми хочемо потішитися разом із вами з нагоди шлюбу дочки вашої з сином турецького султана.

Пан Журден

(*вклоняючись по-турецькому*)

Вельможний пане, зичу вам силу гадюки й мудрість лева.

Дорімена

Я маю приємність, добродію, одна з перших привітати вас із тим високим саном, що його ви досягли собі на славу.

Пан Журден

Шановна пані, зичу вам, аби ваш трояндовий кущ цвів протягом цілого року. Я вам безмежно вдячний за те, що ви завітали мене вшанувати, і невимовно радий, що бачу вас ізнову у своїй господі та що можу покійно просити вас пробачити нам дикунський вибрик моєї жінки.

Дорімена

То пусте! Я з охотою прощаю їй її гнів. Ваше серце, мабуть, дуже дороге для неї; і немає нічого дивного в тому, що, володіючи таким скарбом, вона завше в тривозі.

Пан Журден

Серце моє належить тільки вам, маркізо.

Дорант

Ви бачите, маркізо, що пан Журден не з таких людей, яких засліплює щастя; високий сан не заважає йому не забувати своїх друзів.

Дорімена

То ознака вельми шляхетної душі.

Дорант

А де ж його турецька високість? Ми хотіли б, яко ваші друзі, засвідчити нашу пошану і йому.

Пан Журден

Ось він іде; я вже послав по дочку, щоб вона віддала йому свою руку.

ЯВА 4

Пан Журден, Дорімена, Дорант; Клеонт, убраний як турок.

Дорант

(до Клеонта)

Ваша високоште, ми, яко друзі вашого шляхетного тестя, завітали сюди, щоб засвідчити вам нашу глибоку пошану та найпокірнішу відданість.

Пан Журден

Де ж отой перекладач, щоб відрекондувати вас принцові й перекласти йому все, що ви маєте сказати? Ось ви почуєте; як він вам відповідатиме; він чудово розмовляє по-турецькому. Агов! Та де ж це він до дідька подівся?

(До Клеонта). Струф, стріф, строф, страф. Цей вельможний пан, це — гранде сеньйоре, гранде сеньйоре, гранде сеньйоре, а ця шляхетна мадам, це — гранда дама, гранда дама... (Бачачи, що принц його не розуміє). Ага! (До Клеонта, показуючи на Доранта). Вельможний пане, він — французький «мамамуші», а ця дама — французька «мамамушка». Ясніше висловитись я не можу... Нарешті! Ось і перекладач!

Я В А 5

Пан Журден, Дорімена, Дорант; Клеонт, убраний як турок, Ков'єль, передягнений.

Пан Журден

Куди це ви зникли? А ми без вас — ні в тин, ні в ворота. (Показуючи на Клеонта). Скажіть йому, будьте ласкаві, що цей пан і ця пані — дуже вельможні особи, що вони мої друзі й завітали сюди, аби засвідчити йому свою відданість та пошану. (До Дорімени й Доранта). Ви зараз почувете, як він вам відповідатиме.

Ков'єль

Алабала крочіам акчі борам алабамен.

Клеонт

Каталекі тюбаль урін сотер амалушан.

Пан Журден

(до Дорімени й Доранта)

Чуєте?

Ков'єль

Він каже: «Нехай дощ успіху зрошує повсякчас садок вашої родини».

Пан Журден

Я ж вам недурно сказав, що він балакає по-турецькому!

Дорант

Надзвичайно!

ЯВА 6

Люсіль, Клеонт, пан Журден, Дорімена, Дорант,
Ковель.

Пан Журден

Іди сюди, донечко моя, підійди-но ближче і подай руку цьому панові, що робить честь, обираючи тебе собі за дружину.

Люсіль

Що вам, тату? Що ви зробили з собою? Чи не комедію ви граєте?

Пан Журден

Ні, ні, яка там комедія! Це дуже серйозна справа і дуже почесна для тебе; кращого й не придумаєш! (Показуючи на Клеонта). Ось твій майбутній чоловік — я даю його тобі.

Люсіль

Мені, тату?

Пан Журден

Атож, тобі. Мерщій подай йому руку і дякуй небові за своє щастя.

Люсіль

Я зовсім не хочу виходити заміж.

Пан Журден

Я, я, твій батько, цього хочу.

Люсіль

А я не хочу.

Пан Журден

Що то за вигадки? Ну! Кажу тобі ще раз, зараз же подай йому руку!

Люсіль

Ні, тату; я вже вам казала, що нізащо в світі не вийду ні за кого, крім Клеонта; і я радніше зважуся на щось лихе, ніж... (Пізнаючи Клеонта). Звичайно, ви мій батько, і я повинна вам у всьому коритися...

Пан Журден

Ах, який же я радий, що ти так скоро зрозуміла свій обов'язок! Як приємно мати таку слухняну дочку.

ЯВА 7

Пані Журден, Клеонт, пан Журден, Люсіль, Дорант,
Дорімена, Ков'ель.

Пані Журден

Як? Це що таке? Кажуть, що ти хочеш видати свою дочку за якогось маскарадного блазня?

Пан Журден

Чи ти замовкнеш, нахабнице? Вічно осою в вічі лізеш, ніяк тебе на добрий розум не наставиш!

Пані Журден

То тебе ніяк на добрий розум не наставиш! Що далі, то більше безглуздя! Що це ти надумав, і до чого тут це зборище?

Пан Журден

Я хочу видати нашу дочку за сина турецького султана.

Пані Журден

За сина турецького султана?!

Пан Журден

Атож. (Показуючи на Ков'еля). Негайно ж вислови йому свою пошану через цього перекладача.

Пані Журден

Навіщо мені той перекладач! Я й сама скажу йому просто в вічі, що дочки моєї він не бачитиме ніколи.

Пан Журден

Чи ти замовкнеш, нарешті, кажу тобі ще раз!

Дорант

Як? Пані Журден, та невже ви відмовляєтеся від такої честі? Невже ж ви не хочете, щоб його турецька високість був вам за зятя?

Пані Журден

Боже мій, пане, не суньте ви свого носа до чужого проса!

Дорімена

Чи ж можна зрікатися такої великої честі?

Пані Журден

Я б і вас попросила, шановна пані, не турбуватися тим, що вас зовсім не обходить!

Дорант

Ми дбаємо насамперед про вас; нам дуже близькі ваші інтереси,— ми ж бо ваші друзі.

Пані Журден

Чудово обійдуся я й без вашої дружби.

Дорант

Таж ваша дочка сама дала згоду виконати бажання свого батька.

Пані Журден

Моя дочка згодна одружитися з турчином?

Дорант

Звичайно.

Пані Журден

Вона може забути Клеонта?

Дорант

Чого часом не зробиш, щоб перетворитися на вельможну даму!

Пані Журден

Я задушу її власними руками, якщо вона встругне таку штуку!

Пан Журден

Безглузде базікання! Сказано тобі раз,— весілля буде— та й по всьому!

Пані Журден

А я тобі кажу, що не буде нічого!

Пан Журден

Ах, скільки зайвого галасу!

Люсіль

Мамо...

Пані Журден

Геть від мене, гидке дівчисько!

Пан Журден
(до пані Журден)

Що?! Ти її лаєш за те, що вона послухалася батька?

Пані Журден
Атож. Вона так само і моя дочка, як і твоя.

Ков'ель
(до пані Журден)

Пані...

Пані Журден
А ви що маєте мені сказати, ви?

Ков'ель
Одне слово.

Пані Журден
Дуже мені потрібне ваше слово!

Ков'ель
(до пана Журдена)

Пане, якщо дружина ваша захоче вислухати мене сам на сам, то я обіцяю вам, що вона дасть свою згоду на все, що схочете.

Пані Журден
Нічого я знати не хочу.

Ков'ель
Та ви тільки вислухайте мене!

Пані Журден
Ні.

Пан Журден
(до пані Журден)

Вислухай його!

Пані Журден
Ні, я не хочу його слухати!

Пан Журден

Він тобі скаже...

Пані Журден

Не хочу я, щоб він до мене балакав!

Пан Журден

Сто чортів! Ну, та й уперта ж! Чи тобі що станеться, як ти його вислухаєш?

Ков'ель

Ви тільки вислухайте мене, а тоді робіть, як самі знаєте.

Пані Журден

Ну, що там таке?

Ков'ель

(стиха до пані Журден)

Ми вже цілісіньку годину подаємо вам різні знаки, пані. Невже ж ви ще й досі не бачите, що все те робиться тільки для того, щоб підробитися під пана Журдена з його кумедними химерами? Ми намагаємося обдурити його цим маскарадом. Адже ж то сам Клеонт — отой син турецького султана!

Пані Журден

(стиха до Ков'еля)

Ага-а-а!

Ков'ель

(стиха до пані Журден)

А я, Ков'ель, перекладач при ньому.

Пані Журден

(стиха до Ков'еля)

Ага! Ну, коли так,— я здаюсь.

Ков'ель

(стиха до пані Журден)

Тільки і вз'яки не давайте.

Пані Журден

(уголос)

Так! То інша річ. Гаразд,— даю згоду на цей шлюб.

Пан Журден

Ох! Нарешті всі до розуму прийшли! (До пані Журден). От бачиш, а ти ще не хотіла його вислухати! Я знав, що він пояснить тобі, що то означає — син турецького султана.

Пані Журден

Він мені все пояснив як слід, і тепер я задоволена. Треба послати по нотаря.

Дорант

Чудова ідея! А щоб ви, пані Журден, зовсім заспокоїлися й від сьогодні перестали ревнувати вашого шановного чоловіка, то той самий нотар, що підпише контракта вашої дочки, підпише й мого шлюбного контракта з маркізою.

Пані Журден

І на те залюбки даю мою згоду.

Пан Журден

(стиха до Доранта)

Це ви для того, щоб відвести їй очі?

Дорант

(стиха до пана Журдена)

Нехай собі втішається цією вигадкою.

Пан Журден

(стиха)

Гаразд, гаразд! (Уголос). Пошліть по нотаря!

Дорант

А поки він прийде і складе шлюбні контракти,— давайте подивимося наш балет і потішимо ним його турецьку високість.

Пан Журден

Блискуча думка! Ходімо ж сядьмо на свої місця.

Пані Журден

А Ніколь?

Пан Журден

Я віддаю її перекладачеві; а мою жінку — хай бере, хто хоче!

Ков'ель

Дуже вам дякую, пане! (*Набік*). От йолоп так йолоп!
Другого такого й у цілому світі не знайдеш!

Комедія закінчується балетом.

ПРИМІТКИ

ТАРТЮФ

Після смерті Мольєра всі його рукописи зникли,— можливо, їх знищили ворожі руки. Отож до нас дійшла тільки третя, значно пом'якшена редакція «Тартюфа» (1669), в якій «з доброї волі короля» введено щасливу розв'язку. Але і в такому вигляді «Тартюф»— шедевр світової драматургії. На українську мову «Тартюфа» переклав Володимир Самійленко. Це одна з перших п'єс, поставлених молодим Першим Державним драматичним театром УРСР імені Т. Г. Шевченка. З того часу п'єса не сходить зі сцени українських театрів. Ім'я Тартюфа стало загальним на означення хитрого і підступного лицеміра.

ДОН ЖУАН, АБО КАМІННИЙ ГІСТЬ

В основу цієї п'єси, яку Мольєр написав за два тижні, покладено іспанську легенду про рицаря-спокусника дона Жуана Теноріо, що жив у XIV столітті. Вбивши батька своєї коханої дони Гонзало де Уллоа, він запросив на вечерю його статую. Цю легенду, неодноразово оброблену драматургами, Мольєр ставить на соціальний ґрунт, пов'язуючи сваволю і безкарність Дона Жуана з його аристократичним походженням. Не дивно, що комедію, вперше показану 15 лютого 1665 року, 20 березня вже було заборонено, і вона не побачила сцени аж до 1841 року. Сюжет про Дона Жуана використовували в літературі і після Мольєра, зокрема Пушкін у своїх «Маленьких Трагедіях» та Леся Українка («Камінний господар»). Ім'я Дона Жуана стало загальним на означення легковажного спокусника.

МІЗАНТРОП

Найсерйозніша комедія Мольєра, над якою він працював довго і ретельно (1664—1666). Герой п'єси Альсест, в якому сучасники вбачали самого автора, відверто картає закони феодально-аристократичного суспільства. Постановка важливого принципового питання про те, як мусить поводитися в розбещеному суспільстві порядна і чесна людина, зробила п'єсу «Мізантроп» взірцем для поколінь наступних прогресивних драматургів. Серйозність поставлених проблем вплинула і на форму твору. «Мізантроп»— зразок так званої «високої комедії», заснованої не лише на зображенні кумедних ситуацій, але і на розвитковій характерів. На українську мову п'єсу майстерно переклав Максим Рильський.

МІЩАНИН-ШЛЯХТИЧ

П'єса за жанром належить до комедій-балетів. Написана у 1670 році за наказом короля, що звелів висміяти турків. Та блюзнірська церемонія висвячення в «мамамуші» дурного буржуа Журдена була для Мольєра лише приводом, щоб висміяти буржуазію, яка лізе в знать. Ця дуже сценічна комедія— найпопулярніша з п'єс Мольєра. В Росії комедію вперше переклав І. В. Тредіаковський. На українській сцені з'явилася в 1922 році, і з того часу її з великим успіхом ставлять наші театри.

ЗМІСТ

Великий майстер сміху. Вступна стаття кандидата філологічних наук Н. О. Модестової	3
Тартюф	32
Дон Жуан, або Камінний гість	118
Мізантроп	200
Міщанин-шляхтич	274
Примітки	385

Мольєр Жан Батист

КОМЕДИИ

(На українском языке)

Художнє оформлення **Д. Д. Грибова**

Редактор **В. С. Тімукіна**

Художній редактор **В. І. Пойда**

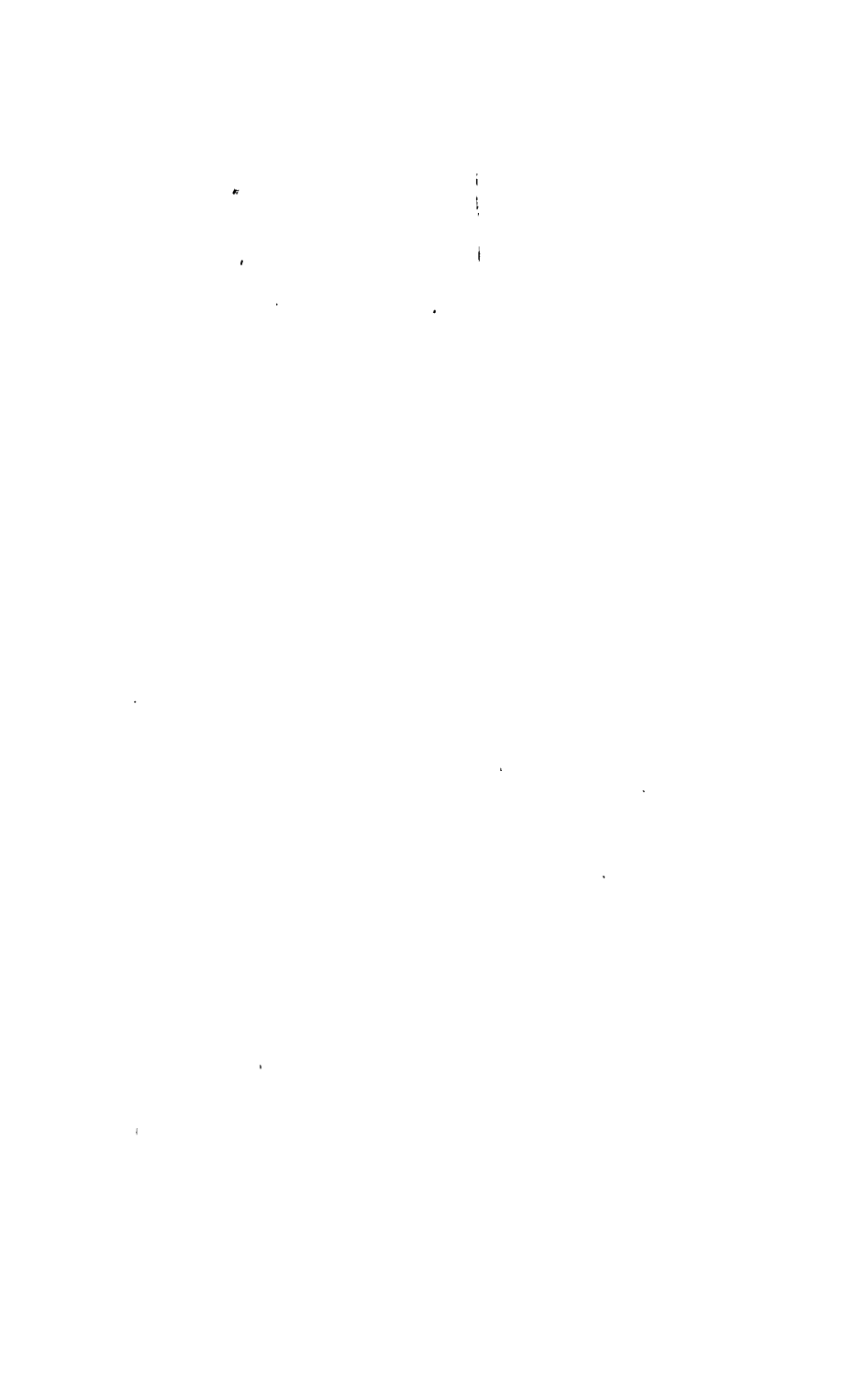
Технічний редактор **Н. К. Личак**

Коректори **Т. О. Крижна, Г. К. Лісковська**

Здано на виробництво 15.XII 1969 р. Підписано до друку 17.III 1970 р. Формат 84×108^{1/32}. Умовн. друк. арк. 21,0. Обл.-вид. арк. 18,46 + 8 вкл. = 19,06. Тираж 23 000. Зам. 774. Ціна 77 коп. Папір друк. № 3.

Видавництво ЦК ЛКСМУ «Молодь». Київ, Пушкінська, 28.

Київська книжкова фабрика Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР, вул. Воровського, 24.

77 коп.